

MAGYAR BÁLINT

A
MAGYAR
MAFFIAÁLLAM
anatómiája

Magyar Bálint

**A MAGYAR
MAFFIAÁLLAM
ANATÓMIÁJA**

Magyar Bálint

**A MAGYAR
MAFFIAÁLLAM
ANATÓMIÁJA**

NORAN LIBRO
Budapest, 2015

A kötetet szerkesztette
és a szöveget gondozta
VÁSÁRHELYI JÚLIA

ISBN 978-615-5513-18-3

Minden jog fenntartva

© Magyar Bálint, 2015
© Noran Libro Kiadó, 2015

••• **Tartalom**

Köszönetnyilvánítás	11
1. Milyen rendszerben élünk?	13
1.1. A posztkommunista maffiaállam	15
1.2. A korrupció evolúciós típusai	16
2. A harmadik Magyar Köztársaság 2010-es összeomlása	27
2.1. A magyar társadalom értékszerkezete	28
2.2. Jobb- és baloldal: két anakronizmus viaskodása	29
2.3. A racionális közbeszéd szétesett terei	31
2.4. Az új tulajdonosi réteg összetétele – a tulajdonosi szerkezet ingatagsága	35
2.5. A szocialista–liberális kormányzat felelőssége	38
2.5.1. A szimbolikus, közösségképző politizálás hiánya	39
2.5.2. Az osztogató politika és annak kifulladásá	43
2.5.3. A szabadság silánysága, a lecsúszottak kilátástalansága	44
2.5.4. Kormányzásokptelenség, a két koalíciós párt eltérő attitűdje	48
2.6. A fékek és ellensúlyok garanciális intézményeinek gyarlósága	51
2.7. A Fidesz mint politikai csúcsragadozó	53
2.7.1. Kollégiumi kiscsaládból fogadott politikai nagycsalád, alternatív lázadóból Keresztapa	53
2.7.2. A társadalmi beágyazottság szocialista eróziója, liberális elpárolgása, fideszes kiéptülése	58

2.8. Politikai hidegháború és az intézményrendszeri, kétharmados korlát eróziója 2010 előtt	61
2.8.1. A politikai hidegháború	61
2.8.2. A gazdasági lövészárkok-barátság: 70/30	65
2.8.3. Korrupt rendszerek váltógazdasága	67
3. Rendszerértelmezési kísérletek: a demokrácia működési zavaraitól a rendszerkritikáig	69
3.1. A demokrácia–diktatúra-tengely mentén történő értelmezés fogságában	69
3.2. Átmenet a szubsztanciális rendszerleíró fogalmakhoz	71
3.3. A történelmi analógiák korlátozott érvényessége	72
3.4. A magyar „illiberális állam” meghirdetése	73
4. A posztkommunista maffiaállam meghatározása	77
4.1. Posztkommunista	78
4.2. Maffiaállam	80
4.3. A patriarchális családfő jogosítványainak kiterjesztése: maffia, maffiaállam	80
5. Az autokratikus rendszerek maffiaállami altípusának sajátosságai	82
5.1. Hatalomkoncentráció és vagyonfelhalmozás	82
5.2. A maffiaállam kulcsszereplői: az uralmi elit és közvetlen tartozékai	83
5.2.1. A poligarcha	83
5.2.2. Az oligarcha	84
5.2.2.1. Nagyvállalkozók versus oligarchák	85
5.2.2.2. Oligarchatipológia	87
5.2.2.3. Orbán–Simicska konfliktus: az első maffiaháború a szervezett felvilágon belül	93

5.2.3. A stróman	98
5.2.3.1. A politikai család feje és a családi VIP-páholy	107
5.2.3.2. A belső körös oligarchák és poligarchák, valamint strómanjaik vállalkozásai	107
5.2.4. A korrupciós bróker	110
5.2.5. A családi testőrség és titkosszolgálat	112
5.3. A közhatalmi, demokratikus kontrollt szolgáló adatbázisok politikai család általi kisajátítása	115
5.4. Politbüro helyett polipbüro	118
5.4.1. A maffiaállam uralmi elitjének elhatárolása más történelmi analógiáktól	120
5.5. „Rule of law” helyett „law of rule”	123
5.5.1. Alkotmányos puccs – az önkény intézményesítése	124
5.5.2. A közhatalmi intézmények megszállása	126
5.5.3. A kormány: nem dönt, csak a politikai család döntéseit menedzseli	127
5.5.4. Lexek – a törvényhozás mint mérték utáni szabóság	128
5.5.5. Az egyéb közhatalmi intézmények kontroll funkcióinak kiiktatása	133
5.6. Bürokratikus szakigazgatás helyett a fogadott politikai család bizalmasai és személyes helytartók révén folytatott igazgatás	135
5.6.1. A szakigazgatás megfélemlítésének eszköztára	135
5.6.2. Max Weber a modern bürokratikus szakigazgatáshoz vezető történelmi útról	137
5.6.3. A modern bürokratikus szakigazgatás lebontása a maffiaállam viszonyai között	138
5.6.4. Miért nem tekinthető patrimonális rendszernek a maffiaállam?	140
5.7. A társadalmi autonómiák felszámolása	141
5.7.1. A helyi autonómiák felszámolása: önkormányzatok helyett „gondnokságok”	142

5.7.2. Az értelmiség autonóm tereinek felszámolása – kultúra, oktatás	143
5.7.2.1. A kultúra	143
5.7.2.2. Az oktatás, tudomány	147
5.7.3. A civil szervezetek domesztikálása	150
5.8. Osztályviszonyok helyett patrónus-kliens viszonyok	153
5.8.1. Az egzisztenciális kiszolgáltatottság alakváltozása	153
5.8.2. A patrónus-kliens viszonyok formagazdagsága	154
5.9. A maffiaállam uralmi piramisának középrétegei: szolgáló nemesek, udvari beszállítók – az „új nemzeti középosztály”	160
5.9.1. Szolgáló nemesek	161
5.9.2. Udvari beszállítók	164
5.9.3. Az „új nemzeti középosztály” szilárdsága, az ellenállás felmorzsolása	165
5.9.4. A legfőbb bűn: az illojalitás	166
5.10. A sarc mint gazdaságpolitika: a különadók rendszere	168
5.10.1. Különadók néhány típusa 2010 előtt	170
5.10.2. A különadók rendszerszerű eskalációja 2010 után	172
5.10.2.1. A különadók főbb típusai	174
5.10.2.2. Indirekt különadók	180
5.10.3. A különadók generálta társadalmi-gazdasági reakciók állami szankcionálása	182
5.10.4. A különadók inverze: stratégiai megállapodások, avagy kölcsönös kedvezmények	183
5.11. Take over – a gazdasági elit cseréje	184
5.11.1. A Fidesz és a „keresztény középosztály” szövetsége	185
5.11.2. A maffiaállam vagyonfosztó technikáinak egyedisége	187
5.11.3. A tulajdonosi elitcsere és behódoltatás	188
5.11.4. A visszautasíthatatlan ajánlat	190
5.11.4.1. Egyedi tulajdon lerablások	191
5.11.4.2. Hálózatos/csoportos tulajdonlerablások	197
5.11.5. Az államosítások típusai azok funkciói szerint	204
5.12. Hatalmi racionalitás versus szakpolitikai irracionalitás	210

6. A maffiaállam legitimációs deficitje és a deficit áthidalásának eszközei	212
6.1. A média domesztikálása	212
6.1.1. 2010–2014: A média kontrollja a maffiaállam kiépítésének időszakában	212
6.1.2. A média megváltozott kontrollja 2014 után, a berendezkedett maffiaállam viszonyai között	217
6.2. A választási rendszer manipulálása	221
6.2.1. A választójogi törvény átalakítása 2010 után	223
6.2.2. Az ügyészség mint a kampánystáb része	225
6.2.3. A választási csalás intézményesített lehetőségének megteremtése	227
6.2.4. A 2014-es tavaszi országgyűlési és őszi önkormányzati választások	229
6.2.5. A választási eredmények utólagos el nem ismerésének módszerei	229
7. A maffiaállam legitimációs ideológiai eszköztára	232
7.1. Ideológiavezérelt versus ideológiaalkalmazó rendszer	232
7.2. Célideológiai panelek: Isten, haza, család, munkaalapú társadalom	235
7.2.1. Nacionalizmus, antiszemitizmus, rasszizmus	236
7.2.2. Ideológiai piramisjáték	237
7.2.3. Vallás	240
7.3. Eszközideológiai panelek: a Nemzeti Együttműködés Rendszere és a nemzeti szabadságharc	241
7.3.1. A Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER)	241
7.3.1.1. A NER szubsztantív, értékelvű igazolása – „az új igazságosság elv”	242
7.3.1.2. A NER hatalomtechnikai igazolása – „a barátság művészete”	243
7.4. A nemzeti szabadságharc	249

8. A bűnöző állam	253
8.1. A hazai jog a bűnszervezetről	254
8.2. A Palermói Egyezmény	256
8.3. A maffiaállam mint a bűnöző állam egyik típusa	257
8.3.1. Egy példa: bűnszervezetben elkövetett tulajdonfosztás	258
9. Piramisjátékok - a maffiaállam korlátai	261
9.1. Gazdasági piramisjáték	261
9.1.1. Autokrácia és autarkia	264
9.2. Külpolitikai piramisjáték – pávatánc és magyaros furfang	265
9.2.1. Az Európai Unió dilemmái	266
9.2.2. A keleti nyitás	269
9.2.3. Az EU és az USA szankcióinak eltérő logikája	275
9.3. A maffiaállam törékeny egyensúlyi állapota: a delegitimációs spirál és az erőszak alkalmazásának korlátai	283
Jegyzetek	291

⋮ **Köszönetnyilvánítás**

Jelen írás elkészültéhez – amely a *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam 1. és 2.* (Noran Libro, 2013 és 2014) című kötetekhez írt bevezető tanulmányaim összedolgozott, bővített és felújított változata – Kozák Márton nyújtott nélkülözhetetlen segítséget. Köszönöm továbbá Andor Mihály, Ara-Kovács Attila, Békesi László, Csillag István, Deák András György, Gombár Csaba, Juhász Pál, Kárpáti Miklós, Király Júlia, Kornai János, Krémer Balázs, Lattmann Tamás, Lengyel László, Nagy C. Ádám, Pető Iván, Rádai Eszter, Róna-Tas Ákos, Soós Károly Attila, Szelényi Iván, Tran Dániel, Várhegyi Éva és Vörös Imre kritikai észrevételeit.

1. Milyen rendszerben élünk?

Egy nevesincs rendszerrel még személyes viszonyt sem lehet kialakítani, nemhogy politikait. Ha képtelenek vagyunk fogalmilag megragadni a saját valóságunkat, akkor mások valóságának foglyaivá válunk. Ugyanis „nem létezik a valóság világréptől vagy elmélettől független fogalma. Ezért inkább egy olyan képet fogadunk el, amelyet *modellfüggő realizmusnak* fogunk nevezni...” – írja a Stephen Hawking–Leonard Mlodinov természettudós szerzőpáros *A nagy terv* című munkájában.¹ Másutt még hozzátesszik, hogy „nem létezik a valóság modelltől független ellenőrzése. Ebből következően egy jól megalkotott modell létrehozza a saját valóságát. (...) A modellfüggő realizmus nemcsak a természettudományos modellekre alkalmazható, hanem azokra a tudatos és tudatalatti gondolati modellekre is, amelyeket a mindennapi világ értelmezése és megértése céljából mindannyian készítünk”.²

Ha a természetben így van, akkor az emberi társadalmakban különösen. Ha ránézünk valamire, annak tudatunk kognitív mechanizmusai adnak értelmet. Megfelelő nyelvi, fogalmi keret nélkül csak elszenvedjük az értékeinket tagadó, mások által beszélt nyelv által kialakított, ránk kényszerített valóságot. A saját értékrenden alapuló nyelv a legelső és egyben kikerülhetetlen lépés a saját identitásunk és szabadságunk felé. Ez elemi feltétele annak, hogy az egyén vagy egy közösség ne sodródjék egy számára idegen, értelmezhetetlen, mások által diktált nyelven felépített valóságban.

A kelet-európai kommunista rendszerek összeomlását kísérő rendszer-váltáskor 1989–1990 fordulóján világosnak tűnt a képlet: az **egypárti diktatúrából**, amelyet a tulajdon állami monopóliuma kísért, átléptünk

a magántulajdonra és piacgazdaságra épülő többpárti parlamentáris demokráciába. Ezt a modellt, amelynek a nyugati demokráciák adják a mintáit, liberális demokráciának nevezik, legyen szó akár prezidenciális, akár parlamentáris típusú demokráciákról. Hiszen mindegyiknek a lényegét olyan intézményes garanciák képezik, mint politikai oldalon a hatalmi ágak szétválasztásának, a mindenkori hatalom leválthatóságának és a tisztességes politikai verseny feltételeinek, gazdasági oldalon pedig a magántulajdon dominanciájának, a piaci verseny tisztaságának és a tulajdon biztonságának garanciái.

Ha a **liberális demokráciák** normarendszere sérül, a jól működő demokráciákban az intézményes kontroll és a hatalommegosztás mechanizmusai ezt – több-kevesebb sikerrel – gyógyítják. Esetükben a devianciák nem érnek el a rendszert veszélyeztető, kritikus tömeget. Ám ha ezek a liberális demokráciák normáit kikezdő devianciák nemcsak tömegesen fordulnak elő, hanem a kormányzat mainstream értékeit és céljait is alkotják, akkor a domináns jellemzők már egy új rendszert konstituálnak. Magától értetődik, hogy ezt sokan valamilyen metaforával, analógiával próbálják jellemezni, hiszen az új jelenségeket be kell azonosítani, és ehhez az egykor már átélt mintákat hívják segítségül. Ezért vélik megtalálni egyesek az Orbán-rendszer előképeit például olyan, a húszas-harmincas évek dél-európai autokratikus korporatív rendszereiben, mint amilyen a portugál, a spanyol és az olasz volt, vagy az azokkal számos vonásában rokonítható Horthy-kor Magyarországon. Másokat a latin-amerikai kvázi vagy valódi diktatúrákra vagy éppen a kommunista rendszerek puhább változataira emlékeztetik a 2010 óta Magyarországon tapasztalt jelenségek. Ezek a történelmi analógiák azonban erősen korlátozott érvényűek, a rendszer egy-egy jelenségének természetét érzékeltethetik ugyan, de a rendszer egészét nem képesek átfogóan leírni.

1.1. A posztkommunista maffiaállam

Magyarország ma egy **posztkommunista maffiaállam**. E kifejezésben a posztkommunista a keletkezésének körülményeire és kiinduló feltételeire utal, vagyis arra, hogy ez – még ha megkésetten is – az állami tulajdon monopóliumával párosuló egypárti diktatúra bomlása nyomán létrejövő rendszer. A maffiaállam pedig működésének természetét határozza meg. Ami nálunk 1998 és 2002 között elindult, majd 2010 óta kiteljesedett, azt leginkább az egykori Szovjetunió utódállamainak többségében történetekkel – Putyin Oroszországaival, Azerbajdzsánnal vagy más közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokkal – lehetne rokonítani, csak a rendszerváltás óta nálunk bejárt – politikai evolúciós – út volt más. Magyarország esetében tehát nem pusztán torzult, csonkolt vagy deficités demokráciáról van szó, hiszen az még mindig demokrácia lenne, ha korlátozott is. Ez a rendszer azonban, amelyet maffiaállamként jellemezhetünk, nem fér bele a demokrácia és a diktatúra viszonyát tárgyaló hagyományos értelmezési keretbe. Ráadásul azokba a korrupciós rangsorokba sem illeszthető bele, amelyeket többnyire nemzetközi szervezetek készítenek a világ országairól, hiszen ezek rendszerint azt feltételezik, hogy valamely azonos minőség különböző fokozatairól van szó, mintha csak egy homogén jelenség kiterjedtségét kellene mérni. Ezzel szemben a jelenlegi magyar politikai rendszer már valami egészen más minőség, amelynek e rangsorok inkább csak elrejtik a lényegét. Ezt az új minőséget határozott rendszer-specifikumokkal, egy újfajta magyarázó keretben lehet csak leírni.

A posztkommunista maffiaállam magyarázó modellje a rendszer egészére próbál koncentrálni, nem pusztán egyes jelenségekre, amelyek esetleg más rendszerekben is előfordultak, ám a történelmi előképek más vonatkozásban, lényegüket tekintve alapvetően különböznek a kiépülő maffiaállamtól. Ennek fő jellemzője a cselekedeteit mindenekelőtt meghatározó hatalmi-vagyonosodási logika, amely a politikai hatalomkoncentráció és a fogadott politikai család vagyoni gyarapodásának együttesét a központi politika rangjára emelt maffiakultúrával működtetett állami eszköztárral, erőszakmonopóliummal valósítja meg.

1.2. A korrupció evolúciós típusai

A **hétköznapi korrupció** esetében a magánérdek illegitim módon érvényesül az állami és önkormányzati elosztással, megrendelésekkel, koncessziókkal és jogosultságokkal kapcsolatos döntésekben. Így illegális csereügyletek jönnek létre egymástól elkülönülő gazdasági szereplők és különböző szintű állami tisztviselők, hivatalnokok között. A hétköznapi korrupció egyedi jelenségek sorozata: egy döntésre jogosult hivatalnok pénz vagy más előnyöket fogad el vagy kér azért, hogy egy ügyet a korrumpáló számára kedvezően intézzon el. Egy rendszert akkor tekintünk korruptnak, ha sok ilyen eset fordul elő, vagy ha állampolgári, üzleti ügyeket jószerivel csak **kenőpénz** ellenében lehet elintézni. A rendszerváltás utáni évek átalakuló Magyarországaról sem az volt a polgárok élménye, hogy hivatalnokai megvesztegethetetlenek lettek volna. Tulajdonhoz, soha vissza nem fizetett hitelhez, a legkülönfélébb előnyökhöz lehetett politikai kapcsolatok révén jutni, de bármily nagy számban fordultak is elő korrupciós esetek, ezek nem álltak össze rendszerszervező erővé. Mert ugyan mérgezi a közéletet, ha egy megbízás elnyeréséért meg kell kenni az ügyintézőket, de ha az a vesztegető és a vesztegetett magánakciójaként történik, még nem ássa alá a demokratikus berendezkedés alapjait, még nem érinti a rendszer lényegét, hiszen világos, hogy az elvárt, legitim viselkedési normák megsértéséről van szó. (A pártfinanszírozáshoz köthető korrupció – amely a bejáratott demokráciákban is jócskán előfordul – csakúgy, mint a hivatalnoki korrupció, egyaránt devianciának minősül.) Az állami védekezésen és retorziókon túl ezek visszaszorítására szoktak korrupciófigyelő szolgálatokat működtetni, amelyek a sajtó tényfeltáró tevékenysége és egyéb technikák révén próbálják leleplezni és a nem nyilvános szférából a nyilvánosba átemelni a korrupció megnyilvánulásait, feltételezve, hogy a leleplezés nyomán a bűnös elnyeri méltó büntetését.

A rendszerváltás előtti szocialista rendszernek a korrupció bár nem rendszerkonstituáló eleme, de rendszertipikus velejárója volt. A tervgazdaságban három gazdaság élt egymás mellett:

- Az állami tulajdonon alapuló **„első gazdaság”**, mely az 1940-es évek végi államosítási hullámok következtében a gazdaság meghatározója volt.
- Az állami szektorhoz kapcsolódó magánvállalkozások jelentette **„második gazdaság”** meglehetősen formagazdagsággal töltötte ki a központi tervgazdaságból fakadó általános hiány piaci réseit: a kiskereskedelemben, a lakossági szolgáltatásokban és a mezőgazdasági termelősövetkezetekhez kötődő családi gazdaságokban, az úgynevezett háztájikban.
- A **„harmadik gazdaság”** kategóriájával pedig az általános hiánygazdaság keltette szűk fogyasztói keresztmetszetek korrupciós tranzakciókkal működtetett kereskedelmi kapuinak sokaságát lehetett jellemezni. A korrumpálás és viszontkorrumpálás legkülönbözőbb formái csaknem egyenletesen hatották át – a portástól a bürokratán át a párttitkárig – a társadalom egészét. Az állami monopóliummal együtt járó hiánygazdaságban a gazdasági kapcsolatok szinte minden pontján volt valakinek valamilyen áruba bocsátható jószága, szolgáltatása vagy diszkrecionális döntési kompetenciája, amelyért borraalót, hálapénzt vagy korrupciós járadékot szedhetett. A hétköznapi magyar elnevezések, mint például a kenőpénz vagy a csúszópénz, egyben arra is utaltak, hogy nélkülük, ha nem olajozzák a gépezetet, a tervgazdaság rendszere valójában lebénult volna. A legitim és illegitim skálán elhelyezhető kölcsönös viszonyosságok megkerülhetetlen rendszerfenntartó jellege morálisan is bevetté tette a korrupciós tranzakciók e szövevényét. Ez a rendszer ugyanis kvázi egalitárius módon működött, hiszen az állami tulajdon monopóliumára épülő gazdaságban a felső vezetők illegitim vagyonosodási lehetőségei is erősen korlátozottak voltak, miközben minimonopóliumaik révén a rendszer alsóbb régióiban lévő százezrek is szedhettek „járadékot”.

A rendszerváltás azonban nemcsak a vagyonok, hanem a korrupcióképes pozíciók tekintetében is korábban nem tapasztalt egyenlőtlenségeket eredményezett. Miután a hiánygazdaság a magánpiaci szereplők egymás közötti érintkezésében felszámolódtott, a korrupció tere az állami–önkormányzati és a magánszféra közti érintkezés kereskedelmi kapuira szorult vissza. De ebben a cserekereskedelemben a megrendelői oldal már nem az egykori Kádár-rendszer kifizetője volt, hanem egyre inkább a vagyonosodó vállalkozók köre, az önkormányzati üzemhelyiségek kis bérlőitől a törvényi szabályozást megrendelő mogulokig. A rendszerváltást követően átalakuló hétköznapi korrupcióban

- egyrészt szűkült a korrumpálandók köre, elveszett össznépi jellege, és alapvetően a közigazgatás szereplőjéhez és a széles értelemben vett politikai osztályhoz kötődött;
- másrészt átalakult a korrupció által érintett döntések szerkezete: a hétköznapi fogyasztáshoz kötődő előnyökkel szemben a vagyonosodási versenyben előnyöket jelentő állami segítség került előtérbe, mint például a privatizáció, az állami és önkormányzati megrendelések, tenderek, ingatlanátSOROLÁSOK, hatósági engedélyek;
- harmadrészt jelentősen megnövekedett az egyedi korrupciós döntésekkel elérhető haszon: már nem a fehér porcelán végcésészét lehetett némi kenőpénzért pult alól megkapni, hanem a gyárat, amely azt előállítja, a hozzá való üzletlánccal együtt, állami hitelből;
- negyedrészt a korrupciós tranzakció szerepei ekkorra tartósan szétváltak: már megszűnt „mindenki” egyszerre korrumpáló és korrumpált lenni a hiány széles terített társadalmi szövetében; valamint a korrupciós tranzakció kezdeményezői a gazdasági és civil szférából keresték meg ajánlataikkal a közhatalmi szféra szereplőit.

A pártfinanszírozás anomáliáit és nyitottságát a korrupciós alkukra téves és hiányos előfeltevések okozták. A nyugati minták alapján a rendszerváltáskor élt a feltételezés, hogy a pártoknak a **tagdíjából**, illetve **legális adományokból** jelentős bevételeik lesznek. Bár nyilvánvaló volt, hogy az egykori kommunista párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)

nyolcszáz ezres csúcstaglétszámát és kényszer tagdíjbevételeinek nagyságát a rendszerváltás utáni pártok együttesen sem fogják elérni, arra nem gondoltak, hogy az 1990–91-es csúcson még taglétszámban is annak csak a tízedéig jutnak. Ezt követően pedig folyamatosan csökkent a pártok tényleges taglétszáma. Sőt, a választási kampányidőszakon kívüli csökkenő közéleti aktivitás, a romló jövedelmi viszonyok, a növekvő munkanélküliség és infláció következményeként csak szimbolikus mértékű tagdíjat szabhattak meg, mert ha nem ezt teszik, azzal mintegy a fizetni nem tudó tagokat zárták volna ki a pártjaikból. Ennek viszont a szervezeti és kommunikációs vesztesége sokkal nagyobb lett volna, mint az erőltetett tagdíjbevételekből származó haszon. Az új politikai pártok későbbiekben csökkenő tagsága értelemszerűen csökkenő tagdíjbevéttel párosult, aminek eredményeként a minimális szervezeti infrastruktúra fenntartása is nehézségekbe ütközött.

Az állami pártfinanszírozás éves költségvetési rendszere ugyanakkor **a választási kampányok** igényeire nem volt tekintettel, a növekvő kampányköltségek állami költségvetésből finanszírozható hányada már 1994-től elenyésző volt. Kezdetben a pártok által a választási kampányra fordítható költségeket nem maximálták. Erre csak 1996-ban került sor, amikor is a limitet – 2013-ig érvényesen – jelöltenként egymillió forintban húzták meg. Ez nemcsak azért vált problematikusá, mert nem követte az akkor még kétszámjegyű inflációt, hanem azért is, mert a választási kampánnyal valamilyen módon összefüggő kiadások túlléptek mind a jogilag kampányidőszakként meghatározott időkereten, mind pedig a szűken vett kampányesemények körén. Mindez egyszerre eredményezte a kampánykiadások eszkalálódását és az elszámoltathatóság ellehetetlenülését. Az Állami Számvevőszéknek ráadásul csak a pártok bevallott kampányköltségeinek ellenőrzésére volt jogosultsága, vagyis pusztán arra, hogy a pártok által közölt tételek összeadásának helyességét vizsgálja.

A hivatalos pártfinanszírozás szűkösségének következtében az országos lefedettségű pártok eleve működésképtelenné váltak volna, ha csak tagdíjából és állami támogatásból gazdálkodnak – holott egy kisebb város polgármesteri hivatalában több alkalmazott dolgozott, mint a legnagyobb

rendszerelváltó pártok országos apparátusában. Mivel szükségképpen pótlólagos forrásra szorultak, és a hivatalos költségvetésen kívüli pénzügyeik gyakorlatilag ellenőrizetlenné váltak, felpuhult a gazdálkodásuk költségvetési korlátja. A bevonható forrásoknak az adott párt tényleges és várható politikai befolyása, valamint erőszakossága – valójában szinte csak az önkorlátozása – szabott határt vagy adott ösztönzést.

A pártok várható tagdíj- és költségvetési bevételei nem fedezték az alapvető működésen túli kiadásokat. Az igen tetemes választási kiadásaikból visszakövetkeztethető láthatatlan bevételek mellett a jelentős hitel felvétel is a finanszírozási rendszer részévé vált. Ezeknél már eleve azzal kalkuláltak, hogy adósságaikat a többnyire ingyen vagy kedvezményesen kapott ingatlanjaik értékesítésével vagy – hatalmi pozícióba kerülve – kapcsolati tőkével törlesztik. Miközben a politikai rokonszenv alapján nyújtott, **ellenszolgáltatás elvárása nélküli párttámogatás elsovadt, a pártok eladósodása nőtt, és a pártok finanszírozásával járó korrupció szükségszerűen terjedt.** Az állami támogatásokon kívüli bevételek súlypontja nemcsak a tagdíjakról tolódtott el az egyéb, a gazdaságból származó támogatás irányába, hanem ez utóbbin belül is egyre erősebben jelent meg az esetleges politikai szimpátián túlmutató közvetlen gazdasági érdekelttség és a viszonyosság is.

A megkeresés immár kétirányúvá vált: nem pusztán a gazdasági szereplők keresték a kapcsolatot az új politikai osztály szereplőivel, hanem fordítva is. A kölcsönös szívességnyújtás a legitim–illegitim skála széles mezőjében mozgott. Az ilyen kapcsolatok pedig magukban hordták nemcsak a pártok törvényeket megkerülő gazdálkodását, hanem a politikai osztály tagjai személyes korrumpálódásának lehetőségét is.

Ahová már nem értek el a központi pártfinanszírozás forrásai, ott még nagyobb volt az összefonódás veszélye. Mivel a települési önkormányzatok, polgármesterek választási kampánya is jelentős költségeket igényelt, a központi pártfinanszírozás anomáliái végiggyűrűztek az országon. A helyi pénzek felhasználásában ráadásul még közvetlenebb volt az átfedés a lehetséges támogatók és a viszonyossági alapon kedvezményezettek között. Bár a terjedő korrupció nagymértékben előidézte a politikai elit

hitelvesztését, **rutinszerű működése** mégsem vált a politikai célokat alapvetően meghatározó **rendszereszerű működéssé**. Inkább csak egy központilag lazán kontrollált, a pozícióit kaotikus autonómiával kamatoztató, sokszor önmagán belül is versengő világot alkotott. A pártok – a Fiala Demokraták Szövetségének (Fidesz) kivételével – saját, jövedelemtermelő gazdasági vállalkozásokat nem hoztak létre, hanem csak esetileg járadékoltatták, pumpolták a gazdasági vállalkozásokat. Bár ezt nagy rendszerességgel tették.

A szervezett alvilág, a maffia megjelenése a hétköznapi, „szabadverseny” korrupció világához képest minőségi változást jelent. Ekkor ugyanis szervezett bűnözői csoportok immár módszeresen próbálják befolyásuk alá vonni a közhatalom szereplőit. Ha sikerrel járnak, akkor beszélhetünk arról, hogy a szervezett alvilág utat talált a közhatalom felső, politikai szféráihoz, és már nem pusztán egyedi – hozzáférési, elosztási – döntéseket próbál meg befolyásolni, hanem a szabályok kialakításának rendszerét, a jogalkotást is. Ilyenkor elég nehéz éles határvonalat húzni a legitim lobbizás és a szervezett alvilág megvesztegetéssel, zsarolással történő nyomulása között. Tevékenysége – a hétköznapi korrupcióval szemben – nem pusztán a felek önkéntes megegyezésén, törvénytelen előnyök kölcsönösségén alapul, hanem fenyegetéssel, erőszakkal próbálja kikényszeríteni akarata érvényesülését: zsarol, **védelmi pénzt** szed, nagy haszonnal kecsegtető üzletágakat igyekszik ellenőrzése alá vonni. Miközben monopolizálni igyekszik az illegitim gazdasági tevékenységek egyik-másik területét, földrajzi és ágazati értelemben egyaránt szegmentált piacon működik, azaz autoritását sem a teljes gazdaságra, sem egy ország egészére nem képes kiterjeszteni. Az a tény, hogy maffiacsaládok háborúkkal tarkított alkuja képezi a piacok felosztását, mely olykor a családfők tanácsa intézményi formáját ölti, nem változtat az egy-egy családon-klánon belüli viszonyok hierarchikus jellegén. (A maffia, azaz a szervezett alvilág tengerentúli, megújult formái már fokozottan levetkőzik magukról a tradicionális formák „közösségi” funkcióit.)

A maffia már nem pusztán kenőpénzzel teremt illegitim jövedelmező gazdasági lehetőségeket a maga számára, hanem védelmi pénz fizetésére

kényszerítéssel is adóztat. A közhatalom szereplőit kenőpénzzel motíválja, a gazdasági élet szereplőit védelmi pénz fizetésére kényszeríti. Klasszikus példája ennek a szicíliai olasz maffia, ahol a polip karjai alulról fonódnak a politika világára. A szervezett alvilág már veszélyes, nehezen felszámolható jelenség, de csak akkor változtatja meg a jogállamra jellemző alaphelyzetet, ha képviselői bekerülnek a politikai hatalomba. Lehetnek – akár szép számban is – megvásárolható tisztségviselők, politikusok, mégis csorbíthatlan maradhat a hit, hogy az állam küzd a maffia ellen. Azaz, az egyes ember megtévedhet, de az intézmények harcban állnak a szervezett alvilág bűnözőcsoportjaival. Ilyenkor a képlet még egyértelmű: a szervezett alvilág, a maffia módszerei nem képeznek rendszerszerűen követhető mintát a közhatalom politikai szereplői számára. Ha azonban az infiltráció tartósan átlép egy határt, és a politikai döntéshozók némelyike a gazdasági – tehát nyilvános politikai szerepet nem vállaló – maffia által beszerzetté válik, akkor az állam foglyul ejtéséről, angol kifejezéssel, **state capture**-ről van szó. Ilyenkor törvények, jogszabályok, döntések sorát hozhatják illegitim magánérdekeket szolgálva.

Bár a rendszerváltást követően Magyarországon is megjelentek a politikát befolyásolni akaró szervezett alvilági csoportok, de state capture-ről nem beszélhetünk. Igaz, az 1990-es évek első felében – az olykor mesterségesen fenntartott joghézagokat kihasználva – születtek vagyonok olajszókitésből, azaz illegális olajkereskedelemből, az éjszakai mulatók világában vagy épp őrző-védő szolgáltatásokból. Azonban a szervezett alvilág nem törekedett primer politikai szerepre. Már csak azért sem, mert az 1990-es években jelentős volt az idegen (főleg orosz és ukrán) szervezett bűnözői csoportok behatolása a friss magyar piacra. A szervezett alvilág alapvetően az illegális tevékenységét akarta kiterjeszteni, biztonságban végezni. Vele a rendszerváltás utáni új politikai elit az ezredfordulóra részben leszámolt, részben keretek közé szorította és domesztikálta. Az olajszókitésből származó hatalmas jövedelmeket lehetővé tévő csapat már 1995-ben a törvényhozás zárta el. Az obszitos titkosszolgálatosokból és rendvédelmisekből verbuválódott őrző-védő cégek közötti piaci háborúk

és leszámolások nyomán pedig képviselőikből volt, akiből börtöntöltelék lett, volt, akiből miniszter.

A szervezett felvilág, a maffiaállam azonban már messze túlmutat mind a pártfinanszírozás anomáliáin, mind pedig az alvilágnak a politikát befolyásolni kívánó törekvésein. Hiszen a viszony mindkét dimenzióban megfordul. Egyfelől nem a pártfinanszírozás igényei által generált illegitim források egy része válik magánvagyonná: ekkor már egy politikai párt döntéshozó potenciálját használják nem esetileg, hanem rendszerszerűen magánvagyonok gründolására. Másfelől nem rejtett alvilági törekvések torzítják „alulról” és „kívülről” a döntések tartalmát, hanem eleve, „felülről” és „belülről” célirányosan illegitim, partikuláris érdekekhez igazodik a szabályozás és a kormányzás. A maffiaállamban megszűnik „felfelé kenünk – lefelé védelmi pénzt szedünk” gyakorlatnak a szervezett alvilágra jellemző kettőssége, hiszen a szervezett felvilág – a közhatalmat birtokolván – már csak „védelmi pénz” funkcióban adóztat, járadékoltat.

Az elburjánzó korrupció klasszikus világát az egymással versengő kisebb-nagyobb illegális tranzakciók kaotikus szövevénye jellemzi, amely egyre strukturáltabb formákat öltve újabb és újabb evolúciós fokozatokba lép.

- Az első evolúciós fokozata a szabad versenyes korrupció világa. Legfőbb eszköze a kenőpénz, amely kifejezi, hogy a gazdaság szereplője a megrendelő, miközben a közhatalmi szféra szereplője a korrupciós tranzakció szolgáltatója. A korrupciós tranzakció eseti, és a tranzakció semelyik oldalán sem csapatba szervezett.
- Erre épül a korrupció második evolúciós fokozata, a maffia alvilági csoportjainak (szervezett alvilág) meg-megújuló háborúkkal, leszámolásokkal kikényszerített, lokális-parciális monopóliumokból álló oligopolisztikus világa. Ennek csak a közhatalmi szférákban megjelenő tükörképe, mikor egy-egy jelentős politikai erő is ki tudja alakítani a maga oligopolisztikus, a gazdaság szereplőit már szorongató kényszerkorrupciós mechanizmusait. Ebben a szakaszban a gazdaság és politika szereplői már kölcsönösen és bejáratott módon keresik egymást.

- A harmadik evolúciós fokozat, a maffiaállam (szervezett felvilág) már korlátozza, felszámolja a szervezett alvilágot, megszünteti az oligarchák anarchikus, részben autonóm világát, valamint egységes függelmi rendbe szervezi, nemzeti szinten centralizálja és államilag monopolizálja a korrupció gyakorlatát. Nem a korrupció mint olyan ellen küzd, hanem az engedélye nélküli, partizánkodó korrupció ellen. Állami szinten teszi azt, amit a klasszikus maffia a saját érdekkörében: kiküszöböli a „magántolvajt”.³ A ne lopj! amerikai bon mot szinte szó szerinti értelmet nyer. A kormány gyűlöli a versenyt.

Talán érdemes egy egyszerű példán, egy budapesti kerület ingatlanpanamájának segítségével érzékeltetni a három evolúciós fokozat közti különbséget.⁴ Ha egy önkormányzati üzlethelyiséget bérlő vállalkozás a kerületi önkormányzati hivatalnok megkenésével próbálja az üzlethelyiség tulajdonjogát megszerezni, az a **korrupció hétköznapi formája**. Még ha számos esetről is van szó, az ezt megkísérlő bérlők sem egymással, sem az ügyintézővel nem állnak sem rokoni, sem baráti kapcsolatban, s az ügyintéző magánakciójáról van szó. A korrupciós tranzakció **egylépcsős**, melyben kenőpénz cserél gazdát az illegitim vagy szűkösen hozzáférhető tulajdonossá válási engedéllyel. Amennyiben a **szervezett alvilág** az erőszak legkülönbélebb eszközeivel arra kényszeríti a bérlők nem elhanyagolható körét, hogy bérleti jogukat nekik eladják vagy átadják, hogy ezt követően az önkormányzati tisztviselőkkel összejátszva azokat a bérlőknek járó kedvezményes áron megvehessék, az már a korrupció második evolúciós fokozatába tartozik. Ekkor azonban az ügyletek nyertesei már egy hálózat részeként jutnak tulajdonukhoz, ők már nem elszigetelt kedvezményezettek, hanem a fogadott – alvilági – család részei. Ez esetben a korrupciós tranzakció már **kétlépcsős**: lefelé – az eredeti bérlők vonatkozásában – zsarol, fenyeget, kényszerít, felfelé – az önkormányzati tisztviselők irányában – veszteget. Amennyiben pedig a korrupciós tranzakció lebonyolításához jogszabály-módosításokra, s több szinten, stabilan együttműködő önkormányzati partnerekre van szükség, akkor már a state capture helyi esetéről beszélhetünk. A **szervezett felvilági forma** azonban ezen is túl-

lép. Még ha nem is szűnik meg a kapcsolat az alvilági elemekkel, itt maguk a helyi önkormányzat vezetői menedzselik a bérlők eltávolítását, lecserélését a klienseik, a saját fogadott politikai családjuk tagjaira. Ők aztán akár néhány nap alibi bérlői státusz után kedvezményesen az addigi bérlemény tulajdonosaivá válhatnak. Ugyanis a bérlői jogviszony kedvezményes tulajdonosi viszonyra alakításának joga, a bérlőtől az üzlethelyiséghez történő telepítése megnyitotta az intézményes utat az egyedi „mutyiktól” a szervezett bűnözés irányába, amelynek alanya, motorja nem az alvilág, hanem a helyi közhatalmi elit.⁵ Az ügylet ezúttal újra **egylépcsős**: lefelé a megtévesztés–kényszerítés eszközével él. De korrupciós tranzakcióról itt nehéz lenne beszélni, hisz az illegitim módon kedvezményezették és az illegitim akciót bonyolítók nem két különálló, egymással tranzakciót bonyolító csoport, hanem egyaránt a fogadott politikai család tagjai. Nem egy külső erő ejti foglyul ez esetben a helyi közigazgatást, hanem az maga viselkedik maffiaként a rendelkezésére álló közhatalmi igazgatási és kényszerítő eszközökkel.

A maffiaállam nemzeti szinten rendszerszerű korrupciója tehát már nem a klasszikus hétköznapi vagy alvilági eset, hiszen ezen a „fejlettségi fokon” a korrupció rejtegetni való devianciából egyszeriben az állami politika rangjára emelt, központilag vezérelt gyakorlattá válik. Itt már nem az oligarchák vonják ellenőrzésük alá az államot, hanem egy politikai vállalkozás teremt magának oligarchakinevezési jogot. Vagyis nem egy gazdasági érdekcsoport veszi át az egyébként tőle személyileg és szervezetileg is különálló politika bizonyos szegmensei fölötti rendelkezést, hanem **egy politikai vállalkozás maga válik egyúttal gazdasági vállalkozássá is**, foglyul ejtve mind a politika, mind a gazdaság világát, és az államhatalom teljes fegyvertárával építve a maga maffiára jellemző kultúráját és befolyását. A Fidesz első kormányzása idején, 1998–2002 között, e minta kibontakozásának még erős intézményi korlátai voltak. Hiszen bár erodálódott a demokratikus intézményrendszer, azt a kétharmados parlamenti többséget igénylő törvények még – úgy-ahogy – fenntartották. Kétharmados parlamenti többség hiányában ugyanis a hatalom monopolizálását,

a hatalmi ágak szétválasztásának felszámolását nem lehetett végbeinni, ami a maffiaállam létrejöttének egyik alapvető feltétele. 2010 óta azonban – e fék hiányában – teljes intenzitással folyik a maffiaállam kiépítése.

A maffiaállam esetében a magánérdek már nem esetlegesen, alkalmilag lép a közérdek helyébe, hanem rendszerszerűen és tartósan. Tevékenységének gyakorlatilag nincs olyan területe, amely ne a hatalmi és vagyonosodási szempontok együttesének lenne alávetve. **A maffiaállam a parazita állam privatizált formája.**

2. A harmadik Magyar Köztársaság 2010-es összeomlása

A rendszerváltás során létrejött a nyugati típusú demokrácia – Magyarországon valóban – mintaszerű politikai intézményrendszere. Mégis továbbéltek azok a keleties stílusú magatartásformák, amelyek úgymond, rendszeridegenek egy liberális demokráciában. Az 1990 és 2010 közötti „két zavaros évtizedben”, ahogy a Fidesz utólag a rendszerváltás óta eltelt időszakot stigmatizálta, **egy nyugatias politikai berendezkedés küzdött egy keleties vagyon- és tulajdonszerzési mintával.** Így a választások és kormányváltások nem pusztán az azonos értékrenden belüli kiigazítási eljárások rutinszerű állomásai voltak – egy egyébként konszenzusos társadalmi modell mentén –, hanem a tulajdon és az új vagyoni pozíciók megszerzéséért folyó harc elkeseredett ütközetei. Ebben a küzdelemben a nepotizmus – a politikai elit által felerősített és folyamatos társadalmi és politikai turbulenciát okozó – keleties mintái kikezdték és végül is jórészt felzabálták a rendszerváltás során létrejött nyugatias politikai intézményrendszert. Persze jogos kérdés, hogy a nyugatias intézményrendszer és a keleties kultúra küzdelméből miért ez utóbbi került ki győztesen.

Az összeomlásnak és a Fidesz kétharmados győzelmének magyarázatához egyrészt el kell tudnunk különíteni az egyes politikai szereplők felelősségét (a kormánypártok bűneit, hibáit, tehetetlenkedését stb., illetve a Fidesz tudatos, a liberális demokrácia intézményrendszere elleni háborús stratégiáját), másrészt a magyar társadalom szerkezeti és tudati állapotából következő szociológiai okokat, amelyekre egy offenzív jobboldali politika építhetett. Mindezzel együtt az okok szerencsétlen együttes fennállása kellett ahhoz, hogy a harmadik Magyar Köztársaságot elérje a maffiaállam végzete. Ami a volt Szovjetunió köztársaságainak nagy részében

egyenes vonalú fejlődés volt, nálunk kerülő úton ment végbe. Ennyiben, **ami Magyarország bekövetkezett, nem volt végzetserű.**

2.1. A magyar társadalom értékszerkezete

„1989-ben még úgy tetszhetett – írja Tölgyessy Péter¹ –, nekünk, magyaroknak csupán követnünk kell a bonni Alaptörvény Németországa által megformált, utóbb nemzetek sora által kitaposott szociális piacgazdaság és jogállam építési gyakorlatot. Majd megalkotva az előrehaladás saját hagyományainkon alapuló új magyar modelljét, kitartó erőfeszítéssel belátható időn belül lehetséges lesz a nyugatos felzárkózás. Csakhogy az 1989-es fordulat után nálunk nem a középrétegeket gyorsan kiszélesítő, néhány évtized alatt eredményes európai felzárkózás következett, hanem elhúzódnó válságidőszak. A kommunizmus öröksége messze terhesebbnek bizonyult a korabeli várakozásoknál. Hamarosan kiderült: a Kádár-korszak felemás kispolgárosodásából nincsen közvetlen átjárás a valódi piaci kapitalizmushoz. A kádári alkudozás és szabálykerülés világában felnőtt embereknek nehezebb az alkalmazkodás a világpiaci versenyhez, mint más közép-európai polgároknak. A szabaddá vált országban egyszerre kivilágolt: a magyarok ösztönei, vágyai és reményei, kultúrája és magatartás-mintái súlyosan sérültek, inkább mutatnak kelet-európai és balkáni, mint közép-európai alakzatot.”

Egy a magyar társadalom értékszerkezetét nemzetközi összefüggésbe helyező kutatás² megrajzolja azokat a kereteket, amelyek a liberális demokrácia és a szabad versenyes piacgazdaság iránti tartós elkötelezettség kemény korlátait jelentik. A kutatás által leírt jellemzők a nyolcvanas évek elejétől a 2009-es, ötödik adatfelvételig alig változtak. Az elemzés a liberális demokráciák nyugatias értékészletét feltételezők számára azt a kijózanító helyzetet mutatja, hogy az értéktérképeken Magyarország legközelebbi értékszomszédai a keleti ortodox kultúrájú országok, mindenekelőtt a Moldovai Köztársaság és Bulgária, valamint Ukrajna és Oroszország. Az értéktérképeken tőlünk jóval távolabb helyezkednek el nem csak a Lajtán

túli, de a közép-európai, a nyugati zsidó–keresztény kultúrkörbe tartozó országok is. A magyar társadalomra jellemző értékszerkezet még a Nyugat periferiájától is messzire esik. A kutatás azt mutatja, hogy az egyébként a nyugati országokhoz hasonlóan szekularizált Magyarországot a gondolkodás zártsága tolja messze a Kelet felé: a magyar állampolgárokat a szabad véleménynyilvánítás melletti elkötelezettség, a közügyekbe való beleszólás igénye, a szabadságjogok gyakorlása, az emberekbe vetett bizalom, a más gondolkodásuk tolerálása és a saját sorsuk irányíthatóságába vetett hit csak annyira jellemzi, mint a moldovaiakat, s messze nem olyan mértékben, mint akár a szlovák vagy szlovén szomszédainkat. Esterházy Péter a *Búcsúszimfónia* című komédiájában erről csak annyit mond, hogy „Elmentek az oroszok, mi meg itt maradtunk”.³

Egy 1991-es felmérés⁴ szerint még a kommunista rendszer ellenzékéből létrejövő legnyugatosabb, liberális párt, a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) akkori harmincezres tagságának is mindössze 5 százaléka képviselt az emberi jogi és gazdasági kérdésekben egyaránt következetesen liberálisnak tekinthető – ugyanakkor a párt vezetése által határozottan vallott – értékrendet. Egy 2013-as országos liberalizmus-értékvizsgálat⁵ pedig azt mutatta, hogy bár a magukat liberálisnak tekintők aránya Magyarországon 14 százalék, az emberi jogi kérdésekben liberálisoké pedig 18 százalék, a kapitalizmus iránt elkötelezetteké már csak mindössze 5 százalék. A liberális értékrendnek a felmérésben vizsgált három dimenziójából a legalább kettőt képviselők aránya el sem érte az 5 százalékot. Pedig a nyugati típusú liberális demokráciák stabilitásának feltétele éppen az emberi jogi és a szabadpiaci értékek, illetve a magántulajdon melletti tömeges együttes elköteleződés és annak tudatosulása.

2.2. Jobb- és baloldal: két anakronizmus viaskodása

„[A] rendszerváltást követő húsz évben – írja az egykori demokratikus ellenzék szellemi és mozgalmi vezetője, Kis János⁶ – két anakronizmus viaskodott egymással, és tartotta egyszersmind életben egymást: a (második

világháború előtti – a szerk.) Horthy-korszakba visszavágyó jobboldali és az (1956 utáni – a szerk.) Kádár-korszakról leválni nem tudó baloldali gondolkodásé.

A »rövid 20. század« magyar történelmét a jobb- és a baloldal közti hadiállapot uralta. Hol az egyik, hol a másik oldal kerekedett felül; hol az egyik, hol a másik verte szét ellenfelét. (...) Az 1989 utáni rendszer volt az első, mely az egykor élet-halál harcot vívó feleket békés – periodikus választásokhoz kötött – versenyre kényszerítette. A vesztesnek most először kellett tudomásul vennie, hogy ellenfele legitim módon alakít kormányt. (...) Ennek a külső nyomásnak kellett volna belső indítékká lefordítódnia.

Várható volt, hogy a politikai szabadságjogok alkotmányos garantálása felszínre segíti a kibeszéletlen sérelmeket. A sebek felfakadása azonban hozhatott volna tisztulást és kiengesztelődést is; elvégre a háborúság le-tűnt korszakokhoz kötődött, a demokrácia játékszabályai pedig végső soron a két oldal összeszokásának kedveztek. Csakhogy a múlt megeleve-nedésével életre keltek a régi keletű kölcsönös félelmek is, s ezek nem ki-oltották, hanem megerősítették a két oldal egymást kizáró anakronizmu-sait. A Horthyt kormányzati részvétellel újratemető, Teleki Pálnak⁷, Wass Albertnek⁸ szobrot állító jobboldal viselkedése láttán a baloldal igazolva látta háború utáni múltját. A gulyás-szocializmusról ábrándozó baloldal viselkedése láttán a jobboldal igazolva látta háború előtti múltját.

A jobb- és a baloldal apologetikus viszonya saját múltjához önmagában is sokat ártott a demokratikus közszellem meghonosodásának, mert anti-demokratikus viszonyokat idealizált. Ám ezen túlmenő kárt is okoztak, mert a kétféle múlt nem egyesíthető egyazon politikai közösség közös ha-gyományává. (...)

Ugyanakkor (...) a demokratikus rendszer normái és működési szabá-lyosságai szembementek az egymást kizáró és épp ezáltal életben tartó anakronizmusokkal. A történet kimenetele nem volt eleve eldöntve. A ré-gi jobb- és baloldal egyaránt antidemokratikus volt; a '89 utániak egy-szerre éltek a múltba forduló – demokráciaidegen – nosztalgiáiknak és kezdtek beletanulni a demokratikus politikába. Volt idő és alkalom az anakronizmusok korrigálására. (...)

A rendszerváltás utáni magyar jobb- és baloldali viszonyát kezdettől fogva áthatotta a kölcsönös félelem, hogy a másik az alkotmányos keretek áttörésére *készül*. 2006 őszén (a lezajlott kormányellenes zavargások és az azokra adott rendőri válasz nyomán – a szerk.) mindkét oldalon szilárd meggyőződéssé vált, hogy a másik *már át is törte* az alkotmányos kereteket. A jobboldali mitológéma szerint a baloldali kormány megmutatta igazi, rendőrállami arcát. A baloldali mitológéma szerint a jobboldali ellenzék megmutatta igazi, puccsista arcát. Innentől kezdve már semmi nem fékezte a »hideg polgárháborút«.

Ugyanakkor az egymásnak feszülő mitológémák hitelességét a két táborban nem befolyásolta, hogy e félelmek mennyire voltak indokoltak vagy alaptalanok, s hogy politikai vezetőik által őszintén átéltek vagy csak színleltek. Az viszont tény, hogy az 1994 és 1998 között kétharmados parlamenti többséggel rendelkező szocialista–liberális koalíció önkorlátozó módon nem élt alkotmányozó erejével, miközben 2010 után a Fidesz a „kétharmados fülkeforradalomra” hivatkozva hajtotta végre alkotmányos puccsát.

2.3. A racionális közbeszéd szétesett terei

Nincs társadalmi integráció nyelvi integráció nélkül, amelynek alapját az általánosan elfogadott közbeszéd jelenti. Az 1980-as évekre még a puha kommunista diktatúra viszonyai között kialakult az a szekuláris, racionális, nyugatias közbeszéd, amelynek a tetején csak mint hab a tortán díszelgett a kommunista hatalom hivatalos, ám egyre kevésbé komolyan vett apparatcsik nyelve. A liberális értelmiség és a demokratikus ellenzék nyelve fokozatosan defenzívába szorította a hivatalosság nyelvét, és a békes rendszerváltás tárgyalásain a reformkommunisták át is estek a részleges nyelvcserén. A szabaddá váló sajtó pedig ezt széles körben közvetítette. Csakhogy a nyugatias, racionális nyelvkészlet homogenitása elfedte a társadalmi értékrend megosztottságát, erősen keleties jellegét. Ez az illúziók, a politikai érzéki csalódások kora. A bukott rezsिम nyelve kikopott,

a szocialistáknak mind a mai napig nincs saját nyelvük, ugyanakkor többekévé átvették a szekuláris, racionális, nyugatias közbeszédet. Kezdetben az avított – vagy akár ordas – eszmék nyelve a politikai szubkultúrába szorult, és legfeljebb kampányok idején tört a felszínre. Később csak a politikai eliten belüli elkeseredett harc szabadította ki onnan, és tette a verbális agressziót a végletes politikai és társadalmi polarizáció eszközávé.

Megszületett a párbeszédképtelen értékrendeket képviselő, **többnyelvű nemzet**. Amikor két eltérő funkciójú nyelv két politikai tábor nyelvává válik, már nyelvi síkon lezajlik a politikai küzdelem.

A **liberális, baloldali tábor nyelvének** funkciója az értelmezés és megvitatás. Eszközei révén – amelyek leíróak, elemzők, kritikaiak, vitatkozók – **racionális identitásképző**. Valójában nincs a nyelv racionális üzenetén kívüli szimbólumrendszere, amelyre reflektálhatna. A racionális közbeszédnek ez a nyelve azonban fokozatosan egy értelmiségi szubkultúrába szorult.

A **jobboldali tábor nyelvének** funkciója az összetartás és toborzás. Eszközei révén – amelyek rámutatóak, felmutatóak, címkézők, stigmatizálók – **szimbolikus identitásképző**. Így ez a nyelv képes volt reflektálni az adott ideológia nyelven kívüli képi, rituális, emocionális világára, s mintegy konzisztens rendbe zárva azt, kezdett uralkodó nyelvvé válni.

A liberális demokrácia eróziója a nyelvének kiszorulásával kezdődött. Ez a **racionális köz- és párbeszéd alkonya**, amikor az érvelő, intellektuálisan konzisztens beszédet felváltja a fragmentált, narratívaközpontú, stigmatizáló nyelv, amely hatásos eszköz a leegyszerűsített, érzelmi konzisztenciát teremtő ideológiák támogatására. Ez a nyelv belátás és érvelés helyett hitet, összemérhetőség helyett harcot közvetít.

A Fidesz a hideg polgárháborúját nyelvi hadviseléssel alapozta meg, melynek során a liberális és baloldal úgy szenvedett nap mint nap vereséget, hogy még csak nem is tudott róla.

A **közbeszéd deracionalizálása** mögött persze a politikai küzdelemnek a liberális demokráciát szétfeszítő szavazatmaximalizáló racionalitása áll. Míután a választások kimenetele a posztkommunista államokban sokkal mélyebben érinti az életfeltételeket, mint a megállapodott nyugati demok-

rációkban, a választási küzdelmeket egyfajta eszkalálódó „ígéretcunami” jellemezte, ami felemésztette a gazdasági–társadalmi kihívásokra adandó racionális válaszok politikai bázisát.

Magyarországot nem csupán a rendszerváltáshoz vezető, a transzformáció révén látványossá váló, majd a 2008-as gazdasági válság sújtotta, hanem a **populizmus csapdája** is. A csapdahelyzet abban áll, hogy Magyarországon a közel nyolcmillió szavazásra jogosult állampolgárból alig másfél milliótól származott a személyi jövedelemadó nyolcvan százaléka. Az 1998-at követő három országgyűlési választás fő kérdése az volt, hogy a nagy pártok mekkora részesedést ígérnek az adófizetők pénzéből az adót nem fizetőknek. A két győzelemre esélyes erő, a Fidesz és az Magyar Szocialista Párt (MSZP) egyaránt populista retorikát használt, és 2000 után kormányon is nagyrészt „osztogató–fosztogató” politikát folytatott.

A Fidesz menetelése a liberális értékrendtől a jobboldali értékrend felé egyben a racionális érveken alapuló politikai közbeszédetől a populizmus irányába vezető út szisztematikus bejárását is jelentette. Kezdetben a liberalizmus nemzeti jelzőjével különítette el magát a liberális demokrácia és a szabad piacgazdaság érték- és érvkészletétől, szimbolikusan is erősítve a nemzeti retorikát. Az eredmény felemás lett: bár a nemzeti populizmus – kiegészítve a Fideszen belüli hatalmi technikáknak az egész jobboldalra történő alkalmazásával, a jobboldal megosztását fenntartani kívánó személyek, szervezetek ledarálásával – elegendő volt a legszélesebb egységes politikai tömb létrehozásához, de az abszolút politikai többség eléréséhez még nem. Mint a 2002-es választási veresége is mutatta, akkor ugyan „sokan voltak, de nem elegendő”. A tapasztalatot erősítette a határon túli magyarságnak állampolgárságot, s ezzel szavazati jogot nyújtani kívánó, a nemzeti és a szociális populizmus konfliktusaként is leírható 2004-es népszavazás is. Ezt ugyan még elbukta a Fidesz, de ezt követően már tudatosan és önkorlátozás nélkül épített arra, hogy **a nemzeti populizmust a szociális populizmussal elegyítve** igyekezzen megnyerni a Kádár-kor biztonsága iránt nosztalgiát érző, a jobboldallal szemben immúnis, addig többnyire a baloldalra szavazókat is. A Fidesz nyitását az addig a szocialista párt privilégiumának számító szociális populizmus felé nem csak

a „rosszabbul élünk, mint négy éve” 2006-os választási jelszavának demagógiája jelezte, hanem az elegáns, sötét öltöny lecserélése nyakkendő nélküli, lila csíkos ingre és sűrű kockás terilén zakóra. Ettől kezdve a célközönség nem a racionális közbeszéd érvelő világát képviselő autonóm „polgárok”, hanem a populista ígéretekben hinni vágyók, „az emberek” lettek.

A nemzeti és a szociális populizmus közös nevezője a saját sorsunk iránti felelősség áthárítása másra: a **„balsors tépte” magyar nemzet és az egzisztenciálisan kiszolgáltatott kisember egymásra találása**. Végeredménye pedig a felelősség, az önreflexió szisztematikus száműzése a magyar politikai kultúrából. Márpedig a méltányos mérlegelésre, a racionális érvelésre, az önreflexióra, mi több, az öniróniára képtelen egyén és nemzet kiskorú. Az önreflexió hiányából következő tanulás- és megújulásképtelenség a versenyre épülő világunkban mind az egyének, mind a közösségnek leküzdhetetlen hátrányt jelent. Az önmagáért vállalt felelősséget feladó, magát az állami gondoskodásra bízó nemzet és egyén számára nélkülözhetetlen a meseszerű narratíva arról, hogy ki és miért tette tönkre a sorsát és lopta el a szerencséjét. A parttalan önfelmentéstől pedig egyenes az út az indulati bűnbakképzéshez: idegenszívűek, komcsik, bankárok, oligarchák, offshore-lovagok, liberálisok, zsidók, melegek, cigányok, sőt lehet bárki, akár a nem is létező pirézek (akikkel szemben a lakosság kétharmada elutasító⁹). Ők mind-mind okolhatók a saját szerencsétlenségünkért. S ha a politikai elit nem vállalja, hogy tudatosan szembemenjen e bennünk élő önfelmentő ösztönnel, hanem – hol hársányan, hol csak kikacsintva – erősíti azt, akkor a politikában és a közéletben egyaránt felszámolódik az értelmes beszéd és az egymás iránti – bár kritikus, de mégiscsak – méltányos viselkedés kultúrája.

A Fidesz felismerte az önfelmentésben rejlő, a saját sorsunk alakulásáért másokat okoló, pszichológiaiból politikáivá konvertálható erőt, és erre tudatosan épített. Ha ilyen indulatokkal kell kikövezni a győzelemhez vezető utat, megteszik. A Fidesz kommunikációját 2002-től már nem csak esetlegesen, hanem főszabályszerűen meghatározó karaktergyilkosság és bűnbakképzés (azaz a politikai ellenfél stigmatizációja és kriminalizálása) nem más, mint a populizmus hasznosítása útjában álló akadályok lebon-

tásának eszköze. A verbális agresszió a politikai kommunikáció hétköznapi rutinjává lett. Míg ők a kommunikációjukban politikai haszonszerzésből hideg fejfel játszottak a negatív ösztönökre és alantas indulatokra, addig a szélsőjobb önfelédten, őszintén és szívből volt rasszista és antiszemita. A Fidesz ezen érzéseket szalonképessé tette, a szélsőjobb gyerek-szájként verbalizálta. És mivel a szociális populizmus által gerjesztett várakozások beteljesíthetetlenek, a bűnbakképzés, a stigmatizálás 2010 után már a kormányzás nélkülözhetetlen kellékévé vált. A potenciális szavazótábor együtt tartásának eszközei pedig a felülről irányított egzisztenciális leszámolások és gyűlöletkampányok: ők a közönség a központilag irányított rituális, verbális lincselések szeánszain. Ha már az életükön nem lehet könnyíteni, legalább a lánc csörögjön. Valóságosan és virtuálisan – kriminalizáló hecckampányok fenyegetéseként – egyaránt.

2.4. Az új tulajdonosi réteg összetétele - a tulajdonosi szerkezet ingatagsága

A rendszerváltás idején a privatizáció során magától értetődően kétfajta új tulajdonos jelenhetett meg. Egyrészt voltak olyanok, akik rendelkeztek tőkével, és vásárlással vagy tényleges tőkeemeléssel szálltak be egy üzletbe. Ezek rendszerint külföldi tulajdonosok voltak: jórészt **multik**. Másrészt, ha ilyenek nem akadtak, vagy ha akadtak is, különféle indítékoktól vezetve kizárták őket a versenyből, akkor a meglévő menedzsment vehette – olykor különféle trükkökkel – tulajdonba az egykor államiként működtetett vállalatát. Ám a menedzsment nagyrészt a korábbi rendszerhez lojális, abba ágyazódott, ahhoz alkalmazkodó – még ha az ideológiai mintákat már nem is nagy átéléssel követő – technokrata réteg volt. Így könnyű volt rájuk sütni: **komcsik**. (Miközben az adott piaci, pénzügyi körülmények között a vállalatok jelentős részének hozzáértő tulajdonos nélkül nem sok esélye volt a túlélésre.)

A privatizáció ezen formájának azonban – hatékonyságától függetlenül – **súlyos járulékos társadalmi következményei** lettek. Egyrészt: a „nép” kimaradása a tulajdonszerzésből a – valójában sohasem volt – közös

vagyonból történő kiforgatás érzését okozta számára. Hiába csak kevesen gazdagodtak meg a másutt alkalmazott ösztönési „kuponos” privatizációból vagy a termőföldek reprivatizációja során alkalmazott kárpótlási jegyekből, az mégis a részesedés illúzióját kelthette. Másrészt: a rohamszerű privatizáció a kis- és középvállalkozók megerősítésének egyáltalán nem kedvezett. Harmadrészt: a frissen – különösen állami osztogatás által – szerzett tulajdonnak rendszerint gyenge volt a társadalmi legitimitációja.

Azok számára azonban, akiket a rendszerváltást követően közvetlenül érintett a munkanélküliség vagy annak veszélye, akik elszenvedői voltak a társadalmi különbségek növekedésének, újra és újra fel lehetett vetni a vagyonok újraosztásának igényét, amikor itt egyfelől a volt „komcsik”, másfelől pedig az idegen „multik” szerezték meg a „mindnyájunk verejtékéből” létrejött tulajdont. Kárpótlás, reprivatizáció, nemzeti középosztály, erős Magyarország – megannyi hívószó a tulajdonból való, gazdaságon kívüli, kényszerekkel biztosítható részesedési igény bejelentésére. A jövődő remélt kistrésvényesében és az oligarchában az a közös, hogy mindegyik állami segédlettel várta vagyonosodási álmai beteljesülését. A választások azért öltötték élet–halál harc formáját Magyarországon, mert közvetve **a vagyon újraosztásáról** szóltak. Ráadásul ezen ösztönök felelésztése már csak azért sem okozott különösebb nehézséget, mert az elmúlt évszázad magyar történelmét úgy is le lehet írni, mint az állami segédlettel végrehajtott vagyonfosztások és újraosztások sorozatát. Az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborút követő felbomlásának az utódállamokban volt olykor tulajdonfosztó hatása, a második világháború előtti és alatti zsidótörvények és a magyar holokauszt végül nemcsak tulajdonától, de életétől is tömegesen megfosztotta a magyar zsidóságot, a második világháborút követően pedig a kommunista államosítás forgatta ki vagyonából a tulajdonosi, földjéből pedig a paraszti réteget. És mindig volt ideológia arra, hogy miért vegyék el valaki tulajdonát, s adják oda másnak.

A társadalomtudományokból érkező liberális elit számára – történelmi tanulmányai alapján – magától értetődő volt, hogy a születő kapitalizmus első tulajdonosi generációja nem éppen a rózsaszín leányregények emel-

kedett erkölcsű szereplői közé tartozik. Mivel személyes ambíciók nem hajtották a privatizált tulajdon megszerzéséért folyó versenyben, a folyamat feltételrendszerének biztosításában csak vélt vagy valós összgazdasági hatékonysági szempontokat kívánt figyelembe venni. Egyfelől azt, hogy lehetőleg valódi vétellel kerüljön sor tulajdonszerzésre. Ez gazdasági szempontból racionális álláspont volt, hiszen jelentős tőkebevonást eredményezett, de érthetően inkább a tőkeerős külföldi befektetőknek kedvezett. Másfelől, hogy – bevonható tőke hiányában – legalább vállalatirányítói szakértelem álljon rendelkezésre, ami viszont – ahogy azt fentebb említettük – az ideológiájában már nem feltétlenül kommunista kötődésű, de a korábbi rendszer adottságait tudomásul véve abba beágyazódott menedzsment helyzetbe hozását eredményezte. Ez a makrogazdaságilag indokolt és a jogállami normák alapján is nehezen vitatható megközelítés ütközött az e kérdésben igencsak nehezen meghatározható igazságosság igényével. Általánosságban egy prosperáló gazdaság révén persze mindenki nyerhet, ám a kommunista rendszer összeomlásának alapvetően gazdasági okai a közvélemény jelentős része előtt mind a mai napig nem magától értetődőek, és a következményekkel sem kellett a rendszerváltás igazán szembesülnie. A gazdasági összeomlás brutális következményei így összeolvadtak az 1989–90-es politikai fordulattal. A megjelenő és robbanásszerűen növekvő munkanélküliséget, a magas inflációt és a különböző társadalmi csoportok között mélyülő szakadékot a társadalom egy része egyszerűen az új rendszer számlájára írta, nem véve tudomást arról, hogy nem a demokrácia és a piacgazdaság váltotta ki a gazdasági gondokat, hanem az utóbbiak kényszerítették ki a rendszerváltást. Ez a társadalmi farkasvakság vezetett az **„ellopott rendszerváltás”** ideológiájával igazolt és politikaiavá transzformálható indulat kialakulásához, miközben az állami tulajdon lebontásának folyamatát lebonyolító elit megkapta a **„nemzetközi tőke szálláscsinálója”** és a **„komcsi hatalomátmentés támogatója”** címkéket. A rendszerváltáshoz kötődő ezen érzületek, függetlenül attól, hogy mennyire voltak megalapozottak, az azóta eltelt évtizedekben kőkérmény társadalmi-politikai tényezőként, a legkülönfélébb populista politikák fűtőanyagaként szolgáltak.

2.5. A szocialista–liberális kormányzat felelőssége

Valljuk be, 2010-re valóban „fülkeforradalmi helyzet” jött létre Magyarországon: az uralkodó erők már nem tudtak a régi módon kormányozni, a választók pedig már nem akartak a régi módon élni.

A gátszakadásban nem kis szerepe volt az ellenzéki erők skrupulusokat nem ismerő, hideg polgárháborús politikájának: nem ismerték el a választási eredményeket; tagadták a 2002 és 2010 közötti kormányok legitimitását; az általuk uralt hatalmi intézményeket a kormány korlátozására, a nemzeti és szociális populizmust annak ostromára használták. Sikerral. Erős a csábítás, hogy az összeomlást pusztán e végtelenen konfrontatív politika számlájára írjuk, mégis megkerülhetetlen a szocialista–liberális koalíció felelősségének vizsgálata abban, hogy Magyarországon megnyílt az út egy autokratikus rezsim kiépítése előtt. A zsákutcás magyar fejlődéssel és kelet-európai történelmi trendekkel is értelmezhető lenne, hogy miért vett ilyen fordulatot a magyar történelem, de önfelmentés lenne, ha nem vetnénk számot azzal, mennyiben terheli felelősség a szocialista–liberális koalíciót a kialakult helyzetért.

Bár a harmadik köztársaságot nem a baloldal és a liberálisok döfték le, végzetesen sebezhetővé válásában nem csekély részük volt. Fogalmazhatunk úgy is, hogy kormányzati szereplésük nélkül a Fidesz nem szerezhetett volna kétharmados – azaz alkotmányozó – parlamenti többséget. A politológia a koalíció vereségét rendszerint az erkölcsi hitelvesztéssel, a politikai stratégiai és taktikai hibák sorával magyarázza: a szocialista–liberális koalícióhoz köthető korrupció széles körű élményével; a fenntarthatatlan költségvetési túlköltekezésből fakadó, ismétlődő, az őszinteség jegyében hangsúlyosan, mintegy fenyegetésként bejelentett megszorításokkal; az egymást kioltó zavaros kormányzati kezdeményezésekkel, programokkal; a nagy elosztó rendszerek reformjának elakadásával; az őszi beszéd¹⁰ tragikus hitelvesztéssel járó következményével; az állandósuló hideg polgárháborús állapottal; a mindezt megfejlő, 2008 óta tartó nemzetközi gazdasági válsággal; a mindebből fakadó kilátástalanság és reménytelenség széles körű érzetével. Mindezek természetesen önmaguk-

ban is elegendőek voltak a bukáshoz. Minket azonban azok a mélyebb, szociológiai okok is érdekelnek, amelyek a bukás mértékében és a populizmus iránti választói fogékonyság növekedésében viselt szocialista–liberális koalíció felelősségét is számba vesszük.

Ezért is kívánunk szólni a jobboldali előretörésnek a fenti közkeletű magyarázatokon túlmutató, további kormányzati okairól: a szimbolikus politizálás hiányából adódó identitásvesztésről; az osztogatás forrásainak kiapadásával és a reformok elmaradásával, illetve sikertelenségével járó perspektívavesztésről; a rendszerváltás generálta társadalmi problémákra hatékony válaszokat megfogalmazó, működőképes közpolitikák hiányáról; és a kormányzati elit irányítási-vezetési inkompetenciájáról. Mindezek csak fontos szimptomái annak, hogy az autokratikus törekvésekkel szemben fellépő **demokratikus erőknek nem volt sem közösségi ethosza, sem korszerű társadalomképe, sem intézményi háttere, és nem maradt cselekvőképes alanya sem.**

2.5.1. A szimbolikus, közösségképző politizálás hiánya

A Magyar Szocialista Párt és a liberális Szabad Demokraták Szövetsége szimbólumteremtő és közösségképző értelemben soha nem beszélt egy nyelven, így kormányzati koalíciójuk már önmagában is az egyik gátja volt a kormányerők együttes szimbólumteremtő lehetőségeinek. A „nem csak kenyérrel él az ember” közhelyszerű igazsága képtelen volt a baloldali politikában a szimbolikus–közösségi mezőt is formáló tényezővé válni. A szocialista osztogató politika legfeljebb időleges érdekközösséget teremtett távlatos lelki közösség helyett, és nehéz időkben, mikor apadt az „el-látmány”, csak láthatóbbá vált az efféle kötelek hiánya. A jobboldalnak elegendő volt múltbéli emlékek ideológiai kellékeit (Isten, haza, család) feleleveníteni, hogy tapadási pontokat nyújtson a szimbolikus közösségre és átélhető értékrendre is vágyakozó embereknek, a baloldalnak viszont kreatív módon új közösségi mintákat kellett volna teremtenie. Ez azonban nem történt meg.

A szocialisták és a liberálisok között a hithez és a valláshoz való viszony jelenthette volna az egyik legkevésbé konfliktusos találkozási pontot – hiszen egykor a demokratikus ellenzék küzdelme mindennemű ideológia állami monopóliumának megtörésére irányult, a rendszerváltás után pedig a szocialisták nem remélhették, hogy egy általuk uralt ideológia államilag biztosított monopolhelyzetbe kerülhet. Az 1989–90-es alkotmányos be rendezkedésben **az állam és az egyház határozott szétválasztásán** alapuló, a hitbéli kérdéseket magánügynek tekintő liberális vízió tükröződött. A másik embert nem sértő, értékválasztásaiban szabad polgár köré épülő világkép hosszú távon is vonzó lehetett volna nálunk, ahol az egyház karizmája nem volt erős.

A szocialista miniszterelnök, Horn Gyula által szorgalmazott 1998-as vatikáni megállapodás és a későbbi újratárgyalást nem vállaló óvatosság felszámolta ezt a lehetőséget. A szocialisták még mindig úgy tekintettek az egyházra, mint – az egykori kommunista rendszerben – általuk befolyásolható és megvásárolható békepapok világára. Pedig a rendszerváltást követően az egyház már nem a fennmaradásaért és a túléléseért, hanem új, hangsúlyos politikai és társadalmi szerepvállalásáért küzdött. Az egyház – részben kompromittált múltjával együtt – a szocialistáktól is szabadulni kívánt. Az öntudatában és politikai ambícióiban megerősödő egyházzal szemben a szocialisták állandó defenzívába, a liberálisok pedig a megátalkodott egyházellenesek szerepébe szorultak. Az MSZP-n belüli – csak a szocialista giccs kategóriájába sorolható – hívó tagozat mintegy állandó bocsánatkérésként sugallta, hogy „azért köztünk is vannak rendes emberek”. Mindkét párt tehetetlenül nézte, amint egyházi szimbólumokkal és rituálékkal telítődnek a közélet színterei, azt sugallva, hogy hit nélkül nem létezhet erkölcs. Ezzel szimbolikusan az erkölcsön kívüli világba száműzték magukat.

A **nemzet** értelmezése körüli ugyancsak nagy jelentőségű szimbolikus vitában először 1990-ben szenvedtek vereséget a szekuláris–racionális nyelvet használó politizálás hívei. A parlament döntése értelmében augusztus 20-a és nem március 15-e lett az első számú nemzeti ünnep, a Kossuth-címerrel szemben pedig a koronás címer a nemzeti szimbólum.

Az volt a tét, hogy mit tekintünk a rendszerváltást követően a nemzet szimbolikus legitimációs vonatkoztatási keretének: az ország egy évezreddel ezelőtti születésének a honfoglalásban, az államalapításban és a kereszténység felvételében megjelenített eseménysorát vagy a nemzet felnőtté válását: a sajtószabadságot, a törvény előtti egyenlőséget, a közteherviselést törvénybe iktató 1848-as polgári forradalmat és szabadságharcot. Márpedig egy ilyen értékvitát nyelvi és vizuális szimbólumok nélkül nem lehet megnyerni, így a köztársasági ethosznak nem sikerült a lelkekgig hatolnia. Az 1956-os forradalom szimbólumát is kiengedték a kezükből, magukra hagyva az egykoron meghatározó szerepet játszó baloldali túlélőket, és mára a ritualizált nemzeti emlékezet azt sugallja, mintha jobboldali radikálisok dominálták volna a forradalmat.

A 2000-es években paradox módon akkor nyílt volna ismét lehetőség a nemzeti szimbólumok polgári újraértelmezésére, amikor a Fidesz a nemzeti színű trikolor és a történelmi árpádsávós – ám a másodok világháborúban a magyar nácik, a nyilasok által használt – zászló közös megjelenítésével új radikális, (szélső)jobboldali vonatkoztatási keretbe helyezte a nemzeti identitás értelmezését. Ekkor lehetett volna a nemzeti és európai uniós jelképegyütttest a nemzeti és árpádsávós zászlók kettősével demonstratívan szembeállítani. Ez világos képi megfogalmazást adott volna annak a modern nemzetszemléletnek, amely identitásunkat egyszerre mint magyart és európaiat, egy szűkebb és tágabb közösség szabad polgárainak közösségeként határozza meg. Ugyanis Európába a nemzeti identitás ellenében nem vezet út, csak annak megújításán keresztül.

A Fidesz „nemzetezése” – írja Sándor Klára¹¹ – „nagyon is racionális, megtervezett stratégia. Azzal, hogy a »nemzet« és a »fideszes« szavak jelentését megkísérlik minden eszközzel egybecsúsztatni – akár a nemzeti szimbólumok eltulajdonításával, akár annak folyamatos hangsúlyozásával, hogy ők a nemzet, következésképpen, aki nem velük van, nem a nemzet része –, **a Fidesz a nemzeten belülré helyezi azt az oppozíciót, amely arra való, hogy más nemzetekhez képest határozzuk meg magunkat.** Ezzel az aktussal egyben kisajátít minden közös értéket, amelyet a nemzet fogalmához társítunk – ilyen a hazaszeretet, a közös kultúra és történelem –,

megkísérli megfosztani magyar identitásuktól mindazokat, akik nem az ő »egy a zászlaja« alá, »egy a táborába« tartoznak, és illegitimnek nyilvánítja politikai ellenfeleit. (...)

Nem pusztán megosztásról van tehát szó, hanem a más nézeteket valók teljes kifosztásáról. Ebben az esetben **a szimbolikus térben, a morális és szellemi javakból forgatja ki ellenfeleit** a Fidesz. Elég nagy baj ez önmagában is. Még tragikusabb azonban, hogy a Fidesz politikai ellenfelei között vannak olyanok, akik a fideszes nyelvi-szimbólumkezelési trükknek bedőlve elfogadják a Fideszes narratívát vagy olyan formában, hogy átvételével próbálják meg elkerülni a kirekesztést (...), vagy úgy, hogy önként lemondanak a nemzeti szimbólumokról, mert erősebben asszociálják őket a Fideszhez, mint a magyar nemzettudathoz. Ezzel maguk szolgáltatnak fölmutatható »bizonyítékot« arra, hogy tényleg nem kötődnek érzelmileg a nemzeti szimbólumokhoz – azaz a nemzethez.”

E közösségi szintek új értelmezése és modern szimbolikájának kialakítása híján a baloldal állandó defenzívában csak reflektálni tudott a tradicionális nemzeti szimbólumok kirekesztő ideológiai tartalmú használatára. A szimbolikus politizálásra a liberálisok is süketek voltak. A totalitárius rendszerben szocializálódott demokratikus ellenzék amúgy is gyanakvó volt az individuum szabadságát és autonómiáját valamilyen közösségnek (osztálynak, felekezetnek, etnikumnak, nemzetnek) alárendelő akárcsak szimbólumokkal szemben is. A szekularizált entellektüel – közösségi támaszokat nem kereső – magabiztossága, erős belső tartása a „gyökértelelenek” gőgjeként csapódott le a liberális értékek iránt nem nyitottak tudatában. Így a rendszerváltás csalódását vigaszágon kompenzáló nacionalizmus itthon és a határokon túl is elmosta egy racionális, ám mégis átélhető nemzetfelfogás esélyeit.

A baloldal még a tradícióiból legkönnyebben eredeztethető női esélyegyenlőségi politika felkarolására sem volt képes. Pedig ez elvezethetett volna akár egy olyan **korszerű családpolitikához**, amely a tradicionális családdal szemben a női méltóságot és esélyegyenlőséget állítja a középpontba. Ez a családpolitika – mint ahogy azt nemzetközi példák mutatják – sokkal hatékonyabb eszköz a népesedési gondok enyhítésére, mint

a karrier és a családjának szerepének éles szembeállítására épülő – a „fogyik a magyar” nemzethalált vizionáló – konzervatív minta.

Mivel e három szint – **spirituális értékközösség, nemzeti közösség, családi közösség** – újraértelmezését a baloldali és liberális politikai aktorok elmulasztották megtenni, könnyű útja nyílt a leginkább a nemzeti populizmus által keretbe foglalt illúzió- és előítélet-rendszer térhódításának. Ezt az árat fizettük azért, hogy elmaradt annak a felismerése, hogy ezek az életet szervező színterek milyen érzelmi, biztonsági, otthonossági szerepet játszanak az emberek életében. Mert ezeket a lelki és valóságos közösségeket nem lehet sem pénzzel/osztogatással helyettesíteni (baloldal), sem a világpolgár szupranacionalitásával és szuperracionalitásával kiváltani (liberálisok). Az érzelmileg így magukra hagyott emberek emocionális szükségleteik kielégítésére csak a nemzeti giccstől az ordas eszméig terjedő skálán mozgó termékeket találtak az ideológiai piacon.

2.5.2. Az osztogató politika és annak kifulladásása

A szocialisták választókhöz való viszonyuk legitimitásának megalapozásában – ha a szabadságjogok, a demokratikus berendezkedés és a piacgazdaság tekintetében nem is – kommunista utódpárti mintát követtek: hitték, hogy elfogadottságukat az „életszínvonal szüntelen emelése” biztosítja, s ez elég is hozzá. A „**jóléti rendszerváltás**” programjában a Kádár-kori puha kommunista diktatúra legitimitációja reinkarnálódott: nem a piaci mechanizmusok hatékonyságot növelő eszközeiben bíztak, hanem az állam gondoskodó, osztogató politikájában. A reformoktól való idegenkedésük nem pusztán a kreativitás hiányából, hanem abból is fakadt, hogy a Magyar Szocialista Párt alapvetően a hivatalnokréteg, a közalkalmazottak és a Kádár-kori, gyarapodó kispolgárság pártja maradt. Az életszínvonal emelését lehetővé – s így a gyarapodást fenntarthatóvá – tevő reformok azonban éppen ezeket a rétegeket mozdították volna ki nyugalmi állapotukból. Igazi csapdahelyzet: a struktúrák változatlanul hagyása az osztogatás forrásait zárja el, a strukturális reformok azonban a szocialisták támogatóit apasztanák. Ez a feloldhatatlan dilemma okozta az ingadozást a tehetetlenkedés

és a neoliberális felbuzdulások végletei között. Máig fel nem dolgozott identitásválság ez egy reformkommunista utódpart és egy liberális elemekkel dúsitott balközép part értékrendje között. A két kormányzati ciklus (2002–2010) során az ország túlköltekezési válságba került.

A pusztán osztogató politika a támogatók lenézését is jelentette. A „megvásárolom a lojalitásdó” attitűdje – idővel fizetőeszköz híján – szétszórta a nem létező közösség tagjait. Ugyanis nem született olyan baloldali közösségi identitás, amelynek nevében „vért, verítéket és könnyeket” lehetett volna kérni. A 2002-ben kormányra kerülő szocialista–liberális koalíció által a kampányban beígért, majd bevezetett 50 százalékos közalkalmazotti béremelés, a plusz 13. havi bér és nyugdíj, valamint az egyéb ingyenes juttatások identitásképző közösséget nem teremthettek, a 2008-as pénzügyi világválságot követő megvonásuk nyomán pedig a balközép erők támogatottsága elolvadt. A polgárokhoz fűződő viszonynak a „gyerünk, vályúhoz” viszonyra redukálása a vályú kiürülése után közösségi identitásképzőnek kevésnek bizonyult. S végül hiába kiáltottak háromszor is farkast, azaz hirdettek „antifasiszta harcot” a két világháború közötti konzervatív szimbólumokkal egyre direkter operáló jobboldallal szemben, annak már nem volt sem hitele, sem közösségképző ereje. A gazdasági kudarc nyomán nem maradt hely a szívekben, ahová visszavonulhattak volna. Az így gazdátlaná váló lelkeket a kormányzati kényszerek által nem kötött jobboldali ellenzéki politikai erők **szociális populizmusa** gyűjtötte be, s kapcsolta össze a **nemzeti populizmussal**. A szocialisták ekkor már csak sértetten, de tehetetlenül figyelhették, amint a Fidesz elorozza előlük addigi monopóliumukat, a szociális demagógiát.

2.5.3. A szabadság silánysága, a lecsúszottak kilátástalansága

A kommunista rendszer bukásakor a társadalom jelentős része azt várta, hogy a nyugati típusú berendezkedéssel az élet minősége is szinte egy csapásra a nyugati társadalmakban tapasztaltakhoz lesz mérhető. Ezzel szemben, bár az elnyomás nagy rendszerei (a politikai diktatúra és a tulajdon állami monopóliuma) lebomlottak, a rendszertranszformációs válságként

jellemzett gazdasági összeomlás következményei mellett a kiszolgáltatottság addig nem tapasztalt, új formái jelentek meg.

- A hagyományos keleti piacok elvesztésével iparágak omlottak össze, és az addig csaknem teljes foglalkoztatottságot sokszázreszes **munkanélküliség** váltotta fel. Az iparszerkezet átalakulása tartósan kilátástalan helyzetbe hozta a **képzetlen munkaerőt**, az addig a falvakból a városokba **ingázók** döntő részét, illetve az **elmaradott térségeket** és kiemelkedő arányban a **cigányságot**. A képzetlen nők tömegeit foglalkoztató könnyűipar összeesése a kilencvenes évekre vált teljessé. A cigányságot az ipari és építőipari segédmunka iránti kereslet csökkenése szorította vissza a munkaalkalmat nem kínáló elmaradott településekre. A mezőgazdasági termelősövetkezetekkel együtt azok ipari melléküzemágai is megszűntek, és az ingázókként sem foglalkoztatható emberek munkanélkülivé válva beszorultak az elszegényedő körzetekbe. E térségekben a tartós szegénység és a kilátástalan munkanélküliség problémáját a szegénységen túl megfejlte az eltérő kulturális–szocializációs mintákkal terhelt cigány és nem cigány népesség közötti etnikai konfliktus erősödése. Az egzisztenciális bizonytalanság megannyi dimenziója nem kis részben közbiztonsági problémává is transzformálódott. A leszakadt régiók cigány és nem cigány lakói, általuk alig befolyásolható erőknél kitérve, a reménytelenségben összezárva, a kölcsönös félelemnek és agresszióknak lettek egyszerre áldozatai és tettesei.

Kilátással kecsegtető életstratégiák híján a reménytelen helyzetbe kerültek belemenekültek egy könnyen emészthető, előítéletes, intoleráns, jobbára rasszista világképbe, amelyben a nyomorukat okozó személytelen erők a bűnbakká tett „munkakerülőben”, a cigányban személyesülhettek meg. A szocialista intellektuális koncepciótlanság és a csak a makrogazdaságra fókuszáló liberális vakság a jobb- és szélsőjobb táborába hajtotta az elnyomorodott régiók lakosságának addig a baloldal iránt elkötelezett zömét – paradox módon nem csak a gondjaikkal magukra hagyott nem cigányokat, de nagyrészt magát a cigányságot is. Ami megvalósult a cigányság drámai helyzetét megoldani

célzó közpolitikákból, az is igen csekély eredményt ért el. De az erőteljesebb, kreatívabb megoldások esélyei is korlátozottak lettek volna, hiszen maga a magyar társadalom és az intézményrendszer is alkalmazatlan volt egy toleránsabb integrációs politikára. A Kádár-kori szerény, de kiszámítható életszínvonalat felváltó bizonytalanság, a feltörekvő rétegek lecsúszása, az ismétlődő költségvetési megszorítások, a transzformációs megrázkódtatás közepette, az előítéletes szemlélet erősödésével a „többségi társadalom” a még elesettebbek érdekében történő – egyébként csekély hatékonyságú – újraelosztást is ellen-szenvvel figyelte. Így a települési önkormányzatiság ahelyett, hogy a helyi etnikai feszültségeket enyhítette volna, sok helyen még erősítette is az etnikai szembenállást és a szegregációt.

- A kommunista tervgazdaság a teljes foglalkoztatás körülményei között ugyan nivellálta és alacsonyan tartotta a jövedelmeket, de – az utolsó évtizedét nem számítva – féken tartotta a lakbéreket, a háztartási közüzemi díjakat és a tömegközlekedési költségeket. Az állami újraelosztás rendszerének átalakulásával az e szolgáltatásokért fizetett költségek folyamatosan közelítettek a piaci értékükhöz. **A lakótelepek népének, a szerény jövedelmű városi és a feltörekvő falusi rétegeknek, a Kádár-kori frizsiderszocializmus apránként építkező, inkább fogyasztói, mint vállalkozói kispolgárságának** a jövedelme ezzel a drágulással azonban nem tudott lépést tartani. Az önkormányzati lakásoknak az 1980-as 1990-es évek fordulóján a lakásbérlok javára végrehajtott privatizációjával járó eufória hamar elmúlt. A lakossági hitelpiacok igénybevétele egyik oldalon a forint értékének brutális romlásával, másikon a munkajövedelmek reálértékének zsugorodásával, oly mértékű **családi eladósodást** tett lehetővé és generált, amely nemhogy fenntartható szegénységet, de sokaknál teljes egzisztenciális ellehetetlenülést eredményezett.

Miközben a liberálisok az egyén felelősségét, az atyáskodó állami beavatkozásoktól mentes piac elvét védték, nem vették észre, hogy akaratlanul a nagy hitelnyújtó szervezetek erőfölényét biztosítják az atomizált és az egyoldalú szerződés módosításoknak kitett, védtelen

ügyfelekkel szemben. A nagybankok territoriális értelemben értéksemleges voltának hangsúlyozása pedig elfedte, hogy a nemzetközi hitelintézetek – különösen a 2008-as válság kirobbanásától kezdve – a nehéz helyzetbe került, főként devizaadósokkal szembeni megértés eltérő normáit alkalmazták az anyaországi és a leányországi bankjaikban. (Bár az alacsonyabb kamatok miatt az euróövezetben is jelentős volt a svájcifrank-hitel, de mivel az euró a forintnál sokkal kevésbé értékelődött le a frankhoz képest, és sok országban a munkanélküliek támogatási rendszere viszonylag bőkezű maradt, ez kevésbé tette drámaivá állampolgáraik hiteltörlesztési kötelezettségeit.) A szocialista pénzügyi kormányzat kezdetben nem tekintette ágazati kompetenciájába tartozónak a problémát, később pedig a bankokat semmire sem kötelező etikai kódexekkel bíbelődött. Nem volt hajlandó szembenézni a 2008-as pénzügyi világválság „közgazdasági katasztrófa” jellegével. Nem pusztán arról volt szó, hogy a válság nyomán nőtt a munkanélküliség, hanem arról is, hogy a nemzeti valuta drasztikus romlása az euróval, de különösen a svájci frankkal szemben drasztikusan megemelte a devizaadósok törlesztőrészleteit, miközben a tartozásuk nemhogy csökkent volna, hanem még növekedett. Az egyéni csőd intézményének hiánya pedig a teljes vagyonesztés esetén is egy adósságszpirálban tarthatta a hitelest. A kormány nem volt hajlandó a – természeti katasztrófák esetén követett – méltányos tehermegosztás politikáját alkalmazni. Ez a doktriner (liberális), illetve tehetetlen (szocialista) hozzáállás a szorongatott helyzetbe kerülőket – kézzelfogható segítség híján – egyre fogékonyabbá tette a bankár-, a tőke- és általában az idegenellenes, sokszor nyíltan antiszemita érzelmek és ideológiák iránt.

- Ahogy a polgárok a nagy szervezetekkel, a **kisvállalkozók** versenytársként és beszállítóként a bürokráciával, a multinacionális vállalatokkal és a bankokkal szemben érezték kiszolgáltatottnak magukat. A késedelmes állami kifizetések, a nyomott beszállítói árak, a nagyvállalatokkal versenyképtelen kistermelői, kereskedői árak és a **körbetartozások**

rendszere sokszor zavaróan függetlenítette a piaci sikert vagy kudarcot a tényleges teljesítményektől.

Miközben a hazai vállalkozások közötti elszámolások, nem fizetések súlyos gondokat okoztak, a koalíció ügyetlenkedése a fair vállalati környezet megteremtésében csak dagasztotta az idegentőke- és multiellenes demagógiára – alternatív fogódzók híján – nyitott közönséget.

A rendszerváltás okozta drámai társadalmi feszültségek és csapdák feloldása **hatékony közpolitikai programokban** tetet öltő kreatív intellektust, ágazatok közti együttműködést és komoly elszánást igényelt volna. Ez mind hiányzott. A kormányzati apparátusok képteleneknek bizonyultak komplex, soktényezős programokat kidolgozni, és azokat az ágazati korlátokat átlépve végrehajtani.

2.5.4. Kormányzásképtelenség, a két koalíciós párt eltérő attitűdje

A szocialisták – történetük foglyaiként – jószerevével csak paternalista–segélyező megoldásokban gondolkodtak, ami úgy növelte folyamatosan a szociális ellátórendszer és ezáltal a költségvetés kiadásait, hogy közben képtelen volt az embereket reménytelen helyzetükből egy perspektivikusabb állapotba átvezetni. A liberálisok – ideológiájuk foglyaiként – a piaci mechanizmusokat az állami beavatkozástól védelmezve és az egyének felelősségét saját döntéseikért hangsúlyozva érzéketlennek mutatkoztak azon tömegessé váló kilátástalan élethelyzetek iránt, amelyekben a felelősség nem hárítható át egészében az egyénre. A kormányzati osztoztatás forrásainak kiapadásával és a csapdahelyzeteket feloldó, távlatos közpolitikák hiányában a kilátástalan helyzetben lévőket szinte belekergették egy erőskezű megváltó eljövételében való reménykedésbe. Miközben az egyéntől számon kérték a racionális, „prudens” gazdálkodást, az ehhez szükséges kiszámítható és stabil makrokörnyezetet nem teremtették meg. Lehet kritikával illetni a polgárok önfelmentő, felelősségelhárító és bűnbakkereső ösztöneit, de nem lehet csak erre hivatkozva elhárítani azt a kormányzati fele-

lősséget, amely – túl a Fidesz központi politikájává emelt populizmusán – a polgárokat a jobboldal, sőt a szélsőjobboldal irányába hajtotta.

A **szocialista–liberális koalíció** mindvégig magán viselte a **jobb híján házasság** jegyeit: a liberálisok az antikommunista disszidens mozgalomból érkeztek, miközben a szocialisták az egykori kommunisták reformer utódpartját alkották. Koalíciójuk nem arról szólt, hogy mit és hogyan akarnak közösen elvégezni, hanem arról, mit akarnak megakadályozni a másik törekvéseiből. Közös elkötelezettségük jobbára a rendszerváltás során létrehozott liberális demokrácia intézményrendszerének fenntartására szorítkozott. Eltérő szocializációjuk, értékrendjük és a világhoz való viszonyuk megakadályozta, hogy közösen átélhető, koherens társadalompolitikai programot valósíthassanak meg, ezért a koalíciót a pártok és támogatóik szinte csak a jobboldallal szemben érezték a sajátjuknak. A rendszeresen visszatérő feszültségek – „már megint a fark csóválja a kutyát”, vagyis hogy a kisebbik koalíciós partner, a liberális SZDSZ diktál, illetve „már megint mit csinálnak ezek a szocik” többnyire jogos szörnyülködése –, a mindkét felet folytonosan frusztráló érzés megnyilvánulásai jelezték az igényt, hogy vagy egy liberális, vagy egy sok tekintetben a kádári hagyományra építő értékrend dominanciáját akarják biztosítani a kormány tevékenységének egészében. Küzdelmükben a koalíció pártjai felemésztették egymás energiáit. A saját közönségüket kiszolgáló nyilvános kommunikációjuk bekamerázott kormányzati valóságshow-vá formálta a koalíciós együttműködést. A koalíció vagy annak felmondása és a pártok belső életének folyamatos vitái kiábrándítóan transzparenssé tették a koalíció résztvevőinek kölcsönösen frusztrált, csetlő-botló, perspektívátlan világát.

A kormányzati apparátusok pedig végképp nem találták a helyüket az elmentmondó értékrendszerek és az egymást kioltó ambíciók koalíciójában.

A puha kommunista diktatúra hatvanas évek közepétől kezdődő konszolidációjának következménye volt, hogy a **szakigazgatásban** dolgozók bürokratikus–igazgatási teljesítménye kelet-európai összehasonlításban színvonalasnak volt mondható. A szakigazgatás, mint a társadalmi felemelkedés egyik kiemelt területe, karrierpályát nyújtott a kommunista

ideológiai korlátokat elfogadó tehetségek számára. A kor bürokráciájának jogos kritikája inkább a rendszert, semmint az abban dolgozók képességeit illette. Nem véletlen, hogy a szocialisták 1994-es come backjében a 3,60-as kenyér utáni nosztalgia mellett nagy szerepet játszott a választók azon elvárása, hogy a „szakértelem kerüljön újra kormányra”.¹²

A rendszerváltás lehetőséget nyújtott volna a nyugati demokráciák követésére a tekintetben is, hogy kormányváltások esetén a szakapparátusokat jószerevével érintetlenül hagyják. Ám a politikai paranoia térnyerésével ettől a modelltől folyamatosan távolodtunk, s a végén olykor már egy-egy kormányzati cikluson belüli minisztercserék is sor került a **szakapparátusok lefejezésére**. Az egymást követő megszorítások legkönnyebben megcélozható része az államigazgatás leépítése volt. Az ismétlődő leépítési hullámokkal és a politikai kinevezettek számának eszkalációjával párhuzamosan a kétezres évek első évtizedének közepére erősen kontraszelektálódott az igazgatási apparátus. Az úgynevezett közszolgálati életpályamodellek pedig csak eufemisztikus megfogalmazását jelentették annak, hogy az előző kormányok szakembergárdájának eltávolítása után az új hatalom miként próbálja bebetonozni saját kádereit, illetve feltétel nélküli szolgálatra kényszeríteni az apparátusokat. Súlyosbította a helyzetet, hogy míg 1989 előtt, az életünket behatároló állami monopóliumok idején, a szakigazgatás és kapcsolt területei (például az elit kutatóhelyek, kormányzati háttérintézmények) vonzerőt jelentettek a tehetségek számára, addig ma a fiatalok megannyi, az államigazgatástól, sőt az országtól független karrierlehetőség közül választhatnak. A választói felhatalmazással legitimált tisztogatási hullámokkal és leépítésekkel a kontraszelekció a szakigazgatás egyre alacsonyabb szintjeit érte el. Sőt, a direkt politikától magát távol tartó szakembergárdát is egyre súlyosabb retorziók érték, bár ekkor még inkább a hierarchiában történő visszasorolás, mint az elbocsátás dominált.

Erre a nehezen kontrollálható hatalmi ösztönből eredő folyamatra csak rátettek a négyévente természeti csapásként bekövetkező radikális átszervezések és az olyan alkalmi katasztrófák, mint a minisztériumi **közigazgatási államtitkárok 2006-os kiiktatása** a kormányzati igazgatás rendjéből.

Ez utóbbival, a kormánypártokban is erős ellenvéleményeket félresöpörve, egy egynapos kommunikációs hatásért, a szocialista miniszterelnök paralizálta, sőt lefejezte a szakigazgatást. A szürke eminenciás közigazgatási államtitkárok helyére a szimplán szürke politikai államtitkárok léptek, az előbbieik igazgatási rutinja és szaktudása nélkül. Egy ilyen csapást a közigazgatás már nem tudott kiheverni.

A rendőrség irányításának áthelyezése a Belügyminisztériumtól az Igazságügyi Minisztériumhoz a későbbiekben szintén katasztrofálisnak bizonyult. Ez persze a liberálisok doktrinereinek is kedvére volt, hisz látványosan beteljesítette a rendőrség feletti civil kontroll ígéretét. A jogászprofesszorokból lett miniszterek – Gyurcsány Ferenc miniszterelnöknek a szocialista frakció előtt Ószödön, a balatoni kormányüdülőben tartott beszédét követő 2006-os őszi zavargások során – alkalmatlannak bizonyultak az erőskezü irányításhoz szokott rendvédelmi szervek vezetésére. A költségvetési megszorításoknak kitett, bevetési tapasztalatok híján lévő, kormányzati irányítás nélküli rendőrség világos igazodási pont nélkül szakmai hitelében és tartásában megroppant, és hol ügyefogyottan, hol törvényes jogosítványait túllépve erőszakosan reagált a tüntetők agresszivitására.

A feloldhatatlan koalíciós viták, az osztogató politika előidézte költségvetési válság, a kormány legitimitását soha el nem ismerő ellenzék által kezdeményezett és támogatott engedetlenségi akciók, majd az eldurvuló utcai tüntetések nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a kormány sem békeidőben, sem hideg polgárháborúban nem képes a szakszerűség követelményeinek megfelelni.

2.6. A fékek és ellensúlyok garanciális intézményeinek gyarlósága

A politikai életnek – a hatalommegosztás elvéből következően – nemcsak a pártpolitikai elit, hanem a különböző hatalmi ágak szereplői is irányítói. A liberális demokrácia tudatosan alakította ki a fékek és ellensúlyok olyan garanciális intézményeit, amelyek gátat képezhetnek a populista ösztönök

hullámverésével szemben. Ezen intézmények személyi összetételének alakítását tudatosan távol tartják a politikai kampányok demagógiára nyitott világától: az a cél, hogy – a demokratikus értékek védelmében – ne legyenek kitéve **népszerűségi kényszereknek**. A választásuk során alkalmazott minden egyes áttétel csökkenteni hivatott a mediatisált tömegdemokrácia populista ösztöneinek nyomását. Ugyanezt szolgálja a választási ciklusokon átnyúló, hosszú kinevezési időszak: az intézmények szereplőinek döntéseikben ne kelljen reménybeli választási győztesek kiszolgálóivá válniuk. A pártpolitikai elit viszont igyekezett e pozíciókat a saját kádereivel feltölteni, amivel erodálta az intézmények személyi állományának integritását. Így az érintettek szerepe sem kerülhető meg a populista ideológiák magyarországi elterjedésében és szalonképesé válásában. Hiába az ellensúlyok jogi–intézményi garanciális szerepe, ha működtetőik számos esetben nem ezek demokratikus ethosza szerint cselekszenek. Így elmarad a példaadásuk abban is, hogy a pártelit egy része által közvetített anti-humánus és antidemokratikus ösztönöket fékezzeék.

A **rasszista beszéd és cselekmények** szalonképesé válásában hogy ne lenne szerepe a **köztársasági elnöknek**, ha szó nélkül hagyja egy szélső-jobboldali paramilitáris szervezetnek, a Magyar Gárdának a palotája ablaka alatti megalakulását (2007), ha megkéskéve reagál a rasszista indítékú, romák elleni sorozatgyilkosságok (2008–2009) szörnyűségére; a **bíróságoknak**, ha kivárva a Magyar Gárda megerősödését, csak sokéves huzavona után rendelik el annak feloszlását, és ha ezt követően elnökök a klónjaik megjelenésekor, ha a kisebbségek védelmében hozott törvényeket a kisebbségek ellen fordítják, ha valódi szankciók és kárenyhítés nélkül „szolgáltatnak igazságot” az etnikai szegregáció áldozatainak; az **ombudsmannak**, ha a „cigánybűnözés profiljáról” beszél; az **ügyészségnek**, ha éveken át a legnyilvánvalóbb romaellenes atrocitásoknál sem hajlandó rasszista indítékot vélelmezni, ha tétlenül szemléli a gyűlöletbeszéd (közösség elleni izgatás) terjedését, a kisebbségi (például meleg-) demonstrációk erőszakos megzavarását; a **Nemzeti Nyomozó Irodának** és a **rendőrségnek**, ha rasszista indítékokat megalapozó nyomok tűnnek el, s ha az áldozatok esetében kettős mércével mérnek?

Az **Alkotmánybíróság** (AB) a jogi normák képviselőjével értékalapon nevel. De azzal ellehetetlenítette a méltányos és racionális közbeszéd alapultó – a szociális populizmussal szakítani képes – politikát, hogy keregett ürügyekkel fordult szembe 1995-ben a transzformációs válság nyomán a jelentős megszorításokat bevezető pénzügyminiszter után csak Bokros-csomagnak nevezett intézkedések jelentős részével, hogy 2008-ban átengedte a tandíj és a vizitdíj eltörléséről szóló, egyébként korábbi normái szerint alkotmányellenes népszavazási kezdeményezést, amely legitímálta és felerősítette a választók irreális elvárásait, valamint megbénította a kormány cselekvőképességét. Az alkotmánybírók felelőssége – nem egy döntésük következtében – ezért megkerülhetetlen a köztársaság liberális normáinak eróziójában, a népszerűtlen, ám szükséges reformokkal próbálkozó szocialista–liberális kormány bedöntésében.

A nemzeti és szociális populizmus összekapcsolódó hullámai nemcsak felemeltek egy autokratikus kormányzatot, miközben a szocialistákat kisöpörték a politikai élet periferiájára, a liberálisokat pedig még azon is túlra, hanem a fékek és ellensúlyok intézményrendszerét is maguk alá temették.

2.7. A Fidesz mint politikai csúcsragadozó

A harmadik köztársaság bukásához persze szükség volt egy olyan politikai csúcsragadozóra is, amely becserkészti, majd elejti a sebzett vadat. Ez volt a Fidesz.

2.7.1. Kollégiumi kiscsaládból fogadott politikai nagycsalád, alternatív lázadóból Keresztapa

A rendszerváltás ellenzéki szervezetei különböző nagyságú informális közösségekből nőttek ki: a liberális Szabad Demokraták Szövetsége az egykori antikommunista disszidens mozgalomból és az ahhoz szoros szálakkal kötődő kritikus értelmiségi csoportokból, a „népnemzeti” Magyar Demokrata Fórum a népi írók lazább, a demokratikus ellenzék kockázat-

vállalóbb konspirációs kultúráját idegenkedve figyelők köréből, míg az úgynevezett történelmi pártok (kisgazdák, szocdemek) az 1948 előtti nem kommunista pártok márkanеvei mentén szerveződő, korábban egymással kapcsolatban nemigen álló szereplők laza halmazából alakultak ki.

A **Fidesz** a legszűkebb és legszorosabb **kollégiumi kisközösségből**, szinte az egy szobában – a demokratikus ellenzék irodalmán és reform kommunista előadókon – együtt szocializálódó baráti körből épült ki. Az 1988 tavaszi megalakulásakor még a Kommunista Ifjúsági Szövetség ellenlábasaként, **liberális, radikális, alternatív** – valójában ifjúsági – **mozgalomként** definiálta magát.

Nyugatis politikai párt. Az 1990-es országgyűlési választásokon való indulásakor már ekként tekint magára, de belső formális szervezete még hordozza a mozgalmi ethoszt: a pártnak ekkor még nincs elnöke, bár a választási országos pártlista vezetésének kérdése már explicit formában is kielezi az elsőség kérdését.

Centralizált párt. A tagság megregulázása az 1990-es évek elején kezdődött. A szocialisták jelképezte biztonság iránti lakossági nosztalgia, illetve az erős liberális párt jelenléte világossá tette a Fidesz 1993-ban elnökké választott vezetője, Orbán Viktor számára, hogy a balközép politikai mezőben nem nőhet tömegpárttá. Látva az első rendszerváltás utáni jobboldali kormány erózióját, a kiürülő jobboldali politikai térfél irányába kormányozták és fokozatosan profilírozták át pártjukat. Először tehát a párt jobboldali irányváltását ellenző alternatív liberális vonal képviselőivel számoltak le, őket szorították ki a vezetőtestületekből, majd magából a pártból. Ezzel együtt már az új realitásokkal nem számoló elnökjelölti fellépés is megbocsáthatatlan illojalitásnak számított: a kilencvenes évek közepén Wachslер Tamás – Orbán Viktor első és azóta is egyetlen kihívója – ezért tűnt el később egy időre a politikai süllyesztőben. Majd a bűnbánás után már nem politikai szerepben, hanem a Budapest Sportcsarnok, azután pedig a Parlament előtti Kossuth tér átépítésének projektvezetőjeként nyert bocsánatot. Az 1994-es választáson induló új képviselőjelöltek kiválasztásánál pedig már pszichológiai tesztekkel szűrték ki a vezetés számára nem kívánatos autonóm személyiségeket.

A Fidesz első kormányzása idején (1998–2002), a *Heti Világgazdaság* (HVG) című, nagy presztízsű gazdasági hetilap emlékezetes címlapján¹³ – „Csapatszellem” – már puhakalapos, öltönyös urak állták körül a karoszekében ülő, szintén öltönyös, puhakalapot viselő nyolcadikat, a Főnököt. Csapatot látunk, a grafikus szándéka szerint a harmincas évekbeli chicagói fajtából, ahol Orbán Viktor személye a meghatározó, de a többiek is a szűk csapat tagjai. Ekkor még a Főnök mellett – a párt vezetőiből álló – főnökség is van.

Egy évtized múltán már csak a Főnök maradt meg a csapatból. A többieket csaknem mind száműzték a hatalom legbelső köréből: Szájer Józsefet, Deutsch Tamást, Áder Jánost az Európai Parlamentbe, Brüsszelbe, majd ez utóbbi szolgálati helyét áthelyezték, és köztársasági elnökként reaktívtávták; Pokorni Zoltánt az egyik fővárosi kerületi polgármesternek, Stumpf Istvánt alkotmánybírónak, Kövér Lászlót parlamenti elnöknek, Várhegyi Attilát a Fidesz-közeli magánszférába. A gulyás-archipelag helyszínei – Brüsszel, a budavári Sándor-palota, a budai hegyvidéki önkormányzat vagy az Alkotmánybíróság – vitathatatlanul édesebb terepei a politikai száműzetésnek, mint a hatalomkoncentráció évtizedekkel korábban látott munkatáborai. Az érintetteknek egy panaszhangjuk sem lehet. Nincs is.

Vazallus párt. A 2002-es választási vereséget követően végbement a Fidesz szervezeti felépítésének a választókerületi rendszert leképező átalakítása. Ettől kezdve a területi hatalmi elit kulcsfiguráit már a pártelnök jelöli ki, azaz ő egymaga dönt a képviselőjelöltek kiválasztásáról és a választási pártlisták összeállításáról is. E változások szimbolikus megerősítését jelentette, hogy a 2010-es választások előtt a képviselőjelölteknek már a pártelnök vidéki birtokára kellett zárandokolniuk meghallgatásra és hűségesküt tenni. Akárcsak Coppola filmjében, *A Keresztapában*.

Logikus folytatásként, a 2010-es országgyűlési választásokat követő önkormányzati választások Fideszen belüli konfliktusai során már a Főnökhöz hű, a vazallusi láncban hozzá bekötött jelöltekkel cserélték le vagy verették meg az ősfideszes, de a párton belül más vezető káderének tartott addigi helyi politikusokat. Vagyis, a kiépült vazallusrendszerben

(patron–client relation) már nem volt elég a Fidesz iránti lojalitás, első-sorban a vezető hívének kellett lenni.

A fideszes káderek azt is megtanulták, hogy nemhogy lázadni, a felső döntéseket megkérdőjelezni, de azokat még csak kibeszélni sem szabad, mert már egy szakértői elszólás is a politikai pálya végét jelentheti. Mint ahogy az történt a Fidesz-alapító, országgyűlési képviselő Mádi Lászlóval, amikor 2010-ben, a választások előtt óvatlanul nyilvánosan támogatta az ingatlanadó bevezetését, nem véve észre, hogy pártja egy populista fordulat nyomán már ellenezte azt. Csak a hűség nyújt védelmet, az engedetlenség, a szuverenitás pedig kiűzetést, egzisztenciális ellehetetlenülést von maga után. És elévülés nincs, legfeljebb megbocsátás. Akik Magyarországon legelőször megtanulták, hogy a Főnök nem tréfál, azok a fideszesek voltak.

A HVG egykori címlapján Keresztapaként megjelenő Fidesz-elnök mellől idővel eltűnő társai helyébe a csinovnyikok egymást követő generációi léptek. Ők már nem a politikai lovagi tornák autonóm személyiségű hősei, hanem kommunikációs papagájkommandók terminátorai. Bár a kötelező morális amortizáció szolgálati évei után kapott obsittal elvonulhatnak valamely nyugodtabb politikai birtokra, tartalékosként olykor azért behívják őket egy-egy jellemkoptató szolgálatra. Amit a párt alapítói, a Főnök egykori harcostársai büntetésül kapnak, azt nekik jutalmul adományozzák.

A transzmissziós szíj párt. A Fidesz elnökének a párt alapszabályában is rögzített egyszemélyi döntési jogosítványai 2010-ig még csak a párt döntéshozó testületeinek kompetenciáit relativizálták és a centralizált, egyszemélyes irányítás kultúráját teremtették meg. De ezen a ponton a Fidesz fejlődéstörténete el is vált a rendszerváltás előtti autokratikus modelltől. A kommunista rendszerekben ugyanis a párt legfőbb vezető-testülete a főtítkárral egyeduralkodó mellett sem vesztette el teljesen a jelentőségét. Aki például Sztálin aktuális bizalmasának, kegyencének számított, az egyben a politbüro tagja is volt. Ezért volt a kremlinológiai irodalom egyik kedvenc témája e testület összetétele változásainak elemzése.

A posztkommunista maffiaállam „vezető ereje” esetében a tényleges döntések már kikerülnek a párt – mégoly erősen kontrollált – testületei-

nek köréből, és a pártelnök-Keresztapán keresztül, az annak legbizalmasabb kiszolgálóiból álló fogadott politikai család döntési közegébe helyeződnek át. Már nem a pártnak vannak transzmissziós szíjai, amelyekkel akarátát közvetíti a társadalom felé, és a végrehajtási mechanizmusokat olajozza, hanem **a párt maga válik a fogadott politikai család transzmissziós szíjává**. A maffiaállam hatalmi központja tehát valójában a fogadott politikai család, amely kénytelen a párt közvetítésével legitim formát adni akarata érvényesítésének. Elvégre a demokrácia kulisszái között működik, ahol maga a párt a fogadott politikai család strómanja.

Értelmetlen is az a fajta kremlinológiai típusú megközelítés, amely folyvást hajszáltrepedéseket keres a rendszeren, és reménykedve próbál politikailag értelmezni holmi kikacsingatásokat. Ez a demokrácia évtizedei után egyfajta visszatérés a szocializmusban uralkodó lelkiállapothoz. Természetesen a Fideszben is sokan vannak, akik jobban éreznék magukat, ha nem kellene a morális fenntartásokat feltétel nélkül feladva szolgálniuk és olyasmit képviselniük, amiről maguk is tudják, hogy más, mint amit kommunikálnak róla. De ők is részesei a pártjuk által elkövetett kollektív erőszaknak, ők is megszavazzák a jogfosztó törvényeket, és – a politikai család feje iránti lojalitásukat megalázó módon demonstrálva – ha kell, utcai standokon gyűjtenek aláírásokat bármely más demagóg kormányzati kezdeményezés mellett. Jól példázza ezt Navracsics Tibortól (frakcióvezető, majd közigazgatási miniszter, később EU-biztos) Pokorni Zoltánig (Fidesz elnökegi tag, oktatási miniszter, majd polgármester), Áder Jánostól (frakcióvezető, EU-képviselő, majd köztársasági elnök) Varga Mihályig (pénzügyminiszter) az úgynevezett „emberarcú fideszesek” sorsa. A mai Fideszt nem kedvelő értelmiség gondolkodásmódja sok tekintetben változatlan a kommunizmus Kádár-kori puha diktatúrájához képest. Csak egykor fordított volt a helyzet: akkor az volt a biztató, hogy Kádár János főtitkárként mégiscsak jobb, mint amilyen a keményvonalas moszkovita, az 1956-os forradalmat követő megtorlásokat levezénylő Biszku Béla belügyminiszter lenne. Most meg sokan akarják hinni, hogy van jobb Fidesz is, csak Orbán nélkül.

2.7.2. A társadalmi beágyazottság szocialista eróziója, liberális elpárolgása, fideszes kiépülése

A rendszerváltást követően – amikor a párttagság nem volt többé a munkahelyi karrier előfeltétele – magától értetődő volt, hogy nem fognak az egykori kommunista párthoz hasonló sokszázezres tömegpártok létrejönni. Az MSZP-nél is csak az volt a kérdés, hogy tagságuk milyen mértékűre zsugorodik, bár a szocialisták szervezeteinek megrendült taglétszáma is meghaladta a többi párt együttes taglétszámát. A korábbi állapotokhoz képest így minden más párt óhatatlanul médiapárttá vált, miközben nyilvánvaló volt, hogy a helyi szervezeteknek van egy olyan minimuma, amely nélkül – már csak a választási rendszer sajátosságai miatt is – egy párt nem tud létezni. A szolid országos szervezeti lefedettséghez minimum 5-10 ezer elkötelezett aktivista kellett. Az új politikai pártoknak már a megalakulás lendületkor is jóval kisebb volt a tagsága, mint az egykori kommunista párté, és ez a későbbiekben tovább csökkent.

A **szocialisták** esetében a tagság maradéka is erősen kötődött vagy az előző hatalmi szervezetek romjaihoz, vagy a nagy ellátó rendszerek (közigazgatás, egészségügy, oktatás) fennmaradó struktúráihoz. S bár összetételében folyamatosan öregedve, de megőrizte nosztalgikus, bürokratikus apparatcsik jellegét. A pártélet közege – a bennmaradók esetében – ha szervezetileg már nem is esett egybe munkahelyi közegükkel, kultúrájuk meghitt bensőségessége fennmaradt: a vezetők és a vezetettek egy ízlésvilágból vették. Ez az érdek- és ízlésközösség segítette a politikai feladat- és akcióhiányos időszakokban is egyfajta társasági életformaként és kölcsönösviszonyokra épülő biztosítási rendszerként megőrizni a párt bázisát. Bár a rendszerváltáskori új világ megnyíló élettéréibe benyomulni nem tudott, hétköznapi biztonsága, tradíciói, viszonylagos tömegessége a legmegbízhatóbban bejáratott, területileg eléggé egyenletesen terített networkként tartotta fenn. Ez a network olykor, mint például a 2002-es – a Fidesz-kormányt megbuktató – választásokon, még meglepetésekre is képes volt. Ám ezzel együtt az új kommunikációs technológiák és terek birtokbavételére már csak annyira korlátozottan volt alkalmas, hogy

2010-re végképp összeroppanjon, s az egykori bürokratikus középosztály veszteseinek – jórészt nyugdíjas – klubhálózatává váljon.

A liberálisoknál, az **SZDSZ**-ben a hétköznapi pártélet egyfajta kötelező gyakorlatnak számított, hiszen a párt vezetésének, értelmiségi holdudvarának a tagság zömével nemigen voltak közös kulturális vegyértékei. Ami azt is jelentette, hogy egymás számára társaságot és közös életformát nem alkottak. A társadalmat átfogó intézményrendszerekből, hálózatokból a kilencvenes évek sikereit követően alapvetően csak az önkormányzati tisztségviselői szférában kapaszkodtak meg. A romló választási eredmények nyomán a folyamatosan szűkülő önkormányzati pozíciók azonban az alapvetően ezek köré szerveződő helyi pártszervezeteket ellenérdekeltté tették új politikai szereplők felkutatásában, és e szűkülő körből a pártszervezetek már nem tudtak kilépni, magukat megújítani.

A **Fidesz** szervezeteinek jelentős része a rendszerváltáskor az SZDSZ árnyékában alakult meg, és létszámban messze alatta maradt riválisaiénak. A kilencvenes évek elején a párt közvélemény-kutatásokban mért népszerűsége és szervezeti gyengesége közti ellentmondást az időközi választások eredményei is mutatták, hiszen a fiatal demokraták 30–40 százalékos körüli népszerűségüket sosem tudták egyéni választókerületi győzelemre váltani.

Míg a szocialisták az egykor valódi hatalmat jelentő nomenklatúrától az immár annak hatalom nélküli közép- és alsó tartományait örökölték meg, a Fidesz története egy ellenkező irányú folyamatként írható le: 2010 utánra az egykori kommunista nomenklatúra helyett vazallusi (patronus–kliensi) láncolat épült. E folyamatot a párt és az annak társadalmi beágyazódását segítő szervezetek dinamikus kapcsolatában lehet leginkább érzékeltetni. A kis létszámú párt megrendezésére 1994-et követően befejeződött: a pártelnök hatalma megkérdőjelezhetetlenné vált. Nemcsak a párt struktúrája, hanem az önkormányzati pozíciókra történő szelekció is azt célozta, hogy a pártelnökkel szemben álló autonóm pozíciók ne jöhessenek létre. Ezzel a párt alkalmassá vált arra, hogy más politikai szervezeteket maga alá gyűrhesse, vagy nem politikai szervezeteket a saját

szolgálatába állítson. A Fidesz modernizált szervezeti hátterének és hálójának kiépítése több lépésben történt.

- Az 1998-as választásokon már a katolikus és a református **egyház** biztosította a megtért Fidesz hiányzó szervezeti hátterét. Ez nem csak a párt kampányköltségeit kímélte, hanem az ország egészét elérte, és olyan társadalmi csoportokat volt képes befolyásolni, amelyek választói döntésüket nem racionális mérlegelés, hanem hitbéli elköteleződés alapján hozták meg.
- Az 1998 és 2002 közötti időszakban elkezdett intenzív klientúraépítés folyamata a 2002-es választási vereséggel elakadt. A szoros választási eredmények nyomán az ország felének csalódottságára építve létrehozták a Fideszbe közvetlenül nem betagozódó, ám alkalmilag hatékonyan mozgósítható **polgári körök** mozgalmát. Ezzel egyfelől elkerülték a párt hierarchikus fegyelmi rendszerének a tömegesedéssel óhatatlanul együtt járó erózióját, másfelől egyfajta közösségi identitást teremtettek a hadra fogható hívek számára. Ez képezte a párton túlnyúló adatbank alapját, amelyre koncentrikus körökben fűzték fel a további akcióik során elérhető potenciális támogatókat.
- A kettős állampolgárságról szóló 2004-es népszavazás és az azt megelőző aláírásgyűjtés után már nagyüzemi módon zajlott a párttal rokonszenvező választók elérhetőségének gyűjtése és feldolgozása. A 2008-as „szociális népszavazás” a felsőoktatási tandíj, az egészségügyi vizitdíj és a kórházi napidíj eltörléséről és egyéb aláírásgyűjtő kampányok csak a listák bővítését és frissítését szolgálták. Később a párt igazgatójáról, kampányfőnökeről **Kubatov-listáknak** nevezett adatbank kibővült a nem rokonszenvezők nyilvántartásával is.
- 2010-ben – nyolc év szünet után – újra hatalomra kerülve az állami, kormányzati eszközök is a párthoz kötődő hálózatépítés részévé váltak. A „**nemzeti konzultációknak**” nevezett akciók során manipulált – az alkotmány átírásáról, gazdasági, adó-, szociális vagy éppen idegenrendészeti ügyekkel kapcsolatos – kérdéseket tartalmazó leveleket küldtek a szavazó korú állampolgároknak. De a sokszor hivatkozott, azonban soha nem ellenőrizhető lojális válaszlevelek vagy éppen

a konfrontálódó vélemények begyűjtésének igazi célja csak a Kubatov-listák finomítása, karbantartása volt.

A támogatásnak a párt tágabb környezetében kiépített intézményesített formái alapvetően az ellenzéki lét igényeihez alkalmazkodtak. A pártba vagy a fogadott politikai családba be nem emelt hívek mozgósításának eszközeiként ugyan továbbélnek, ám 2010 után újra hatalomba kerülve szinte egymásba csúszik a párt- és állami kádertevékenység (HR), és a társadalmi élet autonóm szerveződéseinek felszámolásával hoznak létre egy-fajta posztkommunista vazallusi rendet.

2.8. Politikai hidegháború és az intézményrendszeri, kétharmados korlát eróziója 2010 előtt

2.8.1. A politikai hidegháború

Bár a 2002-es választásokat a Fidesz váratlanul elveszítette, számára ebből nem az a következtetés adódott, hogy vissza kellene térni az élesen konfrontáló politikától a konszenzusos demokráciának a hatalommegosztás intézményei által szabályozott, megegyezésszerű kultúrájához, hanem éppen ellenkezőleg: ellenzékben már kimondottan a politikai hidegháború eszközeivel operált. A még a saját kormányzati apparátusa által bonyolított választások tisztaságának és az új, szocialista–liberális kormány legitimitásának a megkérdőjelezése, a demokratikus intézményrendszer igényelte együttműködés megtagadása, a karaktergyilkosság, a verbális agresszió intenzív alkalmazása a kormányoldal személyeivel, intézkedéseivel, programjaival szemben, az állandósuló – olykor erőszakba torkolló – utcai megmozdulások ekkor kerültek az eszköztárába. A Fidesz számára a hatalmi ágak megosztásából adódó pozíciói **nem a kormányzat kontrollját, hanem annak ostromát** szolgálták. A 2002-es választások elvesztése utáni Orbán-beszédben meghirdetett „A haza nem lehet ellenzékben” jelszó adta az ostrom egységes ideológiai keretét, amely nem jelentett mást, mint

a szocialista–liberális kormány híveinek kirekesztésére tett kísérletet a nemzetből. Így valójában már 2002-től, de különösen 2006-os választások után – amikor is az MSZP–SZDSZ koalíció továbbra is kormányzati felhatalmazást kapott – egyfajta **kettős hatalom** jött létre. A kormányzat ellenőrzését szolgáló pozíciók kisajátításának eszköze az e célnak alárendelt **személyzeti politika** volt. Ahogy a párton belüli vazallusi rend és engedelmesség nélkül nem lehetett volna a 2010 utáni alkotmányos puccsot végrehajtani, úgy már előtte sem lehetett volna a konszenzusos demokráciával szembeni ostromállapotot fenntartani, ha az egyensúlyozó intézményekbe pártatlan szakemberek helyett nem engedelmes pártkatonákat delegálnak.

A fékek és ellensúlyok rendszerének sarokköve a magyar alkotmányos jogrendben a kétharmados korlát volt. Ekkora parlamenti többség szükségeltetett az alkotmány, illetve számos úgynevezett sarkalatos (önkormányzati, média, választási, egyesülési stb.) törvény módosításához. Ez garantálta, hogy a politikai berendezkedés alapjait érintő döntések körében a kormánypárti és az ellenzéki politikai erők konszenzuskényszere révén érvényesülhessen a hatalommegosztás liberális demokráciákat jellemző elve. Az 1990-es választást követő MDF–SZDSZ-megállapodás a kétharmados törvények körét annak érdekében csökkentette, hogy a mindenkori kormány valóban felelős kormány lehessen. A dilemma valóságos volt. Egyfelől a kétharmados korlát a kilencvenes évek közepétől mindinkább akadályozta a szükséges reformok végrehajtását, mert az a Fidesz kezében – a konszenzusra törekvés hiányában – a kormány zsarolásának fegyverévé vált, mondván, csak akkor szavazok meg bármit, amit egyébként én is indokoltnak látok, ha cserébe kapok valamit, illetve nem szavazok meg semmit, mert nem akarom a kormányzat sikerét. Másfelől a politikai kultúra keleties jellege és a szokásjog gyengesége miatt a liberális demokrácia intézményrendszerének kényszerű védelmét is jelentette. Az már a rendszerváltás utáni magyar politikai élet nyomorúságát jelzi, hogy a kétharmados korlát nem a konszenzuskeresés, hanem a politikai rivális zsarolásának és ellehetetlenítésének a kultúráját teremtette meg. Ha a szemben álló felek egyike a hatalom megszerzése és megtartása érde-

kében hajlandó a végsőig elmenni a konszenzusteremtési kényszer elszabotálásában, a rendszer idővel működésképtelenné válik. Ennek nyomán pedig a társadalom – csak a tehetetlenkedést érzékelve – határozott, erős vezetésre vágyik.

A kormánytól független intézmények személyi, vezetői pozícióinak betöltése is többnyire kétharmados parlamenti többséget vagy a köztársasági elnök közreműködését igényelte. Ezekben az olykor évekig elhúzódó személyi alkukban az egymással szembefutó akaratok esetén sohasem a Fidesz volt az a fél, amelyik – a várható ütközést elkerülendő – félrerántotta a kormányt, hanem a kommunista utódpárti kisebbségi érzéssel terhelt, a liberálisok túlzott befolyásától tartó és oligarchikus struktúrájával korlátozottan cselekvőképes szocialisták. Így a Fidesz rendre győztesként került ki a kinevezési erőpróbákból. Kormányon – ha kellett – működőképesnek nyilvánított fel nem töltött testületeket, mint például az állami média és hírugynökség csak kormánypártiakkal félig feltöltött kuratóriumait. Ellenzékben pedig vállalta akár az adott testületek működésének ellehetetlenítését is. Ez azt eredményezte, hogy míg a feltöltött testületekben a Fidesz delegáltjai, ritka kivétellel, fegyelmezett, párthű droidokként viselkedtek, addig az MSZP delegáltjai, mivel nem „a” pártnak, hanem belső – többnyire egymással is rivalizáló – csoportjaiknak köszönhették pozíciójukat, túlélésük reményében sokszor nemcsak e pozíciók ethoszát képező elvektől, hanem pártjuktól is függetlenítték magukat. Kuncze Gábor, a liberális SZDSZ elnökének bonmot-ja szerint: „a szociknak minden posztra mindig van legalább két alkalmatlan emberük”. A két párt jelölési magatartása közti különbség pedig már a kinevezés első ciklusa idején – az újraválasztás reményében – a Fidesz kegyeinek keresésére készítette a paritásos testületek tagjainak jelentős részét.

A 2010 előtti időszak két legfontosabb területe, amelyet a hatalommegosztás létező rendszere ellenére a Fidesz saját befolyása alá hajtott, az ügyészség és részben az Alkotmánybíróság lett.

A feddhetetlen és köztisztületnek örvendő Györgyi Kálmán 2000-ben történt váratlan lemondása a – 1990-ben 82 százalékos parlamenti támogatással elnyert – legfőbb ügyési pozícióról görög sorstragédiákat idéz.

A nyilvánosság előtt csak a közszolgálati média tisztán a Fidesz delegáltjaiból felálló csonka kuratóriumainak törvénytelenné nyilvánítása okozta konfliktus jelent meg.¹⁴ A híresztelésekben azonban – az azóta tartó némaságát inkább magyarázó – személyi megzsarolásáról lehetett hallani. Azóta a Fidesz befolyása az **ügyészségben**, kormányváltásoktól függetlenül, töretlen. A Polt Péter, egy egykori fideszes országgyűlési képviselője-lőlt által kisebb megszakítással vezetett szervezet – a **szelektív bűnüldözés** eszközeként – a fideszes kampányok aktív szereplőjévé vált, s kampánycélokra szelektált anyagai jól időzítetten ömlöttek a Fideszhez közeli sajtón keresztül a nyilvánossághoz. Ha például az általa vezetett ügyészség működése alapján kívánnánk megítélni a magyarországi korrupció kérdését, azt gondolhatnánk, hogy a Fidesz által ellenőrzött kormányzati-önkormányzati területek teljesen mentesek a korrupciótól, míg a politikai riválisok által irányított területek meglehetősen korrupciófertőzöttek. Miközben „a feljelentése száma felére-harmadára csökkent éves átlagban, az elutasításuk aránya háromszorosára nőtt. Sőt, ha mégis indul nyomozás, azokat 2010 vége óta közel kétszer nagyobb arányban szüntetik meg, mint korábban”.¹⁵ Vessük csak össze két, a kormányzati korrupciós ügyek feltárásáért felelős „elszámoltatási kormánybiztos” tevékenységét. Úgy tűnhet, mintha korábban a szocialista Keller László csupa ártatlan embert kívánt volna bíróság elé juttatni, de az ügyészség, mint elkötelezett jogvédő szervezet, ezt minden esetben megakadályozta. Ezzel szemben a pályáját a rendszerváltás előtt még a kommunista katonai ügyészségen kezdő, fideszes Budai Gyula feljelentései rendszerint akadálytalanul hatoltak át az ügyészségen, s jutottak bírósági szakaszba, ahol rendszerint el is akadtak. A Fidesz által kinevezett elszámoltatási kormánybiztosok tevékenysége és a velük szemben támasztott politikai elvárások nem egy bejáratott demokráciának a saját államigazgatása ellenőrzésének kulturált, jogszerű mintáit követik, hanem sokkal inkább az inkvizícióéit: a módszeresen gyanúba kevert emberek bírói ítélet nélkül is tönkretelhetők, erkölcsi és szakmai tőkéjük amortizálható.

A Fidesz konfrontatív személyi politikája nem hagyta érintetlenül az **Alkotmánybíróságot** sem. A kezdetek után a bíróválasztáskor a több-

nyire tekintélyes, meggyőződéses konzervatívokat az MSZP jóvoltából már nem liberális, és olykor még csak nem is szocialista meggyőződésű személyek egyensúlyozták ki, hanem szerény szakmai múltú, eklektikus nézeteket képviselők. Az pedig, hogy a szabályozásból kimaradt a bírák 9 éves mandátuma meghosszabbításának tilalma, többnyire azt eredményezte, hogy a szocialisták jelöltjei is a Fidesz elvárásaihoz igazodtak. Ezt példázza – mint azt már korábban is említettük – az orvosi rendelői és kórházi napi 300 forintos vizitdíj és az évenkénti 100 ezer forintos tandíj eltörléséről döntő népszavazási kezdeményezés 2008-ban történt átengedése. Annak ellenére nyitottak utat ennek a – szociális populizmust legitimáló – kezdeményezésnek, hogy az alkotmány kifejezetten tiltotta a költségvetési vonzatú kérdésekről szóló népszavazást. Ennek jelentős szerepe volt a szocialista–liberális kormányzat összecsuklásában, minden reformkísérlet ellehetetlenítésében és a Fidesz 2010-es kétharmados választási győzelmében.

2.8.2. A gazdasági lövészárok-barátság: 70/30

A hidegháborús stratégia ugyanakkor megfért a „politikai realitások” és „gazdasági kényszerek” figyelembevételével, **a pártfinanszírozás illegitim eszközeinek konszenzusos gyakorlatával.** A mindenkori 70/30 azt jelentette, hogy a közösen megszerzett (vagy egyszerűen tudomásul vett) illegitim bevételekből a kormánypártok 70, míg az ellenzék 30 százalékkal részesedett. 2010-ig ugyanis sem a forrásokhoz való hozzáférés, sem a szankcionálás lehetőségei nem voltak semelyik politikai oldal által teljesen monopolizálhatóak. Ugyanis a parlamenti többséget rendszerint sokszínű önkormányzati világ vette körül, és a rendszerben számos paritásos, de legalábbis többpárti bizottság befolyásolta az állam által kontrollált források elosztását. Ez tette lehetővé az illegitim járadékoltatásoknak a kormány- és ellenzéki erők közti, a köznyelvben is csak 70/30-nak nevezett, forrásmegosztásos, befolyásbeszámítási rendszerét. A közös üzleteken kívüli korrupció leleplezése jelentette a politikailag szabadon támadható felületet az egymás elleni harcban.

A 70/30-as rendszerben együttműködő felek azonban erősen eltérő szervezettséggel működtek. A fideszes politikai család kiépülő egycatornás elszámolási rendje idővel marginalizálta, kiszorította és így szankcionálta a párt zászlaja alatt haknizó magánpo(r)tyázókat, és a vazallusi rendbe szervezett párt minden szintjén biztosította a központi felhatalmazással működő korrupciós adóztatás egységét. Ezzel biztosította, hogy ne történhessen meg, hogy a párton belülről párhuzamosan keresnek meg gazdasági szereplőket, és hogy az adóztatásért cserébe valóban megtörténjen a kialakított állami/önkormányzati ellenszolgáltatás teljesítése. Az illegitim adóztatásnak ez a módja a vállalkozói szférában drága, de kiszámítható viszonyokat teremtett. Ennek érdekében az orbáni politikai család ellenzékben kooperált a rivális kormányerőkkel. Azok azonban a pártfinanszírozásnak a lövészárkok-barátság mintáit idéző együttműködésben nem voltak egységesen vezéreltek. Egyrészt saját szakállra adóztató szabadcsapatok vagy lokális oligarchák mozogtak a korrupciós jövedelemmel kecsegtető terepen, másrészt a Fidessel való politikai konfrontáció részeként – olykor az MSZP-n belüli harcok folyamányaként – rendre megpróbálták támadni, megszakítani a két párt vezérelte gazdasági együttműködés szálait.

A szocialista–liberális kormányerők 2006-os, de különösen 2008-as megroggyanása után a Fidesz – már kampány üzemmódban működve – ráfordult a kétharmados parlamenti többség megszerzésére, és az általuk ellenzéki pozícióból is uralt ügyészség segítségével sikerült a teljes korrupciós terhet a nyilvánosságban a kormányerőkre nyomni. Az ügyészség kriminalizáló kampányakciókkal szolgálta a Fidesz választási küzdelmét. Ráadásul a vállalkozói szféra, kényszerűen tudomásul véve az illegitim adóztatás elkerülhetetlenségét, szinte egyként felsorakozott a Fidesz mögé, gondolván: ha már elkerülhetetlen a korrupciós járadék fizetése, az legalább kiszámítható viszonyok között történjen.

2010 után változott a helyzet, hiszen a kétharmados – kvázi korlátlan – hatalom birtokában a Fidesz számára már semmi sem indokolta a 70/30-as rendszer fenntartását. De még ezután is érvényesült **a maffiacsalád üzleti etikája**: míg az üzletben „korrekten” együttműködő politikai partnerek

mentességet élveznek, addig a különutas adóztatókkal, illetve a politikai család támadóival szembeni leszámolásban az általuk uralt médiában végrehajtott karaktergyilkosságtól a politikailag szelektált, megrendelt ügyészi eljárásig minden eszköz megengedett volt.

2.8.3. Korrupt rendszerek váltógazdasága

Korrupció, oligarchák, state capture – talán ezek a leggyakrabban használt kategóriák a politika és a gazdaság kapcsolatának jellemzésére az egykori szovjet birodalom romjain felépülő rendszerek esetében. Ezek differenciálatlan alkalmazása a különböző súlyú és minőségű rendszerjelenségek elemzésekor valójában elmossa a posztkommunista rendszereken belüli különbséget a posztkommunista korrupt rendszerek váltógazdasága és a maffiaállam között. Az előbbi alapvető jellemzője, hogy nem jön létre olyan helyzet, amelyben bármely politikai erő gyakorlatilag korlátlan hatalmi monopóliummal – azaz teljes körű alkotmányozási és az állam összes kulcspozíciójára történő korlátlan kinevezési szabadsággal – rendelkezne.

Az EU-ba felvett posztkommunista államok – Magyarország kivételével – a különböző mértékben korrupt rendszerek váltógazdaságaként jellemezhetők. Esetükben a legbiztosabb intézményi korlátként az arányos – vagy csak kis mértékben aránytalan – választási rendszer garantálja, hogy ne állhasson elő olyan helyzet, amelyben bármely politikai erő a hatalom kizárólagos birtokosa lehet. Ez a helyzet biztosítja egyben az adott társadalomban megjelenő oligarchák relatív autonómiáját és ezáltal alkupozícióját a különböző, kormányzati hatalomra aspiráló politikai erőkkel szemben. Ezáltal egyszerre köthetnek üzleteket egymással rivalizáló politikai erőkkel annak veszélye nélkül, hogy bármelyik erő a pusztá politikai erőszak eszközeivel alávethesse magának őket. Kegyek egyenlőtlen elosztásának vagy megvonásának lehetnek kedvezményezettjei vagy kárvallottjai, de totális alávetésnek nem lehetnek kitéve. Egyfajta permanens násztánc ez. A különböző korrupt rendszerek váltógazdaságában természetesen eltérő lehet a korrupció kiterjedtségének mértéke, frekvenciált típusai vagy

éppen a jogi szabályozó környezetre, rendelet- és törvényalkotásra gyakorolt hatása. Amennyiben ez utóbbit képesek szisztematikusan magánérdekeknek alárendelni, és a politikai elit tagjai vagy éppen intézményei a korrupciós mechanizmus rendszerszerű és nem pusztán eseti szereplőivé válnak, már érvényesül a state capture jelensége is. De a korrupt rendszerek váltógazdaságának keretében megfigyelhető state capture kezdeményező alanya az oligarcha: az ő igényei diktálják a politikai szféra által teljesítendő megrendeléseket, a közjó szolgálatának privatizálását. Ebben az értelmezésben a state capture sosem totális.

A maffiaállamban nem a klasszikus alvilági viszonyok minősített esetéről, a state capture-ról van szó, hanem arról, hogy egy politikai vállalkozás feje keresztapaként megregulazza, domesztikálja az oligarchákat, betagozza őket a neki alávetett függelmi rendbe. Azaz sokkal inkább „oligarch capture”-ről beszélhetünk. Ilyenkor ugyanis nem a parciális gazdasági érdekek ejtik foglyul az államot, hanem egy politikai vállalkozás a hatalom monopolizálása révén a gazdaságot. Persze lehetne akár ezt is a state capture egy szélsőséges eseteként értelmezni, de ez már valószínűleg szétfeszítené a fogalom eredeti jelentését, hiszen így akár bármely – egy demokratikus berendezkedést felváltó – autokráciát is state capture-nek nevezhetnénk.

3. *Rendszerértelmezési kísérletek: a demokrácia működési zavaraitól a rendszerkritikáig*¹

A szovjet birodalom összeomlását követően sokan éltünk abban az illúzióban, hogy a kommunista diktatúrákat – legalábbis Európában – csak nyugati típusú liberális demokráciák válthatják fel. S bár nem tűnt zökkenőmentesnek az út, konszenzus uralkodott abban, hogy egy ilyen irányú lineáris, progresszív fejlődési folyamatnak vagyunk a részesei. Az eseti eltérések a liberális demokráciák normáitól inkább gyermekbetegségeknek tűntek, nem felnőttkori személyiségjegyeknek. Bár az átalakulás történelmi pillanatában felmerültek „harmadik utas” elképzelések is, ezeket az Európához tartozás vágya és intézményes igazodási kényszere felülírta. A rendszerváltó országok egy része – uniós tagságot nyerve – át is ment a felvételi vizsgán, bár némelyek – az Európai Unió geopolitikai megfontolásai miatt – pusztán gyorstalpalón, csökkentett vizsgakövetelményekkel. Az EU bővítői úgy hitték, hogy az új tagokat nemcsak a fogyasztói közösségbe történő bekerüléshez szükséges felvételi vizsga kényszere, hanem egy önként vállalt értékközösséghez tartozás vágya is inspirálja. Ahogy az ebbéli csalódással már lehetetlen volt nem szembenézni, úgy bővült, gazdagodott a tranzitológiai irodalom.

3.1. *A demokrácia–diktatúra-tengely mentén történő értelmezés fogságában*

A kelet-európai kommunista rendszerek lebomlását követő demokráciadeficit, működési zavarok értelmezései meglehetősen sokszínű képet mutatnak. A leíró nyelvi kísérletek többnyire valamilyen formában a **liberális demokrácia–diktatúra-tengely mentén** próbálták értelmezni

az egyes posztkommunista államok politikai folyamatait. A posztkommunista országok elindultak ugyan a liberális demokrácia világa felé, de még nem érkeztek meg oda. Vagy: bár jócskán előrehaladtak ezen az úton, megakadtak, esetleg visszafordultak. A tranzitológia nemcsak mint társadalmi rendszerek átalakulása jelenik meg, hanem a maga szó szerinti értelmére történő utalásként is: ezek a rendszerek még úton vannak, s mintha csak a polgári demokráciához viszonyított távolság vagy deviancia mértéke szerint alkotnának különböző modelleket.

Vannak, akik sajátos szóösszetételekkel – amelyekben **a demokrácia kifejezést korlátozó jelzővel vagy fosztóképzővel** szerepeltetik: illiberális,² irányított, korlátozott, kvázi, részleges stb. demokrácia – próbálják meg különböző intézményrendszeri indikátorok mentén a deviancia mértékét meghatározni, és az ezekből „összesített pontszámok” függvényében mérni, hogy még demokratikusnak tekinthető-e a szóban forgó rendszer.

Mások már úgy érzik, hogy pontosabb képet kapunk, ha inkább az **autokráciák, diktatúrák különböző enyhítő jelzőkkel** ellátott – félig autokrata rezsim, a puha diktatúra vagy éppen a versengő vagy választásos autokrácia³ – változataiként jellemzik e rendszereket.

A demokrácia–diktatúra skálán való elhelyezésre utalnak továbbá a hibrid rendszerek és egyéb rokon elnevezések is, de ezek már nem a skála egyik vagy másik végpontjához viszonyítva próbálják meghatározni a szóban forgó berendezkedést.⁴

A fenti megnevezésekkel azonban inkább formai, technikai és nem szubsztanciális értelemben jelölik a különböző uralmi rendszereket. Ezeknek a demokrácia–diktatúra-tengely mentén történő skalázási eljárásoknak alapvető gyengesége, hogy a liberális demokrácia intézményrendszeri torzulásait pusztá mennyiségi mutatókká transzformálják, és e mutatókat ráadásul nem is rendszerszerűen, hanem elkülönült, egymással kölcsönhatásban nem lévő indikátorokként kezelik. Ez persze látszólag lehetővé teszi a különféle autokratikus rendszerek összemérhetőségét, de egyben ki is iktatja az elemzésből a sajátos, rendszerszintű különbségeket. Így ezekkel – az egyébként politikailag hasznos és orientáló – skalázó eljárás-

rásokkal vagy a különféle demokráciadeficit-mutatók aggregálásával bár képet alkothatunk az „ideális” állapottól való eltérések mértékéről, a „deviancia” sajátos, rendszerszerű természetéről nem. Ugyanis bennragadnak egy olyan nyelvben, amely a liberális demokráciákat leíró kategóriákat próbálja devianciaérzékeltető fosztóképzők segítségével már alapvetően más típusú rendszerek jellemzésére használni.

3.2. Átmenet a szubsztanciális rendszerleíró fogalmakhoz

Mások az alkalmazott elnevezéssel a liberális demokráciát kikezdő **uralom alanyaira** utalnak, mint például többségi demokrácia, domináns pártrendszer, egypártrendszer, vezérelvű demokrácia.

Míg a fenti meghatározásokban a hatalomkoncentráció és a vagyonosodás kérdései még nincsenek közvetlenül összekötve, a **hatalom illegitim kedvezményezettjeire** utaló elnevezésekben – mint például a kliensrendszer, a haverok kapitalizmusa⁵ vagy a tolvaj autoritáriánizmus⁶ – a kettő már részben összekapcsolódik. E meghatározások termékeny elmozdulások a posztkommunista rendszerek magyarázatában, de az összetett kategóriákban használt jelzők – az olykor nem tudatos előfeltevéseik, mögöttes tartalmaik miatt csak – korlátozott magyarázatot nyújtanak:

- A „**kliens**” jelző nem érzékelteti a viszony illegitim voltát.
- A „**haveri**” jelző a korrupciós ügyletekben – bár különböző szerepekben lévő, de mégis – egyenrangú feleket, partnereket feltételez; olyan önkéntes – eseti, bár ismételhető – tranzakciókat, amelyek bármelyik fél által tetszőlegesen és következmények nélkül megszakíthatók, illetve ismételhetők.
- A „**kleptokrata**” jelző sugallta berendezkedés pedig abban különbözik a maffiaállamtól, hogy:
  - egyrészt az utóbbi erőszakos tulajdonfosztást is végez a kleptokrata rendszerrel szemben, amely klasszikus korrupciós mechanizmusokkal jórészt csak folyó jövedelmeket térít el;

- másrészt a kleptokrata nem alakít ki tartós vazallusi, alávetett kapcsolatokat, szemben a maffiaállammal;
- harmadrészt nem szükségszerűen centralizált és monopolizált (hanem lehet decentralizált, vagy ha úgy tetszik, anarchikus);
- negyedrész nem feltétlenül alkalmaz erőszakot, nem szükségszerűen kriminalizál, szemben a maffiaállammal, hanem csak él az alkalom és a helyzet nyújtotta előnnyel.

A posztkommunista maffiaállam fogalmi kerete azonban nemcsak a liberális demokrácia normáitól történő eltérésre vagy a hatalomkoncentráció technikáira utal, hanem az uralmi elit természetének felrajzolását is megcélozza.

3.3. A történelmi analógiák korlátozott érvényessége

A magyar elemzők, észlelve a devianciák rendszerképző jellegét, történelmi analógiák után kutattak.

Voltak, akikben a liberális demokráciák szabadpiaci, decentralizáló és az államot leginkább a fair verseny szabályait megalkotó és azokat biztosító szerepének ethoszával szemben a centralizáció és államosítás jelenségei a Kádár-rendszer későkommunizmusának képét idézték fel.⁷ A **neokommunizmus** metaforája azonban több szempontból is félrevezető. A klasszikus kommunista rendszerek egyrészt az állami tulajdon monopóliumára épülnek, másrészt a kommunista uralmi elit, a nómenklatúra nem a maffiakultúra mintái mentén szerveződik.

Mások a II. világháborút megelőző magyarországi Horthy-rendszer vagy a dél-európai korporativista rendszerek ideológiájának, kulturális mintakészletének és nyelvezetének erőteljes reinkarnációját, mint **fasisztoid** rendszerképző jelenséget értelmezték.⁸

Míg azonban a fasisztoid, korporativista vagy éppen kommunista rendszerek alapvetően ideológiavezéreltek, a posztkommunista maffiaállam értékmentes pragmatizmussal ideológiaalkalmazó. (Erről majd

később szólunk részletesen.) Különböző ideológiai panelek eklektikus egyvelegéből állítja össze az uralmi természete anatómiájának megfelelő ideológiai viseletet: vagyis nem az ideológia alakítja uralmi rendszerét, hanem az uralmi rendszer – nagy szabadságfokkal és változékonysággal – az ideológiáját. Amikor a nacionalizmus, a vallási értékek és az állami tulajdon iránti elkötelezettség ideológiai paneljeiből próbálják a posztkommunista maffiaállam rendszerének uralmi mozzatórugóit értelmezni, az hasonlóan hiábavaló vállalkozás, mintha a szicíliai maffia természetét és működését a lokálpatriotizmus, a családközpontúság és a keresztényi elkötelezettség értékeiből próbálnák visszafejteni.

Akik az uralmi, igazgatási gyakorlatban bekövetkező változásokat figyelik, és a személyes függelmi viszonyok kialakulását észlelik, azokban a liberális demokráciától való távoldódás olykor a **feudális, hűbéri** rendszerek reinkarnációjának képzetét keltik. Ezt gyakran – Max Weber nyomán – **neopatrimoniális** rendszerként írják le.⁹ De míg e jelző a közigazgatásban és a szakapparátusokban bekövetkező történelmi regresszió érzékeltetésére alkalmas, a rendszer egészének megnevezésére nem. A feudális történelmi előképekben ugyanis az uralom valós természete és legitimációja mintegy természetes összhangban fedi egymást, és nem szorul illegitim áthidaló mechanizmusokra, mint a posztkommunista maffiaállamban.

3.4. A magyar „illiberális állam” meghirdetése

2010 után, amikor a Fidesz felszámolta a liberális demokrácia intézményrendszerét, nem valamely történelmi modellt keltett életre, hanem új rendszert teremtett, amelynek rokonai nem a múltban, hanem a volt szovjet tagköztársaságok (a putyini Oroszország, az alijevi Azerbajdzsán és más közép-ázsiai köztársaságok) posztkommunista jelenében keresendők. Az alapmodell ott bontakozott ki, de Orbán rendszere került úton, Nyugatról közelített a maffiaállam putyini modelljéhez, és került **a posztkommunista maffiaállamok trójai falovaként az Európai Unió sáncain belülre.**

Orbán Viktor már a 2010-es országgyűlési választások előtt bejelentette, hogy nem pusztán kormányváltásra, hanem egy olyan „**centrális erőter**” létrehozására készül, amely évtizedekre biztosítja számára a „nyugalmas”, a rivális politikai erők által nem zavart kormányzás lehetőségét. A választások után létrehozott új modellnek a **Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER)** elnevezést adta, és elhatárolta az „átmenet két zavaros évtizedének” időszakától. Az „alkotmányos keretek között megvívott forradalom” eredményeit pedig a „nemzeti szabadságharc” ideológiájával és „unortodox” gazdasági eszközökkel védik. Míg a Balaton melletti Kötcsén 2009-ben elmondott beszédében még csak eufemisztikus nyelvi eszközökkel hirdetett rendszerváltó programot, addig 2014-ben az erdélyi Tusnádfürdőn tartott beszédében már – akár egy termelési riportban – a liberális demokráciával való leszámolást és a **magyar „illiberális állam”** létrehozásának befejezett tényét jelentette be. A „nemzetközi elemzések sztárjaiként”, mintegy követendő példaként pedig különböző autokratikus rendszereket nevezett meg: Oroszországot, Törökországot, Kínát és Szingapúrt.

Bár e rendszereket egyaránt lehet illiberális demokráciáknak tekinteni, de eltérő uralmi természetük az illiberális jelzővel mélyebben nem magyarázható. Ezt a fogalom megalkotója, Fareed Zakaria is érzi, mikor Orbán rendszerével kapcsolatban nem pusztán illiberális demokráciáról, hanem annak mintegy a eseteként „putyinizmusról” beszél.¹⁰ A megnevezéssel ugyan rámutat a két uralmi rendszer hasonlóságára, de nem történik meg azok elemzése, hiszen a putyinizmust jellemezni szándékozó kategóriái – nacionalizmus, vallás, társadalmi konzervativizmus, államkapitalizmus és a média kormányzati dominanciája – nem alkalmasak sem az orbáni, sem a putyini, sem más volt szovjet tagköztársaságok jelenlegi rendszerei differencia specificájának megragadására. Sztanyiszlav Belkovszkijnak a putyini rendszert leíró megfogalmazása már plasztikusabban utal a magyart is ihlető orosz maffiaállam lényegére, mikor azt a „**totális korrupció autoriter rezsimjének**” nevezi.¹¹ Ugyanakkor Jegor Gajdar, egykori orosz miniszterelnök-helyettes már az 1990-es évek közepén arról írt, hogy „a maffiának és a bürokrácia korrupciójának szövetsége egy olyan

szörnyet teremthet, melynek nincs megfelelője az orosz történelemben – egy mindenható maffiaállamot, egy valódi polipot.”¹² Bár ekkor még a jelcini Oroszországról van szó, melyben a politikai hatalom még nem korlátlan, és az oligarchák relatív autonómiája létezik. Ráadásul erős az összefonódás a szervezett alvilággal. A későbbi putyini modellt viszont ezt az egyenrangú szimbiotikus, kaotikus viszonyt szervezi át egy hierarchikusabb függelmi rendbe.

A nyugati demokráciák közönsége számára beismerő vallomásként is felfogható Orbán Viktor bejelentése a magyar illiberális állam modelljéről, amelyet már a nyugati politikai elit sem hagyhat szó nélkül. Hiába zajlott a Fidesz-kormány elmúlt ciklusában e modell szisztematikus kiépítése, annak rendszerjellegéről – egy-két kivételtől eltekintve¹³ – nem vettek tudomást, és csak egyes elemeit, mint elszigetelt eseteket vonták bírálat alá. A magyar illiberális állam rendszerének meghirdetése azonban megkerülhetetlenné teszi számunkra, hogy a magyar politikai viszonyokkal kapcsolatban már ne csak eseti eltévelyedésről, hanem a liberális demokráciával szembeni rendszerszintű kihívásról beszéljenek.

A magyar közönség azonban az illiberális állam programját más nyelvi térben értelmezi: miközben egy szűk liberális értelmiségi elit számára a kifejezés magától értetődően negatív töltetű, Orbán hívei és a politikai nyelvhasználat iránt kevésbé fogékony közönség körében más jelentése van. Orbán a liberális demokrácia, de különösen a liberalizmus fogalmát a szélesebb közvélemény számára hosszú évek munkájával azonosította a rendszerváltást követő „két zavaros évtizeddel”, az elszegényedéssel, a korrupcióval, a terméketlen politikai rivalizálással, a magyarság mint „világnemzet” iránti közömbösséggel, a bűnözésre hajlamos cigányokkal, segélyekből élő, élősködő munkanélküliekkel szembeni tehetetlenséggel, közvetlen ellenségképében pedig a külső, nyugati függéssel, a magyar vállalkozásokra rátelepedő multikkal, az állampolgárokat kiszipolyozó banktőkével, az idegenszívű zsidókkal és egyéb deviánsokkal, homoszexuálisokkal, pedofilokkal. Így, amikor illiberális államról és illiberális demokráciáról beszél, azt sugallja, hogy új állameszményével ezektől kívánja megszabadítani a magyarokat, és egészében a nemzet érdekeit mindenek

főlé helyező erős államot valósít meg. Ezáltal a hazai kommunikációs közegben, ha politikai opponensei leragadnak az illiberális demokrácia nyelvi formulájánál, akkor nem veszik észre, hogy ami a nyugati közönség számára fosztóképzőként működik, azt a szélesebb magyar közönség már pozitív jelzőként értelmezi. S közben a rendszer ideológusai már el is kezdték az „illiberális demokráciának” „közösségelvű és nemzeti demokráciává”¹⁴ történő – álnaív, duplafenekű – átértelmezését.

Ugyanakkor – 2010 és 2014 között – az új rendszer hazai ellenzéki kritikussai ahelyett, hogy rendszerkritikai alapra helyezkedtek volna, önfegyverző módon benne ragadtak a kormánykritikai paradigmában. Mostanában viszont, rákapva az illiberálisozásra, idehaza jó esetben csak süket fülekre találnak, míg rosszabb esetben akaratlanul is a rezsím kommunikációs céljait szolgálják. És még most is – amikor Orbán már a szájukba rágja, hogy a liberális demokrácia intézményrendszerét programszerűen számolja fel – őrlődnek a között, hogy uralmára, mint „rossz kormányzásra” vagy mint egy illegitim rendszerre tekintsenek-e. Arról pedig sokáig fogalmuk sem volt, hogy mi az a rendszer, amelynek domesztikált alávetettjei. Kritikájuk megragadt a jajgatás fázisában, s még a diagnózisig sem jutott el, nemhogy a gyógymódig. A rendszerkritikai paradigmához ugyanis meg kell alkotni azt a jelenséghez illő fogalmi keretet, amelyben értelmezni lehet a politikai ragadozónak ezt az újszerű típusát. Megfelelő leíró-kritikai fogalmi keret nélkül csak tehetetlenül kiszolgáltatottak az új rendszer öndefiníáló nyelvi agressziójával szemben: nem ellenzék, hanem csak áldozat.

4. A posztkommunista maffiaállam meghatározása

2010 óta semmi sem történt, aminek ne látta volna az előképét az, aki a Fidesz addigi útját, benne első – 1998 és 2002 közötti – kormányzását végigkövette. Nem változott sem a szándék, sem a cél, csak a feltételek: a kétharmados parlamenti többséggel jórészt megszűntek a hatalomgyakorlás intézményes korlátai. A párt után, ahol régóta Orbántól függ minden és mindenki, az állam is a fennhatósága alá került, és ő az engedelmségre kényszerítés Fideszen belül alkalmazott technikáit ma már az egész társadalomra alkalmazza. Az elmúlt néhány évben Magyarország polgárai csak azt kapták, amit a Fidesz tagjai már korábban megkaptak. „Megtanultam, **hogyan esélyes van megölni riválisodat, akkor nem gondolkozol, hanem megteszed**” – mondta nagykövetek előtt Orbán Viktor 2007. június 26-án a WikiLeaks jóvoltából kiszivárgott egykori sürgönyben.¹ És erre néhány év múlva elérkezett az idő.

A Magyarországon 2010 után létrejött rendszer a tekintélyuralmi, autokrata rendszereknek egy olyan sajátos jegyekkel rendelkező, addig csak az EU-n kívüli posztszovjet államokban fellelhető, önálló formája, amely az eddig megtapasztalt típusokba nemigen sorolható. Bár egyik vagy másik jellegzetessége mutat rokon jegyeket más autokratikus formákkal, az egyedi vonások hasonlónak tűnő, eklektikus alakzatával mégis egy sui generis típust definiál, mely **az autokrata rezsimnek egy altípusa**. Az ezt leíró fogalmi keret nemcsak a hatalomkoncentráció technikáit, de annak kapcsolatát a tulajdon- és jövedelemelosztási viszonyokhoz, valamint az uralmi elit természetét is tárgyalja. Ugyanakkor túl azon, hogy mint új fogalmi keret alkalmas az autokratikus uralom jelenlegi formájának tudományos igényű elemzésére, adekvát módon meghatároz egy rendszer-

kritikai politikai alapállást, valamint alkalmas arra is, hogy az állampolgárok egy koherens nyelvi keretre fűzhessék fel a hatalommal kapcsolatos hétköznapi kritikai tapasztalataikat.

4.1. Posztkommunista

A megnevezésben a **posztkommunista** jelző nem pusztán egy történeti szekvenciára utal, hanem arra is, hogy e rendszer létrejöttében meghatározó szerepe van a demokratikus ősrobbanás előtti állapotoknak. Nevezetesen annak, hogy egy **kommunista diktatúra talaján, annak bomlástermékeként jött létre.**

A kommunista diktatúra politikai rendszere bomlott le Kelet-Közép-Európában következetesebben, a volt szovjet tagköztársaságokban – a balti államok kivételével – kevésbé következetesen. Míg a volt szovjet tagállamokban nem is fejlődött ki a maga teljességében a nyugati típusú liberális demokrácia politikai intézményrendszere, s annak történelmi előzményei is hiányoztak, addig a kelet-közép-európai államokban a nyugatias intézményrendszer többé-kevésbé kiépült, de eközben folyamatosan küzd a keleties mentalitással, politikai kultúrával.

Az Európai Unió kívüli átalakulásoknál rendszerint az új hatalmi-gazdasági elit jelentős részben a korábbi párt- és titkosszolgálati elitből, vagy annak környezetéből verbuválódik. De nem ez a vonás a legfontosabb, hanem a rendszer belső szerkezete, kötési és működési módja, amelybe a máshonnan rekrutálódók is beilleszkednek. Az eltelt két évtized nem azt mutatja, mintha a szovjet utódállamok többségében a diktatúrától az egyre tisztább demokrácia irányába elmozduló lineáris fejlődés tanúi lennének. Míg Oroszország a posztkommunista maffiaállam puhább változatát képviseli, addig néhány közép-ázsiai volt szovjet köztársaság annak szélsőségesebb eseteit. De az egykori szovjet tagköztársaságokon kívüli európai – nem EU-tag – kommunista utódállamok közül minden bizonnyal Macedónia vagy Montenegró is besorolható az autokratikus rezsimek maffiaállami típusába. Ami ezekben az országokban a demokra-

tizálódási folyamat megrekedésének, stagnálásának látszik, az valójában a posztkommunista maffiaállam konszolidációja. Nem véletlen, hogy az OCCRP (Organized Crime and Corruption Reporting Project) Vlagyimir Putyint (Oroszország), Orbán Viktort (Magyarország) és Milo Djukanovicot (Montenegró) választotta a 2014-es év embereinek, s a korábbi díjazottak közt van Ilham Aliyev (Azerbajdzsán) is.² Természetesen esetükben már nem arról van szó, amit a bevett nyelvhasználat (korrupció és kapcsolat a szervezett bűnözéssel, a szervezett alvilággal) félrevezetően sugall, hanem arról, hogy ők – a saját politikai családjuk fejeként – maguk üzemeltetik a maffiaállamot, a szervezett felvilágot. Magyarország egyébként a liberális demokrácia felől közelített a putyini modellhez. Közben jó néhány más európai uniós posztkommunista ország e kétpólusú gravitációs tér, a Nyugat és a Kelet széthúzó vonzásának bizonytalanságában lebeg, még nem bekerülve a maffiaállamok körébe. Esetükben ugyanis hiányzik az az – egy politikai aktorhoz köthető – hatalmi monopólium, amely elengedhetetlen feltétele a maffiaállam létrejöttének. Az OCCRP egyik korábbi korrupciós győztese, a román parlament, ezért – bármily tömeges és kiterjedt legyen is a korrupció gyakorlata – csak a korrupt rendszerek váltógazdaságára példa és nem a maffiaállamra.

A **posztkommunista** jelző másik fontos jelentéshordozó utalása, hogy ezen országok összeomlott rendszere **az állami tulajdon monopóliumára épült**. Más autokratikus rendszerek kialakulásánál vagy fordított a menetrend, azaz magántulajdonból hoznak létre állami/kvazi közösségi tulajdont, vagy többé-kevésbé érintetlenül hagyják a tulajdon formáit, esetleg kis részben újraosztják azt. De olyan esettel még nem találkoztunk a történelemben, amikor az állami tulajdont transzformálják tömegesen magántulajdonná – társadalmi elfogadottságát illetően – kétes normák alapján. Amikor új magántulajdonosi réteget akarnak létrehozni, akkor a halászléből próbálnak újra halat csinálni.

A posztkommunista jelző fenti két vonatkozása meghatározó erejű az új rendszer létrejöttében.

4.2. Maffiaállam

A maffiaállam megnevezés korántsem indulati, publicisztikai jellegű, hanem **az új hatalmi elit szerveződési természetére, rendjére utal**. Itt a viszonylag szűk, új uralmi elit jellegzetességeit tekintve nagyban különbözik a különféle analógiákban említett rendszerek uralmi elitjeitől. Mindenekelőtt abban, hogy – mint a maffiában szokás – alapvetően családi, illetve a közös üzlet által megpecsételt **fogadott családi** kapcsolatrendszer révén épül fel. A szervezethez rokoni és lojalitási szálakon keresztül újabb és újabb családok kapcsolódnak, amelyek a **fogadott politikai család** fejétől kiinduló, erősen hierarchikus, piramisszerű engedelmisségi rendbe tagozódnak.

4.3. A patriarchális családfő jogosítványainak kiterjesztése: maffia, maffiaállam

A **klasszikus maffia** – mint **szervezett alvilág** – nem más, mint erőszakos, illegitim kísérlet a patriarchális családfő premodern jogosítványainak érvényesítésére a modern polgári jogegyenlőségre épülő társadalom viszonyai között. Ezt a kísérletet ugyanakkor az állami közhatalom szervei igyekeznek megghiúsítani. A maffia olyan fogadott család, melyben „a nem vér szerinti rokoni kapcsolat szigorú és ünnepélyes elkötelezettséget, feltétlen kölcsönös segélynyújtást követel a felektől”.³ **A maffia: illegitim neoarchaizmus.**

Bár a maffiának történetileg két típusa alakult ki, gondolatmenetünk – azaz a patriarchális családfő jogosítványainak illegitim kiterjesztése – szempontjából ez nem releváns. Mégis érdemes megemlíteni,⁴ hogy míg a szicíliai maffia kezdetben az olasz egyesítési törekvésekkel szemben kvázi-állami funkciók ellátására is aspirált, addig az amerikai maffia pusztán a frissen érkezett olasz bevándorlók felkapaszkodásának, társadalmi mobilitásának volt az – unortodox – eszköze. Jó néhány nagy új bevándorló csoport megpróbálkozott a szervezett bűnözés keretében is előre jutni.

A **maffiaállam** viszont – mint **szervezett felvilág**⁵ – a patriarchális családfő jogosítványai érvényesítésének kísérlete egy ország szintjén, a demokrácia intézményrendszerének kulisszái között, az államhatalom megszállásával és annak eszköztárával. Amit a klasszikus maffia a fenyegetés, zsarolás és – szükség esetén – a véres erőszak eszközeivel ér el, azt a fogadott politikai család a maffiaállamban az illegitim állami erőszak vértelen eszközeivel biztosítja. **A maffiaállam: a parazita állam privatizált formája, a fogadott család politikai, közhatalmi eszközökkel bonyolított gazdasági vállalkozása.** A Keresztapa, a miniszterelnök számára az uralom, a vezetés mintáit tekintve a patriarchális család, a porta, a birtok és az ország izomorf fogalmak. Ugyanazt a kulturális, hatalomgyakorlási mintát követi mindegyik szinten. Ahogy a patriarchális családfő meghatározó a személyes és vagyoni döntések ügyében, egyben státusmeghatározó is, amely státus rendezi az ő „háza népe” személyes szerepeinek és kompetenciáinak teljes körét, úgy vezetője a fogadott politikai család feje az országnak, ahol az újraértelmezett nemzet az ő „háza népe”. Ő nem eltulajdonít, csak rendelkezik. Neki jussa van, igazságot szolgáltat, és ebből a jussból és igazságból részesíti a saját „háza népét”, nemzetét, mindenkit státusa és érdemei szerint.

Ahogy a klasszikus maffia felszámolja a „magánbanditizmust”,⁶ úgy a maffiaállam is igyekszik megszüntetni a partizánkodó, anarchikus korrupciót, amelyet egy felülről szervezett, központosított, nagyrészt törvényekkel legalizált sarc vált fel. (A maffiaállam ügyészsége által folytatott szelektív bűnüldözés két kiemelt célcsoportja pedig a be nem hódolt gazdasági és politikai riválisok köre.)

5. Az autokratikus rendszerek maffiaállami altípusának sajátosságai

A posztkommunista maffiaállam tehát nem a liberális demokrácia pusztá devianciája, és nem is egy átmeneti képződmény, hanem az autokráciának egy önálló altípusa. Ezért érdemes egy szigorúbb logikai rendben áttekinteni posztkommunista maffiaállam rendszerspecifikus jellemzőit.

5.1. Hatalomkoncentráció és vagyonfelhalmozás

A politikai hatalom koncentrációja és a fogadott politikai család vagyonfelhalmozása együttesen érvényesül, kölcsönösen feltételezik egymást: egyszerre egymás céljai és eszközei. A közérdek nem esetlegesen, hanem tartósan és a politikai döntéseket alapvetően meghatározó, rendszerszerű módon rendelődik a magánérdek alá. A közpolitikai célkitűzések, mint a politikai döntések indítékai háttérbe szorulnak. A par excellence szakpolitikák felszámolódnak: a döntéseknek szakpolitikai indítékuk nincs, csak szakpolitikai következményük. **A döntések hatalmi és vagyonosodási döntések is egyben.** A politikai hatalomból eredő magánvagyon felhalmozása során a fogadott politikai család vagyona és a köz-, illetve állami tulajdon óhatatlanul átnyúlik egymásba.¹

Érthetetlen módon még a rendszerkritikus politológiai elemzések is szemérmesen szétválasztják a politikai hatalomkoncentráció és a korrupció jelenségeinek leírását és így annak magyarázatát is. Mintha két különböző történetről lenne szó. Ebben a megközelítésben, ami a politika szférájában történik, az valami öncélú, ördögi hatalomvágyként, a mértékelen „lenyúlások” pedig pusztá pártfinanszírozási problémaként jelennek

meg. Az egyik narratívája, hogy „ezek már megint rombolják a demokráciát”, a másiké, hogy „ezek mutyiznak”. Ezek a leírások azonban nem magyarázzák meg a rendszer lényegét. A hatalomkoncentráció ugyanis nem holmi megszállottság, még ha kell is egyfajta lelkialkat és morális defektus hozzá. A szervezett felvilág korrupciója pedig nem eseti, sporadikus „mutyi”, valamifajta alkalmi elhajlás, deviancia, hanem központilag irányított és racionálisan lebonyolított rablás, a rendszer lényegi eleme. A szervezett felvilágban ugyanis **a hatalomkoncentráció és a fogadott politikai család vagyonsodása elkülönült rendszerekben nem működtethető**. De míg a hagyományos maffia – közhatalmi pozíciók híján – zsarolással, megfélemlítéssel és nyílt erőszakkal éri el kívánt céljait, a maffiaállam esetében a befolyási övezetek a kényszer kvázi törvényes eszközeivel alakíthatók. Vagyis a szervezett felvilág a saját tevékenységét mintegy legálissá teszi. Vagyonszerzésében már nem a rejtett szférában, hanem az állami politika rangjára emelve működik.

5.2. A maffiaállam kulcsszereplői: az uralmi elit és közvetlen tartozékai

5.2.1. A poligarcha²

A poligarcha legitim politikai hatalomból, politikai vállalkozásként szerez magának illegitim gazdasági vagyont. Míg politikai hatalma nyílt, gazdasági hatalma, vagyona rejtett. Korábban nem létező személyes vagyona megszerzett politikai pozíciója és döntései nyomán keletkezik. Családi gazdasági vállalkozását politikai vállalkozás formájában menedzseli. Illegitim vagyoni előnyei túllépnek a pozíciójához kapcsolható privilegizált juttatások, illetve a klasszikus korrupcióból származó bevételek körén. Strómanok révén rejtett föld-, ingatlan- és vállalathálót is épít. Olykor álközösségi, alapítványi formában halmoz fel közpénzek milliárdjaiból – szociológiai, azaz el nem vonható döntési kompetenciák értelmében – magánvagyont. (Ilyen például a miniszterelnök családjának felcsúti

magánbirtokán védelmi pénzként menedzselt adókedvezményekből és közforrásokból felépült és fenntartott futballstadion és futballakadémia.)

A legfőbb poligarcha Orbán Viktor, a politikai család – egyben a legitim végrehajtó hatalom – feje, esetünkben a miniszterelnök. A poligarchák a politikai családi vállalkozásként üzemeltetett közhatalmi gépezetének kulcsfigurái. Ezek közül a két legmeghatározóbb személy: Lázár János, a miniszterelnöki hivatalt vezető miniszter, illetve Rogán Antal, a parlamenti Fidesz-frakció vezetője. A miniszterelnöki hivatal duzzadó feladatkörének és apparátusának mintázata árulkodó lenyomata a maffiállam hatalmi–gazdasági természetének. Bővülő kompetenciái nem holmi „good governance” normái, hanem a politikai család uralmi és vagyonsodási igényei szerint alakulnak. Az alkotmányozó többséggel bíró parlamenti frakció pedig a normatív viszonyok törvényhozás általi kiiktatásának fegyelmezett eszköze.

5.2.2. Az oligarcha

Az oligarcha legitim gazdasági vagyomból épít olykor magának politikai hatalmat is: gazdasági hatalma nyílt, a politikai viszont rejtett.

Szükséges különbséget tennünk a nagyvállalkozó, a szervezett alvilág vállalkozója és az oligarcha ideáltípusai között. A **nagyvállalkozó legitim gazdasági tevékenységet folytat**, és e gazdasági tevékenységhez való hozzáférése is legitim, azaz társadalmilag elfogadott szabályok szerint bonyolódik: mind a piaci, mind az állami megrendeléseire átlátható verseny során jut. A politikai hatalom nem kezdi ki a jog által garantált autonóm pozícióját. Vele szemben a **szervezett alvilág vállalkozója alapvetően törvénytelen gazdasági tevékenységet** (drogkereskedelem, prostitúció, olajszőkítés, védelmi pénzek szedése stb.) folytat törvénytelen körülmények között. Harcba áll a közhatalom képviselőivel, akiket illegitim eszközökkel (vesztegetéssel, fenyegetéssel, zsarolással, olykor fizikai erőszakkal) törekszik befolyása alá vonni. A rendszerváltást követő 1990-es évek a szervezett alvilág felemelkedését, majd visszaszorítását hozták magukkal Magyarországon. A **posztkommunista rendszerek oligarchája** azonban

törvényes gazdasági tevékenységhez igyekszik törvénytelen támogatást szerezni a korrupálás eszközeivel. Amíg a politikai hatalomnak egy politikai erő általi kizárólagos kisajátítására nem kerül sor, addig relatív autonómiája, alkupozíciója, versenyhelyete biztosított. Különböző mértékben, de alapvetően ez a helyzet jellemzi – Magyarország kivételével – az EU-hoz csatlakozott egykori kommunista államok jelenlegi viszonyait.

A posztkommunista maffiaállam azonban ellehetleníti az autonóm nagyvállalkozói pozíciót, illetve korlátozza, domesztikálja vagy felszámolja a szervezett alvilágot. Hatalmi monopóliumból adódóan megtöri az oligarchák relatív autonómiáját, és igyekszik saját függelmi rendszerébe betagozni azokat. A maffiaállamban a megrendelői viszony is megfordul: alapvetően nem a gazdaság szereplői adnak megrendelést a hatalomnak, hanem a hatalom adóztatja a gazdaság szereplőit és az adófizetőket az alávetett oligarcháinak nyújtott megrendeléseken, privilégiumokon keresztül. Az alvállalkozók és beszállítók hálózata pedig ezt a patrónus-kliens viszonyt terjeszti ki a gazdaság alsóbb szféráira.

5.2.2.1. Nagyvállalkozók versus oligarchák

Az oligarchát a nagyvállalkozó ideáltípusától nem csak a hatalom által számára biztosított előnyök, hanem az annak való kiszolgáltatottság mértéke is megkülönbözteti. Nevezetesen, hogy tevékenysége és gazdasági létfeltételei mennyire teszik lehetővé egy patrónus–kliens típusú viszonyba történő bekényszerítését.

**A piaci (nagy)vállalkozók és az oligarchák ideáltipikus helyzete
közötti modellszerű különbségek**

	Piaci (nagy)vállalkozó	Oligarcha
a fogadott politikai családba	nem beágyazódott	beágyazódott
gazdasági tevékenysége	legitim	legitim
gazdasági tevékenységének megrendelése	versenyalapú, piaci, legitim	kapcsolati tőkén alapuló, illegitim vagy törvényesített illegitim gyakorlat
sikeressége	alapvetően piaci teljesítményének a függvénye	alapvetően politikai kapcsolatok függvénye
termékeinek, szolgáltatásainak célcsoportja	alapvetően nem hazai fogyasztó	alapvetően lokális, hazai fogyasztó
gazdasági tevékenysége	földrajzilag mobil	helyhez kötött, immobil
gazdasági tevékenysége	az állam által kevésbé, nehezen monopolizálható	az állam által könnyen monopolizálható
vállalkozásának feltételei	az állami önkény által közvetlenül nem vagy kevésbé befolyásolható, ezért kevésbé zsarolható, politikai döntéseknek kevésbé kiszolgáltatott	az állami önkény által kialakítottak és erőteljesen befolyásolhatók, azokat akár ellehetetlenítők, ezért zsarolható
vagyoni felhalmozásának forrása	alapvetően piaci, de lehet versenyszerű privatizáció is	alapvetően irányított privatizáció, állami koncesszió, állami megrendelés, irányított pályázat
a kockázatvállalás jellege	államfüggetlen, piaci	állam által befolyásolt, vazallusi
nyereségét	transzparens módon hasznosítja, nagyrészt újra befekteti	kiveszi a vállalkozásából, más (kevésbé transzparens) módon hasznosítja

	Piaci (nagy)vállalkozó	Oligarcha
vállalkozásának helyzete	autonóm	kártartott, járadékos
vállalkozásának jellege	piaci eszközökkel nyereségorientált, innovatív	gazdaságon kívüli eszközökkel járadékoltató, nem innovatív

5.2.2.2. Oligarchatipológia

A kiépült maffiaállamban **az oligarchák számos típusa** különböztethető meg:

- A **belső körös oligarchák** eredetileg számottevő saját vagyonnal nem rendelkeztek, s már kezdőtőkésüket is – amolyan zöldmezős beruházásként – politikával összefonódott pozícióból gründolták. Kezdetben ez ölthette pártvállalkozások formáját (például a korai Fidesz egy-némely vállalkozása), amelyek később részben megszűntek, részben személyes vállalkozásokká lettek, és leoldották magukról a pártkötöttséget. Vagyonuk összemérhető a rendszerváltás kaotikus spontán privatizációjában vagyonosodottakéval. Ők alkotják az oligarchák politikai vállalkozáshoz kötődő belső körét, akik jórészt a **fogadott politikai család aktív politikaformáló szereplői közé is tartoznak anélkül, hogy legitim közhatalmi pozíciót töltenének be**. Közéjük tartozik Simicska Lajos³ vagy az e körbe később kerülő Nyerges Zsolt. De a kezdőcsapatból ki is lehetett kerülni, mint ahogy ez a politikai családi üzletét köztörvényes, nagyszabású adócsalással veszélyeztető Varga Tamással vagy a politikai családtól elkülönülő magánüzletbe bonyolódó Gansperger Gyulával történt.
- Az **adoptált oligarchák** vagyonukat a korrupt rendszerek klasszikus váltógazdaságában halmozták fel, és a politikai családba történt befogadásuk csak stabilizálja pozíciójukat és védi őket a politikailag motivált erőszakos vagyonújraosztás világában. A fogadott politikai család által biztosított lehetőségekhez jutnak, és eközben viszontjuttatásokat nyújtanak: a politikai család gazdasági vagy éppen politikai igényei szerint adóztatják őket. Egyenlegük így is erősen pozitív. Képviselői, mint például Széles Gábor, a kormánypárti tv-csatornát üzemeltető,

a spontán privatizáció során meggazdagodott oligarcha, vagy a CBA élelmiszerüzletlánc-tulajdonos Baldauf László és Lázár-fivérek, hívő lelkürettel élük meg a befogadást. Ők soha nem a politikai család stratégiájának formálói, hanem csak kiszolgálói: lojalitásdemonstráló rendezvények, kampányok szervezői és részben finanszírozói (lásd a kormánytámogató százezres tömegdemonstrációkat, az úgynevezett Békemeneteket).

- A **behódoltatott oligarchák** a korábban viszonylagos autonómiával rendelkező vagy a „rivális politikai csapatban focizó” oligarchák közül kerülnek ki. Behódoltatásukban egyaránt szerepet játszhatnak a maffiaállam viszonyai között elapadó megrendelések, illetve a gazdaságon kívüli erőszak – az adóhivatal, ügyészség, rendőrség által közvetített – eszközei. Ők a gazdasági túlélésükért küzdenek, s mivel hatalom védte alkupozíciójuk nincs, veszítenivalójuk viszont van, kénytelenek betagozódni a politikai család függelmi rendjébe. Előnyökhöz jutnak, de szükség szerint adóznak a politikai család elvárásai szerint. E típus jellegzetes figurája a kezdetben baloldali kötődésű Leisztinger Tamás. Őt a Fidesz első kormányzása alatt vagyonának egy részétől (BÁV Rt., a privatizált állami zálogházrendszer) fosztották meg a gazdaságon kívüli, állami erőszaknak az adóhivataltól a rendőrségig terjedő eszközeivel. A Fidesz második, 2010-et követő kormányzása alatt pedig immáron átállt, behódoltatott oligarchaként, a Keresztapa hobbijának egyik finanszírozójának feladatát rótták rá: az észak-magyarországi diósgyőri DVTK futballcsapat tulajdonosi szerepét.

A behódoltatás egyben a politikai családdal rivalizáló erőkkal és szereplőkkel való demonstratív szakítást is kell, hogy eredményezze. Nem elég lojálisnak lenni, annak is kell látszani. Az 1998-as kormányváltásnál az egyik nyugati nagy autógyár a magyarországi vállalatának az élére a – nyugati mintákat követve – leváltott kormány ipari miniszterét helyezte. Tévedtek: az új kormány az értésükre adta, hogy addig ne is gondoljanak arra, hogy bármilyen kormány szerv vagy állami vállalat vásárol akár egyet is a szóban forgó márkából, amíg a volt minisztert el nem távolítják. Ez fél év után meg is történt. Már

a második Fidesz-kormányzás idején történt, hogy egy nemzetközivé nőtt magyar fuvarozó cég felügyelő bizottságának elnöki székéből menesztették az egykori szocialista párti pénzügyminisztert, mely lépés mintegy a cég és a kormány közti – adókedvezményeket eredményező – stratégiai megállapodás kísérő eseménye volt. De előfordult az is, mint a 2010-es választásokat közvetlenül megelőzően egy nagy ingatlanfejlesztési projektet bonyolító cégnél történt, hogy mintegy elővághásként előre megváltak a felügyelő bizottsági elnöküktől, az egykori belügyminisztertől, aki természetesen nem fideszes kormányban töltötte be ezt a tisztséget. E néhány példa csak érzékeltetni hivatott az egyébként tömeges állami zsarolási gyakorlat természetét.

- A **társutas oligarchák** vagyonukat alapvetően nem a maffiaállam politikai vállalkozásának köszönhetik, sőt, kapcsolati tőkéjük még a rendszerváltás előtti időkbe nyúlik vissza. Ők az „átmenet két zavaros évtizedének” legnagyobb oligarchái, akiknek támogató kegyét minden politikai oldal kereste. Ez a kölcsönös egymásrautaltság tovább erősítette őket. Az egymással rivalizáló politikai erőktől mért „egyenlő barátság – egyenlő távolság” pozícióját azonban aláásta a 2006 után megbomlott politikai egyensúly, és ennek nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a széteső szocialista–liberális kormányerőket alighanem tartósan a Fidesz kormányzati uralma fogja követni. A fogadott politikai család nyomulása a korábbi autonóm oligarchákat kibillentette a különböző politikai erők közti egyensúlyozó helyzetükből, és első lépésben az elkötelezett társutas szerepébe kényszerítette őket. Bár szövetséges oligarchákként még nem tagozódtak be a politikai család függelmi rendjébe, a rivális politikai erőkhöz kötődő esetleges támogató kapcsolataikat fel kellett számolniuk vagy legalábbis minimálisra szorítaniuk. E csoport emblematikus figurái, a leggazdagabb magyarok listáját többnyire vezető Csányi Sándor, az OTP, a legnagyobb, egykori állami lakossági bank elnök-vezérigazgatója, és Demján Sándor, a Trigránit befektető társaság, illetve az Országos Takarékszövetkezeti Szövetség elnöke.

A Fidesz a politikai intézményrendszer 2010-es lerohanását követően elérkezettnek látta az időt a szövetséges oligarchák behódoltatásának megkezdésére. Demján Sándor esetében a takarékszövetkezetek törvényhozási eszközökkel – tranzitállamosítással – történt lerablása jelentette az akció kezdetét, míg Csányi Sándornak Lázár János, a miniszterelnökséget vezető politikus üzentte meg nyilvánosan, hogy behódolás híján a legnagyobb magyar bank megbecsült elnökéből könnyen átminősíthetik „az ország első számú uzsorásává”.⁴ A méret, a befolyás és a vagyon jellege nagy mértékben meghatározza ezen kísérletek sikerének esélyeit. Míg Demján Sándor üzleti érdekeltiségeinek szerkezete lehetővé tette társadalmi pozíciójának megrendítését, Csányi Sándor esetében ez már nem volt keresztülvihető. Az ország legnagyobb bankjának elnök-vezérigazgatójaként és a leggazdagabb magyarként számon tartott oligarchaként egy vele szembeni „totális háború” a miniszterelnök részéről jelentős kockázatokkal járt volna mind a politikai család, mind az ország gazdasági stabilitását illetően. Így Orbán egyelőre – felfüggesztve a behódoltatási akciót – megelégedett azzal, hogy a lojális társutas oligarcha pozíciójában tartsa Csányit.

Ám már a Fidesz első kormányzása megmutatta, hogy a szinte családias belső kapcsolatok ellenére sem hagy veszni akvizíciós alkalmat. Ez történt az 1998-as kormányra kerülésüket követően a csődbe jutott Postabank állami forrásokból kétszeresen túlkonzolidált vagyonának jelentős részével: a bank vezetője, Princz Gábor a szabad elvonulásért cserébe hallgatott a bank és a pártok-politikusok kapcsolatáról és finanszírozásáról, majd eltávolítása és perbefogása utáni helyzetében már nem léphetett fel a konszolidációnak álcázott, REORG Apport Rt.-n keresztül, addig példátlan nagyságrendű, szervezett vagyonlenyúlással szemben.

- Az **autonóm oligarchák** nem köteleződnek el tartósan semmilyen politikai szereplő mellett. A politikai szféra szereplőivel igyekeznek korrupciós üzleti kapcsolatba kerülni, de eközben szigorúan próbálják a mozgásszabadságukat is megőrizni. Ez azonban csak akkor

lehetséges, ha a politikai hatalmat semelyik politikai szereplő sem képes monopolizálni. Mozgásterük a korrupt rendszerek váltógazdaságát követő maffiaállam viszonyai között azonban beszűkül: vagy behódoltatják őket, vagy vonakodásuk esetén – rivális oligarcháknak tekintve őket – kiszorításukra, valamint gazdasági megsemmisítésükre törnek. A fogadott politikai családdal rivalizáló politikai erőkké váló kapcsolataikat kriminalizálják, és – a szelektív bűnüldözés segítségével – a velük való leszámolás ürügyéül használják.

- A **rivális oligarchák** közül a maffiaállam fogadott politikai családja a legveszélyesebbeknek a saját politikai ambíciókkal rendelkező oligarchákat tekinti. Számukra a perspektíva a velük szemben alkalmazott közvetlen állami erőszak (Hodorkovszkij-modell). Akiknek nincs személyes politikai ambíciójuk, csak alternatív politikai erőket támogatnak, azok a kiszorítás békésebb formáira számíthatnak (Berezovszkij-modell). De rivális státusba kerül az is, aki megpróbál ellenállni a fogadott politikai család behódoltatási kísérleteinek.

A korrupt rendszerek váltógazdaságában még felvethető a kérdés, hogy a részleges politikai hatalommal, illetve a gazdasági erővel rendelkezők közül ki a főnök, ki függ a másiktól, ki a megrendelő és ki a végrehajtó. A posztkommunista maffiaállamban azonban már egyértelműen érvényesül, hogy az a főnök, aki a riválisát a törvényhozás, az adóhivatal, az ügyészség vagy a rendőrség bevetésével törvényen kívül tudja helyezni. Az nevet a végén, aki hatalmi eszközökkel ki tudja iktatni a másikat a rendszerből. Tehát tévúton járnak, akik szerint a posztkommunista maffiaállamokban az **oligarchák** ejtették foglyul az államot, mert a viszony fordított. A maffiaállamban egy szűk politikai vállalkozás, a politikai család helyezi hatalomba és nevezi ki a saját oligarcháit. Ugyanis nem az oligarcha tudja zsarolni a Keresztapát, hiszen a klasszikus maffia feltételezi a demokrácia nyilvánosságát és intézményeit, amelyek az esetleges leleplezés révén akcióba lépnek. Ezért a lekötelezett politikust nem fizikai erőszakkal, hanem leleplezéssel lehet zsarolni. De ha a szervezett felvilág maffiaállamában a Keresztapáé az adóhivatal, az ügyészség, a parlament

és így tovább, akkor vele szemben az oligarchának erősen korlátozott a zsarolási potenciálja.

A politikai család feje és oligarchája viszonyában inkább olyan a helyzet, mint amikor – a régi moszkvai anekdota szerint – Sztálin megfenyegette Krupszkaját, hogy ha nem viselkedik megfelelően, akkor helyette mást fog kinevezni Lenin özvegyének. Ez a betörés, az alávetés folyamata. A maffiaállamban független oligarchák csak időlegesen vannak, **egy családi zsebre dolgozik mindenki, amelyből a politikai család szabályai szerint részesednek mindannyian.** Nem a korrupció átláthatatlan szabadpiaci versenye zajlik – mint a 2010 előtti „két zavaros évtizedben” –, hanem a családi gazdaság a Keresztapa által jóváhagyott, rendezett határokkal kijelölt koncessziós területek kereteiben működik. Miközben a szakpolitikákat szétzilálja, a korrupciós csatornákat összeszervezi és rendben tartja. De ennek leírására már szinte méltatlan a korrupció – mint kifejezés – használata, hiszen ez már a családi „nemzetépítés” eszköze, maga a közérdekké tett magánérdek.

A maffiaállamban a maffiakultúrával alkalmazott állami erőszak különböző eszközeiről beszélünk. Persze nem mellékes kérdés, hogy a kiszorítás, fegyelmzés, engedelmségre kényszerítés eszközei hol helyezkednek el az erőszakskála „békés” és „véres” végpontjai között. Bár a klasszikus maffia – a vértelen közhatalmi kényszerítő eszközök hiányában – sokszor él a fizikai erőszak eszközével, mégsem keverendő össze egy kéjgyilkossal, hiszen esetében a fizikai erőszak eszköz és nem cél. A maffiaállam érthetően ritkábban „kényszerül” a fizikai erőszak használatára, de „szükség esetén” nem riad vissza tőle. A posztkommunista maffiaállamok **erőszakkorlátja** ugyanakkor – geopolitikai helyzetük függvényében – más és más. Az erőszak alkalmazhatóságának a korlátja az EU-tag Magyarország esetében magasabban van, mint az azon kívüli Oroszország, és ott is magasabban, mint a közép-ázsiai posztkommunista maffiaállamok esetében. (De erről még később szólunk.)

5.2.2.3. Orbán–Simicska-konfliktus: az első maffiaháború a szervezett felvilágon belül

Ám a belső körös oligarchák „csúcsoligarchája” is elveszítheti privilegizált helyzetét. Hiába nyilatkozta Orbán Viktor még 1989 áprilisában, hogy „Simicska Lajos volt a legokosabb közöttünk”. Hiába fűződött az ő nevéhez és kreatív ténykedéséhez, hogy a párt finanszírozására vállalkozásokat gründoljanak, s ne pusztán eseti kenőpénzekkel olajozzák a párt gépezetét. Hiába csorgatta már a kezdetektől a párt segítségével szerzett illegitim forrásokat egyszerre párt- és családi magánkasszába. Hiába biztosította az első kormányzásukat követő vereség után az ellenzéki lét nem hét, hanem nyolc szűk esztendeje alatt a párt túlélését szolgáló pénzügyi forrásokat, a Fideszt szolgáló ütőképes kormányellenes média fennmaradását. Kivételes helyzete az egykori kollégiumi szobatárs, mentor, családi és párttitkok tudója, az első számú bizalmas és gazdasági stratégia szerepének szólt. De nem csak annak. Hanem annak is, hogy operatívan menedzselni tudta az illegitim jövedelmek centralizált begyűjtését és a keresztapártelnökkel közös diszkrecionális döntéseik alá rendelését. Ez biztosította, hogy az ínséges időkben se széledjen szét a nyáj, s hogy a politikai családban mindenki tisztában legyen vele, hogy kinek is tartozik engedelmességgel.

Míg ellenzékben, formális közhatalmi pozíciók és apparátusok híján létkérdés volt a gazdasági források feletti áttekintés centralizációja, a 2010-es kormányváltást követően a helyzet bár ezt nem kívánta meg, Simicska kiemelt szerepe nem változott. Az általa tulajdonolt megavállalatok (Közpép, MAHÍR stb.) révén a kétharmados többséggel rendelkező kormányzás első ciklusában ide ömlöttek az állami és EU-s megrendelések, források. Ezen túl azonban, hogy a kör rövidre legyen zárva, Simicska strómanjain keresztül közvetítette e megrendeléseket maga a kormányzati apparátus is. „A Lajos egy olyan hálózatot épített ki, ami az állam szinte minden területére beszivárgott. Mivel mindenhol ott ültek az emberei, nem lehetett keresztülvinni semmilyen politikai döntést az apparátuson a bejegyzése nélkül. Ez sokkal jobban korlátozta a miniszterelnök döntési szabadságát, mint Brüsszel vagy a multik. A Viktor igazi

szabadságharca most folyik.” – foglalta össze a magyar gazdaság egyik befolyásos szereplője a Simicska–Orbán konfliktust.⁵

Orbán el akarta kerülni, hogy „tiszteletbeli Keresztapává” váljon, és a gazdasági, s azokon keresztül a politikai döntéseinek egy része is a csúcs-oligarcha, Simicska szűrőjén keresztül nyerjen jóváhagyást vagy éppen elutasítást. Ezért Orbán a 2014-es – a parlamenti helyek kétharmadát, azaz korlátlan politikai hatalmat további négy évre biztosító – választási győzelme után elkezdte korlátozni Simicska Lajosnak a közhatalmi apparátuson belüli, nehezen kontrollálható, már-már az ő döntéseit veszélyeztető, azokat esetleg felülíró térhódítását. „Bennfentes forrásaink állítják: Orbán újszerű rendszerben képzeli el a klientúrát, és ebben a rendszerben nincsenek Simicska Lajosok, s főként nincsenek birodalmak, önállósodásra hajlamos hatalmi góccok. Csak közvetlenül a kormányfőtől függő egyéni szereplők vannak, egyéni érdekekkel. Ebben a rendszerben egyedül a kormányfő adhat kulcsot ahhoz a széfhez, amire a következő négy évben Lázár János ügyel majd.”⁶

Azokra a területekre, „üzletágakra”, amelyekről Simicskát kiszorították, a már jóval kisebb személyi autoritással rendelkező oligarchák, strómanok nyernek csak bebocsátást. Például a Simicska–Nyerges-oligarchaduo által uralt Nemzeti Fejlesztési Minisztérium élére Németh Lászlónénak, az előbbieik strómanjának a helyére a több száz kétes – később jelentős köztartozásokkal felszámolt – orosz és ukrán cég létrehozását ügyvédként gondozó és egy vidéki ingatlanba bejegyző Seszták Miklós került. Ő már semmilyen értelemben nem önálló tényező, hanem a poligarcha által kézben tartható, zsarolható személy. Ő rögtön meg is tiltotta, hogy engedélye – azaz a Keresztapa engedélye – nélkül szerződéseket kössenek a minisztériuma felügyelete alá tartozó állami cégek. Továbbá, „teljes átvilágítást ígért, a régi szerződések átnézését és leszámolást bizonyos érdekcsoportokkal. Egyértelmű volt, hogy az üzenet Simicska Lajosnak szólt: itt már nem te mozgatod a szálakat.”⁷ A konfliktus nyílttá válása után, 2015 februárjában pedig félreállították a Magyar Nemzeti Vagyongazdálkodási Ügynökséget (MNV) vezető strómanját is. A döntés súlyát jelzi, hogy az MNV-nek és rajta keresztül az államnak ekkor 255 cégben volt

többségi és mintegy 160 vállalatban kisebbségi tulajdona. „A Lajosnak ezerszer jobban fáj akár egy milliárdos nagyságrendű üzlet elvesztésénél az, hogy az embereit próbálják elvenni tőle. Felépített egy hálózatot, minden sarok az övé volt. Most nem mészárolták le az embereit, csak megmondták nekik, hogy mától másnak dolgoznak. Az ő igazi vesztesége, ha bebukja a hálózatot. Azt nem építi vissza.» Ezzel a drogkereskedős hasonlattal próbálta éreztetni a harc egyik résztvevője a téteket.”⁸

Ez már a maffiaállamon belüli, igazi tétre – s nem egyszeri, alkalmi üzletre – menő küzdelem. A 2014-es kormányváltás után a Keresztapa először az államapparátusból szorította ki a Simicskához bekötött strómanokat, s vonta ellenőrzése alá nemcsak a más oligarchák és kegyeltek, hanem maga az eddigi csúcsigarcha által elnyerhető juttatásokat is. További jelzés volt, hogy az alapvetően az RTL Klub megszarolását szolgáló erősen progresszív reklámadó bevezetését nem kísérte a Fidesz-párti – döntően Simicska tulajdonában lévő – média egyéb állami forrásokkal történő kompenzálása. Sőt, 2015 elején a Keresztapa arról tájékoztatta a politikai család addig állami hirdetésekkel egyoldalúan kistafírozott sajtóorgánumait, hogy mostantól a saját lábukra kell állniuk, az állami források ezentúl a kormánypárti szócsövé alakított állami médiába mennek. Később pedig bejelentették a reklámadó diszkriminatív mértékű progresszivitásának megszüntetését, amit a hírműsorai kormánykritikus hangvételével visszavágó RTL Klub, Angela Merkel látogatása és az Európai Bíróságnál prognosztizálható veresége kényszerített ki. Ez viszont jelentős anyagi veszteséget okozott volna – többek között – Simicska médiabirodalmának. De a maffiakultúrába letagadhatatlanul illeszkedő esemény az volt, amikor Simicska médiacégeinek vezetői kollektívan felálltak, és átszerződtek a Keresztapa állami médiájához.

Ami ezt követően történt, azt azért nevezhetjük **a szervezett felvilágon belüli maffiaháborúnak**, mert nyíltan túllép a politikai családon belüli engedelmisségi, lojalitási szabályokon. Az „**Orbán–Simicska-háborúban**” ugyanis kezdetben a poligarcha „semi contact” gazdasági ütéseit az oligarcha „semi contact” politikai ütésekkel viszonzta: egy-egy kormánykritikus írás publikálása a hozzá tartozó médiabirodalom orgánu-

maiban. Simicskának valójában tisztában kellett lennie azzal, hogy a leminősítése végleges, még ha annak mértéke alku kérdése is lehetett volna. Ahogy azzal is, hogy ha a konfliktus eskalálódásával ki-ki a saját teljes háborús eszköztárát vonultatná fel, abban mindkét fél nagy veszteségeket szenvedne el. De Simicska – az oligarcha a poligarchával szemben – akár mindent is elveszíthetne. Már a sértett ellenállást az új helyzetbe történő engedelmes beletörődéssel szemben is csak, mint az egykori kollégiumi szobatárs, az „első számú harcostárs” engedhette meg magának.

A saját embereinek a saját cégéből történő kiszervezése alóla – azaz hogy a Keresztapa egy visszautasíthatatlan ajánlatot téve alvezére embereinek lenyúlta médiabirodalmának legfelsőbb vezető kádereit – azonban azt üzenté, hogy nincs kompromisszumos megoldás, csak a teljes behódolás. Simicska brutálisan durva – a Keresztapát morálisan denunció, nyilvános – kifakadása⁹ valójában annak a szimbolikus bejelentése volt, hogy ő az egyenrangú szerepéből nem hajlandó átlépni az alávetett szerepébe. Ettől kezdve a maffiaállamon belüli, nem a színpalak mögött zajló háborúban már csaknem „full contact” ütések mérhetnek egymásra. Megegyező kimenetele a konfliktusnak nem lehetséges. Simicska kiiratkozott a politikai családból. Ezért tapasztalható mérhetetlen kétségbeesés a vazallusainál, akik eddig őt szolgálva joggal hitték, hogy a Keresztapát is szolgálják, s most azzal szembesülnek, hogy valamelyik félnek mindenképpen a leszámolandó célpontjaivá válnak.

A családból történő visszavonhatatlan kiiratkozás és kitagadás jele az is, hogy 2015 első három hónapjában hét beruházási pályázatot vesztett el Simicska cége, a Közgép, 11 milliárd forint értékben.¹⁰ Ez paradox módon visszafelé is igazolja a közbeszerzési pályázatok kézi vezérléssel meghekkelt jellegét: hiszen, ha a múltban nem a fogadott politikai családban elfoglalt helyzetének köszönhetően nyerték sorozatban Simicska cégei az állami és uniós tendereket, akkor ez a széria most sem szakadhatott volna meg. Márpedig megszakadt, sőt a kormány kartelezés címén felfüggesztett még olyan, már korábban odaitélt és megkezdett autópálya beruházást is, amelynek kilométerenkénti túlárzott, 4 milliárd forintos (mintegy 13 millió eurós) költségeit maga védte a közvélemény előtt reá-

lis és indokolt beruházói ajánlatként. Azonban „ha például a kormány hirtelen felmondaná az építők szerződéseit, borítékolható, hogy utána perek következnek, arra pedig, hogy ezekből melyik fél jön majd ki jól, ma még nem érdemes fogadni. De könnyen kiderülhet, hogy a kormány megint győzött, ami persze több tízmilliárd forintnyi kártérítés kifizetésébe kerülhet, ráadásul még az M4-es sem lesz készen.”¹¹ De új fejlemény az is, hogy a Simicska Lajoshoz köthető cégek által eddig pályáztatás nélkül, évenként meghosszabbított szerződésekkel bérelt állami földeket idén a Nemzeti Földalapkezelő (NFA) már „pályáztatni” fogja, és cégei ez által valószínűleg mintegy évi 100 millió forintnyi földalapú támogatástól esnek majd el.¹² De a konfliktus a médiabirodalmat sem hagyja érintetlenül. Nem csak az állami hirdetésektől esnek el az egykori szövetséges cégei, hanem az irányított pénzszivattyúként működő köztelevízióba szállított műsorait is vagy megszüntetik, vagy más gyártóra próbálják bízni. Ez pedig már milliárdos nagyságrendű veszteséget jelent.¹³ Válaszul Simicska cégei leállították a felcsúti Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémia támogatását.¹⁴ A keresztapa hobbijának támogatói listájáról történő leiratkozás egyben kiiratkozás a fogadott politikai családból is. A szimbólumok, amelyekkel a világ felé közvetítik a családi hovatartozást, és annak ikonográfiai lenyomata ezúttal a foci akadémia honlapján feltüntetett támogatói listával, az egyik kifejezője a maffiaállamot az egyéb autokráciáktól megkülönböztető jegyeknek.

A háború tehát ezernyi hadszíntéren, a korábbi érintkezési pontok összességén zajlik. Így a retorziók térképe visszamenőleg kirajzolja az illegitim kedvezmények körét is. A politikai család sajátos önfeljelentésének is lehetne ezt tekinteni egy független igazságszolgáltatás esetén.

Azt azonban talán mondani sem kell, hogy Orbánnak és Simicskának a politikai családon belüli háborúja erősen különbözik a különféle autokráciákban, diktatúrákban tapasztalt uralmi eliten belüli olyan küzdelmektől és leszámolásoktól, mint amilyen például a hitleri hosszú kések éjszakája, vagy a sztálini nagy terror volt.

5.2.3. A stróman

A strómannak (front man) valódi hatalma nincs: formális pozíciója, jogállása – akár a politika, akár a gazdaság világában – a legitim és az illegitim szféra közti szakadék áthidalására szolgál. A szóban forgó rendszer azért tekinthető maffiaállamnak, egyfajta neoarchaizmusnak és nem történelmi előképek reinkarnációjának, mert azokban, lett légyen szó akár hűbéri rendszerekről, akár a diktatúrák különböző változatairól, a hatalom szociológiai természete és legitimációja fedi egymást, és nem jelenik meg semmilyen módon a stróman pozíciója. A társadalom szereplői különböző függelmi rendszerekbe vannak betagozódva, és nincsenek olyanok, akiknek akár a politikai, akár a gazdasági autoritás tényleges birtokosai és e szférák formális szereplői között kellene közvetíteniük. Azaz elfedni a különbséget e szerepeket betöltők tényleges, illetve jogilag deklarált társadalmi pozíciója között.

A korlátlan alkotmányozási és kinevezési hatalom létrejötte nyomán végbemegy a liberális demokrácia intézményrendszerének „strómanosodása”. Nem pusztán arról van szó, hogy a hatalommal rendelkező politikai erő a saját híveit ülteti nem csak a végrehajtó hatalom, hanem az azt kontrolláló és korlátozó intézmények (köztársasági elnök, Állami Számvevőszék, ombudsman, Országos Bírósági Hivatal, Médiateanács, ügyészség, adóhivatal, Magyar Nemzeti Bank, Alkotmánybíróság stb.) kulcspozícióiba, hiszen egy politikai párt értékrendjének hívei még akár autonóm módon, az általuk betöltött pozíció ethosának megfelelően is tevékenykedhetnek. De esetükben nem erről van szó. Ugyancsak félrevezető pártkatonákként meghatározni a zsákmányul ejtett pozíciók betöltőit, hiszen ők nem a párthoz, hanem közvetlenül vagy közvetve a fogadott politikai család fejéhez lojálisak: tőle nyerik megbízatásukat, neki tartoznak elszámolási kötelezettséggel. **A vállalkozások strómanjai szociológiai funkciójukat tekintve gazdatisztek, míg a politikai strómanok helytartók.** De a formális jogrend szerinti legitimációjuk nem ezekre a szerepekre szól.

- **Politikai strómanoknak** tekinthetjük azokat, akik közhatalmi pozíciójukból adódó autoritásukkal nem autonóm módon élnek, vagyis

formai jogosítványaik ellentmondanak tényleges autoritásuknak. Kezdetben az első generációs vezető fideszes bajtársak politikai strómanosítása történik meg (frakcióvezető, köztársasági elnök, házelnök), majd következik a külső szakemberek vagy rokonok beemelése ilyen pozíciókba (legfőbb ügyész, Országos Bírósági Hivatal vezetője), végül pedig már a fogadott politikai család vállalkozói, vállalkozásainak könyvelői, menedzserei, ügyvédjei kerülnek a végrehajtó hatalom gazdasági kulcspozícióiba (Nemzeti Fejlesztési Minisztérium, Belügyminisztérium, Nemzeti Fejlesztési Ügynökség). Esetükben az omerta, a hallgatás törvénye még a közszerepléseikre is vonatkozik: nyilvános megszólalásaik alig vannak, és sem a közvélemény, sem az ellenzéki politikusok nem tekintik őket saját autoritású, számon kérhető politikai szereplőknek. A maffiaállamban a közhatalmi funkciók többségét betöltők gyakorlatilag különböző szintű politikai strómanok.

A politikai strómanok személycseréi mögött különböző okok húzódnak meg. Látszólag érthetetlennek tűnik a fideszesek cseréje fideszesekre. E jelenség mögött a valódi indíték a maffiaállam kiépülésének időszakában az, hogy a fideszes kádereket vagy a Fideszen belül más vezetők klienseit cserélik le a politikai család fejének személyes vazallusaira. Más funkciót töltött be a 2014-es kormányváltás után a Simicska–Nyerges vonal „csúcsstrómanjainak”, Baranyai Lászlónak az eltávolítása a Magyar Fejlesztési Bank éléről és Németh Lászlóné nemzeti fejlesztési miniszternek a már említett lecserélése az ismeretlen, több száz, később fantomizált, nagy köztartozásokat maga után hagyó magyarországi orosz és ukrán cég megalapításában segédkező ügyvédre, Seszták Miklósrá. Kinevezése után a fejlesztési forrásokhoz kapcsolódó közhatalmi vertikumban több mint kétszáz fő lecserélésére került sor. Az ilyen mértékű tisztogatás még rivális politikai erők kormányváltása esetén is példátlan. Ez esetben egy vértelen leszámolás, azaz a maffiaállamon belüli közhatalmi eszközökkel lefolytatott bandaháború tanúi lehettünk.¹⁵ Ennek egyik eszköze volt az állami gazdaságirányítási–felügyeleti pozíciók betöltésének diverzi-

fikálása, és egy jelentős szegmensének egy közvetlenül a politikai család feje alá rendelt, közhatalmi eszközökkel zsarolható új, nem egy belső körös oligarchától függő személlyel való betöltése. A másik eszköz „fegyelmező” gazdasági szankciók kilátásba helyezése (például útépítési bevételek utólagos megadóztatása), életbe léptetése (például reklámadó), vagy közbeszerzések figyelmeztető jellegű elvesztése volt. A Keresztapa, míg a rakoncátlankodó családtagjait csak diszkrétan fegyelmezi, családon kívüli riválisait közhatalmi (adóhivatali, ügyészi, titkosszolgálati, rendőrségi) eszközökkel üldözi. Sajátjait szükség esetén csak kiszorítja, izolálja, de nem helyezi törvényen kívül, riválisait azonban kriminalizálja.

- A **gazdasági strómanok** alapvetően a poligarchákat a gazdaságban, különösen annak államtól függő részében helyettesítő személyek. De lehetnek gazdasági strómanjai oligarcháknak is, akik nem kívánják feltárni politikai kapcsolataiknak köszönhető üzleti tevékenységük teljes körét. Az általuk lefedett gazdasági szektor a magyar üzleti világ legdinamikusabban fejlődő szegmense, hiszen sikerességét nem a semleges gazdasági verseny, hanem a monopolizált politikai környezet határozza meg. A gazdasági strómanok még csak véletlenül sem keverhetők össze az oligarchákkal: elég csak rájuk nézni, hogy már szervilis testbeszédük is elárulja, nem tényleges tulajdonosai formálisan birtokolt vagyonuknak.

Poligarchák gazdasági strómanjai lehetnek akár jelentéktelen vállalkozók, akár adoptált vagy belső körös oligarchák.

Az előbbire példa – ha a politikai család fejének környezetére gondolunk – Mészáros Lőrinc, a miniszterelnök szűkebb pátriájának felkapaszkodott gázszerelője. „Az Orbán Viktor bizalmasának számító felcsúti lakos csatorna- és útépítések, állami föld- és trafikpályázatok nyerteseként négy év alatt küzdötte fel magát a magyar gazdagok élvonalába.”¹⁶ Becsült vagyonának értéke a 2010-es kormányváltást követően csaknem százszorosára, mintegy 7,7 milliárd forintra nőtt, s ezzel a 85. leggazdagabb magyar. Legutóbb mintegy 1 milliárd forint osztalékot „felejtett ki” a vagyonnyilatkozatából. „Abban, hogy

eljutott idáig „a Jóisten, a szerencse és Orbán Viktor személye játszik szerepet” – vallja.¹⁷ Ő egyben „Felcsút polgármestere, emellett a felcsúti Puskás Ferenc Labdarúgó Akadémia elnöke... Az utóbbi néhány évben Felcsút, Alcsútdoboz és Bicske környékén valóságos kis birodalmat hozott létre.”¹⁸ A politikai család körében leosztott állami földpályázatokon elnyert bérleményei – amelyek majd később kedvezményesen válhatnak tulajdonná – meghaladják az ezer hektárt. Többek között így jutott a felcsúti juhász, Váradi András által addig bérelt földekhez is. Váradi, aki harcosan fellépett a földpanamák ellen, és Mészáros ellenfeleként indult a 2014. őszi önkormányzati választásokon a polgármesteri címért, néhány nappal a választás előtt – azóta is tisztázatlan körülmények között – egy balesetben elhunyt. Mészáros Lőrinc felcsúti polgármesterként, földbirtokosként, a futballakadémiát működtető Felcsúti Utánpótlás Neveléséért Alapítvány elnökeként, vállalkozóként a politikai család fejének felcsúti helytartója és gazdatisztje – azaz strómanja – egy személyben. Esetében nem arról van szó, hogy egy ilyen vagy olyan körülmények közt meggazdagodott oligarcha bensőséges viszonyt alakít ki egy poligarchával, hanem a poligarcha bíz meg egy jelentéktelen embert a nem legitim módon szerzett javai egy részének kezelésével.

Sajátos módon nemcsak magánszemélynek, hanem egy intézménynek is lehet stróman funkciója. A Felcsúti Utánpótlás Neveléséért Alapítvány alapítója ugyanis Orbán Viktor, és ebbéli szerepében ő nevezi ki a közhasznú alapítvány kuratóriumát. Tehát szociológiai értelemben diszponál az alapítványi döntések felett. Eközben pedig akadálytalanul lehet közpénzeket becsatornázni az alapítványba, mely valójában nem közérdeket, hanem a politikai család feje hobbijának finanszírozását szolgálja. Ennek egyik legjobb példája: az adótörvények módosításával tették lehetővé, hogy a vállalkozók társasági adójuk egy részét látványsportok, így a futball támogatására fordíthatják. Az 1800 lakosú Felcsút futballcsapata 2010–2013 között 6, 8 milliárd forintot kapott e forrásból, azaz 4,5-szer többet, mint a második

legtöbbet elnyert sportklub. Részben ebből építették a 3500 főt befogadó stadiont is.¹⁹

Felcsút és környéke a Keresztapa számára szimbolikus hely is: a porta, a birtok, a falu. Uralmi mintáinak forrása: a szélesebb értelemben vett patriarchális család, amit családfőként ural is. Legitimítása azonban nincs az uralom ilyen formáira. Még Felcsúton sem. Bár ez az ő világa, de csak részben lehet a nevéen. Ezt hidalja át strómanként Mészáros Lőrinc, és más helyi vállalkozók. S bár formálisan Mészáros a polgármester, a földbirtokos és a nagyvállalkozó, mindenki – ő maga is – tudja, hogy ő csak szolgál. **Többek között a stróman intézménye az, amely a klasszikus maffiát csakúgy, mint a maffiaállamot is elválasztja azon rendszerektől, ahol az uralom természete és legitimációja fedik egymást.**

Simicska Lajos csúcsofigarcha visszaszorításához szükség volt a Közgép mellett, vagy inkább vele szemben felnövekvő Duna Aszfalt Zrt.-re is, amelynek „első nagy dobása az volt, hogy 2012-ben éppen a Közgép orra elől vitte el az M43-as autópálya Makótól a román határig vezető szakaszának építését. A cég számai azóta csak mutatósabbak lettek. 2013-ra 54,3 milliárd forint árbevételt könyvelt el, ami a 2010. évi 18,2 milliárdos teljesítményéhez képest álomszerű. A mérleg szerinti eredménye ennél is nagyobb ütemben növekedett, hiszen a 2010-es 424 millióval szemben ez 2,32 milliárd forint volt 2013-ban. A kifizetett osztalék pedig szinte katapultált: 40 millióról kétmilliárdra hízott.”²⁰ Ez pedig az Orbán–Simicska háború nyílttá válását követően a Kőrösaszfalt Zrt.-n, egy gyakorlatilag bevétel nélküli, alvó cégen keresztül bevásárolta magát a 2010 óta erőteljesen csökkenő állami megrendeléseket elnyerő egykori óriás magasépítő cégbe, a Magyar Építő Zrt.-be. Az ügylet jól jellemzi a politikai család gazdasági terjeszkedésének technikáját. Egyrészt a tapasztalattal, szakértelemmel és kapacitásokkal rendelkező cég tulajdonosaival érzékeltetni kellett, hogy az adott tulajdonosi háttérrel nem fognak a jövőben állami megrendelésekhez jutni, másrészt pedig e nem ígértes jövőkép által leszorított vételáron a politikai család berkein belülre kell

vonni a céget. A vevő Kőrösaszfalt Zrt. vezérigazgatója pedig nem más, mint Orbán felcsúti strómanjának, Mészáros Lőrincnek a leendő veje. Ugyanakkor a cége eladása kapcsán a Magyar Építő Zrt. egykori tulajdonosa szükségét érezte leszögezni, miszerint elégedett a vételárral, és „semmi nem kényszerítette a távozásra”, de azért hozzátette, hogy „cége eladásánál azt tartotta a legfontosabbnak, hogy 108 dolgozójának az új tulajdonosok irányítása alatt is legyen munkahelye.”²¹ Ez persze árulkodó a tekintetben, hogy bármilyen legyen is egy cég teljesítménye, az állami megrendelések piacán elérendő sikerhez szükséges a politikai családhoz illeszkedő tulajdonosi szerkezet is. A cég vételárat pedig feltehetően lenyomta az a nem elhanyagolható körülmény, hogy az állami beruházások piacát a politikai család által uralja. Tehát a potenciális üzletekből kirekesztett cég értéke idővel tovább zuhant volna.

Ahogy távolodunk a közvetlen életvitel, a birtok (legyen az Felcsút, tokaji szőlőbirtok stb.) tereitől, úgy lesz a politikai család fő strómanjainak köre is kevésbé szembetűnő. De új oligarchák hirtelen felemelkedése utal arra, hogy ők részben a politikai család fejének újabb és újabb strómanjai is egyben. Közülük is kiemelkedik Garancsi István, aki – talán mondani sem kell – a székesfehérvári futballcsapat, a Videoton FC elnöke, aki a takarékszövetkezetek közül az egyetlen olyan, a Duna Takarékszövetkezetnek a tulajdonosa, amely elkerülte a kényszerállamosítást, aki „megvehette” a hatalmas állami beruházásokat elnyerő Market Építő Zrt. többségi tulajdonát, aki az egyik tulajdonosa annak az offshore cégnek, amely a Magyar Villamos Művekkel lebonyolított gázüzleten 55 milliárdot keresett,²² és akinek a budai lakásában „albérletezik” Orbán fia.²³ A Keresztapához beköltött, felemelkedő oligarcha–stróman kettős (two in one) modell másik példája Andy Vajna, magyar származású amerikai filmproducer, aki a kaszinókban folytatott szerencsejáték-koncessziók döntő részét megkapta.²⁴

5.2.3.1. A politikai család feje és a családi VIP-páholy

A futballpályák családi VIP-páholya mutatja a legplasztikusabban a társadalom valódi hatalmi viszonyait, ahol a politikai család feje feszélyezett meghittségben drukkol együtt **poligarcháival, oligarcháival, strómanjaival, helytartóival, végrehajtóival, intézőivel, gazdatisztjeivel, testőreivel** (jogállami polgári nevükön: miniszterrel, polgármesterrel, legfőbb ügyésszel, Állami Számvevőszék elnökével, bankelnökkel, társadalmi szervezetek vezetőivel, vállalkozókkal és így tovább) – egyszóval az ő háza népével. A VIP-páholy családi-nemzeti egységét és harmóniáját nem bonthatja meg a hatalommegosztás vagy az összeférhetetlenség „nemzetidegen”, polgári liberális elve.

A politikai család fejének kulturális mintái, uralmának jellegzetességei nagyban eltérnek más – például fasiszta vagy kommunista – autokraták, diktátorok mintáitól. Nem díszszemlékben, pártkongresszusokban jeleníti meg hatalmát. Uralmának manifesztációja a patriarchális család viszonyainak jellemzőit viseli magán. Ha történelmi–logikai sorba raknánk, akkor az archaikus patriarchális családfőtől, a római pater familiason, majd a maffia keresztapján át jutunk el a maffiaállam fogadott politikai családjának a fejéig. Ami közös a szerepfelfogásokban, azt leginkább a pater familias szerepével lehet jellemezni. „A római család, mint a pater familias kezdetben korlátlan hatalmának alávetett közösség (úgynevezett házközösség) az állammal szemben igen nagyfokú autonómiát élvezett. A közjog, a *ius publicum* hatálya, a magistratusok hatalma a magántelkek határán, a magánházak küszöbén bizonyos értelemben (elvileg és általában) véget ért, azon túl már a magánjog, a *ius privatum* szabályai érvényesültek, amelyek a családfőnek abszolút hatalmat biztosítottak.”²⁵ Ez a hatalom kiterjedt az élet egészére, személyre, vagyonra és tevékenységre egyaránt. A „família lényé az egyazon családfő hatalma alatt állók összessége”,²⁶ a családfőtől kezdve a feleségen, valamint a vér szerinti és fogadott gyermekeken, a háztartásban élő egyéb rokonokon át egészen a különböző státusú szolganépekig és cselédségig. „Család szavunk etimológiája ugyanis az – ószláv eredetű – *cseléd* szóhoz vezet el, és ennek megfelelően a család eredetileg a háznépet vagy még inkább a cselédséget

jelentette. Ennek halvány, de máig élő nyoma nyelvünkben, hogy néha a gyermekeket nevezik »családnak«.²²⁷ Történelmileg annak a folyamatnak lehetünk tanúi, hogy a patriarchális családfő háza-népéhez tartozó, neki alávetett, de különböző státusú személyek fokozatosan emancipálódnak, azaz kikerülnek a korlátlan személyi és vagyoni függés alól. A folyamat hosszú évszázadai során például csak napjainkban jutottunk el a családon belüli erőszak tilalmáig. A klasszikus maffia viszont azt jelenti, hogy a patriarchális családfő jogosultságait személyek, vagyon és tevékenységek felett illegitim és erőszakos módon terjeszti ki a társadalomtól jogilag minden tekintetben független polgáira, családaira. A maffia fogadott családjához tartozás az érintettek számára egyszerre kegy és kényszer. A maffiaállamban a politikai család feje pedig egyenesen nemzeti szinten kívánja ezt az uralmi mintát meghonosítani, immáron az államhatalmi erőszakmonopólium eszközeivel.

Ahogy a politikai család feje számára a család, a porta, a birtok, az ország azonos mintázatú entitások, úgy a benne szereplők is, úgymond, hasonló karakterek. A gyermek kényeskedik vagy zabolátlan, az esküvőn az asszonyok „szipognak”, az ellenzék meg mindenért „hisztizik” – egyik sem férfias, elkél az erős kéz. Számára az ország vezetése is csak olyan, mint a patriarchális családé. Tagjainak nem jogai vannak, hanem a családfő által előírt, követendő magatartási mintái. A liberális demokrácia elidegenedett, formalizált, személytelen intézményi viszonyait az uralom, a vezetés személyes, kedélyes, de ellentmondást nem tűrő formái váltják fel. A patriarchális családra jellemző munkamegosztás révén vezetett országban esetleges, hogy a családi funkciójukban hasonló szerepeket más-más módon legitimált pozíciójú személyek töltenek be. Ez mutatja a szerepek valós rendező elvét, hatáskörét, amihez esetlegesen rendelődik a jogállami forma.

A politikai család feje a maga természetességében hozza a patriarchális családfő kulturális mintakészletét: háza népe társaságában formalizált szerepek nélkül is világos hierarchia uralkodik; a nyelv tegező rendjét is felöltöztetik az alá-fölé rendeltséget tükröző, „miniszterelnök úr, kérlek szépen – ugyan Lőrinc” tisztelettudó formáival. Az osztályhatárok nélküli

összetartozást reprezentálja az adómentes házi pálinkafőzés, a kolbásztöltés otthon és fesztiválokon történő, a férfiasan trágárkodó danorászás borpincékben, a hófúvásban a Keresztapa által – hadd csapok a lovak közé, Józsi – vezetett terepjáró. És nem utolsósorban a társadalmi különbségek nélküli szotyizás ingujjban és kismellényben a családi stadionok focimeccsein. De a joviális légkör ne tévesszen meg senkit, a Keresztapa jóindulatával nem lehet visszaélni, mert az engedetleneknek kijár egy-két „koki” vagy „saller”, és aki tovább értetlenkedik, annak kitasztás vagy éppen vagyonfosztás.

Ahogy a **birtok** – házzal, kúriával, stadionnal, földdel, kisvasúttal – hozzátartozik az uralom otthonosan szimbolikus megjelenítéséhez, úgy a birtok háza-népe és a **szűkebb család** is. És bár nem tud kibontakozni, feltűnik a dinasztikus elv is. Ha a Keresztapa legidősebb lánya házasodik, neki amolyan felcsúti royal wedding dukál, protokoláris kivonulással, frissen aszfaltozott bekötőutakkal, terrorelhárítóközpontos biztosítással. Ha a lányt a vendéglátás vonzza, hadd tanuljon a legdrágább svájci magániskolában, gyakorlóhelyül meg kerítsünk neki „saját” kávézó-éttermet: „Utánajártunk, ki üzemelteti a főváros közepén található, a turisták által megszállt Erzsébet téren működő fine dining éttermet. Akármelyik szalon indultunk el, a bonyolult cégháló végén a kormányfő vejére, Tiborc Izvánra bukkantunk” – írja a HVG, az ország vezető gazdasági hetilapja.²⁸ A vót viszont, hogy méltóvá váljon a lány kezére, gyanús közbeszerzési eljárásokon elnyert állami és uniós projektek tömegével gazdagítják (fideszes vezetésű önkormányzatok ledes kültéri világításától kezdve balatoni jachtkikötőig), és szerzeményeit az állami fenyegetés és zsarolás eszközeivel bővítik. Ez a Keresztapa lányával járó hozománya.²⁹ A másik lány fiatal partnere pedig a brüsszeli magyar EU-biztos kabinetjében járhatja ki a kapcsolati tőke felhalmozásának és hasznosításának iskoláját. Akárcsak egykor az arisztokrata csemeték a császári udvarban.

Minden önkényúrnak megvan a saját hobbija. Nálunk a miniszterelnök a focit kedveli, ezért itt a vazallusok büntetése, hogy lojalitásukat bizonyítandó, futballcsapatokat kell örökbe fogadniuk, szponzorálniuk, és harmatgyenge meccseket kell a Keresztapával együtt, odaadó átéléssel

végigigzulniuk. És megalázó, szánalmas kínlásukat még a televízió is közvetíti...

A maffiaállam új minőségét mutatja **két új magyar footballstadion** építésének története is. Stadler Józsefnek, a milliárdossá vált self-made mannek minden vágya volt egy saját stadion a pusztában. De mivel ő csak a gazdaság szférájában működő, politikai hatalom nélküli adócsaló, amolyan „pusztai oligarcha” volt, elkapták, lecsukták, és azóta a stadionja üresen áll, az enyészetnek kitéve. A szervezett felvilágban ezzel szemben a közösségi földet állami pályázattal átjuttatják egy strómannak, az állami keskeny vágányú vasutat – kiemelt állami beruházással kistafirozva – a Keresztapa footballakadémiájának, amelynek egyben – ahogy azt már említettük – az Országgyűlés törvénnyel biztosít adómentes magánadakozást. És láss csodát, mennyi önzetlen lelkesedés mindenütt: a vállalati pénzfelajánlások kétharmada is a Keresztapa falusi csapatához érkezett, amely ezek után egyre magasabb osztályokba kerül. Mert az udvari beszállítók újonnan alakuló rendjéhez tartozók tudják, hogy ha állami megrendelésekhez és európai uniós forrásokhoz kívánnak jutni, akkor az effajta adakozás előny a számukra. A szervezett felvilág Keresztapja úgy épít stadiont a portája mellé, hogy a hobbijára begyűjtött „védelmi pénzhez” adókedvezményt is társít – talán így nem fáj annyira.

Bár a football a nagy kedvenc, ahol a kedvenc poligarchák és oligarchák egy-egy klubcsapat tulajdonosai vagy vezetői, a fogadott politikai család tagjai azért maguk alá gyűrték a többi sportág többségének irányítását, és ezzel az állami támogatások feletti rendelkezést is: „a társasági adóból évente több mint ötvenmilliárd forint közpénzt engednek át a látvány-sportágoknak (labdarúgás, kézilabda, vízilabda, kosárlabda, jégkorong), ezen kívül további 16 sportág 2020-ig összesen 135 milliárd forintot kap fejlesztésekre.”³⁰

5.2.3.2. A belső körös oligarchák és poligarchák, valamint strómanjaik vállalkozásai

E vállalkozások mintha nem is a közgazdaság törvényeinek lennének alávetve. Ha megpróbáljuk megkülönböztetni őket a politika kegyéből nem részesülő vállalkozásoktól, az alábbi sajátosságokkal írhatók le:

- Rendkívül gyors felfutásúak, és annak ellenére válnak „nemzeti bajnokokká”, hogy közvetlenül az első elnyert közbeszerzésük meghirdetése előtt vagy akár azt követően alakultak meg. Megfelelő referencia és tőkeháttér nélkül képesek rögtön hatalmas állami megrendeléseket elnyerni, és szükség esetén tőkefedezet nélkül – rendszerint igen kedvező – hitelhez jutni.
- Tevékenységük bővülése vagy szűkülése nem gazdasági, hanem politikai ciklusokat követ. Az általuk elnyert tendereken belül nagy azok aránya, ahol a legkedvezőbb ajánlatot tevőket adminisztratív eszközökkel kizárják, vagy ahol egyedüli indulóként pályáznak. Az EU korrupcióellenes jelentése szerint „a közbeszerzési eljárások egy nagyon nagy hányadában csak egy ajánlattevő indult: 54,3% 2010-ben, és 49,01% 2011-ben. Ezek a mutatók még magasabbak voltak a tárgyalásos pályázatok esetében (átlagosan 61%).”³¹ Ugyanis a politikai hátszéllel nem rendelkező vállalkozások viszonylag gyorsan tanulnak: jelentős anyagi és szellemi ráfordításokat igénylő, ám számukra eredménytelen pályázatokon már el sem indulnak.
- Állami megrendelések, közbeszerzések győzteseiként alapvetően járadékgyűjtő koordinátorok és nem technológiai koordinátorok. Járadékgyűjtő koordinátorokként rendszerint az állami megrendelésekhez való hozzáférés kereskedelmi kapuiként működnek, s olyan nagy alvállalkozókkal vagy konzorciumi társakkal szövetkeznek, akik korrekt versenyszabályok között maguk is képesek lennének az adott közbeszerzésben meghatározott feladat elvégzésére. A járadékgyűjtő koordinátor rendszerint többlépcsős alvállalkozói rendszert hoz létre, mint ami az adott feladat technológiai koordinációjának igényéből fakad. Az alvállalkozói piramis alján lévők kiszolgáltatottságát mutatja, hogy azok mintegy pária bedolgozó vállalkozásokként, szinte nyereség nélkül dolgoznak. Az alvállalkozók esetleges ki nem fizetése pedig nem von maga után kizárást a későbbi állami megrendelésekből.
- Az adózott nyereség aránya az összebevételen belül jelentősen meghaladja a hasonló tevékenységet folytató, de politikailag nem támogatott

vállalatoknál tapasztalható mértéket. Ez az aránytalanság jelzi a vállalkozás közpénzmegecsapoló, járadékbegyűjtő voltát.

- A vállalkozás adózott nyereségéből kivett osztalék aránya jóval meghaladja a politikailag nem támogatott, a piaci törvényszerűségeknek kitett vállalkozásoknál tapasztalható mértéket. A fair piaci versenyben részt vevő – különösen a kezdő és fejlődő – vállalkozások esetében a nyereség döntő részét, ha nem az egészet, visszaforgatják a vállalkozásba, hiszen azt mind a bővülő tevékenységhez szükséges beruházások, mind a piaci ingadozások eshetősége indokolja. Ám a szóban forgó oligarcha- vagy strómanvállalkozások esetében a szükséges eszközfejlesztési beruházások döntően a kényszer-konzorciumi partnerre vagy alvállalkozóra vannak hárítva. Az esetleges piaci ingadozásokból következő kockázatot pedig a stabil, politikavezérelt megrendelések annullálják. Közvetve e két tényező is jelzi, hogy e nyertes vállalkozások jórészt járadékgyűjtő vállalkozások, amelyek a politikai felállás változásával további veszteség nélkül felszámolhatók.
- Ha a gazdasági stróman esetlegesen egyidejűleg politikai stróman szerepbe is kerül, és e pozíciójából adódóan nyilvános vagyonebevallást kell készítenie, akkor nyilvánossá válik a szakadék a vállalkozásaiból kivett osztalék és a vagyonyilatkozata által tükrözött anyagi helyzete között. Ezt az ellentmondást az oldja fel, hogy a stróman bevallott vagyona valójában csak jutalék, tranzakciós költség, a hiányzó összeg valahol a patrónusa táján landol. (Érdemes lenne ilyen összefüggésben megvizsgálni a politikai család feje, a miniszterelnök szülőfalujának polgármestere és néhány év alatt milliárdossá vált vállalkozója, Mészáros Lőrinc gazdasági helyzetében fellelhető ellentmondásokat.)
- Miközben a nem a fogadott politikai családhoz bekötött sikeres vállalkozások nem kis része van kiterve erőszakos, közhatalmi eszközök bevetésével is végzett kisajátítási kísérleteknek, a belső körös oligarchák vagy strómanok cégei soha. S bár az oligarchák esetében, amennyiben belső körös vagy adoptált oligarchákról van szó, ez érthető lenne, az mindenképp magyarázatot igényel, hogy a látszólag gyenge tulajdonosok miért élveznek védelmet. A poligarchák, belső körös

oligarchák strómanok által irányított cégeinek legfőbb ismerve a jogi tulajdonosaik gyenge politikai-hatalmi pozíciója és érinthetlensége közötti látszólagos szakadék.

5.2.4. A korrupciós bróker³²

A korrupciós bróker mediátorként hozza össze a korrupciós tranzakció szereplőit, vagy jurátus szakemberként teszi legitimmé az illegitim üzleteket. Tevékenysége és helyzete a rendszerváltást követő két évtizedben sokat változott. A rendszerváltást megelőző szocialista hiánygazdaság viszonyai között a „piaci megrendelő” és a „korrupciós szolgálatot teljesítő” rendszerint még közvetlenül került kapcsolatba egymással az élet csaknem teljes területén. A hiánygazdaság későbbi felszámolása azonban e tömeges kapcsolat piaci alapját szüntette meg, miközben a már jelentősebb korrupciós tranzakciók bonyolultabb, több szakértelmet követelő formái jöttek létre. Ez teremtette meg a közvetítői pozíció keresleti bázisát, amelyeknek a kapcsolati tőke felhasználásán kívüli alapvető tevékenységi területei a pályázatírás, az ügyvédi tevékenység és jogszabálytervezetek készítése köré szerveződött.

A rendszerváltást követő cseppfolyós viszonyok között a korrupciós brókerek még egyidejűleg is kiszolgálhatták az eltérő politikai kötődésű klienseiket. Később a pártstruktúra stabilizálódásával végbement a korrupciós brókerek állandóbb, zsoldos szerepben való kötődése egy-egy politikai szereplőhöz, és ezek a korrupciós brókerekből létrehozták és üzemeltették a saját hálózatukat. A korrump rendszerek váltógazdaságának viszonyaiban a különböző hálózatok között személyi keveredés már nemigen volt. De ez nem zárta ki, hogy a különböző politikai szereplők közötti alkuk követelményeinek megfelelően értelemszerűen tárgyalási viszonyban álltak egymással. A maffiaállam a politikai hatalom monopolizálásával saját korrupciós brókereit szigorú rendben vetette a fogadott politikai család alá, s közülük nem egyet a politikai stróman szerepében is alkalmaz.

Ezzel párhuzamosan természetesen miközben fel kívánja számolni a rivális politikai és gazdasági erők anyagi háttérét, azok korrupciós brókerhálózatát is kiszorítja. A maffiaállam hatalmi monopóliumból adódóan a hozzá kötődő korrupciós brókerek tevékenységi területeinek belső arányai is változnak: a fogadott politikai család korrupciós csatornáinak rendszerszerű legalizálásával előtérbe kerül a jogszabálytervezői tevékenység, és a pályázatírók szolgáltatásainak – az immáron kontroll nélküli állam – jelentős részét is úgymond „magára vállalja”. Ahogy a maffiaállamban a törvény- és jogszabályalkotás már nem a mindenkire érvényes normatív szabályok létrehozásának eszköze, és a jogegyenlőség normatív viszonyait aláássák az önkényesen személyekre és vállalkozásokra szabott törvények, úgy szorulnak háttérbe a jogszabályok előkészítésének átlátható, legitim terepei (a szakminisztériumok, közigazgatási szervek és legitim háttérintézményeik), és kerül át ez a tevékenység a fogadott politikai család privát, közhatalmi eszközökkel nem ellenőrizhető ügyvédi irodáiba és egyéb, többnyire újonnan gründolt „szakmai” háttérintézményeibe.

Az alsó szintű vagy hétköznapi korrupciós brókerek két típusa³³ nagy jelentőségre tesz szert, és egyben különös alakváltozáson megy át a maffiaállam viszonyai között.

Az egyik az **intézményi biztosító** („gate keeper”), aki a közhatalmi/közigazgatási szervezeten belül biztosítja az illegitim üzlet hivatali háttérét és védelmét. Kezdetben ő a Max Weber-i bürokrácia hivatalnoka, aki eseti megrendelésre elcsábul. A maffiaállam létrejöttével azonban már nemcsak a hivatali személy kinevezése, hanem a korrupciós brókeri tevékenység folytatására vonatkozó megrendelés is felülről érkezik. A **politikai stróman** megjelenése jelzi, hogy a közérdek magánérdekké transzformálása alkalmi devianciából rendszerszintű működéssé válik.

A másik a **személyt helyettesítő képviselő** („representative broker”), aki a maffiaállam viszonyai között poligarchát helyettesítő szerepében akár nagyvállalatokat is „jegyez a nevével”. Oligarcha lehetne a tulajdonának, vállalkozásának a nagysága folytán, mégsem az, hanem **gazdasági stróman**. Persze az is gyakori, amikor az oligarcha és a stróman ugyanabban a személyben testesül meg.

5.2.5. A családi testőrség és titkosszolgálat

A **családi testőrség** széles spektrumot ölel fel: a 2010-es kormányváltást követően újonnan létrehozott Terrorelhárítási Központtól (TEK), a családi birtok körüli őrző-védő szolgálatokon át (amelyek közutakat zárhatnak le magánútként), le egészen a legnépszerűbb magyar futballcsapat, a Ferencváros hírhedt radikális szurkolóiig, az úgynevezett fradista B-középig. Ez utóbbiak igény szerint ostromolják és gyűjtik fel az állami televízió székházát (2006), vagy védik tiltakozó diákoktól a Fidesz székházát (2013). De ha kell, bevethetők kormánykritikus egyetemi gyűlések megzavarására is. E többlépcsős, különböző funkciókban mozgósítható „biztonsági szolgálat” egyes alsó szintjei mindvégig magándiszpozícióban maradnak. A személyi összefonódás szinte zavarba ejtő: a választásokra mozgósítandók listáját gondozó fideszes pártigazgató, Kubatov Gábor egyben – mint a Ferencvárosi Torna Club elnöke – a politikai család számára kedves ügyekért randalírozó szurkolói ultrák mentora is. Míg az ellenzéki politikusokat a rendőrség tehetetlenkedése folyamatosan kiteszi a kormánypárti csőcselék inzultusának, a politikai család feje körül szorosan zár a biztonsági szolgálat.

A **Terrorelhárítási Központ (TEK)** vezetője – Orbán Viktor korábbi, őrnagyból egy lépésben dandártábornokká avanzsált személyi testőre, Hajdú János – gyakorlatilag korlátlan „elhárítási” felhatalmazással rendelkezik a rendőri és titkosszolgálati területeken egyaránt. Bár állami felügyeletét formailag a – Fidesz ellenzéki időszakában nagy őrző-védő vállalkozással rendelkező, kormányzati időszakában politikai stróman – belügyminiszter látja el, nincs kétség a tekintetben, hogy bekötve közvetlenül a Keresztapához van. Az állami erőszakszervezet felett nemhogy valódi ellenzéki ellenőrzés nincs, de még a kormánypárti intézményi kontrollt is a személyes függés, patrónus–kliens viszony helyettesíti. Így egy esetleges kormányváltáskor a személyes testőri és titkosszolgálati funkciók újra magánvállalkozásba vonhatók vissza.

A köztársasági elnök, a miniszterelnök és a parlament elnökének személyi védelmét korábban a Köztársasági Őrezred látta el. Ezt vette át

a TEK. Az „ős-fideszes” közjogi méltóságok közül azonban először Kövér László szabadította ki magát a minden lépéséről Orbánt tájékoztató „személyi védelem” alól, mikor létrehozta az Országgyűlési Őrséget, melyre átruházta a saját személyes védelmét is. Majd a köztársasági elnök, Áder János kísérelte meg, hogy önálló államfői testőrség létrehozásával szabaduljon a Keresztapa minden lépését ellenőrző figyelme alól. Bár ezt a kísérletét leverték, annyit azonban még is elért, hogy személyi védelmét, s így „megfigyelését” a TEK-től a Készenléti Rendőrség veszi át.

Ahogy kormányzati pozícióba kerülve a politikai család fejének **magántestőrsége** a Terrorelhárító Központban (TEK) nyert új állami szervezeti alakot, úgy van átjárás a magán- és a hivatalos titkosszolgálatok között is. Csakhogy a maffiaállam sajátosságaként ezek már nem pártkáderek, hanem a politikai család fejének személyes bizalmi emberei.

A zsarolás és a zsarolhatóság kultúrája a **titkosszolgálatok** révén az 1989–1990-es rendszerváltás után is szinte érintetlen maradt. A régi kommunista és az új politikai elit egy része mint megrendelő és besúgó érintkezett egymással a rendszerváltás előtt. Mások, mint a Fidesz is, az egykori informátorok, apparátusok és hálózatok átmentésében láttak előnyöket. Az Európai Unióba belépő volt szocialista országok közül Magyarországon mutatkozott a legerősebbnek az egykori titkosszolgálati iratok teljes körű nyilvánosságának megakadályozásában érdekelték szövetsége. Ez alól csak a liberális Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) – jórészt az egykori demokratikus ellenzékből jött – vezető garnitúrája volt kivétel, azaz mentes a titkosszolgálati penetrációtól. Az SZDSZ politikai ereje azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy áttörje a reformkommunista utódpart, a Magyar Szocialista Párt (MSZP), a jobboldali Magyar Demokrata Fórum (MDF) és a Fidesz e kérdésben közös ellenérdekeltségének falát. A megzsarolt emberek szinte „kiszámíthatóan váratlan” aktivitása a parlamentben vagy a politikai élet más színterein jelezték e kultúra aktív továbbélését. Az „én besúgóm hazafi, a te besúgód hazaáruló” megkülönböztetés különösen disszonáns volt olyan politikai erők részéről, amelyek ideológiáját a demonstratív „komcsizás” jellemezte. S e „hazafik” benntartása a jelenlegi kormányerők részéről különböző politikai pozí-

ciókban és szerepekben azóta is töretlen. Az egykori ügynökök zsarolásán és alkalmazásán túl, az egyik legkevésbé tisztázott kérdés a volt politikai rendőrség részben átmentett állományát integráló titkosszolgálatok – értelemszerűen nehezen átlátható – befolyása a rendszerváltás utáni magyar politikára.

A **titkosszolgálatok** feletti ellenőrzés megszerzése a kezdetektől kulcskérdés volt a Fidesz számára: már 1990-ben Demszky Gábornak – az akkor még a fővárosi közgyűlés által történő – főpolgármesterré választásáért cserébe az ő parlamenti pozícióját, nemzetbiztonsági bizottság elnöki székét alkudták ki maguknak. A kétezres évek első évtizedének közepéig a Fidesz ellenzéki helyzetben ebből a pozícióból biztosította a nemzetbiztonsági apparátusok feletti befolyását. De 2006 után a kormányzó szocialisták felszámolták a szolgálatok „kétfelé – azaz a szocialisták és a Fidesz felé egyaránt – jelentünk” gyakorlatát, ami kemény háborúskodást eredményezett a két párt között. Ez a fejlemény felértékelte a Fidesz számára az olyan kétes titkosszolgálati tevékenységet végző magánvállalkozásokat, mint amilyen az UD Zrt. volt, amelyet a vezető magyar gazdasági hetilap csak „egy párpuccsokat szervező magántitkosszolgálat”-ként jellemezett.³⁴ Az ott foglalkoztatott obszitos titkosszolgálatiakat a Fidesz – 2010-es kormányra kerülése után – immár a hivatalos elhárító szervekben reaktíválta. Pintér Sándor belügyminiszterként azonban 2010-et követően már nem csupán a rendőrséget, hanem a titkosszolgálatokat is felügyeli, ami a rendszerváltás egy szimbolikus döntésének, a két testület elkülönítésének felszámolását jelentette.

A Fidesz 2010 után – kétharmados parlamenti többségének birtokában – ugyan egymaga is megtehetette volna, hogy biztosítja a kommunista rendszer politikai rendőrségi iratainak nyilvánosságát, de a valamikori Demokratikus Ellenzék egyik kiemelkedő aktivistája, Kenedi János által vezetett iratfeltáró bizottság menesztése, vagy a közigazgatási és igazságügyi államtitkár abszurd nyilatkozata (miszerint „az előző rendszerben megfigyeltek hozzájuthatnak a róluk készült minden irat, dokumentum eredeti példányához”,³⁵ azaz hazavihetik azokat) inkább arra utalnak, hogy miként lehet előkészíteni az utat a politikai érdekek alapján még

nem szelektált, egyebek közt mágnesszalagokon még hiánytalanul meglévő információk megsemmisítéséhez. Kelet-Európában egyedülálló, ahogy **a politikai zsarolásnak ez a rendszere továbbél.** Sőt, újabb és újabb ürügyekkel terjesztik ki az állami adatgyűjtés lehetőségét az állampolgárok különböző csoportjaira. Az ilyen lépések mind a kormányzat ellenőrzési–zsarolási potenciálját növelik az állampolgárokkal szemben.

A TEK pedig már törvényi felhatalmazással végezhet titkos adatgyűjtést bírói felhatalmazás nélkül. Ilyen jogosítványuk a nemzetbiztonsági szakszolgálatoknak sincs. Ez valójában már olyan harmadik világbeli mintákat idéz, ahol az autokratikus politikai vezetőnek titkosszolgálati jogosítványokkal fölruházott saját, csak az ő személyéhez kötődő, elit kommandója van. Bár egy jogvédő-elemző szervezet, az Eötvös Károly Intézet az Alkotmánybírósághoz (AB) fordult, nehezményezvén, hogy „életünk legérzékenyebb, legintimebb részének kifürkészése nem az alapjogok érvényesülését végső soron kikényszeríteni hivatott független és pártatlan bíróság, hanem pusztán a kormány érdekeit kiszolgáló, igazságügyet felügyelő miniszter döntésén múlik”,³⁶ az AB nem adott helyt a panaszuknak. Most az ügy a strasbourgi emberi jogi bíróság előtt van. A TEK fölött sem valódi kormányzati, sem parlamenti, de még testületi pártellenőrzés sincs. Ez merőben más modell, mint például a kommunista rendszerek esetében, ahol a titkosszolgálatok a párt legfelső szervéhez voltak bekötve, és a párt főtitkára a leváltása után azt nem „vihette magával”.

5.3. A közhatalmi, demokratikus kontrollt szolgáló adatbázisok politikai család általi kisajátítása

A Fidesz, illetve a fogadott politikai család hatalmának illegitim eszközökkel történő biztosításához, a patrónus–kliens rendszer működtetésének olajozottá tételéhez a következő adatbázisokat, illetve az azokat kezelő szoftvereket sajátították ki:

- **Titkosszolgálati iratok:** a Fidesz egyfelől akadályozza a kommunista rendszer titkosszolgálatok tartói és besúgóí listáinak, illetve dokumen-

tációjának teljes körű nyilvánosságát, másfelől az ezekben található információkat behódoltatott híveinek védelmére, illetve politikai riválisainak szükség szerinti zsarolására vagy stigmatizálására használhatja.

- **Adóhivatali iratok:** az 1998-as kormányra kerülésük után az egyik első lépésük volt, hogy az adóhivatal élére Simicska Lajost, a miniszterelnök – akkor még – legfőbb bizalmasát, a legmegbízhatóbb belső körös oligarchát nevezzék ki. Ő egy – széles körben elterjedt, ám hivatalosan nem bizonyított – „hosszú bájtok éjszakájának” nevezett háromnapos akció során biztosította a Fidesz számára kompromittáló adatbázis „karbantartását”.³⁷ Az adatbázisok „tisztítása” egy esetleges kormányváltás esetén kulcsfontosságú a büntethetőség minimalizálása érdekében. A Fidesz vezette – a politikai nyomásgyakorlás és szelektív bűnüldözés eszközeként funkcionáló – adóhivatal iránti bizalom hiányát jelzi, hogy a 2014-es parlamenti választásokat közvetlenül megelőző karbantartási akciót is hasonlóan értékelte a sajtó.³⁸
- A Magyar Nemzeti Bank (MNB) csaknem teljes egészében felvásárolta a **lakossági és vállalati átutalásokat bonyolító GIRO Zrt.**-t. „A céget még 1988-ban alapította 12 pénzintézet, köztük az MNB (...) évente mintegy 300 millió fizetési megbízás fut keresztül rajta. (...) Ez a rendszer csaknem teljesen lefedi a lakossági és reálgazdasági céges tranzakciókat, a teljes összeget tekintve ugyanakkor ez a magyarországi belföldi tranzakciók kisebb része. 2012-ben a teljes pénzforgalom a Giro Zrt. rendszerében mintegy 65 ezer milliárd forint volt. A nagy összegű, jellemzően kis számban előforduló, sürgős átutalások teljesítésére egy másik elszámoló rendszert használnak a hitelintézetek. Ez az úgynevezett Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer (VIBER), amit 1999-es indulása óta az MNB működtet. 2012-ben ebben a rendszerben 1242 ezer milliárd forint forgalom volt, ez jellemzően nem a lakossági pénzmozgatás terepe, például nagy pénz- és tőkepiaci ügyletekhez szükséges összegek mozgatására használják, vagy nagy értékű vállalati kifizetésekre.”³⁹ Az állami akvizíció lehetséges indokálul „az egyetlen értelmezés, amelyet több szakember

egymástól függetlenül megfogalmazott, az az aggály volt, hogy az MNB az eddigénél jóval többet láthat majd a tranzakciókból. Az egyik bank munkatársa úgy vázolta a problémát, hogy az MNB eddig csak a VIBER-en keresztül zajló pénzmozgásokat látta az egyedi tranzakciók szintjén, de ott jellemzően egyébként is a legranzsparensabb gazdasági szereplők (például bankok, nagy befektetési cégek) mozgatják a pénzüket. Most a Giro Zrt. rendszerére is ugyanígy rálát az MNB, ami a bank tranzakciókkal foglalkozó munkatársa szerint azért problémás, mert »ebben a rendszerben gyakorlatilag minden lakossági és céges tranzakció ott van, az átutalásaink, a hiteltörlesztéseink, a közüzemi számláink kiegyenlítése«.»⁴⁰

- **Az uniós pályázatokat kezelő szoftver és digitális adatbázis** az egyik legfőbb eszköze lehetne az uniós pályázatok és közbeszerzések során elkövetett visszaélések felderítésének. De mivel a szoftver egy magáncég (Welt 2000 Kft.) tulajdonát képezte, a Fidesznek létfontosságú volt a cég erőszakos államosítás útján történő megszerzése. Hogy az akvizíció korántsem fair piaci szabályok szerint történt, azt jelezte a tulajdonos és az állam közötti tárgyalások elhúzódása, illetve az, hogy a kormány vételi szándékainak komolyságát érzékeltetendő „a NAV fegyveres ellenőrei szálltak ki Welt 2000 irodájába, és a tulajdonosok lakására is, (... ahol) kora reggel, iratokat és számítógépeket foglaltak el. Nem hivatalos forrás szerint áfacsalási ügyben nyomoztak.»⁴¹ Az adásvételi szerződés aláírását követő napon a cég korábbi tulajdonosa – bár közeli ismerősei szerint nem volt beteg – váratlanul elhunyt.
- **A parlamenti és az önkormányzati választásokhoz használt szoftvert** egy – a Belügyminisztérium korábbi szakértőiből álló – magáncég birtokolta és üzemeltette, és soha nem merült fel kétely a rendszer működtetésének korrektségét illetően. Esetükben sajátos módon épp a magántulajdon jelentett garanciát arra, hogy a szavazatok digitális összegzése ne a választási eredmények meghamisítását szolgálhassa. A Fidesz azonban a kormányzati nyomásgyakorlás és a költségvetési túlfizetés eszközeit egyaránt felhasználta arra, hogy államosítással a szoftver birtokába kerüljön. Az államosítás indítékait mi sem

mutatja jobban, mint az, hogy míg korábban az országos listát állító politikai pártok delegálhattak informatikus szakembereket az adatbázis és a szoftver működésének ellenőrzésére, az államosítást követően ezt a gyakorlatot a Fidesz megszüntette.

- Az **ügynevezett Kubatov-listák** a különböző **választások, népszavazások és aláírásgyűjtések**, illetve kormányra kerülve már az **ügynevezett nemzeti konzultációk** során a Fidesz pártigazgatója által létrehozott és gondozott adatbázisok összefoglaló neve. A folyamatosan frissülő és bővülő, milliós tételt tartalmazó adatbázisból különböző dimenziók mentén válogathatók le az egyes célcsoportok, többek között aktivitás, elkötelezettség, elérhetőség, regionális megoszlás és egyéb szempontok szerint. A listák a mozgósítástól a klientúra-építésig szolgálják a fogadott politikai család igényeit. Jó néhány éve már nemcsak az elkötelezett szimpatizánsok adatait tartalmazzák, hanem – ahol ez az adatgyűjtés során felmérhető – a Fidesszel szemben kritikusokét is.

5.4. Politbüro helyett polipbüro⁴²

A tényleges politikai és gazdasági döntéshozás kikerül a formalizált, legitim közhatalmi szervezetek testületeiből, de még a párt „politbüro”-jából is, és a fogadott politikai család „polipbüro”-jába kerül. (A **polip** kifejezés a Magyarországon az 1980-as években nagy sikerrel vetített „La piovra”, a szicíliai olasz maffiáról szóló filmsorozat magyar címe volt.) A polipbürónak persze nincs az uralmi természetéből fakadó legitimitációja. A maffiaállam központi uralmi közege, a fogadott politikai család nem jellemezhető pusztán bármilyen közhatalmi vagy pártfunkciókkal bíró formalizált szervezettel. Nem az jelent a hagyományos elemzési minták számára nehézséget, hogy a formalizált közhatalmi és párt-szervezet csúcstestületeiben is szép számmal találhatók nyilvánvalóan számottevő hatalommal nem rendelkező személyek, hanem inkább az, hogy nyilvánvaló befolyással és hatalommal rendelkeznek olyan szemé-

lyek, akik semmilyen formalizált szervezetnek vagy testületnek sem tagjai. Ezt az ellentmondást nem tudja feloldani az a hagyományos, a kremlinológiában megszokott politológiai megközelítés, amely a formalizált hatalmi testületeken belül próbál tényleges hatalommal rendelkező, informális hatalmi góccokat azonosítani. A szovjet típusú társadalmakra még állt az a feltételezés, hogy a formális kormányzati kompetenciákat valójában a „társadalom vezető erejeként” definiált pártszervezetek gyakorolják, és a kommunista párt vezető testületein belül zajlik a rivalizálás a különböző mértékű befolyással rendelkező politikai szereplők között. Ott azonban, akinek valódi hatalma van, az magától értetődően tagja a formalizált, legitim hatalmi testületeknek. A Fidesz esetében viszont senki sem gondolhatja komolyan, hogy például a négy alelnöke közül a párt női tagozatát vezető, európai parlamenti képviselő Pelczné Gáll Ildikónak, vagy az egyik budai kerület polgármestereként önkéntes politikai száműzetésbe vonult Pokorni Zoltánnak bármilyen döntésre is érdemi befolyása lenne. Viszont az is egyértelmű, hogy a legitim pozíciók nélküli belső körös oligarcháknak vagy a miniszterelnök szintén semmilyen formális közhatalmi, állami pozícióval, állással és jövedelemmel nem rendelkező bizalmasának, a kommunikációs és kampányguru Habony Árpádnak valós, a fogadott politikai család döntéseit meghatározó hatalma van.

Ezért **helyesebb politbüro helyett polipbüróról** beszélni, ahol a valós hatalmi centrumot a fogadott politikai család – nem formalizált, legitim testületként működő – legfelsőbb szűk köre jelenti. Szemben a kommunista – de jó néhány más – diktatúrával, nem a pártnak, vagyis a Fidesznek vannak transzmissziós szíjként funkcionáló szervezetei akaratainak érvényesítésére, hanem maga a párt vált a fogadott politikai család legfőbb transzmissziós szíjává. A hatalmi centrumot nem csak legitim formalizált szervezetként nem lehet leírni, de testületi döntések sincsenek. Politikai célok koncipiálása a Fidesz testületeiben nem történik, a párt csak közvetít a fogadott politikai család illegitim politika meghatározó döntései, és azok legitimált – parlamenti, kormányzati, önkormányzati – végrehajtása között.

5.4.1. A affiaállam uralmi elitjének elhatárolása más történelmi analógiáktól

A affiaállam fogadott családja csak korlátozottan és metaforikusan hasonlítható más társadalmak uralmi elitjéhez, a premodern társadalmak klánjaihoz vagy nemzetségeihez, a feudális rendekhez, az Osztrák–Magyar Monarchia dualizmus kori vagy Magyarország két világháború közötti keresztény középosztályához, az oligarchák uralmához vagy éppen az egykori kommunista rendszerek nőmenklatúráihoz.

- **A premodern társadalmak klánjai vagy nemzetségei** egyrészt alapvetően vérségi alapon szerveződtek, de személyi, családi alapon bővülve fogadtak be idegeneket. Amikor a vérségi hierarchiát már kinövi a hálózat, a rendszer összetettebb lesz – ez pedig már a affia típusú szerveződés jellemzője. A affiaállam elitjében a vérségi alapon szerveződő család folyamatosan egészul ki nem vérségi alapon kapcsolódó családokkal, azaz fogadott családdá válik. Másrészt a klánok és vezetőik jogosítványai, kompetenciái a premodern államban a természetes jog részét képezték. Ahol viszont a korrumpálás, a fenyegetés és az erőszak eszközeivel csikarnak ki a klánszerű fogadott család számára törvénytelen jogosítványokat – az affia, és ha mindezt a közhatalmi monopólium pozíciójából teszik, az a affiaállam.
- Némely Perzsa-öböl menti **sejkség** – mint amolyan **posztmodern monarchia** – ugyan az uralkodó nemzetséghez kötődő családi, fogadott családi hálózatra épül, de mint ilyen legitim. Egyfajta monarchia, melyben a klán feje egyben ezen a jogán uralkodó: a családi helyzete és tágabb uralmi legitimációja egybeesik. Nem úgy, mint a affiaállamban, amelyben ezt a helyzetet célozza, de státusa nem legitim. A affiaállam politikai családjának feje legfeljebb vágyik a sejk helyzetére, melynek jellemzői: a hatalom dinasztikus öröklődése, a kinevezett, legfeljebb részlegesen választott, ám csak tanácsadói jogosítványokkal rendelkező parlament. Miközben az állam polgárai a fogadott család kvázi állami járadékot élvező tagjai, a társadalmi piramis alján – az állampolgárokat számosságukban többszörösen meghaladó – vendég-

munkások nem rendelkeznek állampolgársággal, azaz a fogadott családtag jogán járó ellátással. A sejksegen kívüli országaikban hagyott gyermekeikkel és öregeikkel szemben a kincstárnak nincs ellátási kötelezettsége. Az olajjövödelmek révén pedig még futball-világbajnokságot is rendezhetnek (mint Qatar). Amit a maffiaállam fogadott politikai családjának a feje legitimnek álcázott zsarolással kénytelen elérni, az a sejknek – mint egy családi vállalkozás fejének a saját „birtokán” – természetes módon adatik. Hatalma természeténél fogva legitim, miközben „társadalmi szolidaritással” csak nemzetiségének és – állampolgársággal rendelkező – fogadott családjának tartozik.

- **A feudális rendek** az uralkodóval mégiscsak egyfajta legitim szerződéses viszonyban álltak, az őket a rendi státusukból vele szemben is megillető jogokkal. A hűbéres is jogszerűen birtokolja a tulajdonát, miközben a hűbérúr jogszerűen meg is foszthatja attól. Legitim módon épül erre a rendszer, s így a vazallusi státus egybeesik a vazallusi helyzettel. A maffiaállam lényege, hogy a polgári jogegyenlőség formális viszonyai között – ezúttal állami – erőszakkal fosztanak meg egyeseket a tulajdonuktól, amelyet jogellenes módon és eszközökkel másoknak adnak. A maffiaállamban a vazallusnak nincs vazallusi jogállása, legfeljebb csak vazallusi helyzete. S miközben a polgári jogegyenlőség de jure nincs felszámolva, de facto vazallusi helyzetek tömege jön létre.
- **A két világháború közötti Horthy-rendszer keresztény középosztályának** tagjai, annak ellenére, hogy egzisztenciájukban megrendülve, dzsentriként egyre függőbb helyzetbe kerültek az állami bürokrácia és hadsereg kínálta lehetőségektől. Rendies státusuk révén még rendelkeztek bizonyos saját jogon járó privilégiumokkal, megkülönböztetett törődéssel, bár a társasági elismerés alapvetően az állami bürokrácián, a hadseregen és rendies szervezeteken keresztül történik. A piaci vagyonosodás révén történő feljutást az úri keresztény középosztályi beavatás, befogadás legitimálja. A deklasszálódó, úri középosztály urambátyám viszonyai alapvetően személyes természetűek, de nem rendeződnek a fogadott politikai család típusú,

egyközpontú függelmi hierarchiájába. Inkább rendies, céhes, baráti státustársaságok privilegizált kapcsolati hálóját alkotják az úri középosztályi szolidaritás bázisán.

- **A polgári társadalmak középosztálya** a vagyoni és kulturális esélyegyenlőtlenségek ellenére mégiscsak versenyben kerül státusába, rendies vagy vazallusi kötések nem jellemzik.
- **A dél-európai fasiszta diktatúrák uralmi elitje** a fasiszta pártokra épült, míg a gazdasági elitet, a tulajdonosi osztályt csak korlátozta, regulázta, de nem sajátította ki. Náci – vagy a II. világháború folyamán kibontakozó – változataiban a „zsidó tőkét” rabolta le, s juttatta „árja” tulajdonosoknak vagy értékesítve azt, beolvasztotta az állami büdzsékbe.
- **Az egykori kommunista rendszerek uralmi elitje** a kommunista pártok hierarchiájába volt betagozva, az állami/közhatalmi pozíciók betöltését pedig a nómenklatúra szabályozta szigorú rend szerint. A nómenklatúrához viszont nem családok, hanem – ideológiai alapon – egyének tartoztak. Esetükben dinasztikus jellegzetességek csak ritkán és kivételesen jelentek meg, sőt, a lojalitást – a klasszikus sztálinista formákban – olykor épp a családi kötelekkel elárulásával kellett bizonyítani. A tulajdonosi osztályt – államosítás vagy szövetkezetesítés útján – felszámolták.

A kommunista nómenklatúra

- szerveződése nem a maffiaállamban létrejövő fogadott politikai család szerveződésének logikáját követte; nem patriarchális függelmi mintákra épült;
- személyes privilégiumai csak egy hiánygazdaságban jelentőséggel bíró, korlátozott fogyasztási előnyökben és nem számottevő családi vagyonfelhalmozásban manifestálódtak;
- hatalma tisztán politikai – azaz nem vegyes, politikai és gazdasági – eredetű és természetű volt, s így politikai hatalma a hivatalviselés idejére korlátozódott, szemben a fogadott politikai család hatalmával, amely egy politikai vereség után ugyan természetesen megroppan, de a gazdaság szférájában jelentős, a politikát bénító–befolyásoló tartalékokkal rendelkezik;

- az általa végrehajtott államosítás a vállalkozói magántulajdon ki-sajátításának végállomása volt, és nem a vagyonok újracsztásának, azaz a „take over”-nek az átmeneti stációja.
- **A korrupt rendszerek váltógazdaságának** gazdasági elitjét képező **oligarchák** az állami közhatalmat csak parciálisan befolyásoló, ellen-őrző, de azt nem a maga teljességében uraló, egymással rivalizáló csoportot képeznek, és nem tagozódnak be egyetlen függelmi rendbe.
- **A maffiaállamban** – mivel akárcsak a hagyományos maffiánál, a család szent – a próbatétel nem a családi kötelekkel feláldozása a pártlojalitás oltárán, ellenkezőleg, **a nem vérségi lojalitási kapcsolatok fogadott családdá szentesítése**. A magyar polip esetében tehát – mint azt a trafikkoncessziók odaítélése, az állami földbérletek kiutalása vagy az állami és EU-pályázatok protekcionista, fogadott családi leosztásának láncolata is mutatja – ezek nem pusztán ideológiai vagy pártalapú kötődések. A Fidesz által létrehozott érdekközösség a liberális demokráciákban szokásosnál szorosabb (párt)kötődésekkel rendelkező közösség, amelyben a tagok – a jövedelmi és vagyoni privilégiumok rendszerén keresztül – nemcsak személyükben, de gyakran rokonságukkal együtt vesznek részt. Így az a szűk, hierarchikus kör, amely a párttagok eredetileg nem nagyszámú, de már az 1990-es években megfegyverezett csapatából állt, koncentrikus körökben tágul, felfűzve a rendszerre a lojalis társadalmi csoportok egyéb köreit is, de már eltérő státusokban, eltérő jogosítványokkal és privilégiumokkal.

5.5. „Rule of law” helyett „law of rule”

A párt meghódítása után – a Fidesz 2010-es kétharmados győzelemével – Orbán számára megnyílt az út a liberális demokrácia rendszerének lebontása és autokrata politikai pozíciójának intézményesítése előtt. A győztes mindent vihet: afféle politikai gáznemű anyagként minden elfoglalható politikai teret kitöltött. Bármilyen önkorlátozás csak a gyengeség jele lett volna. A rendszer nem sodródott, hanem tudatosan haladt az autokratikus

berendezkedés irányába. Ez volt a politikai cselekvés központi vezérlőelve. A céltételezés, hogy a kormányerő milyen berendezkedést vizionál, világos volt: olyat, amelyben magát ideologikusan a „**centrális erőter**” alanyaként, a „**nemzeti középosztály**” létrehozójaként és a „**nemzeti szabadságharc**” vezénylőjeként láttatva különösebb akadály nélkül érvényesítheti érdekeit és akarátát.

Mivel a társadalom életét meghatározó döntések a formalizált testületek körén kívül születnek, és a fogadott politikai család hatalmi és gazdasági igényeihez gyakorlatiasan igazodnak, az ellensúlyok nélküli politikai intézményrendszerben a formai, jogi eljárások helyére a materiális, önkényes cselekvés lép. A kormányfő nem kormányoz, hanem az országgal mint tulajdonával rendelkezik. A közhatalom intézményei – a parlamenttől a kormányon, az adóhivatalon és az ügyészségen át – csak könyvelik és végrehajjták az önkényesen hozott döntéseket. A formális igazságszolgáltatás helyébe a materiális igazságszolgáltatás lép. A „**rule of law**”-t **felváltja a „law of rule”**.

5.5.1. Alkotmányos puccs – az önkény intézményesítése

A szimbolikus politizálás jegyében a Fidesz úgy vélte, hogy az új rendszerhez a liberális demokrácia „zavaros évtizedei”-től való elhatárolódást demonstráló **új alkotmány** is dukál. Nem véletlen, hogy a hatalmukat leszármazási vonalon legitimálni nem tudó autokraták hosszúra tervezett uralmuk kezdetét rendszerint egy **új történelmi időszámítás** kezdetévé stilizálják. Az ideologikus elemekkel (a magyar himnusz első – „Isten, áldd meg a magyart” – sorával, a keresztény örökségre és a Szent Koronára történő hivatkozással) átítatott, még az alkotmány kifejezést is száműző, új **Alaptörvény** parlamenti megszavazásának húsvéti dátuma (2011. április 18.) is némi szerepzavarra és aránytévesztésre utal: mintegy párhuzamot sugallva Jézus és – legyünk jóhiszeműek – Magyarország feltámadása között.

2010-ben a választásra jogosultak messze kevesebb, mint felének és az érvényes szavazatoknak is csak 53 százalékos támogatásával elnyert két-

harmados parlamenti többség lehetővé tette a Fidesz számára a liberális demokráciát jellemző fékek és ellensúlyok rendszerének szisztematikus lebontását, és ezáltal egy autokratikus rendszer új egyensúlyi állapotának, kvázi erőszakos konszolidációjának jogkorlátozó eszközökkel történő kialakítását. Megteremtődtek a feltételek ahhoz, hogy a politikai család feje a saját körön belül korlátlan, ám a Fideszen túli világban korlátozott pozíciója átnőhessen az autokrata pozíciójába.

A szakirodalom által használt „alkotmányos puccs” fogalma – Vörös Imre, egykori alkotmánybíró szerint – csak annyiban fogadható el, amennyiben azon „alkotmányjogi eszközökkel, **az alkotmányosság leple alatt, alkotmányozással és alkotmánymódosítások sorával végrehajtott államcsínyt: alkotmányellenes puccsot**” értünk.⁴³ „A szakirodalom által megvont mérleg eredménye rendkívül kritikus: a szükséges konszolidációs jellegű módosítások helyett múltba révedő, az államhatalom korlátozását éppenhogy nem szolgáló alkotmány született: ez az Alaptörvény valójában az ezt egyetlen parlamenti pártként megszavazó kormánypárt hatalmának bebetonozását szolgálja.”⁴⁴

A parlamenti kétharmados többség megteremtette a lehetőségét annak, hogy „megőrizve megszüntessék” a hatalmi ágak szétválasztását. Egy politikai aktor monopóliuma lett az alkotmány megalkotása, az azt követő két évben ötszöri módosítása, az összes törvény és alsóbb rendű jogszabály meghozatala és a fékek és ellensúlyok rendszere garanciális kulcsszeplőinek kinevezése. Így a politikai család által vezetett végrehajtó hatalom maga alá gyűrte a többi hatalmi ágat. Az új Alaptörvényben:

- Korlátozták az **Alkotmánybírósághoz** fordulás lehetőségét (actio popularis). Megszűnt a költségvetési és adótörvényekre vonatkozó alkotmánybírói hatáskör. Ha a csökkentett hatáskörű Alkotmánybíróság valamilyen törvényt alkotmányellenesnek minősített, azokat egyszerűen beiktatták az alkotmányba.
- A **Legfelsőbb Bíróságot** megszüntették, elnökét hivatalából elmozdították. Bár a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete – az elmozdítása miatt a bírósághoz fordul – Baka András volt elnöknek adott igazat, ez csak anyagi kártérítést eredményezett, nem pedig

a jogállami helyzet visszaállítását. Megszüntették a bíróságok öngazgatási rendszerét, és helyette létrehozták az Országos Bírósági Hivatalt, amelynek elnöke – Handó Tünde, az új Alaptörvényt a laptopján író Fidesz-alapító, az európai parlamenti képviselő, Szájer József felesége – jogot kapott arra, hogy a törvény által előírttól más bírósághoz helyezhesse át indokolási kötelezettség és jogorvoslati lehetőség nélkül az ügyek elbírálását, megsértve ezzel a bíróságok függetlenségét és a polgároknak a tisztességes, pártatlan bírósági elbíráláshoz való alkotmányos jogát.

- A **Költségvetési Tanács** jogot nyert arra, hogy belátása szerint megvétozza a parlament által elfogadott költségvetést; a köztársasági elnök pedig költségvetés híján jogosult az Országgyűlés felosztatására akár röviddel a választások után.
- Az alapjogok közül törölték az **önkormányzatok** önállóságát és ebből értelemszerűen következően a tulajdonhoz való jogát: ezzel ténylegesen megszűnt az önkormányzatiság, és előkészítették bármelyik szegmensének államosítását.
- Ugyancsak törölték a **szociális biztonság**hoz való jogot, ami lehetővé tette a normatív szociális jogosultságok és támogatások rendszerének szisztematikus lebontását.

Az alkotmány után természetesen a konszenzuseresés igénye nélkül átírták a jogállamiság garanciáit jelentő, kétharmados parlamenti többséget igénylő törvényeket is, a médiatörvénytől a választási törvényig. (Ezekről majd később.)

5.5.2. A közhatalmi intézmények megszállása

Az új hatalom lépései a hatalmi–vagyonosodási céloknak és logikának rendelődnék alá. A rögtönzésnek tűnő intézkedések pedig csak a változó válaszokat jelentik arra, ha valamilyen lebontandó falba vagy megkeverülendő akadályba ütköznek. A **szakpolitikák alkonya** jött el: a kormány

intézkedéseinek primer szakpolitikai oka vagy célja nincs, csak szakpolitikai következménye.

A maffiaállamban **a közhatalmi intézmények megszűnnek a döntések valós meghozatalának színterei lenni**, azok a formalizált intézményeken kívülre, a fogadott családba kerülnek. A közhatalmi intézmények kvázi csak könyvelik a rajtuk kívül meghozott döntéseket, hiszen a demokratikus intézményrendszer kulisszái között kell működniük. Ahogy a párt nem, úgy a közhatalmi intézmények sem döntéshozó testületek többé, hanem a politikai család akaratának pusztá végrehajtó intézményei. Amit a klasszikus maffia a polgári jogegyenlőség viszonyai között az illegitim erőszak kényszerével biztosít, azt a posztkommunista maffiaállam fogadott családjá a közhatalom legitim eszközeivel, vértelenül éri el.

Ez a polgári jogegyenlőség felszámolása. Bár nem generálisan és jogszerűen, hiszen nem hoz létre sem rendies, stabilan eltérő jogállású társadalmi csoportokat, sem diktatúrát. De rendszerszerű, mert **a jogegyenlőséget esetileg és tömegesen függeszti fel**. Nem doktrineren következetes, hanem csak akkor lép, amikor a szükség megkívánja.

5.5.3. A kormány: nem dönt, csak a politikai család döntéseit menedzseli

A kormány összetétele a kormányfői pozíció eddig példa nélküli megerősödését mutatja. A felső kormányzati tisztségek betöltői 2010 után jórészt három kategóriából verbuválódtak: egyrészt volt MSZMP-tagok és/vagy az egykori titkosszolgálatokkal kapcsolatba hozhatók, másrészt barátok, üzletfelek és strómanok, harmadrészt a bármikor meneszthető politikai pehelysúlyúak. Az első kategória zsarolható, a második már eleve a szervezett felvilág része, a harmadik pedig tetszés szerint lecserélhető. Ez alól alig van kivétel. Bár a kormányfő előszeretettel hozta vissza kormányába korábbi minisztereit, ezt csak azokkal tette meg, akiknek nem volt a Fideszen belül politikai súlyuk vagy hátterük. Vitán felül áll, hogy a kormányfő mind a kormányon, mind a parlamenti frakción belül akadálytalanul érvényesítheti akaratát. Belső perlekedés csak az ő szaváig tarthat, utána nem. A kabinet tagjainak már az első – 1998–2002 közti – Fidesz-

kormányzás alatt is állva kellett fogadniuk a kormány ülésének megkezdésekor a miniszterelnököt.

A hatalommegosztásból fakadó korlátok lebontása nem más, mint az önkény intézményesítése. A Keresztapa-miniszterelnök a felcsúti portáján kiválogatott parlamenti képviselői garnitúrával bármilyen törvényt elfogadtathat. Dezertálás gyakorlatilag nincs, annak alacsony mértéke még a saját várakozásait is alulmúlta. Amikor bizonyos döntésekről nem mint a sajátjairól, hanem mint pártja vagy a parlament szuverén döntéseiről beszél, nehezen állja meg ironikus mosoly nélkül. Akarata ellenállás és külső mérlegelés nélkül nyerhet alkotmányos, törvényi vagy rendeleti formát.

5.5.4. Lexek – a törvényhozás, mint mérték utáni szabóság

A törvényhozás immáron nem a jogszerű, normatív, mindenkire érvényes és számon kérhető szabályok terepe, hanem a fogadott politikai család „mérték utáni szabósága”, ahol a család igényei szerint testre szabják a törvényeket. A parlament az önkényes döntések lepapírozását szolgálja csupán. **A törvény előtti egyenlőséget felváltotta a törvény utáni egyenlőtlenség.** Visszamenőleges hatályú törvényekkel utazhatunk a múltba, és a lézertechnikát alkalmazó sebész pontosságával zajlik – a politikai család feje által adott eseti felhatalmazások alapján – a személyre, csoportra, politikai barátokra és ellenfélre szabott jogalkotás: jutalmaz vagy büntet, privilegizál vagy diszkriminál.⁴⁵ Ez az egyedi lexek kora, amikor a jogszabályalkotási elveket megcsúfoló és tömeges ad hoc eljárásokkal igazítják a jogi környezetet a politikai család naponta változó igényeihez. Általános szabály helyett eseti kivételeket alkot.

A maffiaállamban a normativitással szakító önkényes **jogszabályalkotás az alábbi funkciókat látja el:**⁴⁶

- **I/A** A fogadott politikai család strómanjainak **az állami, közhatalmi pozíciókba történő kinevezésének** lehetővé tétele olyan esetekben is, amikor azt az összeférhetetlenségi szabályok nem tennének lehetővé: *lex Baranyay* (MFB elnök-vezérigazgatói kinevezés), *lex Vida* (adóhivatali elnöki kinevezés), *lex Szapáry* (nagyköveti kinevezés 72 éves

kora ellenére), *lex Domokos* (költségvetési tanácstagi kinevezés), *lex Polt* (legfőbb ügyészi nyugdíjba vonulási kötelezettség alóli mentesítés), *lex Borkai* (annak ellenére indulhasson a polgármesteri székért, hogy 5 helyett csak 4 éve szerelt le a katonai szolgálatból), *lex Töröcskei* (az Állami Autópálya Kezelő vezetőjeként ne kelljen lemondania addig összeférhetetlen tulajdonáról), *lex L. Simon* (ne legyen összeférhetetlen a Nemzeti Kulturális Alap vezetése és az államtitkári pozíció), *lex Mocsai és a harmadik lex Schmitt* (bizonyos munkakörök esetén már ne legyen szükséges a korábban előírt doktori fokozat) stb.

I/B Állami, közhatalmi pozíciókból történő önkényes eltávolítás törvényesített lehetővé tétele: *lex Nagy* (a versenyhivatal elnöke), *lex Baka* (a Legfelsőbb Bíróság elnöke, el kellett távolítani székéből a kormánygyakran kritikus főbíró) vagy *lex Jóri* (adatvédelmi biztos) stb.

- **II/A A fogadott politikai család politikai strómanjai, az általa uralt civil vagy politikai szervezetek, önkormányzatok javadalmazásának vagy támogatásának növelése:** *lex Szász* (a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének elnöke), *lex Járai* (a Magyar Nemzeti Bank felügyelő bizottsági elnökként 1,2 millió forintot kereshessen), *lex Schmitt* (köztársasági elnök nem kitöltött mandátum után is járjanak neki a volt köztársasági elnököket megillető juttatások), *lex Kovács* (a Költségvetési Tanács elnöke fizetését az addigi összeg kilencszeresére, havi 2 millió forintra emelték), *lex Hódmezővásárhely* (1,7 milliárdos támogatás az önkormányzati választások előtt), *lex Mádl Dalma* (lakást, kocsihatározatot, két titkárt és ingyenes egészségügyi ellátást biztosít az elhunyt köztársasági elnök/ök özvegyeinek is), *lex Hercegh Anita* (a mindenkori államfő házastársának biztosítását is az adófizetők állják), *Lex Szász 3.0* (biztosítja, hogy Szász Károly és vezetőtársai „lelépti díja” az MNB és a PSZÁF összevonása esetén is megillesse a PSZÁF vezetőit, és az továbbra se essen a 98%-os különadó hatálya alá) stb.

II/B Közhatalmi funkcióban lévő politikai opponensek, illetve kritikus civil vagy politikai szervezetek, önkormányzatok javadalmazásának, támogatásának csökkentése: *lex Simor* (az MNB-elnök fizetésének havi 2 millió forintra történő csökkentése), *lex renitenskedő*

országgyűlési képviselők (a képviselők tiszteletdíjából is le lehet vonni az esetleges pénzbüntetéseket, de ezt a strasbourgi Európai Emberi Jogi Bíróság a véleménynyilvánítás szabadságával ellentétesnek találta, és az az alapján kiszabott büntetések miatt kártalanítást állapított meg), *lex kommunista nyugdíjak* (a kommunista kiemelt nyugdíjak elvétele), *lex esztergomi adósságrendezés* (az ellenzéki polgármestert megfosztották egy eszköztől), *lex Esztergom* (a város középfokú ellátórendszerének einstandja, amit később a fideszes jelölt győzelme után visszavonnak), *lex nyugalmazott bírák* (65 helyett 62 évre csökkentik a nyugdíjkorhatárt a bírák és ügyészek esetében), *lex Fapál* (állami kinevezett hivatásos katona ne juthasson szolgálati lakáshoz a honvédelmi tárcától), *lex Margitsziget* (a szocialista vezetésű XIII. kerülettől a főváros közvetlen irányítása alá sorolja a Margitszigetet), *Lex Demokratikus Koalíció* (a volt szocialista miniszterelnök pártja ne alakíthasson önálló parlamenti frakciót) stb.

- **III/A Politikai strómanok vagy intézményeik kompetenciáinak kinevezés utáni kiterjesztése:** *lex Szalai* (a médiahatóság elnökeként rendeletalkotási jogot kapott), *lex Handó* (az Országos Bírósági Hivatal elnökeként bírákat és ügyeket tetszőlegesen áthelyezhet), *lex Tarlós* (Budapest főpolgármesterének történő újraválasztása után fontos ügyekben vétőjogot kap a fővárosi képviselőtestület döntéseivel szemben), *lex idős alkotmánybírók* (70. életév betöltése után is alkotmánybírák maradhatnak a 12 évre megválasztott tagok) *lex Polt* (megszűnt a Legfőbb Ügyész parlamenti interpellálhatósága, hivatali ideje 9 évre nőtt, valamint parlamenti 2/3-ad szükséges az utódja megválasztásához), *lex Esztergom* (a város középfokú ellátórendszerének einstandja, amit a fideszes jelölt győzelme után visszavontak) stb.

III/B A hatalmat ellenőrző intézmények, önkormányzati vagy szakmai testületek kompetenciáinak csökkentése: *lex Alkotmánybíróság* (az általa megítélhető kérdések körének erőteljes szűkítése, korábbi határozataik referencia státuszának hatályon kívül helyezése), *lex (felsőoktatási) Magyar Akkreditációs Bizottság* (az autonómiájának felszámolása, melynek nyomán a nemzetközi, ENQA tagságát felfüg-

gesztik), *Lex Mészáros Lőrinc*, felcsúti polgármester, Orbán „gazdatisztje” (az állami intézményekre bízva válaszolnak-e „a visszaélés szerű adatigénylést” elkövető újságírók/állampolgárok kérdéseire), *lex Papcsák*, fideszes elszámoltatási kormánybiztos (változtat a polgári perrendtartáson, annak érdekében, hogy nehezebben lehessen beavatkozóként belépni a perekbe), *lex átlátszó.hu*, kormánykritikus oknyomozó website (jelentősen korlátozza a közérdekű adatokhoz való hozzáférést), *lex kuruc.info*, amerikából üzemeltetett szélsőjobboldali website (a magyar állam blokkolhatja olyan külföldről üzemeltetett oldalakat, amelyeket a bíróság itthon jogszabályellenesnek ítélt) stb.

- **IV/A Lojális gazdasági vállalkozók kedvező helyzetbe hozása:** *lex MOL*, *lex OTP I. és II.* (I.: egyes adóterhek a lehető legkedvezőbbek legyenek az OTP-nek, II.: a bankok „ukrajnai illetőségű kapcsolt vállalkozásában” keletkező veszteségeket ezentúl leírhatják különadójukból), *lex CBA* (mentesíti a Fidesz elkötelezett élelmiszerüzlet-láncot egyes adófizetési kötelezettségei alól), *lex Mahir* (Simicska Lajos érdekeltségének biztosít kedvezményeket), *lex Duna Takaréék* (az Orbán Viktor új kedvenc oligarchája, *Garancsi István tulajdonában lévő takarékszövetkezet azon kevesek egyike, mely megúszta a több mint száz takarékszövetkezet „leállamosítását”*), *lex Andy Vajna I. és II.* (pályázat nélkül is lehet kaszinókoncessziót nyerni, valamint míg internetes sportfogadási oldalt Magyarországon az állami Szerencsejáték Zrt., addig online kártyatermet és kaszinót csak azok működtethetnek, akik rendelkeznek hazai kaszinóüzemeltetési koncesszióval, mely kitételnek jelenleg mindössze két ember cége felel meg: Andy Vajnáé és Szima Gáboré), *lex TV2* (csak akkor csökkenthető az idej reklámadó-alap, ha az adóalany 2013-as üzleti évének adózás előtti eredménye nulla vagy negatív, és így a kormány felvásárlási szándékának ellenálló RTL Klub elesett ettől a lehetőségtől), *lex FHB* (a „baráti” bankok úgynevezett könnyített tőke megfelelési szabályokat, valamint 136 milliárd állami forinthez, illetve annak hozamához való hozzáférést kaphatnak), *lex Continental* (2015 májusától a dohánygyárak/nagykereskedők és a kiskereskedők közé egy központi elosztó céget iktatnak be) stb.

IV/B A fogadott politikai családba nem betagozott vállalkozások kizorítása a piacról, kisajátításuk vagy e lehetőség jogi feltételeinek megteremtése: *lex MAL* (már környezeti katasztrófaveszély esetén is át lehessen venni a magántulajdonú cégek irányítását), *lex ESMA* (a szóban forgó kormánykritikus vállalkozás ne tudjon az addigi, koncesszióval birtokolt helyein kihelyezni bizonyos típusú reklámtáblákat), *lex Klubrádió* (segítségével a Médiatanács tízmilliókat követelhet évente a Klubrádiótól a nekik ítélt 92,9-es frekvenciáért), a további, e kategóriába tartozó lexekről – mint például a *lex vasárnapi zárvatartás*, *lex ágazati különadók*, *lex plázastop*, *lex élelmiszerlánc-felügyeleti díj*, *lex RTL Klub I. és II.*, már volt vagy még lesz szó stb.

- **V/A Politikai haszonnal járó, de legitim cél:** *lex Biszku* (az egykori belügyminisztert felelősségre lehessen vonni az 1956-os forradalom leverésében játszott szerepe miatt), *lex Brad Pitt* (a filmgyártási célú fegyverek is a fegyvertörvény részei legyenek), *lex Szaniszló* (a minisztert mentesíti az alól, hogy egy szélsőjobbodali újságírónak neki kelljen átadnia a kormány kitüntetését), *lex Varga* (egykes fideszes politikusok kínos ügyei miatt fontossá vált családon belüli erőszak komolyabb szankcionálása), *lex Hajdú-Bét* (kártalanítják egy csődbe jutott mezőgazdasági cég beszállító károsultjait), *lex Laborc* (az érintettek számára kötelezővé teszi a megjelenést a parlamenti vizsgálóbizottságok előtt), *lex bajai választási videó* (egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethetik majd azt, aki mások becsületének csorbítására hamisított vagy valótlan tartalmú hang-, illetve képfelvételt készít), *lex Rezesova* (a szabadlábra helyezés és a házi őrizet esetleges megváltoztatása), *lex KGBéla* (a szélsőjobbodali Jobbik Európa parlamenti képviselőjének gyanús orosz kapcsolatai miatt bevezetik a büntető törvénykönyvben a „kémkedés az Európai Unió intézményei ellen” elnevezésű tényállást) *lex Balettintézet* (a tulajdonos által romos állapotban tartott műemléki épületek állami visszavételének lehetősége) stb.

V/B Politikai haszonnal járó és nem legitim cél: *lex besúgó házmesterek* (új, kvázi politikai adatszolgáltatási kötelezettséget ír elő a társasházak közös képviselőinek), *lex ároktői banda* (az előzetes

letartóztatás időtartamát teszi végtelenné egyes súlyos bűncselekmények esetében), *lex Nemzeti Konzultáció* (megteremti a megfelelő törvényi hátteret a kormány választási adatbázisépítő levelezési kampányainak), *lex Norma* (történelmi sportterületté minősít egy budai természetvédelmi területet, így enyhébb környezetvédelmi szabályok vonatkoznak rá), *lex választási évi költségvetés* (a kormány ráér az önkormányzati választások után benyújtani a következő évi költségvetést), *lex Turul* (megmaradhatott az amúgy törvénytelenül felállított Turul szobor a XII. kerületben) stb.

5.5.5. Az egyéb közhatalmi intézmények kontroll funkcióinak kiiktatása

Egy parlamenti döntést követően az első törvényt megállító joggal rendelkező pozíció a **köztársasági elnöké**, mivel ő akár a parlamenthez vissza, akár az Alkotmánybírósághoz is elküldheti az elfogadott törvényeket. Orbán levette a korábbi, a Fidesz iránt lojális, de valamennyire mégis szuverén Sólyom László köztársasági elnök (2005–2010) újraválasztására tett kísérletet. Neki csinovnyik kellett, akit meg is talált az egykori kommunista párt kegyencének, az Országos Testnevelési és Sporthivatal (OTSH) miniszterhelyettesi rangú alelnökének, Schmitt Pálnak a személyében. Schmitt egyetemi doktoriját érintő plágiumbotrányát követő lemondása után hazarendelte – a korábban a Fideszen belüli „szervezkedésen” rajtakapott egykori frakcióvezető – az Európai Parlamentbe száműzött Áder Jánost. Áder 2010 után a nyíltan manipulatív új választójogi törvény megalkotásával rehabilitálta magát, és köztársasági elnökként is bizonyította, hogy méltó a Keresztapa bizalmára: a köztársasági elnök gondosan megkoreografált szuverenitása az alkotmányosság felszámolásával szembeni fellépés helyett csak jelentéktelen ügyekben történő „jogászkodásban” merül ki. Néhány törvényt abban a tudatban küld vissza újratárgyalásra az Országgyűlésnek, hogy tudhatja, csak egy megalázó színjáték részese: a parlament rendre érdemi vita nélkül, az általa kifogásolt részekre még egy lapáttal rátéve fogadja el újra a visszaküldött törvényeket. S ezután ő már nem fordulhat az Alkotmánybírósághoz. A legfőbb közjogi méltóság

szimbolikus leértékelését jelzi a miniszterelnök mögé történő lecsúszása is a protokolláris ceremóniakon. A köztársasági elnök valójában **nem a nemzet, hanem a politikai család egységének a kifejezője**, nem a liberális demokrácia, hanem a maffiaállam rendjének őre.

Egy törvény útjában álló következő akadály az **Alkotmánybíróság (AB)** lehet. Ám e testület megregulálásának folyamata is a végére ért. Lét-számát a parlament megnövelte, az új alkotmánybírók jelölését végző parlamenti bizottság paritásos jellegét megszüntette, így a kormánytöbbség akadálytalanul delegálhatta lojális kádereit a testületbe. Mivel azonban az AB egyes tagjai esetében az elmozdíthatatlanságuk kétélű fegyvernek bizonyult, és némi szuverenitásra nyújtott számukra bátorságot, törvényi úton korlátozták jogkörét, vagy az Alkotmányt változtatták meg, hogy az adott ügyben így szüntessék meg az AB lehetőségét a jogsértés elleni fellépésre. De volt, amikor Orbán már az alkotmánybíróági döntés előtt üzent, mint például a magán-nyugdíjpénztári vagyon lerablásakor: „Kár azt az illúziót kelteni, minthogyha (...) akár alkotmánybíróági ítélettel ez a helyzet megváltoztatható lenne. Nem lehet. Ez egy végleges rendszer. Kétpilléres magyar nyugdíjrendszer.”⁴⁷ Ez nem volt más, mint a testület halotti bizonyítványának kiállítása. Értettek is a szóból: a kormányzati tisztviselők indoklás nélküli felmondásának alkotmányellenességéről szóló határozatot már eleve úgy alkotta meg a testület, hogy a Fidesz is jóllakjon, és az AB is megmaradjon. Az alkotmányellenes kormányzati felmondási gyakorlat veszteseit az AB nemhogy megvédte volna, hanem még három hónappal meg is toldotta az alkotmányellenes eljárás folytatásának lehetőségét. Hátha még nem fejezte be a Fidesz a közzsféra átfogó politikai tisztogatását.

Az Alkotmánybíróság súlytalanná tételét kísérte az **„igazságszolgáltatási reform”** keretében felálló **Országos Bírói Hivatal (OBH)** politikai befolyás alá vonása is. Az addigi független szakmai testület helyett a miniszterelnök családi barátja, egy fideszes EP-képviselő felesége egy személyben dönthet a bírák kinevezéséről, kirendelésükről, előmenetelükről, az ügyek egyes bíróságokhoz történő kiszignálásáról. Az OBH vezetőjét kétharmados parlamenti többség választja 9 évre, így ha ez a minősített

többség a jövőben nem lenne meg, az új szabályozás alapján a hivatalvezető a helyén maradhatna akár élete végéig. Az európai uniós kritikák nyomán ezt a lehetőséget később az általa kinevezett helyettesére testálták. Kényszernyugdíjazással szabadultak meg a vezető bírák jelentős részétől, miközben az általános nyugdíjkorhatárt – ezzel szembemelve – felemelték. A bírákat egzisztenciálisan függő helyzetbe hozták. Ügyvédek kizárásával megfélemlíthetik a gyanúsítottakat, vádlottakat.

A **hatalomkoncentráló Blitzkrieg** keretében 2011 tavaszára a többi független intézményt, az **Állami Számvevőszéket**, a **Költségvetési Tanácsot**, a **Gazdasági Versenyhivatalt**, a **közmédiумokat** is bevették. A **Nemzeti Bank** – még az előző kormány által, 2007-ben kinevezett – elnöke az ellene irányuló karaktergyilkossági akciók ellenére és a nemzetközi tiltakozás miatt ugyan mandátumának lejártáig, 2013-ig, a hivatalában maradhatott, de a lex-önkények egyikével a **Monetáris Tanács**, illetve a Nemzeti Bank alelnökei számának és jogosítványainak bővítésével és e testületeknek a politikai család kádereivel történő feltöltésével a nem kedvelt bankelnök mozgásterét szűkítették.

A közhatalmi intézmények új kádereinek rekrutációja sem a klasszikus pártdiktatúrák mintáit követi. Ugyanis míg azokban a mobilitási csatornák szabályozottak, részben magán a párton belül, részben a nómenklatúra által, addig a maffiaállam delegáltjai **helytartók és strómanok**, akiket rendszerint személyes lojalitási és/vagy üzleti szálak fűznek a politikai családhoz. Lehetnek akár a család oligarchái, akár könyvelői, mint a belügy-miniszter vagy a gazdasági ministerek esetében.

5.6. Bürokratikus szakigazgatás helyett a fogadott politikai család bizalmasai és személyes helytartók révén folytatott igazgatás

5.6.1. A szakigazgatás megfélemlítésének eszköztára

A rendszerváltást követő húsz év arra sem volt elég, hogy a politikai és szakmai pozíciók között világos és elfogadott határvonal legyen húzható

a **kormányzati és önkormányzati apparátusokban**. Ezért a kormányváltások során a személycserék a szakembergárdát is egyre nagyobb mértékben érintették. Ez az eszkalálódó folyamat hozzájárult a mindenkori kormányok szakigazgatási–bürokratikus értelemben vett kormányzásképtelenségének – már említett – kialakulásához. Az egyre alacsonyabb szintű szakigazgatási pozíciók politikai jutalomkénti osztogatása gyakorlatilag szétverte a pártsemleges közigazgatás még meg sem gyökerezett Max Weber-i ethoszát.

A **2010-es kormányváltás** ebbe a folyamatba is újdonságot hozott. A tisztogatás alanyai nemcsak az „anyaintézményben” betöltött állásukat veszítették el, hanem kvázi foglalkoztatási tilalom alá kerültek a teljes állami vagy államhoz köthető szférában. A Fidesz szisztematikusan igyekezett a szolidaritási hálókat szétszaggatni és megakadályozni a közszolgálati elit vele nem szimpatizáló tagjainak felszínen maradását. A lekáderizáltak kapcsolatainak feltérképezésében számos beszámoló szerint a Facebookon található adatokat is felhasználják. Nem véletlen a köztisztviselők alulreprzentáltsága e virtuális, ám transzparens közösségekben. De érthetően merültek fel aggályok a magánnyugdíjpénztárak kormányzati lerablását követően a továbbra is a pénztárakban maradó „renitens” tagok adatainak az állami munkahelyeknek történő kiszolgáltatásával kapcsolatban is. A köztisztviselőket egyenesen arra kényszerítik, hogy ha állásukat meg akarják tartani, önként vegyék tudomásul esetleges – bírósági felhatalmazás nélküli – titkosszolgálati megfigyelésüket. A kampányszerű, tömeges személycseréket kezdetben megkönnyítette az indoklás nélküli felmondás intézménye és a szférán belüli elhelyezkedést lehetetlenné tevő feketelisták burjánzása. A Költségvetési Tanács – pártpolitikától független – teljes szakértői gárdájának elbocsátásakor például minisztériumi utasítás intézkedett arról, hogy az elküldött szakembereket a minisztérium semelyik más intézményében ne alkalmazzák. Az ilyen üzenetek segítettek kialakítani azt a helyzetet, hogy a hatalom által stigmatizált emberek előtt a szakigazgatás teljes területén bezáródjanak az ajtók. Az önkényhatalmi technikáinak nyilvánosság előtti leleplezése pedig – paradox módon – a félelmet, az igazodást és a behódolást erősítette.

5.6.2. Max Weber a modern bürokratikus szakigazgatáshoz vezető történeti útról

A bürokratikus szakigazgatás lebontásának megértéséhez érdemes visszanyúlni Max Weber írásaihoz, amelyekben a polgári demokráciákat jellemző elkülönült szakigazgatáshoz vezető történelmi evolúció egyes modellszerű fázisait jellemzi.⁴⁸

„Az úr vagy igazgatási csoport nélkül vagy igazgatási csoport igénybevételével uralkodik. (...) A tipikus igazgatási csoport verbuválódhat a.) azok közül, akik tradicionálisan, tisztelet alapján kötődnek az úrhoz (»patrimoniális eredetű« igazgatási csoport): „nemzetséghez tartozók”, „függő helyzetben lévő házi hivatalnokok”, „kliensek” stb. „b.) a másik esetben azok közül válogatják az ügyeket intéző csoportot (extrapatrimoniális eredetű igazgatási csoport), akiket személyes bizalom fűz az úrhoz”, a legkülönbélebb szabad kegyencek, vagy az úrhoz tartozásukat hűségesküvel legitimálták (vazallusok), vagy szabad hivatalnokok.”⁴⁹ Amikor az igazgatási feladatokat vazallusok dominálják, az a patrimoniális uralomnak már rendi formája, ahol „az igazgatást végző csoportra ruházott úri hatalmi jogok, és a velük járó kedvező gazdasági lehetőségek el vannak sajátítva”, akár egy szervezet, akár egyének által.⁵⁰

A szabad hivatalnokok által végzett – a modern társadalmakban szokásos – **bürokratikus szakigazgatás jellemzőit** Max Weber az alábbiak szerint foglalja össze:⁵¹

- folyamatos, szabályokhoz kötött hivatali ügyvitel,
- világos illetékességi, hatásköri rend,
- hivatali hierarchia,
- technikai szabályok és normák, melyek racionális alkalmazása a hivatalnoki státus elnyeréséhez szükséges szakképzettséget feltételez,
- az igazgatást végző csoport és az igazgatási, valamint a termelőeszközök teljes szétválasztásának elve érvényesül,
- a hivatali állást az azt betöltő személy nem sajátíthatja el, nem formálhat rá személyes jogot,

- az ügyiratokon alapuló igazgatás elve érvényesül; az ügyiratok és a hivatalnokok folyamatos ügyintézése együttesen alkotják a működő hivalt,
- a fenti elvek szerint működő igazgatási csoportot nevezzük hivatalnokseregnek, bürokráciának.

5.6.3. A modern bürokratikus szakigazgatás lebontása a maffiaállam viszonyai között

A korrupciós rendszerek váltógazdaságán át a maffiaállamig vezető történetben a fenti evolúciós folyamat inverzéről, egyfajta regresszióról van szó, amely a modern bürokratikus szakigazgatástól fordul vissza az archaikus igazgatási modellek felé: „a patriarchalizmus és a patrimonializmus tartalmi, materiális beállítottságú – haszonelvű vagy szociáletikai vagy anyagi természetű »kultúr«-ideálokat követő – gazdaságsszabályozásra törekszik, tehát nem a gazdaság formális – jughoz igazodó – racionalitását tartja szem előtt.”⁵²

Mióta a modern demokráciákban a bürokratikus igazgatás már nem az úrnak, hanem választott testületeknek (parlamentnek, kormánynak, önkormányzatnak stb.) van alávetve, állandó kérdés, hogy hol kell meghúzni a határt az uralomhoz kötődő politikai és szakigazgatási kompetenciák, pozíciók között. Megfelelő – a politikai szocializációban és kultúrában gyökerező – önkorlátozás nélkül állandó a késztetés, hogy ne csak a par excellence politikai pozíciók, hanem a szakigazgatás egyre mélyebb rétegei is a pártpolitikai zsákmányszerzés tárgyai legyenek. **Kezdetben még csak szakemberek cseréjéről** beszélhetünk, ahol a kinevező politikai erőnek elkötelezett, de mégis szakemberek kerülnek pozícióba. Majd ezt követi az a fokozat, mikor a „lojális szakember” jelzős összetételben már a lojálisra helyeződik a hangsúly. **Végül pedig a szakértelem teljesen alárendelődik a pártalkötelezettségnek.** Ez a **pártkatonák** világa, mikor a bürokráciát nemcsak a politika világával közvetlen érintkezésben lévő posztokon, hanem mélységében is átítatja azon hivatalnokok tömege, akiknek alapvető szakértelmévé a pártlojalitásuk válik.

A maffiaállamban a bürokratikus szakigazgatás felülről történő lebontása azonban nem pusztán azt jelenti, hogy pártkatonák lépnek az igazgatási irányítás vezető pozícióiba. Ugyanis **a fogadott politikai család kinevezettjei már annak – és nem a pártnak – a bizalmasai, azaz személyes helytartók. Szolgáló nemesek**, akiknek rendies jogaik ugyan nincsenek, de rendies juttatásaik igen. Nem a párthoz lojálisak, hanem az úrhoz, a politikai család fejéhez, akihez közvetlenül vagy személyes függőségi láncolatokon keresztül vannak bekötve.

A maffiaállam igazgatási rendszerén belül egyre inkább előtérbe kerülnek **a tradicionális önkényuralom mintái**, ahol a patriarchális család fő nem jogszerű viszonyok közt kormányoz, hanem maga vagy bizalmasai útján rendelkezik, és így oldja fel és igazítja saját igényeihez a modern államra jellemző bürokratikus szakigazgatás vonásait.

Ezáltal a bürokratikus szakigazgatáson belül:⁵³

- „*a tárgyilag körülhatárolt, szabályokban rögzített illetékesség*” fellazul; a politikai kinevezettek a fogadott politikai család legkülönbözőbb szerepeit látják el az igazgatás legitim szférájában: stróman, helytartó, komisszár, gazdatiszt, pénztárnok stb., mely elnevezések szociológiailag pontosabban írják le e szerepek tényleges funkcióit, mint az igazgatási pozíciók hivatalos meghatározásai;
- „*a világosan rögzített, racionális hierarchia*” meg bomlik; a fogadott politikai család bizalmasai szabadon járnak át a közigazgatás alsó és felső régiói között;
- „*a szabad szerződés alapján történő, szabályozott alkalmazás és a szabályozott előmenetel*” normatív rendszerét lebontják; az életpályamodellek bevezetése ürügy a teljes tisztogatásra, a szakapparátus egészének a startvonalra állítására, illetve az előmeneteli döntések centralizálása és szubjektív elbírálási mechanizmusai révén a normatív előmeneteli rendszert diszkrecionális, politikai érdekek vezérelte döntési mechanizmusok váltják fel; és ha a gumiszabályok még mindig túl feszesek a fogadott politikai család személyzeti érdekeinek az érvényesítéséhez, akkor testre szabott jogszabályokkal alakítják a „normatív” környezetet az igényekhez;

- „*a szakmai iskolázottság mint norma*” relativizálódik; szükség esetén sajátos mentességek nyitják meg az utat a korábban szigorú szakképzettségi előírásokat követelő pozíciók betöltése előtt;
- „*a fix fizetést*” kísérő folyó javadalmazások és vagyoni jogosultságok, juttatások a hierarchiában emelkedve egyre nagyobb mértékben haladják meg a legális bevételből származó bevételi forrásokat, amit jól szemléltet néhány szerencsétlenül kitöltött vagyonyilatkozat; ezek nem a korrupció egyedi esetei, hanem a fogadott politikai család által jóváhagyott juttatások; a közhatalmi szférában poligarcha rangjára emelkedő személyek vagy néhány helytartó ugyanakkor már hűbéresi, a „rendi patrimonializmusra” jellemző helyzetű, önálló gazdálkodási/gazdagodási lehetőséggel rendelkezik a rájuk bízott – de olykor nem is a formális pozíciójuk kompetenciájába tartozó – területeken (közéjük tartozik például Kósa Lajos, Debrecen és Lázár János, Hódmezővásárhely egykori polgármestere vagy éppen Andy Vajna, filmügyi kormánybiztos és állami kaszinó-koncessziók nyertese).

5.6.4. Miért nem tekinthető patrimonális rendszernek a maffiaállam?

„*Patrimonálisnak* nevezünk minden elsődlegesen tradicionális beállítottságú, de az úr teljesen kibontakozott személyes előjoga alapján gyakorolt uralmat” – írja Max Weber.⁵⁴ Majd úgy folytatja, hogy „*szultánizmusról* pedig olyan patrimonális uralom kapcsán beszélünk, amely az igazgatás mikéntjét tekintve elsődlegesen a tradíciókhoz nem kötődő szabad önkény szférájában mozog. A különbség azonban teljesen elmosódó. A *kezdeti* patriarchalizmustól mindkettőt (...) az különbözteti meg, hogy létezik személyesen az úrhoz kapcsolódó *igazgatási csoport*.”

Mégis, ha ez a leírás jellemző a maffiaállam igazgatási gyakorlatára, miért nem tekinthető az így kialakult rendszer patrimonálisnak?

Egyrészt azért nem, mert – amire korábban már utaltunk – a patrimonális rendszer magában hordja saját legitimitációját: az úr nem szorul megerősítésre alattvalóitól, nem választják. Ezzel szemben a maffiaállamban az uralom szociológiai természete (diszkrecionális, s nem normatív

döntéseken nyugvó, általános patrónus–kliens viszonyok) és a rendszer legitimitációja nincs harmóniában egymással, nem fedi egymást. (Erről még később.)

Másrészt a maffiaállam az igazgatási rendszernek nem az egészét, hanem csak az ideológiai, hatalmi és vagyonosodási szempontból fontos elemeit, szintjeit hatja át. Az egyéb – ebből a szempontból indifferens – területeken megelégszik a tetszőleges beavatkozás lehetőségének és az apparátus lojalitásának biztosításával, illetve – ha szükségesnek találja – pozíciók osztogatása révén kliensei javadalmazásával. Nem is áll érdekében a modern társadalmak által igényelt összetett szakigazgatási hálózat teljes felborítása: beavatkozási lehetőségei teljes körűek, de csak szükség esetén gyakorolja azokat. Ebben is különbözik a 20. századi magyar autokratikus rendszerektől. A jobboldali autokrata Horthy-rendszer a bürokratikus igazgatás csúcsaira telepedve jogszerű eszközökkel közvetítette politikai elvárásait, miközben nem kezdte ki az alatta lévő apparátusok működésének szakszerűségét, poroszos precizitását és ethoszát. A kommunista Rákosi- vagy a Kádár-rendszer egyfelől a szakapparátuson kívüli, a kommunista pártban nyilvántartott előmeneteli renddel, a nomenklatúrával szabályozta, hogy az államosított társadalomban ki milyen pozícióba kerülhet, másfelől a gazdasági és politikai szakigazgatás megkettőzésével, a politikai komisszárok, a delegált párttitkárok rendszerével nyíltan biztosította a hatalmi ellenőrzést a politikailag megbízhatatlan szakértelem felett.

Harmadrészt – ugyan más és más okok miatt, de – sem a demokráciák, sem a diktatúrák nincsenek „rászorulva” a stróman intézményére: egyszerűen bennük mindenki az, ami. Akár a jogrend, akár az erőszak által.

5.7. A társadalmi autonómiák felszámolása

A patrónus–kliens típusú viszonyok kiépítése természetesen nem csak a direkt közhatalmi szférára érvényes, hanem **a társadalom nem közhatalmi, autonóm intézményeire** is: nem csak alávetéséről van szó, hanem a helyi önkormányzatoktól, a civil szférán át a média világáig terjedő

szerveződések, intézmények **politikai betöréséről**. Ennek eszközei széles skálán mozognak: **államosítás – felvásárlás – behódoltatás – domesztikálás – gettósítás – kiszorítás – felszámolás**.

5.7.1. *A helyi autonómiák felszámolása: önkormányzatok helyett „gondnokságok”*

Az önkormányzatok autonómiáját a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium alá tartozó, általános hatáskörű szervek jogosítványainak és intézményrendszerének bővítésével korlátozta a kormány. A történelmi emlékekre hajazó „vármegyei” kormányhivatalok létrehozásával az önkormányzatok közigazgatási hatásköri kompetenciáit jelentős mértékben elvonták, amit a hasonlóan önkormányzati kompetenciákat kisajátító, alsóbb közigazgatási szintű **járási kormányhivatalok** felállítása követett. Ennek nyomán gyakorlatilag államosították az addig döntően önkormányzatok által tulajdonolt és üzemeltetett oktatási és egészségügyi intézményrendszert. Az **önkormányzatokból valójában gondnokságok** lettek. A kommunista korszak tanácsrendszerére emlékeztető, a kormánynak és pártközpontnak alárendelt tanácsi végrehajtó bizottsági titkárok világa tért vissza: ma újra a központi kormányzat különböző szintjeihez kötődik a helyi hivatali, közszolgálati elit kinevezésének joga. Olyan **egyablakos ügyintézés** jött létre, **ahol minden ablak mögül a politikai család fejének vazallusa tekint az állampolgárra**.

Az önkormányzati intézmények jelentős részének államosítása, erre hivatkozva pedig az e feladatok ellátásához szükségesnél jóval nagyobb elvonás azt eredményezte, hogy a mintegy 3200 önkormányzataból 2900-nak nincs nem determinált, tehát szabadon – például fejlesztésekre – elkölthető forrása. Így válnak önkormányzatok helyett korlátozott jogkörű gondnokságokká. Az „önkormányzati költségvetési előirányzat 2014-ben 30 százalékkal volt kisebb a 2010. évi tényleges kiadásoknál. A kisebb helyi költségvetés finanszírozási forrásai közül a megosztott személyi jövedelemadó kikerült, ami csökkentette a helyi gazdasági érdekeltiséget és növelte a támogatásfüggést. (...) Mindezek pedig az átpolitizált

közigazgatásban nyilvánvalóan csak **politikai lojalitás és hivatali igazodás mellett működnek**. A helyi választói akaratsnak való megfelelés már kevésbé lesz fontos, hiszen az eredmények a külső források megszerzésén, a települést érintő egyedi döntések alakításán múlnak. Ez pedig már kevésbé átlátható folyamat, amelyet a választók vagy a civil szervezetek már nem tudnak ellenőrizni, így mindenképpen jelentős korrupciós kockázatokkal jár. (...) Vajon a központosított állami szektoron belül működhet-e eredményesen a weberi bürokrácia, amikor hiányzik a politikai–társadalmi elszámoltatás rendszere? A centralizált döntéshozatalban egyre nagyobb lesz az információs aszimmetria és ez az új döntési mechanizmusban a korrupció új formáit termeli ki.”⁵⁵

5.7.2. Az értelmiség autonóm tereinek felszámolása – kultúra, oktatás

5.7.2.1. A kultúra

A kulturális pozíciók elitcseréjének a Fidesz első kormányzása idején, 1998 és 2002 között még újtját állta az önkormányzati politikai térkép sokszínűsége. Míg a küzdelem akkor önmagában a kulturális intézményvezetői pozíciókért vagy éppen egy-egy nagy állami kulturális megrendelésért folyt, 2010 után a szándék egyértelműen más irányt vett: a cél az elosztói pozíciók szisztematikus meghódítása lett a kulturális élet különböző szegmenseiben.

A kulturkampfbán már nem pusztán az a kérdés merül fel – „az emberek” ízlésvilágával való demagóg szembeállítással –, hogy minek „ilyesmikre” az adófizetők pénzét költeni, hanem kriminalizáló kampányokban köztörvényes bűnözőkként, csalókként bélyegzik meg a rendszerkritikus vagy annak vélt alkotókat. A fideszes elszámoltatási kormánybiztos felszólítására igazságügyi szakértők vizsgálták egy-egy filozófiai mű vagy egy-egy kortárs képzőművészeti alkotás elkészültéhez szükséges „értékarányos ráfordítás” meglétét vagy annak hiányát, az innovációs alap pályazatait vagy a felsőoktatási PPP-s, a magántőke bevonásával megvalósuló beruházásokat vizsgáló eljárás keretében. A „minek ez a blabla”, „minek ez a kriksszkraksz” kultúraromboló hevületében a különböző okokból

frusztráltak alulról jövő nyomása találkozott a Fidesz vezető garnitúrájának a nyugati értékrendet képviselő magyar kulturális elittel szembeni gyanakvásával. Ezt a nyelvet, ezt a kultúrát egyszerre nem érti és tart tőle, ezért használja vele szemben a közízlés és az irigység elegyéből gyúrt populizmust. Oszítja a „lokális kopjafafaragók” meg nem értettségét és sértettségét a „globális nonfiguratívokkal” szemben. Így csinál állami forrásból támogatott helyet a saját híveinek.

De a probléma némileg összetettebb annál, semhogy a kulturkampf hagyományos értelmezése eligazítana benne.

A kultúra szimbolikus terei a Fidesz számára még csak véletlenül sem lehetnek a nemzetidegen erők kezén. Liberálisok nem építhetnek Nemzeti Színházat a nemzetnek, és nem adhatják annak igazgatóját.⁵⁶ Az új kurzus igazgatója még fel is szenteltette a Nemzeti Színházat, ezzel mintegy kijelölve művészetének cenzurális kereteit. Ez nem pusztán pozíciók vagy ahhoz kapcsolt állami támogatások feletti osztozkodás kérdése: a Fidesz **szakralizálja a kultúrát**, és annak szimbolikus elemei számára nem képezhetik alku tárgyát. A kultúrát **nem fogyasztja, hanem ritualizálja, s mint szentséget felmutatja**. Már csak azért is, mert a hagyományos kultúrafogyasztók ebből nemigen kérnek. De ez nem is jelent igazi problémát, mert a Fidesz a szakralizált kultúra szimbólumaival **a kultúrán kívüli közönséget szólítja meg**. Már nem kell a Nemzeti Színházba járni annak, aki az új kurzus híve, elég a kultúrát politikai nyilatkozatok vagy tüntetések formájában fogyasztania. Ez már hozza számára az élményt és a kötődést. A kultúra hagyományos értelemben vett művelői és fogyasztói ezt a folyamatot már **nem is kultúrharcként, hanem kultúraellenes harcként élik át**. A kultúra ízléskérdésből hitkérdéssé, műélvezetből tanúságtétellé válik. S mint ilyen, direkt politikai állásfoglalássá.

A politikai család fejének kegyencei mint **helytartók**, egyszerre **egy-egy műfaj papjaiként és pénztárosaiként látják** el – a színháztól a filmig, az építészettől a képzőművészetig, a komolyzenétől a Magyar Művészeti Akadémiáig és a Nemzeti Kulturális Alapig – a kultúra egyes területeinek családi felügyeletét. Az állami források elosztásánál holmi zsúrikkel, bírálóbizottságokkal formálisan is csak ott bajlódnak, ahol a törvény még

megkívánja, bár ezek működése is egyre inkább a behódoltatás szertartásává válik. A paternalista vazallusrendszer ott érvényesül igazán, ahol az adott műfaj állami támogatásra, intézményi fenntartásra szorul. A művészek is ott a legkiszolgáltatottabbak.

A helytartói szerepet elláthatja akár miniszterelnöki megbízott (mint a „tudatos nemzeti gondolkodás megalapozásáért” felelős Kerényi Imre), akár kormánybiztos (mint a filmgyártásért felelős Andy Vajna vagy az „egységes komolyzenei koncepció kialakításáért és végrehajtásának koordinálásáért felelős kormánybiztos” Batta András), akár a Magyar Művészeti Akadémia elnöke (mint a képzőművészetért felelős Fekete György), akár színigazgató (mint a színházakért felelős, a Nemzeti Színházat igazgató Vidnyánszky Attila). Az ő esetükben már nem bajlódnak azzal, hogy az egyes területek feletti dominanciát holmi szakmai, testületi kuratóriumi többségekkel biztosítsák, egyszerűen kinevezik az adott területek helytartóit. Ők, ha kell, egyedi döntéseikhez csak megrendelik a szükséges törvénymódosítást, rendeletet, szolgálatkész zsűrit, karaktergyilkos kampányt. Legitimációjukat nem a jogállami szerepből, hanem a politikai család fejének megbízásából merítik. S már a felügyelt szféra szereplői is, mint az adott terület felkent, teljhatalmú uraihoz viszonyulnak hozzájuk.

A rezsim kultúrpolitikája ugyanakkor nem doktriner: elvszerűsége számító, indulata racionalis. Néhány vonatkozásban azonban nem enged:

- elfoglalja a szakralizált területeket, intézményeket;
- nem engedi át a szélesebb publikumot elérő közszolgálati médiát;
- nem megsemmisít, csak elsorvaszt, kiéheztet, vagyis nem hajlandó közpénzből támogatni a politikai ízlésének nem megfelelő alkotót, társulatot stb.;
- nem tilt, csak szubkultúrába – vagy ellenkultúrába – szorít.

Olykor, ha úgy tetszik, a művészt és nem a művészetét kanonizálják, mint teszik ezt azokkal a **védelem alá helyezett művészekkel**, akiknek a művészete egyébként minden elemében tagadása mindannak, amit a Fidesz-kurzus művészileg is képvisel. Ezt a látszólagos ellentmondást a művészeknek a hatalom iránti lojalitása vagy akár csak semleges hallgatása oldja fel.

Sőt, a politikai család oligarchái, ha más az ízlésük, mint a kurzus által preferált mainstream, és kedvük tartja, akár be is vásárolhatnak alternatív művészeti vállalkozásokba, műhelyekbe. Ilyenkor még támogatások (mint például az Európa egyik legjobb jazz klubjaként számon tartott, egy átépített egykori szovjet uszályon működő A38) vagy éppen az ideiglenesen visszatartott működési engedélyek kiadása (mint például a nemzetközileg is a legnagyobb nyári zenei rendezvények egyikének számító Sziget Fesztivál) is előfordul.

A nem állami vagy önkormányzati fenntartású kulturális intézmények támogatásának legfontosabb intézménye az 1990-es évek elején létrehozott **Nemzeti Kulturális Alap (NKA)**, amely bevételeit a – tv-készülékektől, a nyomtatókon át a számítógépekig terjedő skálán fellelhető – kultúrahordozó termékek után befizetett járulékokat osztja újra. Az alap dinamikus növekvő bevételeiről pályázati úton, autonóm módon szakmai kollégiumok döntöttek. Tagjaik döntő többségét szakmai szervezetek delegálták, és az NKA teljes bevételeinek mindössze 10 százaléka képezett úgynevezett miniszteri keretet. Ez utóbbit a Fidesz már első kormányzása idején 50 százalékra emelte, s növelte a zsúrikben a minisztériumi delegáltak számát. 2002-ben a szocialista kulturális vezetés csökkentette a miniszteri keret arányát, de csak 25 százalékra. 2012-től viszont a Fidesz kormány már magát a minisztert nevezte ki az NKA elnökének, s egyben vétőjogot biztosított neki bármilyen pályázati döntésben, amellyel egy legalább részlegesen autonóm kultúrafinanszírozó intézményt teljes mértékben politikailag motivált, klientúraépítő–ető érdekeknek rendelt alá.

A 2000-es években a vállalkozások társasági adójuk egy részéből már támogathatták filmek elkészítését. Ezt a rendszert terjesztették ki 2009-ben előadó-művészeti szervezetek támogatására (társasági **adókedvezmény meghatározott kulturális célokra – TAO**), ami jelentős, decentralizált csatornákon elosztható forrást eredményezett. Az elvileg fontos kultúratámogatási rendszer azonban az utóbbi években erősen torzult. Egyrészt a támogatható tevékenységek körébe felvették a látvány-sportokat, köztük a Keresztapa hobbiját, a futballt, ami a felajánlható források nagy részét „védelmi pénzként” elszívja. Másrészt az e forrásból

részesülő állami vagy önkormányzati kulturális intézmények addigi támogatását fenntartóik – e forrásokra hivatkozva – elkezdtek csökkenteni. Harmadrészt a nagy támogató közműcégek a kormányzat populista „rezsicsökkentő” politikája miatt veszteségesekké válva nagyrészt kiestek a szponzorok köréből. Negyedrészt politikai félelmek korlátozzák a kormányzattal kritikus kulturális műhelyek támogatását. S végül, ötödrészt egy egész korrupciós ágazat épült ki az addigi kultúramenedzselő cégekkel „versenyezve” a nem kis részben politikai kapcsolatok által befolyásolt, s emiatt növekvő közvetítői jutalékért.

A **művészetkritika** is gettóba szorult. Helyére a befogadott művész melletti kormányzati elkötelezettség kommunikációja lépett. A művész alkotói terének közönségét messze meghaladó hatókörű kontrollált média felemel vagy letaszít. A művészek számára megfontolandó a nyílt szembenállás, mert többnyire egyenlőtlen és egzisztenciális ellehetetlenülést eredményező a maffiaállammal folytatott küzdelem. Persze vannak műfajok, amelyek fogyasztása piacibb, nemzetközibb, s így nem függenek oly mértékben az állami forrásoktól.

5.7.2.2. Az oktatás, tudomány

A **közoktatás totális államosításával** az iskola világának szereplőit – szülőt, diákot, pedagógust és az addigi, többnyire önkormányzati fenntartókat – megfosztották a jogaiktól. Az oktatás **közszolgáltatásból közszolgálat**tá minősítésével az iskolából kaszányát csináltak, a pedagógusból pedig kiképzőtisztet. Ennek eredményeképpen:

- közvetlenül a miniszter nevezi ki a több mint ötezer iskola igazgatóját, az iskolákban nem az iskolaigazgató, hanem a járási kormánytisztviselők döntenek a tanárok alkalmazásáról;
- a magyar pedagógusoknak most már csak egyetlen munkáltatójuk van, a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK), így elbocsátásuk gyakorlatilag a tanári pályáról történő kizárásnak tekinthető; kötelezően besorozták őket a – kormány transzmissziós szíjaként működő – Nemzeti Pedagógus Karba, miközben a szakszervezetek

- mozgásterét szűkítették; iskolaigazgató, tanár csak a járási oktatási kormányhivatalnak engedélyével válaszolhat a sajtó kérdéseire;
- az iskolák munkáltatói és gazdálkodási jogosítványait elvonták, a tantervtestületek autonómiáját felszámolták, a tantervalakítási szabadságukat korlátozták, tankönyvválasztási jogaikat a minisztérium által ajánlott tantárgyankénti 2-2 könyvre korlátozták;
  - az oktatás ideológiai indoktrinációjának megalapozását szolgálja a tankönyvpiac felszámolása, a tankönyvelosztás állami monopóliummá tétele, a tankönyv-akkreditáció szakmai mechanizmusának a miniszteri tankönyvpályázatokkal való felváltása, a magán-tankönyvkiadók törvényesített kiszorítása, egyesek állami felvásárlása, mások adminisztratív tönkretétele, a Nemzeti Alaptanterv (NAT) kurzusideológiai szempontú átalakítása, a hittan, illetve erkölcsstan kötelező oktatása, valamint a diák döntésének, hogy a kettő közül melyiket választja, a bizonyítványában való regisztrációja;
  - a mobilitási csatornákat politikai kontroll alá vonják, a mobilitás szempontjából meghatározó fontosságú gimnáziumi oktatásnál az egyházi iskolákat preferálják;
  - a kasztrendszerű társadalomképnek megfelelő oktatási rendszer kialakításához a tankötelezettséget 18 éves korról – bár 15-re tervezték, de a tiltakozások miatt „csak” – 16-ra szállították le;
  - a 7. osztály végén pályaeorientációs teszttel kívánják a gimnáziumi oktatásban való részvételre alkalmatlanokat kiszűrni, és őket korai szakmaválasztásra kényszeríteni;
  - az érettségire jutók számát csökkentik, a közismereti tárgyak gimnáziumokon kívüli oktatását visszaszorították; az érettségit nem adó szakképzésben pedig heti 6 órára csökkentették;
  - az oktatás állami forrásaival rendelkezés feltételeit központosítják, nem az eddigi fenntartók döntenek a beszerzésekről, hanem már maga az állam (a KLIK) választja ki a rendszer udvari beszállítóit.

Az egyetemek – a kultúra szférája mellett – eddig a kritikus értelmiségi pozíciók talán legfontosabb védett intézményei voltak. Az intézményi

autonómia, a professzori státus és a relatíve késői nyugdíjazás mind az oktató-kutató értelmiség vélemény szabadságának intézményes garanciáiként szolgáltak a maguk rendies védettségével, miközben a diákok szabadságát a már felnőtt, de még az egzisztenciális függőségekkel nem terhelt, ezért kevésbé kiszolgáltatott státusuk adta.

A bátornak sohasem mondható felsőoktatási vezetés hatalmi megregulázását három fenyegető kormányzati akció vezette fel: a liberális filozófusok egy csoportja elleni – a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal által celebrált – kriminalizáló kampány és koncepció eljárás, az egyetemekkel szemben meghirdetett átfogó pénzügyi és gazdasági vizsgálat, valamint az állami támogatás drasztikus csökkentése. Ezek az akciók biztosították, hogy az egyetemi vezetők és az oktatói gárda túlnyomó többsége „megértő nyugalommal” fogadta saját jogfosztását:

- az új felsőoktatási szabályozás a miniszter számára már érdemi – azaz önkényes – döntést biztosított a rektorok kinevezésében (paradox módon ez szüntette meg a hallgatói önkormányzatoknak a felsőoktatási intézményeken belüli zsarolási potenciálját);
- az egyetemek gazdasági vezetőinek kinevezésének jogát a – politikai család helytartójaként funkcionáló – gazdasági miniszterhez telepítették, a 2014-ben bevezetett kancellári státus pedig szinte korlátlan felhatalmazást jelent minden gazdasági ügyben az e pozíciót betöltő miniszterelnöki delegáltak a rektorral szemben;
- a board intézményének (konzisztórium néven) tervezett bevezetése nem azt a méltányolható célt szolgálja, hogy az egyetemi vezetésben az oktatási-kutatói és menedzsmenti funkciókat ahhoz értő szereplők gyakorolják, hanem az intézményi autonómia teljes felszámolását; az elképzelések szerint ugyanis az ötfős konzisztórium három tagját a miniszter nevezné ki, a negyedik tagja, a kancellár már eleve kormányzati kinevezett, az ötödik tagja pedig a rektor lenne, akiknek a kinevezésében már most is a miniszternek van döntő szava, és a tervezet szerint már a rektor jelöltté váláshoz is a konzisztórium jóváhagyására lenne szükség;
- felszámolták az intézmények gazdálkodási autonómiáját, tartalékait megcsapolták, elvonták;

- a felsőoktatás állami finanszírozása versenysemleges, alapvetően a diákok választását követő finanszírozási rendszerének helyébe 2010 után az egyedi, intézményi szintű alkuk – kormányzati zsarolásra használható – rendszere lépett;
- a kormányzat azonban nemcsak az állami finanszírozású képzésről dönt, hanem adminisztratív eszközökkel kísérel meg egyes egyetemeken a Magyar Akkreditációs Bizottság által engedélyezett költségterítéssel kapcsolatos képzéseket is betiltani; ezzel adminisztratív eszközökkel piacot biztosítani az általa preferált felsőoktatási intézményeknek;
- az anyagilag megszorult egyetemek pedig, hogy maximalizálják az egy elbocsátott oktatóval nyerhető megtakarítást, maguk távolították el az ötvenes-hatvanas éveikben járó – felülreprezentáltan liberális-kritikai értelmiségi – oktatói gárda jelentős részét.

Az pedig már egyfajta abszurdnak tekinthető, hogy a liberális eszméket közvetítő egyetemi közgazdászok képzés ellensúlyozására a Magyar Nemzeti Bank (MNB) 2014-ben öt alapítványt hozott létre oktatási céllal a kormány unortodox közgazdasági tanainak propagálására. Az alapítványok kistafírozása több lépcsőben összesen mintegy 250 milliárd forintnyi forrással történt, ami az egész magyar felsőoktatás másfél éves költségvetési támogatásának felel meg.⁵⁷

5.7.3. A civil szervezetek domesztikálása

A maffiaállamnak nemcsak a közhatalmi ellensúlyok, az önkormányzatok, a kulturális vagy éppen a tudományos élet területein célja az autonóm intézmények, szervezetek megregulázása, domesztikálása és alávetése, hanem érthetően az NGO-k világában is.

„A rendszerváltás utáni liberális demokrácia időszakában – idézzük hosszabban Nagy C. Ádámot, a Nemzeti Civil Alap Tanácsának egykori elnökét⁵⁸ – a hatalom bár sokszor szakmailag önellentmondásosan és hézagosan, de alapvetően „laissez faire” módon közelített a civil társadalomhoz, kiteljesítve a szervezetalapítás lehetőségeit, a közhasznúság megszer-

zésének módját, a finanszírozás sokféleségét. Kétségkívül ez a berendezkedés sem kevés gyerekbetegséggel küszködött: a bíróságok meglehetősen önkényesen értelmezték a szervezetek bejegyzésével kapcsolatos feltételeket (korábbi kutatások rendre leírták a bíróságok egymásnak is ellentmondó végzéseit stb.), a finanszírozás egyáltalán nem volt részrehajlásmentesnek mondható, de ez a részrehajlás megmaradt a szakmapolitikai döntések alsóbb szintjein, nem vált rendszermechanizmussá.

Enhhez képest az autokrata rendszerek működése más, bár egymáshoz képest is különböző, de alapvetően korlátozó logikán alapul. A Horthy-rendszer szervezetalapítást és működést kontrolláló mechanizmusát (amely a helyi szervezetek működését inkább elfogadta, az országos szervezeteket inkább tiltotta) a kommunista éra teljesen felszámolta. Magát a civil kooperációt is – akár titkosszolgálati, hatalmi eszközökkel – lehetetlenítette el, a nonprofit szervezeteket pedig megalakulni sem engedte. Az a néhány látszatszervezet, amely létezett az önkéntesség-öntevékenység alulról szervező kritériumának bizonyosan nem felelt meg. Az 1980-as évek oldódó társadalmi közegében a szervezetek működésének korlátozott engedélyezése sem a társadalmi problémák becsatornázását tette lehetővé, hanem alapvetően a (kommunista) párt akaratának társadalmi leképezésére volt hivatott.

A maffiaállam többlépcsős domesztikálási módszertant alkalmaz. Ennek első lépcsője a finanszírozás központosítása és helytartói kontrollja. Ez a módszer a legtöbb civil szervezetnél célt ér, hiszen azok leginkább nem a politikai állásfoglalásban, hanem az adott szervezeti cél megvalósításában érdekeltek, így – értve a helytartói szóból: pénzből vagy annak ígéretéből (lásd várólisták) – nem emelnek szót a működés ezen mechanizmusa ellen. Ha a finanszírozási kényszer nem ér célt, az állam a rendelkezésére álló médiaeszköztárat veti be (például Milla, ellenzékhez köthető civil szervezetek stb.). Ez esetben már valóban csak azok a szervezetek nem hátrálnak meg, amelyek céljaik között a hagyományos részvételszolgáltatások–kontroll hármass civil társadalmi feladata közül az állami hatalom kontrolljának ethosát igyekeznek beteljesíteni. S ha ez sem ér célt, az állam közhatalmi eszközeit használja fel a kormányzati akarat

érvényesítése érdekében. S míg az első eszközben a demokratikus modell felemás magyarországi megvalósulása esetében is volt nem kevés példa, a második eszköz használatára korábban alig-alig találunk precedenst. A közhatalmi eszköz bevetése pedig egyértelműen a nem demokratikus berendezkedés sajátja.”

A affiaállam az ellenállás civil intézményeinek felmorzsolását sikeresen végezte legalábbis 2014 őszéig. Az autokratikus rezsim az egyik oldalon jól körvonalazható privilégiumokkal, fegyelemmel és – frusztráltságában, torz büszkeségében erős – nemzeti öntudattal körülbástyázott új „nemzeti középosztályt” épít, miközben a másik oldalon szisztematikusan számolja fel a szembeszegülés szervezett, intézményekkel védett pozícióit. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatallal (KEHI), az ügyészséggel és a Terrorista Elhárító Központtal (TEK) rohanja le a Norvég Civil Alap pályázatait kezelő Ökotárs Alapítványt, a miniszterelnöki hivatalt vezető miniszter elszámoltatná a civil szervezeteket, és tervezik a külföldi forrásokat elnyerő civil szervezetek jogi stigmatizációját – akárcsak Oroszországban.

Önámítás lenne nem észrevenni, hogy a nyilvános tiltakozásban **a perifériára szorítottak hangja** szól. Kiterjedt hálózatú, intézményes beágyazottságú érdekvédelmi, szakmai, kamarai, közttestületi szervezetek vagy szövetségek nem képesek erőteljesen fellépni az érdek- és jogsérelmekkel szemben. Az állam által előírt kötelező kamarai tagság intézményével kompetenciákat és forrásokat vonnak el tőlük. A civil szervezeteknek pedig nemcsak az esetleges támogatások, hanem az általuk képviseltek miatt is beszélő viszonyban kell maradniuk a mindenkori kormánnyal. Ez korlátozza őket az ellenzéki politikai erők melletti elkötelezettségben. Az elmúlt két évtizedben fungáló szervezetek elárult-elárvult tagjai új, párhuzamos szervezeteket próbáltak létrehozni a megvásárolt, megszarolt vagy egyszerűen csak hitelét veszített meglévő szervezetek passzivitása miatt: a szakszervezetek egy része mellett a Szolidaritást, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája mellett a Hallgatói Hálózatot, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete mellett az Oktatói Hálózatot stb. Intézményes védelem és források híján azonban ezek az új szerveződések nem voltak képesek megerősödni és kompromittálódott elődeiket kivál-

tani, miközben azokat a kormányzat paralizálta. Az elégedetlenségüknek, kritikájuknak nyíltan hangot adó személyek, a tüntetések résztvevői pedig nagyrészt olyanok, akiknek nincs vesztenivalójuk: a terjeszkedő államtól nem függők vagy bizonytalan egzisztenciájúak, az állásukból kirúgottak, nyugdíjasok és diákok, azaz **a már vagy még outsiders**.

5.8. Osztályviszonyok helyett patrónus–kliens viszonyok

5.8.1. Az egzisztenciális kiszolgáltatottság alakváltozása

A hatalomkoncentráció fenntartásához szükség van az állampolgárok engedelmisségére, de legalábbis hallgatásra kényszerítésére. A kritikai attitűd elfojtásának eszköze az egzisztenciális kiszolgáltatottságra építő megfélemlítés.

A rendszerváltás után két évtizeddel a kiszolgáltatottság természete alapvetően különbözik az egykori puha kommunista diktatúrát jellemzőtől. Akkor, ha valakinek volt lakása, a lakbér, a közüzemi díjak, a közlekedési költségek alacsony ára miatt viszonylag kevés jövedelemből is fenntarthatta magát. Ráadásul, az egalitárius kereseti viszonyok miatt nem léteztek a jelenlegihez mérhető jövedelmi és vagyoni különbségek. A késő Kádár-korban, az izgatási ügyeket leszámítva, politikai okokból nem kerültek emberek börtönbe, állását is csak néhány tucat, többnyire a demokratikus ellenzékhez tartozó értelmiségi veszítette el huzamosan, a politikai retorziók leginkább a szakmai, hivatali előmenetel megakadályozásában, publikációs moratóriumban, útlevelemegvonásban, hivatali vagy titkosszolgálati zaklatásban merültek ki.

A rendszerváltás után az egzisztenciális bizonytalanság tartalma is megváltozott. **Az egykori „kevés, de biztos” helyébe az „ esetleg több, de bizonytalan” lépett.** Csak látszólagos ellentmondás, hogy a gyarapodás ellenére az egzisztenciális bizonytalanság érzése jelentősen erősödött. Hiába nőtt a magántelefonok száma pár százalékról – a mobilkészülékekkel együtt már – az ország lakosságának számát is meghaladóra, a személy-

gépkocsik száma hasonló szintről hárommillióra, hiába költözhetett önálló lakásba vagy kerülhetett egyetemre a fiatalok jóval nagyobb része, mint korábban, vagy mehetett üdülni csak a horvát tengerpartra évente mintegy félmillió magyar, ha ezzel párhuzamosan megjelent a – sokszor kilátástalanul hosszú és generációkon át tartó – masszív, sok százezres munkanélküliség, bekövetkezett a lakosság széles rétegének – a válság következtében reménytelen – eladósodása, a kis- és középvállalkozási csődök tömege. **Ma már van mit veszíteni**, és egyik pillanatról a másikra nagyon sokan kerülhetnek egzisztenciálisan teljesen kilátástalan helyzetbe. Egy állás vagy éppen az állami, önkormányzati megrendelések elvesztése az addig stabil egzisztenciát vagy prosperáló vállalkozást egy pillanat alatt tönkretetheti. És egy olyan társadalomban, amelyben az állam (ideértve az önkormányzatokat is) ellenőrizte pozíciók és megrendelések száma abnormálisan magas, ez szinte korlátlan lehetőséget ad a kormányzatnak, hogy eszközeivel a saját hatalmi céljait kövesse.

Az állampolgár ma már nemcsak a késő Kádár-kor szokásos lassú gyarapodását és előmenetelét veszítheti, hanem a hatalommal fennálló konfliktusában állását, vagyonát, tőkéjét, szakmai és erkölcsi hitelét, sőt olykor még a szabadságát is. Nemcsak nullára kerülhet, hanem – eladósodása révén – mínuszba. Lecsúsúzása nem fokozatos, hanem zuhanásszerű is lehet. Számára a szembeszegülés – politikai retorziótól és zsarolástól függetlenül – egzisztencia híján – reménytelennek és igen veszélyesnek tűnhet. Különösen egy olyan természetű politikai erővel szemben, amely **szisztematikusan törekszik az egzisztenciális helyzetek függelmi rendbe kényszerítésére** és az egyéni autonómia alapjainak felszámolására.

5.8.2. A patrónus-kliens viszonyok formagazdagsága

A maffiaállam alapvető célja nem pusztán az intézményi, de közvetlenül a személyes autonóm pozíciók felszámolása a politikai, a gazdasági és a társadalmi élet szféráiban, és azoknak az alávetettség egy sajátos típusává, patrónus–kliens viszonyná transzformálása. Szimptomatikus ennek a megjelenése az úgynevezett „**legbefolyásosabb magyarok**” listáján.⁵⁹

Míg a hatalommegosztás elvén alapuló, plurális társadalmakban a befolyásos személyiségek listáján nem egymással hierarchikus, alá-fölrendelt viszonyban lévő, hanem rendszerint autonóm, egymástól nem függő személyiségek találhatók (politikustól vállalkozóig, médiaszereplőtől egyetemi professzorig), addig a magyar befolyáslistára felkerülők döntő többsége Orbán Viktor kegyének köszönheti befolyását, és e kegy megvonásával önértékén teljesen érdektelenné válik. Bármennyire is szubjektív e listák összeállítása, reflektál a valós függelmi helyzetre. Ez az uralmi elit csúcsein is leképezi azt a patrónus–kliens típusú kapcsolatrendszert, amely a társadalmi hierarchia alsóbb szintjeit is jellemzi.

Az osztály jellegű – autonóm jogállású, piaci mechanizmusokon keresztül érvényesülő – struktúrák helyébe a társadalom teljes vertikumában patrónus–kliens típusú vazallusi viszonyok, függelmi láncok lépnek. A fogadott politikai család a családfő köré szerveződő, egyközpontú, hierarchikus, személyi és családi kapcsolatokon keresztül felépülő uralmi képződmény. A fogadott politikai család patrónus–kliens rendszerébe nincs szabad belépés, csak befogadás, beléptetés, behódoltatás; és abból nincs szabad kilépés sem, csak kitaszítatás. A demokráciáknak az intézményi garanciák oltalmában tömeges, gyenge személyes kötéssel működő társadalmát – az intézményi garanciák leépülésével együtt – egy csekély számú, erős személyes kötésre épülő világ váltja fel: a személytelen, normatív és jogszerű viszonyok helyébe személyes, diszkrecionális és önkényes viszonyok lépnek. A diktatúrákban az alávetés nyílt, totális és végső soron közvetlen fizikai erőszakon alapul, és az alávetés jogilag többé-kevésbé homogén osztályhelyzetben történik. A maffiaállamban viszont az egzisztenciális patrónus–kliens függési viszonyokat nagy formagazdagsággal kénytelenek – a formálisan még jogállami jellegzetességeket mutató intézményrendszer kulisszái között – megvalósítani. Hiszen a demokrácia direkt felszámolásának, az egyéni szabadságjogok nyílt felfüggesztésének nincs meg az ideológiai legitimációja, hogy egyéb korlátozó tényezőkről ne is beszéljünk. A társadalom eltérő helyzetű csoportjai esetében ezért más és más technikákkal történik az alávetés folyamata, amely nem steril,

intézményi alávetést, hanem alapvetően személyi függési–lojalitási láncokba történő betagozítást jelent.

- **Az államapparátusban, a nagy elosztó szervezetekben dolgozók** esetében az alsó szinteket is elérő tisztogatást az indoklás nélküli elbocsátás bevezetésével és átszervezésekkel hajtották végre. Korlátozták a szakszervezetek mozgásterét, jogosítványaik jelentős részét pedig államilag szervezett szakmai kamarákba telepítették. Az államapparátus, a közalkalmazottak lojalitását önkényesen értelmezhető szakmai–etikai gumiszabályokkal, az előmenetek elbírálásának centralizációjával, nyilatkozási tilalmakkal és az elbocsátottakat további pályájukon is kísérő, későbbi elhelyezkedésüket akadályozó tilalmakkal kényszerítik ki.
- **Az önkormányzati intézmények** jelentős részének (így például az oktatás- és egészségügy teljes vertikumának) államosítása azt szolgálja, hogy a helyi autonómiák se tudjanak menedéket nyújtani a központi politikai akarattal szembeszegülőknek. Nem elég, hogy az oktatást oly mértékben centralizálták, hogy az ország összes igazgatóját maga a miniszter nevezi ki, de – amint azt már említettük – az így kinevezett igazgatók sem dönthetnek iskoláik tanárainak alkalmazásáról, mert a munkáltatói jogokat a járási közigazgatási hivatal komisszárjaihoz telepítették.
- Vannak olyan **szakmai csoportok**, amelyek tevékenysége alapvetően piaci jellegű, némelyiknél öngazgatásos szakmai képviselettel, amelyeket a kormányzat állami monopóliumokkal kíván korlátozni. Ilyennek tekinthető, amikor például a kormányzati tervek szerint az **építésszek** az európai uniós forrásokból megvalósuló beruházások előkészítésében nem szabad verseny alapján, hanem csak egy központi állami tervező cégen keresztül vehetnének részt. A **pályázatíró cégek** munkáját nagyrészt egyenesen feleslegessé tenné az állam, amikor azok feladatait minisztériumok vennék át. Ha pedig nehézségekbe ütközik egy szakma képviselői tevékenységének államosítása–monopolizálása, akkor a hatalom a közjogi funkciókkal is bíró szakmai szervezetüket, **kamarájukat próbálja megszállni**. Ezt kísérelték meg

- egyelőre sikertelenül – az ügyvédi kamara esetében is, ahol a küzdelem tétje az lett volna, hogy a fogadott politikai családhoz lojális személyekkel tölthessék fel a kamara fegyelmi bizottságát, amely etikai gumiszabályok segítségével jogosult lenne bármely ügyvédet kizárni a kamara tagjainak sorából, és így megfosztani őt az ügyvédi praxisától.
- **A tudományos világban** egyfelől az egyetemek autonómiájának korlátozásáról, a politikai zsarolás kinevezési és pénzügyi mechanizmusainak kiépítéséről – ami biztosítja a szféra csendjét és lojalitását – már esett szó. A **Magyar Tudományos Akadémia (MTA)** intézményi autonómiájához a kormányzat még csak részlegesen nyúlt hozzá, amikor az ideológiailag hozzá lojális művészeti egyesületet, a Magyar Művészeti Akadémiát parlamenti döntéssel a Magyar Tudományos Akadémia részévé nyilvánította, és tagjait kiemelten – az akadémiukosokhoz hasonlóan – finanszírozza. Mindeközben az MTA keretében addig is működő Széchenyi Művészeti Akadémiát anyagi források nélkül hagyva eljelentéktelenítette. Magyarországon **az intézeti formában működő kutatóhelyeknek** 2010-ig alapvetően két típusa létezett: az akadémiai kutatóintézetek és a – kormányzati munkát támogató – minisztériumi háttérintézetek. Új típusként jelentek meg – az akadémiai társadalomtudományi intézetek duplikációiként – a közvetlen miniszterelnöki vagy miniszteri felügyelet alatt működő **politikai-ideológiai háttérintézetek**: a XXI. Század Intézet, a Magyar Nyelvstratégiai Intézet, a Veritas Történetkutató Intézet, a Rendszer-váltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, a Nemzetstratégiai Kutatóintézet. Ezek esetében a hatalom nem bajlódott a meglévő struktúrák elfoglalásával, radikális átalakításával, egyszerűen csak jelentős pénzügyi forrásokat térített el az újonnan létrehozott kormányzati tudatformáló intézmények felé, amelyek élére közvetlen, személyes lojalitási láncon keresztül bekötött ideológiai és pénzügyi helytartók kerültek.
  - A patrónus-kliens viszony létrehozása nemcsak a társadalom értelmiségének, munkavállaló elitjének és derékhadának betörését, domesztikálását szolgálja, hanem kiterjed a társadalmi piramis aljára is.

Az, hogy a hazai versenyszférában gyakorlatilag stagnál a munkahelyek száma, és a munkanélküli segély folyósításának időtartamát kilencről három hónapra csökkentették, különösen érzékenyen érinti a hátrányos helyzetű településeken élő és/vagy a válság által leginkább sújtott társadalmi csoportokat. Számukra – akik leginkább beragadtak a tartós munkanélküliségbe – még ez sem elérhető, hiszen a folyósítás feltétele az utolsó három évben igazolt legalább egy évnyi munkaviszony. A **közmunkák** valójában a politikai kommunikáció igényeihez igazított, bizonytalan pénzügyi háttérű központi programok, amelyek keretében a 2014-es országgyűlési választás hónapjában kétszer annyian dolgoztak, mint egy hónappal később, azaz a választásokat követően. Az így foglalkoztatottak nemcsak az ideiglenességgel, kiszámíthatatlansággal és azzal vannak sújtva, hogy a törvényes minimálbér mintegy feléért dolgoznak, hanem azzal is, hogy alkalmazásuk és elbocsátásuk a polgármesterek nem perelhető, diszkrecionális jogköre. Valójában olyan, **központilag intézményesített cselédmunkarendszerről** van szó, amelyben a foglalkoztatottak jogai és biztonsága még a két világháború közti időszak cselédkönyveseinek státusát sem éri el. Nem véletlen, hogy kénytelenek eltérni, hogy közmunkásként kormányzati pártrendezvények biodíszleteiként kell asszisztálniuk, vagy kormánykritikus események ellentüntetőiként demonstrálniuk, vagy éppen helyi potentátok magánbirtokain dolgozniuk. A 2012-ben Orbán által a jóléti állammal szemben – „mely Nyugat-Európába sem fog visszatérni, mert nem versenyképes” – meghirdetett „munkaalapú társadalom”⁶⁰ valójában a cselédmunkára jellemző kiszolgáltatottsági viszonyok intézményesítését jelenti. 2018-ig Orbán meg kívánja szüntetni – és ennek jegyében évente negyedével csökkenteni – a jövedelempótló támogatást,⁶¹ és közmunkával kiváltani azt.

- **A tulajdonnal rendelkezők** esetében a patrónus-kliens viszony létrehozásának eszközeit a piaci-tulajdonosi jogosítványok különböző típusú korlátozásai képezik. Ezek széles skálán mozognak.

A skála egyik végén találhatjuk a **piaci versenyalapú megrendelések visszaszorítását**. A függőségi viszonyok kialakítását megalapozza a gazdasági válság előidézte recesszió: ennek következtében ugyanis nő a beruházásokon belül az állami megrendelések aránya, és ha ezzel párhuzamosan a közbeszerzés normatív szabályait politikailag motívált önkényes döntésekkel válthatják fel, az aláássa a független vállalkozói pozíciók jelentős részét. A közbeszerzési értékhatár sokszorosára emelése a közbeszerzési kötelezettség alóli mentesítés tömegesítését tette lehetővé. A nagyobb beruházások esetében az egyedi mentesítéseket a kiemelt nemzetbiztonsági vagy nemzetgazdasági érdekre való parttalan hivatkozás teszi jogilag lehetővé. A legjobb ajánlatot tevők sokaságának önkényes kizárása a közbeszerzésekből, illetve a fellebbezési lehetőségek korlátozása pedig beindítja azt a szocializációs mechanizmust, amelynek nyomán a vállalkozók vagy „önként” távol tartják magukat az állami megrendelések piacáról, vagy a politikai családba beágyazott patrónust keresnek, akinek az alvállalkozói lehetnek. Így épül ki az **udvari beszállítók** vazallusi láncolata.

A kliensi viszonyok kialakításának további eszköze a **tulajdonosi rendelkezési jogok korlátozása**, mint például a földeladások esetében történt, ahol a normatív elővásárlási szabályokat a Fidesz által uralt helyi földbizottságoknak a föld adás-vételéhez szükséges hozzájárulásának megkövetelésével tetézik. Így egyfelől a földtulajdonos túszul ejthető az adásvétel megtagadásával, s ezáltal tulajdona árának lenyomásával, másfelől pedig egy kvázi politikai szervezet kap indirekt földtulajdonos-kijelölési jogot. A takarékszövetkezeti hálózat államosítása pedig a hitelhez jutás feltételeinél teremti meg a testre szabott politikai zsarolás lehetőségét.

De a szerzett tulajdoni jellegű jogosítványok feltételeinek önkényes megváltoztatása (állami földbérletek rendszere) vagy addig nem állami monopóliumként, illetve koncesszióként gyakorolt **gazdasági tevékenységek államosítása**, ezáltal kisajátítása és új szereplők közötti újraosztása (trafikkoncessziók), szintén patrónus-kliensi viszony kialakítását szolgálják.

A skála végén pedig ott a **take over**, azaz a tulajdon vagy vállalkozás állami eszközökkel történő, vértelen, ám mégis erőszakos kisajátítása és/vagy újraosztása. (A gazdaság szférájának maffiaállami bekebelezését a későbbiekben még részletesebben tárgyaljuk.)

5.9. A maffiaállam uralmi piramisának középrétegei: szolgáló nemesek, udvari beszállítók – az „új nemzeti középosztály”

Kérdés, hogy a kiépülő maffiaállam létre tudja-e hozni a társadalmi rétegződés olyan függelmi rendjét, amely a manipulált – de a diktatúrákhoz képest természetesen jóval nagyobb mozgásteret engedő – választásokkal együtt fenntarthatóvá teszi az új, autokratikus rendszert. Vannak ugyanis a kritikus fellépés és a véleménynyilvánítás intézményi korlátozásának technikáinál mélyebb szociológiai folyamatok, amelyek tartósíthatják az autokratikus rendszert. Miközben a „centrális erőtér” politikai formája autokrácia, **centrális társadalmi csoportját** – eufemisztikusan és propagandisztikusan – nemzeti középosztálynak nevezik. Mint ahogy egykor a szocialista demokráciában a jelző fosztóképzőként funkcionált, itt is hasonló a helyzet. „Nemzeti középosztályon” természetesen nem a szellemi vagy anyagi javakkal jobban elerestett, autonóm polgároknak a hatalmat kontrolláló közösségét értik. Ellenkezőleg: a nemzeti jelző egy ideológiailag és értékrendileg zárt, privilégiumokkal körülbástyázott, katonás rendbe szervezett társadalmi csoportra utal, ahová a bekerülést, illetve az onnan történő kiteszítást az újraeledő – csak ezúttal a fogadott politikai családhoz kötődő és nem pártalapú – nómenklátúra szabályozza. Ennek a vizionált nemzeti középosztálynak két pillére kezd kialakulni.

Az egyik a „szolgáló nemesek”, a másik pedig az „udvari beszállítók”. E két rendhez – amelyek az autokratikus uralmi rendszer működtetésének eszközei – igazodik a teljes intézményrendszeri változás. Az „**új nemzeti középosztály**” valójában egy **alárendelt vazallusi réteg, korlátozott intellektuális, piaci és gazdasági szabadsággal.**

5.9.1. Szolgáló nemesek

Első lépésként megtörtént a közigazgatás centralizálása, az autonómiák felszámolása, legyen szó a területi, települési, köz- vagy felsőoktatási, a tudományos vagy kulturális önkormányzás formáiról vagy éppen a közszolgálati média világáról. A liberális demokrácia szabadságjogokkal és autonómiával védett területeit meghódító centralizált állam a közszolgálati hivatalnokréteget, a közalkalmazotti értelmiséget és a korábban a közszolgálati körön kívül álló, de jelentős közvélemény-befolyásoló erejű egyéb értelmiségi csoportok intézményi autonómiáit felszámolta, és elindította besorozásukat saját szolgáló rendjébe, marginalizálásukat vagy gettósításukat.

A közszolgálati szakértelmiség szolgáló nemesi rendbe történő átsorolásának első lépése az **átfogó tisztogatás** és az azt gyakran kísérő stigmatizáló-kriminalizáló kampány volt. A sorozatos intézmény-összevonások és -felszámolások, amelyek révén az érintett területekről persze drasztikus forráskivonás is történt, csak megkönnyítették a tömeges elbocsátásokat.

A második lépés a közszolgálati, közalkalmazotti értelmiségi csoportok **rendies szakmai kamarákba kényszerítése**. Az épülőfélben levő állami alkalmazotti rendszerrel kapcsolatban azonban **tévedés korporációkat emlegetni**, hiszen azok klasszikus formájukban, a második világháború előtti korporatív rendszerekben – a „tőke és a munka” konfliktusát korlátozva ugyan, de – alkupozícióban voltak támaszai a hatalomnak. Nálunk a szolgáló nemesek rendje, a tisztviselői kar tagjai különleges előnyökkel nem rendelkeznek, számukra ez pusztán az állami állások betöltésének jogosultságát jelenti azokkal szemben, akik – mivel nem tagjai a hivatalnoki rendeknek és karoknak – ezekből ki vannak zárva. Az etikai kódex pedig a politikai családon kívüli családtagok viselkedési – azaz lojalitási – normáit önti kiskaté-formába. A szolgáló nemesek rendjébe tartozók ugyan **rendies előnyöket élveznek, de rendies szabadságuk nincs**. Nem az egykori feudális idők „köznemeseinek” a reinkarnációi a pozíciójukból fakadó elvonhatatlan jogokkal, hanem szolgáló, katonás rendbe kényszerített hivatalnokok és hivatalnokká vált, megregulázott értelmiségiek.

A maffiaállamban a kiszolgáltatott, az egyedi önkénynek kitett, függelmi helyzetbe kényszerített társadalmi csoportok esetében a vazallusi helyzet nem párosul vazallusi státussal. Ez teszi korlátozottan alkalmassá az akár megvilágító erejű feudális metaforák használatát. Ugyanakkor a hatósági kényszerrel különféle szakmai kamarákba tömörített értelmiségiek esetében a vazallusi helyzet részben vazallusi státust is eredményez. Szemben a civilizált nyugati világ – akár kötelező tagságú – szakmai kamaráival, amelyeknek elsődlegesen minőségbiztosító, így fogyasztóvédelmi, továbbá piackorlátozó szerepük van, **a maffiaállam kamarái államilag szervezett lojalitásbiztosítási szervezetek.** Az ügyvédi eskü szövegéből például kikerült a titoktartásra vonatkozó rész, viszont bekerült többek között a „tisztességét a magyar nemzet javára gyakorolja” kitétel, ami elég abszurd, ha feltételezzük például, hogy az ügyvédnek a kliensét olykor a magyar állammal szemben kell képviselnie. De az etikai kódexek műfaja is kellően rugalmas ahhoz, hogy jogi formába öntött hivatkozási alapja lehessen szinte bármilyen önkényes eljárásnak.

A szakmai karok valójában transzmissziós szíjak, alkuerejük nincs, egyszerűen csak a besorozás formai kereteit adják. De ezek a szerveződési formák – tehát a családi, klánszerű maffiaszerveződés és elágazásai lefelé, az első osztályú privilegizáltak körén kívül esők, a köztisztviselői kar, tehát a „szolgáló nemesek”, valamint az „udvari beszállítók” rendje – az egykori **baloldali totalitárius diktatúrákétól is különböznek.** Ott azért nem volt szükség ilyesmire, mert a pártállamon kívül nem nagyon létezett más keret, illetve a féken tartást és ellenőrzést részben a hivatalos szakszervezet látta el. Ma ezzel szemben Magyarországon és különböző mértékben az Európai Uniót kívüli számos posztkommunista rendszerben léteznek a szervezett felvilág által el nem ért, nem uralt területek. A rendszer fizikai értelemben sem zárt, mint egykor a kommunista diktatúrák voltak, hiszen akkor az országot elhagyni sem lehetett, ráadásul az a rendszer az élet teljességét kontrollálta. Idézzük csak fel az egykori „közveszélyes munkakerülés” státusát: a szocialista állam nem csak azt határozta meg, milyen pozícióba kerülhet valaki, nem csak az előrejutás feltételeit szabályozta, de eltűnni sem engedett senkit a rendszerből, abban mindenkinek regisztrált

helye volt. A totális kontroll az egész társadalmat lefedte. Ezzel szemben a posztkommunista maffiaállam csak a döntések és a csereügyletek csomópontjaira, illetve a társadalmat átszövő hálózatokra koncentrált.

A **harmadik lépés** az új nómenklatúra elvei alapján a **rekrutációs folyamatok közvetlen ellenőrzés alá vonása**, ami jelenleg is zajlik. Ráadásul a köz- és felsőoktatás átalakítása révén a távlatosabb mobilitási csatornák ellenőrzését is ebbe a rendszerbe csatolják be. Az „új nemzeti” **politikai és közzolgálati elit utánpótlása** is jelentős átalakuláson megy keresztül. Az egyházi gimnáziumok folyamatos térnyerése a humán elit képzésében az 1990-es évek óta töretlen. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem az elmúlt években szinte kizárólagos szerepet töltött be a Fidesz által uralt hatalmi intézmények – mint például az ügyészségek – jogász-utánpótlásának biztosításában. Most pedig, hogy a Fidesz kormányon van, eljött az ideje annak, hogy az ellenzéki lét szükségmegoldásai után a rendies közzolgálati életpályamodellek igényeihez igazodó oktatási intézményt alapítsanak. Ezt célozta a Corvinus Egyetemről lehasított egykori Államigazgatási Főiskola, illetve a Rendőrtiszti Főiskola és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem egyesítésével létrehozott új **Nemzeti Közzolgálati Egyetem**. S hogy ne lehessen kétségünk a születendő intézmény szellemiségét illetően, azt – a Természettudományi Múzeum kitelepitésével – a II. világháború előtti katonai tiszti iskola, a Ludovika egykori épületében helyezték el. Ez szimbolikusan is tükrözi a létrehozandó rend katonai ethoszát, szolgálati, felügyeleti jellegét. Most már itt képzik a titkosszolgáktól a rendőrökig, a katonáktól az államigazgatás különböző szintjeinek köztisztviselőiig az egységes, katonás függelmi láncokba szervezhető szolgáló nemesi rend tagjait. A következő lépésben várhatóan majd meghatározzák a közzolgálati állásoknak, státusoknak azon körét, amelyet csak itt szerzett diplomával lehet betölteni. Az autokratikus hatalom világképéből logikusan levezethetők a további lépések. Ez a hatalmi logika Mengyelejev-táblája, ahol – ha tehetik – a még üres kockákat előbb-utóbb kitöltik.

5.9.2. Udvari beszállítók

Az új nemzeti középosztály másik pilléréként létrejön az udvari beszállítók rendje, amely szinte kizárólagos élvezője az állammal bármilyen kapcsolatban lévő megrendeléseknek, és az uniós fejlesztési források nem elhanyagolható hányadából is gond nélkül építheti a szervezett felvilágot. Ezért is tévesek például a szocialista diktatúra különböző formáival vont párhuzamok, mert ott nem magánvagyonok épültek állami segédlettel, valamint a nómenklatúrát a mainál jóval kisebb mértékben jellemezték családi összefonódások. A maffiaállam viszont maga a besorozott fogadott család. Ez a Fidesz nemzeti „családmodellje”. A maffiaállam a magán gazdaság egyre szélesebb körét helyezi a fogadott család függése alá. Az eszközök pedig rendkívül változatosak.

A gazdaság szereplői közti önkényes szelekciót lehetővé tevő közbeszerzési és a kiemelt állami beruházásokról szóló törvények meghozatala után már nincs mit leleplezni, hiszen **a maffiamódszer a dolgok intézésének immáron törvényes rendjévé válik**. Így a költségvetési megrendelések és – paradox módon – az európai uniós források lehetővé teszik az udvari szállítók rendjének gyorsított és nagy léptékű kialakítását. Egyeseket beemelnek, másokat diszkreditálnak, a gazdasági verseny helyébe az udvari koncesszió vagy kizárás lép. A hatalomhoz kötődő megavállalatok születnek pillanatok alatt – mint a Fidesz első kormányzása idején a Vegyépszer, 2010 után pedig a Közgép –, amelyek alvállalkozóikkal beszállítói hűbéri láncolatot képeznek. Tilalmi iránymutatások segítik az alsó szintű döntéshozók tájékozódását. Így vonják állami kontroll alá és szervezik az udvari szállítók függelmi rendjébe a gazdaság minél több szereplőjét. Nem egyszerű, hétköznapi korrupcióról van szó, hiszen az nem törekszik a források kizárólagos és teljes körű ellenőrzésére. A maffiaállam logikája más: ahogy a szervezett alvilág sem engedi, hogy felségterületén rivális járadékoltatók működjenek, úgy a maffiaállam a forráselosztás területén is fel akarja számolni a tőle független, különösen a vélhetően vele szemben kritikus vállalkozóknak, intézményeknek az államtól függő forrásokból történő „etetését”. Ezért az állam uralta vagy az általa befolyá-

solható források esetében már nincs valódi verseny, nincs szektorsemlegesség, és az eseti mérlegelésen alapuló kegyosztó gyakorlat érvényesítésének a jogi kereteit, feltételeit is megteremtették. Ez lényeges feltétele annak, hogy a gazdasági élet szereplőit megfelelően kondicionálják, és az új szabályok elfogadására készítessék. A maffiaállam szabályainak negligálása, a kirekesztettség nemcsak reménytelenné teszi a forrásokhoz való hozzáférést, hanem még meg nem térülő kiadásokra is kényszerítheti a naiv vállalkozót.

5.9.3. Az „új nemzeti középosztály” szilárdsága, az ellenállás felmorzsolása

Ennek a társadalmi csoportnak a szilárdsága, a tartóereje egészen más, mint az elszigetelt szavazópolgároké. A hatalmi kontraszelekció mechanizmusai révén pozícióba kerülőknek már van vesztenivalójuk – ez köti őket az új rendhez.

A szolgáló nemesi rend tagjai ugyanis nem szakértelmük, hanem megkövetelt, feltétlen lojalitásuk révén jutottak pozíciójukhoz. Így elenyészik a szakmai, közszolgálati ethosz és tartás, amikor a közszolga úgy gondolhatja, hogy boldogulásához elegendő a szakértelme, és elég politikailag semlegesnek lennie. A tudással kiérdemelt pozícióból hatalmi kegy által juttatott – bármikor elveszíthető – állás lesz. Így a közszolga érdekeltté válik a rendszer fenntartásában, mert bármilyen változás egzisztenciális kockázatot jelent számára. A szolgaságban rejlő kiszolgáltatottság érzésének feldolgozása pedig növeli a késztetést a lelki azonosulásra, amivel e rétegben stabilizálódik **a kormányzat átszellemült híveinek aránya**.

A szakapparátusi és – az eddig független – értelmiségi pozíciókban zajló cserék a korábbi kormányváltások utáni hullámoktól lényegesen különböznek: egyrészt tömegességükben, másrészt a szakmait háttérbe szorító politikai lojalitás szempontjának mértékében, harmadrészt a megkövetelt megfelelés katonai fegyelmi rendjében, negyedrészt abban, hogy a kitzasztottak előtt minden egyéb, az államhoz köthető kaput bezárnak, ami a benn lévők fegyelmét tovább fokozza. Az utóbbi eljárás valós vagy

virtuális indexre tételnek, a teljes közsférából történő kitiltást eredményező politikai stigmatizációnak tekinthető. Az ilyen típusú foglalkoztatói tilalom a kommunista rendszer idejéből ismerős.

Az átrostált rendben maradók fegyelmét növeli a jelenlegi és a képességeikkel a piacon szerezhető jövedelmek között tátongó szakadék is. Az udvari szállítók rendjében pedig a nyerni- és vesztenivaló egyenesen vagyonokban mérhető. Ha ehhez még a megtért idősebb generációk neofita buzgalmát is hozzávesszük, **e rend nemzeti öntudatra ébredő ereje** nem lebecsülendő. Mint vasbetonban a vasszerkezet: a közvéleménykutatások számára nem észlelhető dimenziója az egyedi akaratok társadalmi összetartásának, ahol a rend tagjai számára világosan összerendeződik ideológia, program és egzisztencia. Nemzeti középosztálynak láttatják őket, és szeretik hinni magukat, pedig valójában csak a függelmi, vazallusi rendnek a „tisztesektől a tisztékig” tartó fokozatainak a besorozottai.

A maffiaállam konszolidációja azt jelenti, hogy az engedelmeket – más-más prémiumkategóriákban ugyan, de – esetleg bevonják a fogadott politikai család uralta rendszerbe. Ezért konszolidációjának esélyeit nem érdemes lebecsülni, mert **ez megbocsátó, befogadó rezsím**, csak épp más normák alapján, mint ahogy ezt a kifejezést használni szoktuk. A megtérésnek és befogadásnak megvannak a családi szabályai, kötelmei és jutalma. Sok rendszeridegennek tűnő személy megfér benne: egykori kommunisták, titkosszolgák, megtévedt értelmiségiek, megszeppent művészek, valamikor magukat függetlennek gondoló vállalkozók...

5.9.4. A legfőbb bűn: az illojalitás

A szervezett alvilág maffiacsaládjában egyetlen bűn létezik, amit megtorolnak: az illojalitás. És ez a szervezett felvilág befolyása alá vont – társadalmi, politikai, közszolgálati, gazdasági – pozíciók egyre szélesebb körére érvényes. A lojalitás egyben az alkalmazás vagy a részesedés feltétele is. Akik ki akarnak lépni, netán szembefordulni a rendszerrel, azokat szankcionálni lehet olyasmért, amiért egy demokráciában senkit nem lehetne, és olyan eszközökkel, amilyenekkel egy demokráciában lehetetlen lenne

élni. A demokrácia intézményeinek korlátozásával, felszámolásával, a patronus-kliens viszonyok kiépülésével viszont rendelkezésre állnak a hallgatásra és engedelmességre kényszerítésnek – egy működő demokráciában elérhetetlen – eszközei. Ezek alapvetően az egzisztenciát érintik, akár teljesen és tartósan is. Így az egzisztenciális erőszakot áldozatai – mint az a kriminológiából ismerős – hallgatnak, mert ha beszélnének, azzal még több bajt hoznának a saját fejükre. És ha mégis megszólalnak, azt csak a népszerűség kis hányadát elérő médiazárványokban tehetik meg.

A kormányzás maffiakultúráját mutatja az is, hogy **a rendszerből nincs – saját elhatározásból történő – békés kilépési lehetőség**. Aki egyszer bekerült, vagy akit besoroztak, az vagy elbocsátást nyer a politikai családjától, vagy üldözni fogják árkon-bokron át. Legyenek akár a politikai család köztársasági elnökei, miniszterei vagy parlamenti képviselői, tudják, mivel jár a szembeszegülés és a kilépés. Nem pusztán bizonyos előnyök elvesztésével, de akár teljes egzisztenciális ellehetetlenüléssel. A védettség megszűnése nemcsak kilövési engedélyt, hanem velük szemben egyben szinte kilövési kötelezettséget is jelent.

Viszont mivel csak az illojalitás számít bűnnek, ha a fogadott politikai család tagjai más, törvénybe vagy erkölcsbe ütköző dolgot követnek el, a szervezett felvilágban büntetlenséget élveznek. Legyen az a politikai családon kívülről leleplezett korrupciós ügy, okirat-hamisítás vagy éppen – a hétköznapi értelemben vett – családon belüli erőszak, nem számít. Ha a közhangulat nagyon erősen a leleplezett ellen fordul, vagy feltűnően súlyos az ügy nemzetközi megítélése, akkor előfordul, hogy valakit beáldoznak. De egy dologban ő is biztos lehet: **a politikai család nem engedi el a kezét**. Legfeljebb – a tanúvédelmi programok analógiájára – új egzisztenciát teremtenek számára másutt, kivonva őt a nyilvánossággal követhető szférából. De csak akkor, ha lojális. Ez adja a rendszer erejét: „idegen erőknél” nem szolgáltatják ki a sajátjaikat. És akik tudják, milyen hátrányokkal jár a szembeszegülés, és milyen védelmet jelent a rendszerbe való belesimulás – miközben tapasztalják a szervezett felvilág egyre erősebb és kiterjedtebb kontrollját a társadalom felett –, azok számára a szembeszegülésnek nemcsak a lehetősége, de a racionalitása is elvész. Aki pedig ezt

nem bírja vagy nem vállalja, az legfeljebb elmegy az országból – ha teheti. Már sok százezren dolgoznak külföldön, és jelentős részük nem feltétlenül egzisztenciális megfontolásból, hanem mert nem akarja, hogy szakmai vagy üzleti karrierjét szinte kizárólag a hatalom iránti lojalitás határozza meg.

Az Európai Unión belül amúgy sem élhet a hatalom a klasszikus diktatúrák jól bevált eszközeivel. Akkor nem hasznosabb számára, ha az izgága elemek nem lábatlankodnak idehaza? Az pedig mit érdeklí, hogy a nemzetközi piacon is értékesíthető tudással rendelkezők mennek el? Miért kellene fizikailag is zárnia a rendszernek, ha így stabilabb? Ezért, miközben sokan hiszik, hogy egyszer csak robbanásközelbe kerül az ország, kétséges, hogy bekövetkezik-e ez egyáltalán. Hiszen ami történik, az egy nagyon **kényes, haszonelvű egyensúlya a jutalmazásnak és az erőszaktevésnek**. A megfélemlítés, elrettentés arányos eszközeit alkalmazzák. Bár a maffiaállam indulatosnak tűnik, mégsem az, csak célszerű racionalitással használja mások indulatait. Nem megsemmisít, csak kiszorít – autonóm értelmiségi létből, vállalkozásból, országból... Egyelőre nem úgy, mint a maffiaállam néhány keleti posztkommunista változatában, ahol – mivel az **erőszak korlát** ezekben az országokban az Európai Unióhoz képest alacsonyabban van – könnyen börtönben találhatják magukat a politikai ellenfelek, és a merényletek sem mennek ritkaságszámba.

5.10. A sarc mint gazdaságpolitika: a különadók rendszere

A maffiaállam uralomkompatibilis társadalmi víziója nem más, mint az – egyértelmű függelmi rendbe szervezett – új nemzeti tulajdonosi réteg és középosztály megteremtése, a mágnásoktól a kisvállalkozói egzisztenciáig. Életélménye a rend és a hit által összetartott, feltörekvő, rendszerető és rendteremtő, devianciáktól mentes derékhad. Ezt a megcélzott társadalmi csoportot, amely a Fidesz politikájának gerincét adja, valóban könnyebb összefogni az „Isten, haza, család” által meghatározott értékrenddel, mint az egykori alternatív liberálissal. A vidéki, kollégista fiúk

egykori fővárosi kiruccanása ifjúkori eltévelyedésnek, kicsapongásnak minősül. Félreértés lenne azonban a mai retorikájukat pusztá máznak és mimikrinek tekinteni – amitől persze még lehet cinikus. Családi gyarapodásuk harmonikusan illeszkedik e társadalmi vízióba, és lelkükben, a jussát megszerző szegénylegénynek látva önmagukat, még igazolást is nyer. A mesében persze könnyebb volt a legkisebb fiúnak elnyernie a fele királyságot: még nem nehezítették a dolgát holmi jogállami körülményeskedések, összeférhetetlenségi szabályok. A Fidesz gazdaságpolitikáját csak mindezek figyelembevételével lehet értelmezni.

A **szocialisták** gazdaságpolitikájának ciklusait – az egykori tervgazdaság időszakában megfigyelhető ciklikusság torz továbbéléseként – **az egyenletesen permetező osztogatások és a fűnyíróelvű megszorítások váltakozása** jelentette, amit a liberálisok minden erőfeszítésük ellenére sem tudtak megakadályozni. A gazdasági növekedést nem ösztönző, hanem szavazatszerző célzatú osztogatás felemésztette a tartós és fenntartható növekedés forrásait, a megszorítások pedig – reformok híján – nem szolgálták a hatékony, racionális gazdálkodási minták megteremtését. Egy kézen meg lehet számolni a 2010 előtti időszak azon területeit, ahol komolyan vehető rendszerszintű reformok történtek: a magánnyugdíjpénztárak létrejötte, a felsőoktatási és részben közoktatási reform, az önkéntes és hivatásos hadsereg megteremtése.

A **Fidesz** esetében a hatalmi szempontoknak alárendelt gazdaságpolitikát a **célirányos juttatások és sarcolások kettőssége** jellemzi. A szocialisták gazdaságpolitikájában a kedvezményezettek és megszorítottak egyaránt értékeslegesen kvázi társadalomstatisztikai kategóriaként jelennek meg: ha képesek voltak rá, mindenkinek adtak, ha viszont el kellett venni – a külső körülmények személytelen szorításában –, azt, amíg lehetett, intézményeken gyakorolták. A Fidesz esetében azonban a juttatások és az elvonások ideologikusan is vezéreltek és kommunikáltak. A juttatások (adókedvezmények, az európai uniós forrásokból megvalósuló régi és új Széchenyi Terv) a „nemzet egészséges szaporodását”, a „nemzetfenntartást”, a „nemzeti keresztény középosztály”, azaz a tág értelemben vett politikai család megerősítését stb. szolgálják.

A Fidesz az **egykulcsos adó bevezetésével** – a jövedelmeknek a felső rétegekhez történő, egyelőre még személytelen, tehát társadalmi rétegre és nem egyénre szabott átcsoportosításával – mintegy 600 milliárd forint (2 milliárd euró) lyukat ütött a költségvetésen. Ezt csak részben tudta a nagy elosztó rendszerek – önkormányzatok, társadalombiztosítás, egészségügy vagy az oktatás és a kultúra – kiadásainak drasztikus csökkentésével ellensúlyozni. Így hát átideologizált érvekkel megindult a magánmegtakarítások egy részének lerablása.

A **magánnyugdíjpénztári megtakarítások elvonásához** indulatokat kellett kelteni, mondván, a magánnyugdíjpénztárak „eltözsdezik a pénzünket”. S mivel a kriminalizáló kommunikáció sem volt elég, megfélemlítéssel, a pénztártagok megszarolásával, állami nyugdíjuk elvesztésének kilátásba helyezésével és bennmaradásuk technikai megnehezítésével biztosították a 3000 milliárd forintnyi vagyon döntő részének az *einstandját*. Az állam által elrabolt pénz részben az államadósság csökkentésére, részben pedig a költségvetési lyukak betömésére használták.⁶² A magánnyugdíjpénztárak eltiprásának különlegességét az adja, hogy itt a tagok számára a saját veszteségük feltételezhetően sokkal közvetlenebb és átélhetőbb volt, mint más addigi, közvetett sarcok esetében. Ennek ellenére különösebb társadalmi tiltakozás nélkül fosztották meg a pénztártagokat megtakarításaiktól, és fizették ki őket a jövőbeni állami nyugdíj bizonytalan ígéretével.

5.10.1. Különadók néhány típusa 2010 előtt

Különadók már a rendszerváltás táján is megjelentek Magyarországon. A rendszerváltás utáni – utólag – különadónak nevezhető állami elvonások az egyes fontosnak ítélt ágazati célok megvalósításához teremtettek előre megjelölt (earmarked) forrást. Az ágazati miniszterek – észelve, hogy ezek biztosítását nem tudják a költségvetési vitákban évről évre kiharcolni – igyekeztek ezek fedezésére az Országgyűléssel automatikusan érvényesülő intézményes keretet elfogadtatni. Ezeknek azonban a célja, kiterjedtsége és mértéke merőben különbözött a 2010 után kibontakozó

rendszerétől. Egyik típusát azok jelentették, amikor egy-egy célzott alap létrehozásához, üzemeltetéséhez társultak, mintegy azt táplálva. Most tekintsünk el a nyugdíj- és egészségügyi járulékoknak a költségvetésről részben leváló rendszerétől, vagy az 1990-es évek közepétől a különböző alapokat egyesítő Munkaerőpiaci Alapból finanszírozott munkanélküli segélyektől vagy a felnőttképzési programoktól, s nézzünk néhány példát arra, hogy milyen egyedi társadalmi célkitűzések generálták az egyes új különadókban megjelenő zárt finanszírozási láncok kialakítását.

Az egyik ilyen az 1989 és 1998 között működő, az üzemanyagokra kivetett adóknak egy részéből táplált **útalap** volt, amely azt a problémát volt hivatva kezelni, hogy az úthálózat bővítésére és fenntartására nem áll rendelkezésre stabilan tervezhető elkülönített, az amortizációt is biztosító forrás. Így az úthálózatokkal kapcsolatos feladatok finanszírozása addig a nagy nekibuzdulások és lerohadások megújuló ciklusaiban mozogtak. Hogy szabadabban költhető forrásokhoz jusson, 1999-ben – első kormányzása idején – a Fidesz felszámolta az útalapot.

Az 1993-ban létrehozott **Nemzeti Kulturális Alap** és a 2004-ben létrehozott **Innovációs Alap** felállítását egyaránt az motiválta, hogy az intézményi finanszírozás mellett tartósan megjelenhessen a rugalmas programfinanszírozás is, amelynek pályáztatási mechanizmusa autonóm kuratóriumi keretekre épült. A két alapot finanszírozó járulékok kivetése pedig az előbbinél a kultúrahordozó technikai eszközök iparágaira, az utóbbiban pedig a vállalati szektor közép és nagyvállalataira történt. Ezen finanszírozási kényszerpályák kialakítását az is indokolta, hogy a parlamenti költségvetési vitákban a források könnyen elfolytak a tehetetlenségükben is erős alkupozícióval bíró intézmények, valamint a közvetlenebb politikai haszonnal kecsegtető közalkalmazotti bér vagy nyugdíjemelés irányába.

A 2005-ben a pénzügyi vállalkozások nyereségének 24 százalékában megállapított **bankadó** – szemben a többi vállalkozás 16 százalékos adójával – már megjelenítette a szektorális különbségtételt. A pénzügyminiszter indoklása szerint ez egy olyan szektorra kivetett többlet teher, amely „nyereségének jelentős részét nem a saját erőfeszítése miatt és a saját

tevékenységével növelte, hanem külső körülmények miatt, részben az adó-fizetők pénzéből”.⁶³ (Itt a lakáshitelekhez nyújtott nagyvonalú, a bankok nyereségét is szaporító állami kamattámogatásokra utalt, amelyet még az előző Fidesz-kormány vezetett be.) A 2009-ben kivetett úgynevezett **Robin Hood-adó** alapján 8 százalékos különadót kellett fizetniük a nagy energiaellátó és energiakereskedő cégeknek, amelyet a drága távhő árak kompenzációjára és a fűtési rendszerek korszerűsítésére lehetett költeni. Látszik, hogy itt szektoron belüli keresztfinanszírozásról van szó, amelyben a szocialista kormány – a liberálisok 2008-ban kiléptek a koalícióból – megpróbálta a lakótelepek szegényebb társadalmi csoportjait segíteni, és azzal is igyekezett elfogadtatni ezeknek a külön elvonásoknak különleges, a normatív, mindenkire vonatkozó elvonások általános követelményeit megtörő jellegét, hogy ideiglenesnek tekintette őket. Így a bankadó két év alatt, a Robin Hood-adó három év alatt szűnt volna meg terveik szerint, ha nem következik be a 2008-a világpénzügyi és világgazdasági válság. Bár itt még sem a mértéke, sem a célja nem kizorításra, tönkre tételre irányuló közérdekké stilizált magánérdek, azért mégis ezen adók ideologikus-propagandisztikus elnevezése és indoklása már előre vetítette a különadók használatában rejlő veszélyeket és piacromboló lehetőségeket. Az ideiglenes jelleg sem csengett túl jól, emlékezzünk csak a Veszprémi Napló 1983-as cikkének címére: „Öröklakást kapnak a hazánkban ideiglenesen tartózkodó szovjet csapatok tisztjei”.

5.10.2. A különadók rendszerszerű eszkalációja 2010 után

A költségvetési egyensúlyt biztosító különadó típusú elvonások eleinte még nem kizárólag átideologizált, **büntető sarcként** jelennek meg. A FIDESZ-kormány beleütközve a túlzottdeficit-eljárás alatt álló Magyarországra is vonatkozó előírások követelményeibe, amelyek szerint az államháztartás hiányát előre rögzített ütemben kellett a GDP 3 százaléka alá csökkentenie, e nélkül nem indíthatta volna el ellentételezés nélkül egyetlen konkrét választási ígérte: a nagyarányú és radikális adócsökkentést. Különadók nélkül ez azonnal 6-7 százalékos magasságba lökte volna

a Bajnai-kormány által már 4 százalékos szintre éppen hogy letornászott hiányt. De elemi politikai érdeke fűződött ahhoz, hogy legfőbb potenciális támogatóit, a „nemzeti középosztályt” megőrizze és premizálja, aminek azonnali eszköze a személyi jövedelemadó (szja) egykulcsos rendszere volt. Az emiatt kieső óriási költségvetési bevételt azonban az úgynevezett „válságadók” már szélesen kiterjedt rendszerével ellensúlyozta. Egyszerűen felhasználta a Gyurcsány-, majd Bajnai-kormánytól öröklött adószerkezetet és retorikát, fenntartva azok ideiglenes jellegébe vetett reménykedést is, azzal a különbséggel, hogy már kezdetben kiszélesítette a korábbi „válságadók” rendszerét. Így a négyféle válságadó hangsúlyozottan olyan ágazatokat vett célba (pénzügyi szektor, energiaszolgáltatók, telekommunikáció és kiskereskedelmi üzletláncok), ahol a külföldi részvétel kimagaslóan erőteljes volt. A 2008-as hitelválság miatt világszerte erősödő bankellenes hangulatot meglovagolva, az Orbán-kormány a pénzügyi szektor különadójánál már kezdetől fogva hangsúlyozta annak „büntető” jellegét. (Holott Magyarországon a szükségessé váló bankmentést a nyugati anyabankok végezték, így az államnak ez semmibe se került.)

Már ekkor látszott, hogy a Fidesz gazdaságpolitikája nem más, mint folytonos küzdelem az antropomorfizált „nemzetépítő” és a „nemzetrontó” erők között: különadót vetnek ki az „extraprofitot termelő” bankokra, távközlési vállalatokra, energetikai cégekre, közüzemi vállalatokra, a „profitjukat külföldre menekítő” multikra, az „egészségtelen” élelmiszereket forgalmazó „hamburgergyártókra”. Ezek az akciók nem jelentéktelen társadalmi támogatottságot élveznek, hiszen a kisemberek rendszerváltás utáni élménye, hogy miközben az elnyomás nagy rendszereit (az egypártrendszer, a tulajdon állami monopóliumát) felszámolták, az elnyomásnak és kiszolgáltatottságnak a hétköznapiikat meghatározó kis rendszerei mégis továbbélnek. Az állampolgár, ha lehet, egzisztenciálisan még kiszolgáltatottabbá vált a bürokráciával, a közüzemi vállalatokkal, a bankokkal szemben, mint korábban. Ez a bizonytalanság és frusztráció **a kormányzat sарcoló intézkedéseit támogató és legitimáló indulatokká volt formálható.**

Ma már a gazdálkodó szervezetek befizetéseinek csak 37%-át teszi ki a profitadó és a kisvállalkozások „általános és normatív jellegű

befizetési” – írja Csillag István, egykori liberális gazdasági miniszter, majd így folytatja:⁶⁴ „A gazdálkodói befizetések többségét, 63%-át az egyes cégekre, vállalatcsoportokra, azaz »pofára« szabott sarc teszi ki. Nem kell sokat papolnom arról, hogy a kiszámítható, általános feltételekkel szemben kiszabott »pofapénz« célja nem lehet más, mint az önkény korlátlan érvényesítése, éppúgy, mint az általános befizetési kötelezettségek alóli könnyítés, vagy elengedés is.” A Fidesz „2010-ben, hatalomra kerülésükkor, az akkor 52 féle adónem egyharmaddal való csökkentését ígérte, ami 2014 júliusáig a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) szerint 73 darabra hízott. Ehhez hozzáadva a 2015. évi költségvetésben bejelentett új elvonásnemeket, közel megduplázódni látszik az elvonási csatornák száma.”⁶⁵

A különadók jellegzetessége, hogy sosem a költségvetési bevételek emelése az egyedüli célja. Hiszen némelyike költségvetési szempontból elhanyagolható bevétellel jár, s csak a közvetlenül érintett célszemélyeket vagy célvállalatokat sújtja. Ezért is oly erős a bevezetésüket kísérő átideologizált, harcos, stigmatizáló kormányzati kommunikáció. A tényleges – nem pusztán bevételnövelő – célok között lehet egyszerű politikailag motivált szankció, piacról történő kiszorítás, a politikai családhoz bekötött vállalatokkal szemben előnytelen pozícióba taszítás, felvásárlás vagy államosítás előkészítése, életviteli, ideológiai célok megvalósításának keresztülhajtása, vagy ezeknek bármilyen tetszőleges kombinációja. Ami lényeges, hogy a költségvetés bevételeit növelő érdeken túli célok nem legitim társadalmi célokat, hanem a fogadott politikai család hatalmi és vagyonosodási céljait szolgálják.

5.10.2.1. A különadók főbb típusai⁶⁶

- A személyre szabott büntetőadók egyike volt a 2010-ben 2005-ös vizsgálómeghatározással hatálytalanná nyilvánított **köztisztviselők és közalkalmazottak végkielégítésére kivetett** – a politikai bosszú szándékáról árulkodó – **98 százalékos különadó**. Az Alkotmánybíróság a törvény visszamenőleges hatályát megsemmisítette, de az így is sújtotta a kormányváltás utáni elbocsájtások érintettjeit. A tisztogatási hullám csitulásával a kormány 75 százalékra mérsékelte az egyébként jelentéktelen bevételt

eredményező adó mértékét, de megteremtette a lehetőséget annak, hogy a saját káderei mozgatásánál egyéni döntések alapján ellensúlyozzák a generális döntés hátrányait.

- A **reklámadó** azt követően került bevezetésre, hogy a Fidesz erőfeszítései csak részben bizonyultak sikeresnek a két nagy kereskedelmi televíziós csatorna megszerzésére. A TV2-t sikerült egy azóta is gyanús üzlet keretében a Simicska–Nyerges-oligarchapáros érdekkörébe vonni, viszont az RTL Klubot nem. Az addig a mindenkori kormányokkal szemben semleges politikamentes bulvár csatornák közül a TV2 hírműsorait sikerült a kormányzati kommunikáció szolgálatába állítani, az RTL Klub-ét nem. A megregulázási, kizorítási céllal kivett reklámadó sáv progresszivitását úgy alakították ki, hogy az adó alá eső szervezetek reklámbevételeinek 16 százalékát elnyerő RTL Klub fizesse az ezen adónemből származó költségvetési bevételek 54 százalékátát. Az RTL Klub árbevételre vetített adóterhelése a legmagasabb, 15 százalék. S bár a TV2-é is 11 százalék,⁶⁷ de míg az RTL Klub nem jut állami hirdetésekhez, addig a politikai család körébe került TV2 veszteségeit bőven ellensúlyozza az állami reklámszponzoráció. Ráadásul a törvényt úgy módosították, hogy a baráti csatornának 2014-re nem kell az adót befizetnie.
- A 2015-ben durván megemelt **élelmiszerlánc-felügyeleti díj** csak jelentéktelen mértékben érinti a magyar tulajdonú élelmiszerláncokat. „A CBA és a Coop alig fizet majd, a diszkontláncoknak és a hipermarketeknek ugyanakkor még a korábbi válságadónál is nagyobb terhet jelenthet az élelmiszerlánc-felügyeleti díj sávos emelése. (...) a 300 milliárd forintos árbevétel felett **a korábbi kulcs a hatvanszorosára emelkedik**. Ami azt jelenti, hogy például a Tesco mint a legnagyobb forgalmú lánc terhe az eddigi, durván 600 millió forintról nagyjából 12 milliárdosra nőne, a legnagyobb áruházak összesen 20–35 milliárd körüli összeget fizethetnek.”⁶⁸ A magyar és külföldi láncok közti diszkrimináció lehetőségét a sávos díjfizetés biztosítja, ami 500 millió forintos éves forgalom alatt nulla, majd egy ezrelékről több lépcsőben emelve 300 milliárdos forgalom felett már 6 százalék. S bár a magyar tulajdonú Coop,

illetve a kormány iránti lojalitást demonstráló Békemenetek szervezésével és egyéb kampányakciókkal támogató CBA üzleti forgalma együttesen eléri a Tesco forgalmának háromnegyedét, a franchise-rendszerű működésük gyakorlatilag kimenti őket a díj fizetése alól, szemben az elszámolás tekintetében egy vállalatként működő Tescoval.

- Az élelmiszerlánc-felügyeleti díj a kormánynak a multi élelmiszer-áruházláncok elleni „nemzeti szabadságharcának” sokadik lépése. Az előzőek nem tudták még elérni a kívánt hatást. Ilyen volt például az ugyancsak sávosan működő **válságadó**, valamint a 2012-ben meghozott, de csak 2015-ben hatályba lépő törvény, közkeletű nevén a **plázastop**, amely egyedi kegyként osztható külön engedélyhez köti a 400 m² feletti alapterületű üzletek építését, bővítését. A Nemzetgazdasági Minisztérium közlése szerint „a plázastop bevezetése óta 224 felmentési kérelem érkezett, ebből 135 esetben (60%) adtak engedélyt az építkezésre, 89 esetben (40%) pedig elutasították a kérelmet.”⁶⁹ Ez azt jelenti, hogy önkényes kormányzati döntésektől függ, mely bevásárló központ bővítheti infrastruktúráját és melyik nem. De nem elég a multik bővülésének a megállítása, a kormányzat a kiszorításukat és ellehetetlenítésüket igyekszik elérni. Ehhez bővíti az eszköztárát. Elfogadták az üzletek vasárnap zárva tartását (melyről alább lesz szó), illetve megtiltották az online rendelések este 10 és reggel 6 óra közti, valamint a munkaszüneti napokon és vasárnap történő házhoz szállítását. Továbbá⁷⁰

- 2016-tól bezáratják a világörökségi területen működő diszkontokat, nagyméretű szuper- és hipermarketeket;
- betiltják a városközpontból induló ingyenes áruházi buszokat;
- betiltják az éjszakai nyitvatartást;
- bezáratják azokat a nagyobb boltokat, amelyek két egymást követő évben veszteségesen működnek, vagy megvonják tőlük az alapvető élelmiszerek árusításának a jogát.

Kevés megvilágítóbb erejű példája lehet a maffiaállami működésnek, mint ez az állami erőszak vértelen eszköztárával végrehajtani kívánt tulajdo-

nosváltás, amely nem pusztán „magyar” vállalkozót kíván a felszabadítandó piaci és tulajdonosi pozíciókban látni, hanem a fogadott politikai család tagjait, akik nem autonóm vállalkozók, hanem a Keresztapához be- kötött oligarchák és strómanok. Hogy ne lehessenek az intézkedéshalmaz céljaival kapcsolatban kétségeink, Baldauf László, a CBA elnöke ki is jelenti, hogy „jelenleg az a legfontosabb feladatunk, hogy az esetlegesen kivonuló cégek üzleteinek megszerzésével tudjunk fejlődni, mint ahogyan az a Profi és a Match esetében is történt.”⁷¹ Máskor meg hitvallóként áll a nyilvánosság elé: „Nagy tisztelője vagyok Orbán Viktor miniszterelnök úrnak, személyesen is ismerem őt, Felcsúton meg is szoktam látogatni. Hála az istennek, a miniszterelnök úr tudja a legjobban, hogy mit kell tenni ebben az országban azért, hogy a nemzetünk felemelkedhessen, és nagyon jól teszi azt, amit tesz.”⁷² Miközben az állami erőszak eszközeivel végrehajtott piac-újraosztást „nemzeti” zászló alatt vívják, tudni kell, hogy a Tesco vagy a Spar kínálatában semmivel sem kisebb a magyar élelmiszerek aránya, mint a magyar riválisaiéban. Sőt, a Tesco mintegy évi 65 milliárd forintnyi magyar élelmiszer exportját biztosítja a saját, nem magyarországi üzletláncán keresztül.⁷³

- 2015-től bevezették a **napelem adót**, melyet, mint jelentős szennyezést okozó termék után kell ezentúl fizetni. A kilogrammonkénti 117 forintos mértéke kétszerese az akkumulátorok után fizetendőnek.⁷⁴ Ezen már Illés Zoltán, az előző fideszes kormány környezet- ügyért felelős kegyvesztett államtitkára is megütközött, megmagyarázhatatlannak nevezve a kormányzati előterjesztést, mely szerint „a napelemekre, sőt a **széleróművek és a hőszivattyúk fő alkatrészeire is termékdíjat kell kivetni**. Ilyet csak az ír le, akinek fogalma sincs a fenntarthatóság alapvető összefüggéseiről, és bármi áron eleget akar tenni annak a felülről jövő elvárásnak, hogy be kell bizonyítani: a megújuló drágábbak az atomnál.”⁷⁵ Felesleges lenne azon elmélkedni, hogy vajon a kormány miért megy szembe a nemzetközi trendekben is megnyilvánuló józan ésszel. A magyarázat az iménti nyilatkozat utolsó mondatában rejlik, azzal a különbséggel, hogy a helyes megfejtés nem az „atom”, hanem az „orosz atom”. Vagyis egy másik

autokratával, Putyinnal kötendő olyan üzlet, amelynek semelyik eleme sincs alávetve semmilyen transzparencia és közbeszerzési elvárásnak, amely megfelelően nagy léptékű, amely ha elkezdődik, akkor szilárd, mint egykor a „megbonthatatlan szovjet–magyar barátság”, és amely hosszú évtizedekre ki tudja stafirozni a politikai családöt. A 3000 milliárd forintos **paksi atomerőmű-beruházás** ezeknek a kritériumoknak megfelelne. Feltéve, ha a gyengélkedő orosz gazdaság képes előfinanszírozni az üzletet. Veszélyesen keveredik ebben az orosz geopolitikai érdek magyar politikai család magánérdekeivel.

- A különadók rendszere 2010-től alapvetően a **bankadóra** és a **többi ágazati különadóra** épült. A bankadót jó néhány országban bevezették a 2008-as globális pénzügyi válság nyomán, de mértékük messze a magyar alatt maradt. Míg annak nagysága másutt a GDP 0.02 és 0.2 százaléka között mozgott, addig nálunk meghaladta a GDP 0.7 százalékát is.⁷⁶ Ráadásul az egykulcsos adó jelentette folyamatos 500–600 milliárd forintos személyijövedelemadó-kiesés, az ágazati különadók kényszerű kivezetése a rendszerből, a magánnyugdíjpénztáraktól zsákmányolt források felélése, illetve a költségvetési egyensúly és a 3 százalékos hiánycél tartása égetően szükségessé tette a kormány számára – az ígéreteivel szemben – a bankadó fenntartását, valamint egy további nagy kapacitású pénzscsap megnyitását. Ezt a szerepet töltötte be 2013-tól a **pénzügyi tranzakciós illeték**. A két banki pénzscsap azért is alkalmasnak látszott e szerepre, mert a nemzeti szabadságharcos retorikát hatékonyan össze lehetett kapcsolni a bank- és bankárelleses, történelmileg már „jól bevált” retorikával. A kormány még meg is ígérte, hogy e terheket a bankok nem háríthatják át a kuncsaftjaikra, s ennek védelme ürügyén még tovább harciaskodhatott, miközben egy idő után a külföldi tőkebeáramlás pozitív szaldója már kizárólag a külföldi tulajdonú magyarországi bankok anyabankjaik általi kényszerű feltőkésítéséből származott.

Bár a bankadó és a pénzügyi tranzakciós illeték együttes összege évente 400 milliárd forint körül mozog, a kormány kényszeresen keresi a megadóztatható további területeket. 2010–2014 között a külön-

A különadók tipizálása céljaik szerint

Különadók	Költségvetési bevétel növelő szerepe	Szektorok közti diszkrimináció	Szektoron belüli diszkrimináció	Kiszorítás, piactoglalás	Politikai büntető jelleg
A végkielégítések 98%-os különadója			+++		++++
Bankadó	++++	+++	++	+++	++
Pénzügyi tranzakciós illeték	++++	+++		+	
Biztosítási adó	++	++			
Baleseti adó	++	++			
Energetikai különadó	+++	+++		++	
Termékdíj a napelemekre, illetve a szél erőművek és hőszivattyúk főbb alkatrészeire	++		++++	+++	
Telekommunikációs különadó	+++	++			
Reklámadó	++	+	+++	++	+++
Kereskedelmi láncok különadója	++	++	+++	+++	
Élelmiszerlánc-felügyeleti díj	+++	++	+++	+++	
Közműadó	++	++		++	

+ = jelentéktelen; ++ = mérsékelten jelentős; +++ = jelentős; ++++ = nagyon jelentős

adók 361 milliárd forintról 846 milliárdra növekedtek. Egyfajta piramisjáték tanúi lehetünk, ahol már mind gazdasági, mind politikai szempontból egyre több a kockázatos, kiszámíthatatlan bumeráng-effektust eredményező döntés. Ezek leglátványosabbja volt az úgy-

nevezett **internetadó** bevezetésének terve, amelynél az előkészítetlenség oly mértékű volt, hogy a kormány által jelzett tervezett 20 milliárd forintos bevételt irreálisan sokszorosán haladta volna meg a megadott adózási paraméterek alapján ténylegesen elvont jövedelmek mértéke. 2014 őszén már senki sem hitte el, hogy ezt ténylegesen nem az internethasználók fogják megfizetni, ami a Fidesz kormány elleni legnagyobb tömegmegmozdulásokat generálta. A kormány ezzel a lépésével egy, a politika iránt addig közömbös, de az életét elég tudatosan élő, fiatal népességbe kötött bele.

5.10.2.2. Indirekt különadók

Találkozhatunk olyan „indirekt különadóval” is, amikor azt nem az államnak, hanem a fogyasztónak fiztetetik. Az ilyen jellegű adó rendszerint olyan mértékben **nyomott hatósági ár formájában** jelenik meg, hogy az általa sújtott vállalkozástól már nem pusztán a profitot, hanem az amortizációs és fejlesztési költségeket is elvonja. Sőt, a kényszer hatósági ár az üzemeltetés költségei alá megy, akkor az ilyen akcióknak kettős céljuk van: a vállalat kiszorítása a piacról és szavazatszerzés az érintett cég(ek) szolgáltatásainak fogyasztói körében. Az e logikával végrehajtott akciók legkiérleltebb változata a **rezsicsökkentés**. Miközben a 2012 óta lankadatlanul zajló „rezsiharc” a választások előtti szavazatszerzés központi kampányakciója volt, egyben a – jórészt külföldi – tulajdonosok kiéheztetésének és piacról történő kiszorításának is az eszköze. Ebben az akcióban a kézzelfogható ajándékot (a számla csökkentését) a legszegényebbek is látják, és világos a jötevő (a kormány) személye is. És aki nem tudná e kettőt magától összekötni, annak a kedvéért a számlázó közüzemi cégeket még arra is kötelezték, hogy ezt szembetűnő tipográfiával rányomtaszák a számlákra: havonta érkező reklámanyag hárommillió háztartásba. Ennek elmulasztása hatalmas bírságokat eredményezett már eddig is. A piac logikája persze korlátokat emel ezen voluntarista célok teljesíthetősége elé, és a sarc költségeit kerülő úton, kevésbé átélehetően áthárítja a fogyasztóra. De a másutt jelentkező költségnövekedés, szolgáltatási minőségromlás már személytelen, legalábbis nem lehet az ódiumát közvetlenül a kor-

mányra hárítani. Ha pedig mégis megpróbálnák, az ürügyet adna az átideologizált nemzeti szabadságharc folytatására a gazdaság „nemzetrontó” szereplőivel szemben, ami további kommunikációs hozadék a kormánynak. Az akció végkifejlete a közüzemi tevékenységek ellátásának kötelezően nonprofit társaságokban végzésének törvényben előírt kötelezettsége lett.

De ez egyben egy csapdahelyzetet is eredményez: a nagy gázszolgáltatók közül az EMFESZ csődbe jutott, a folyamatos veszteségeket, azaz a rezsiharc pénzpumpájának szerepét nem vállaló GDF Suez és E.ON pedig visszaadta az egyetemes gázszolgáltatói engedélyét az energiahivatalnak (MEKH). Már csak az olasz állami energiacég, az ENI tulajdonában lévő Tigáz tart ki, vagyis helyezkedett kiváráó álláspontra. De a kényszereszerű piacfoglaló államosítás megoldhatatlan feladat elé állítja a magyar állami Főgázt is: hogyan tartsa a rezsiharc igényei alapján a tényleges költségek-nél alacsonyabban a fogyasztói árakat, akadályozza meg a szolgáltatások színvonalának és az infrastruktúra romlását. Csak úgy tudná ezt megtenni, ha a pénzszivattyú iránya megfordulna, és a költségvetésből pótolnák folyamatosan a hiányt. Ezt azonban az EU szabályai tiltják. Mindennek pedig az lehet a következménye, hogy „az energiahivatalon keresztül presszionált kormányzati populizmusból engedni kell.”⁷⁷

Az indirekt különadónak egy másik formája a Fidesz koalíciós pártja, a közvélemény-kutatásokban önállóan nem mérhető nagyságú Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP) hosszú vajúdas után 2015-ben törvényi formát öltő követelése: **az üzletek vasárnapi zárva tartása**. Ez azokat az üzleteket érinti, amelyekben nem annak tulajdonosa vagy rokona dolgozik, és 200 m² alatt van az alapterületük. Ez is egy rafinált eszköze a piac megtisztításának és állami kényszerrel történő helyteremtésnek csókos hazai vállalkozások számára. Következményként a kiskereskedelmi forgalom csökkenését, több tízezer alkalmazott elbocsátását és mintegy 200-250 milliárd forintnyi adókiesést jósolnak az akció kritikusai. Az üzletek forgalmának jelentős részét érintő intézkedés azonban nemcsak gazdasági növekedést fékezheti, hanem egyben az állampolgárok életmódjába történő ideológiai alapú, erőszakos beavatkozásnak is minősül. A Vállalkozók

Országos Szövetsége (VOSZ) – érezve az „üzletek helyett templomba” kormányzati szándékkal szembeni széles körben megnyilvánuló ellen-szenvet – népszavazást is kezdeményezett a kérdésben.

5.10.3. A különadók generálta társadalmi-gazdasági reakciók állami szankcionálása

A cégeknek a legkülönbélebb sarcok, különadók továbbhárítására irányuló törekvései a kormányzatnak további népbarát látszatintézkedések nagy csinnadrattával járó meghozatalára adnak alkalmat, s viszonyválszként a politika önkényes beavatkozásának tucatszámú intézményét hozták létre. **Árkommandót**, hogy a megsarcolt multik ne emelhessenek árat, **bér- és adó-akciócsoportot**, hogy a magánvállalatokat alkalmazottaik – személyijövedelemadó-módosítás miatti – jövedelemkiesésének kompenzálására kényszerítsék. A Kormányzati Ellenőrzési Hivatal (KEHI) pedig lerohanja a már kirabolt pénztárakat, hogy a – kormányzati zsarolás ellenére – még kitartó mintegy 60 ezer tagjukat is megfossza a mintegy 200 milliárd forint megtakarításától. Minél abszurdabb és minél kevésbé illeszthető a piaci logikába a tervezett kormányzati akció, annál inkább ölt moralizáló-kriminalizáló jelleget. A bűnbakképzés és módszeres karaktergyilkosság – legyen szó intézményekről vagy azokat megtestesítő személyekről – a gazdaságpolitika szerves részévé vált.

A maffiaállam módszeresen hajtja maga alá és tereli tulajdonosváltás felé azoknak a részleges vagy lokális monopóliummal rendelkező nagy hálózatoknak egy részét – a bankszektortól a közszolgáltatásokig –, amelyeknek fogyasztói hazai polgárok, így azok számára nem elkerülhetők vagy nem külföldre menekíthetők, és ezért hatósági árak vagy egyéb szabályozók révén járadékoltathatók. Ahol pedig működik a piac, ott a maffiaállam megpróbál mesterségesen monopóliumot teremteni. A szervezett felvilág így szerez tulajdont, valamint – állami monopóliumteremtés, hatósági árszabályozás vagy garantált haszon segítségével – biztos jövedelmet. Munkalapú társadalmat hirdet, de valójában másoktól szedett védelmi pénzekből szerzi jövedelmeit.

5.10.4. A különadók inverze: stratégiai megállapodások, avagy kölcsönös kedvezmények

Ami járadékoltatható, azt sarcolja, vagy kiszorítva a helyébe lép, ami nem járadékoltatható, azzal stratégiai megállapodást köt: Audi, Coca-Cola, Daimler, GE, Microsoft, Richter, Samsung, Sanofi, Synergon és így tovább.⁷⁸ Ez alól talán csak a Tesco kivétel, mert olykor előfordul, hogy a kormány az egyik kezével „sallert” ad, a másikkal meg simogat. (A stratégiai partnerek között egyházak, sőt még futballklub is található.) A partnervállalatok termékeinek nagy része nem a hazai piacon kel el, így lehetetlen megfelelő hasznot törvényben kikötni, ugyanakkor magyar munkaerőt foglalkoztatnak, és utánuk itt adóznak. Van egy tőrészataruk: ha nagyon rájuk mászik a szervezett felvilág, egyszerűen kitelepülnek, bár a termelő vállalatok esetében az ilyen döntések átfutási ideje 4-5 évet is igénybe vehet, amíg az adott technológia kifut. Nehezebben zsarolhatók, ezért a kormány partneri megállapodást köt velük. Esetükben az üzlet kölcsönös érdekeken alapulhat, és nem a pusztá erőn.

Szijjártó Péter, külügy- és külgazdasági miniszter 2013-ban még államtitkárként úgy nyilatkozott, hogy a stratégiai megállapodások száma 50 fölé is emelkedhet, mert „a program felkeltette a vállalatok érdeklődését a kormánnyal folytatott rendszeres konzultáció lehetősége miatt. Ez pedig versenyelőnyt jelenthet az egyes cégek számára saját vállalatcsoportjukon belül, az újabb beruházási helyszínek kiválasztásakor.” Ez elég beszédes. Az átlátszó.hu korrupcióellenes oknyomozó újságírói portál szerint „A kapcsolatok szorosabbra fűzését szinte minden esetben a kormány kezdeményezte, a megkörményezett vállalatok nagy része pedig úgy érezte, hogy ez egy visszautasíthatatlan ajánlat, amire ha nemet mondanak, kimaradnak bizonyos kedvezményekből, és még esetleg az unortodox jogalkotás/adókiivetés pallosa is lesújt rájuk. A pletykák szerint azonban néhány cég nem félt kosarat adni a kormánynak.”⁷⁹ A stratégiai megállapodásban részt vevő cégeknek nyújtott kormányzati előnyök olykor még a pályázati feltételekben is tetten érhetők.

5.11. Take over - a gazdasági elit cseréje

A rendszerváltást a szocialista rendszer gazdasági összeomlása kényszerítette ki, vagyis a keleti piacok összeomlásában, az állami vállalatok tömeges csődjében megmutatkozó gazdasági válság nem következménye, hanem oka volt a fordulatnak. Még akkor is, ha a korábbi évtizedekben ismeretlen sokszázvezres munkanélküliség csak 1990-től alakult ki, át-, fel- vagy leértékelve az addigi életpályákat és karriereket, ismereteket és tudásokat. A rendszerváltás részben felszámolta a **Kádár-kori egyéni gyarapodás** addigi legitim „**kaparj, kurta, neked is jut**” mechanizmusait, ugyanakkor nem teremtette meg azt a nyugatias értékrendbe illeszkedő kultúrát és konszenzusos mechanizmust, amely révén valaki legitim, mások által is erkölcsösnek elfogadott módon juthatott vagyonhoz. Ezért lehetett az elmúlt két évtizedben folyamatosan **politikai programot építeni a vagyon újraosztásának igényére.**

Ráadásul a magyar történelem ebből a szempontból eléggé hektikusan alakult. A nálunk szerencsésebb nyugati demokráciákban a tulajdonviszonyok sok évtizedes, évszázados folytonosságban alakultak, és ennek eredményeként szerves középosztályi építkezés mehetett végbe. Ezzel szemben nálunk csak az elmúlt évszázadban is számtalanszor fosztottak meg teljes társadalmi csoportokat – faji, etnikai, ideológiai alapon, társadalmi pozíciójuk vagy éppen az ország területi változásai miatt – vagyonuktól, és sorolták át őket hatalmi kényszerrel más-más társadalmi osztályokba, rombolták le és rendezték önkényesen újra az egzisztenciájukat.

A tulajdonviszonyok történeti bizonytalansága sohasem tette lehetővé hazánkban egy, a tulajdonát generációkon át biztonságban tudó erős polgárság meggyökeresedését. Az elmúlt évszázadban háromszor is sor került a tulajdonosi rétegek megrendítésére: először az első világháborút követő trianoni békeszerződés mozdította ki stabil pozíciójából az utódállamokhoz került területek magyar polgárságát, majd a zsidótörvények és a holokauszt révén fosztották ki Magyarország zsidó származású polgárait, végül pedig a kommunista rendszer államosította ezúttal szinte gyakorlatilag teljes körűen a magántulajdont. Az ezeket a tulajdonfosztásokat végrehajtó politikai erők

minden esetben egyfajta társadalmi igazságosság nevében cselekedtek. Ezáltal a magyar társadalom úgy szocializálódott, hogy a tulajdon biztonsága, különösen a nagytulajdoné, más – társadalmi igazságosztó – célokkal felülírható.

Ezt a magyar történelmi hagyományt a rendszerváltás sem szakította meg, sőt, a politikai és társadalmi küzdelmek nem elhanyagolható mozgatója, hogy **kvázi nulláról indulva, kiből lesz milliárdos és kiből kol-dus. A rendszerváltást követő privatizáció** során születő új tulajdonosi rétegnek pedig nem pusztán a vagyonosodása, de annak módja különösen sértette az átalakulás veszteseinek igazságérzetét, s ez utat nyitott olyan politikai törekvéseknek, amelyek célja rejtetten vagy nyíltan a tulajdonviszonyok újrendezése volt. Magyarországon ez a politika sikeresen ötvöződött a – politikai hatalmukat gazdaságira átváltó nómenklatúrával szembeni – antikommunista retorikával. A Fidesz 2010-es parlamenti kétharmadot eredményező győzelmével ebben is fordulóponthoz értünk, mert míg a liberális demokrácia intézményrendszere és a különböző politikai erők egyensúlya úgy-ahogy többé-kevésbe civilizált keretek között tartotta a szerzés ösztöneit, mára a maffiaállam megjelenése minőségileg új fejezetet nyitott ebben a történetben.

5.11.1. A Fidesz és a „keresztény középosztály” szövetsége

A rendszerváltás táján a Fidesz vezetői többnyire nem urbánus kultúrából, ám nyugatias ízléssel érkezve, ahogy önmagukat jellemezték, „elvált szülők gyermekeiként” kívánták meghaladni az évszázados népies–urbánus ellentétet. Későbbi jobbra menetelésükkel azonban már az összeomló – részben a népies ideológiát, részben a két világháború közötti keresztény nemzeti középosztály világát vegyítő sajátos – magyar jobboldal (MDF, Kisgazdapárt) helyére léptek. Csakhogy, míg a „népies classic” egykoron – ahogy Konrád György fogalmazta – az érintetlen paraszti kultúra világát állította szembe az urbánus, szekularizált, szabadfoglalkozású értelmiség kultúrájával, addig a fideszes újnépesség indulata a feltörekvő kis- és középkáder szülők kollégista fiainak gyanakvásából és frusztráltságából fakadt a többgenerációs fővárosi, értelmiségi gyerekekkel szemben.

A Fideszt a népmesei legkisebb falusi fiú hevülete hajtotta, hogy elinduljon a gazdagságot jelentő aranyrészvényt megkeresni. De sehol sem találta, mert azt a két gonosz, a „komcsi” és a „multi” már elorozta. Bolyongása közben összetalálkozott és frigyre lépett a kommunizmus időszakában maradék vagyonából is kisémmizett és a rendszerváltás során is hoppon maradt történelmi keresztény középosztálybeli úrilánnyal. **Elhatározta, hogy igazságot szolgáltatnak maguknak, és megszerzik a jussukat – bármi áron.**

A fideszesek jól látták, hogy míg **a rendszerváltás során** a politikai hatalomba jutás az előtte abból kiszorítottak számára – a demokratikus választásokból fakadóan – szinte magától értetődően történt, addig a privatizáció nyertesei közé már nem lehetett bárkinek bekerülni. A privatizált állami tulajdon egyrészt a politikai és kapcsolati tőkéjüket a munkavállalói résztulajdonosi program és menedzsmentkivásárlás révén az egykori – részben már depolitizálódott – menedzser elit, másrészt a külföldi nagy cégek kezébe került. Ugyanakkor az idő előrehaladtával folyamatosan szűkült az állami tulajdon privatizációjával megszerezhető vagyon. Márpedig a legkisebb fiú és az úrilány közös történelmi tapasztalata, hogy csak pünkösdi királyság a vagyon nélküli frigy. Vagyonhoz jutni viszont, további megszerezhető állami javak híján, csak a magánvagyonok újraelosztásával lehet – de jogszerűen ez már szinte képtelenség volt.

A Magyar Demokrata Fórum (MDF) kormányzása alatt, majd a szocialistákkal (MSZP-vel) történt alkalmi osztozkodásban megszerezhető javak ugyan számottevőek voltak, de az új tulajdonosoknak messze nem biztosítottak érdemi gazdasági befolyást. **A Fidesz első kormányzati ciklusában, 1998–2002 között** némi maradék állami vagyont még elnyerhetett nem tőkeerős cég – a vételárat döntően állami vagy államközeli bank által fedezett – hitellel. Politikai kapcsolat révén pedig áron alul vagy az állami megrendelések piacáról a külföldi versenytársakat lesöpörve, megaszerezésekhöz jutva lehetett – a politikai támogatás megszűntével már törékeny – óriásvállalatot építeni. Az első típusra példaként a CD Hungary, a diplomáciai testületek magyarországi ingatlanvagyonának a privatizációját említhetjük. A céget az ingatlanok tényleges értékének

mindössze feléért egy 1 millió forintos törzstőkéjű vállalkozás nyerte el, amely gyakorlatilag a teljes vételárra – mintegy 18 milliárd forintra – banki hitelt vehetett fel. A második típus zászlóshajója pedig a Vegyészter lett, amely bejáratott vállalati szervezet híján, minden kormányzati hátszél ellenére sem tudott teljes mértékben élni a politikai beágyazottság nyújtotta lehetőséggel. Az első út, vagyis a még privatizálható területek kincsei elfogyóban voltak, a második út, a zöldmezős, pártközeli vállalkozások alapítása és felépítése pedig túl rögsnek bizonyult.

Ráadásul a Fidesz első kormányzásának erős kétharmados intézményi gátja még úgy-ahogy korlátok közé szorította a mindent felülíró hatalmi ösztönöket és a tulajdonviszonyok állami erőszakkal történő átalakítását. Bár a vagyon- és hataloméhségnek belső, morális korlátai már akkor sem voltak, intézményiek még igen. Az is igaz, hogy már az ezredfordulón is tanúi lehetünk annak, hogy a kormányzó politikai elit az állami hatalom teljes arzenáljával maffiaállamként indított küzdelmet új pozíciókért és tulajdonosváltásért a gazdaság bizonyos szegmenseiben, de ezek az akciók akkor még nem teljes ágazatok dominálására, hanem egy-egy vállalkozás megszerzésére irányultak.

5.11.2. A maffiaállam vagyonfosztó technikáinak egyedisége

A maffiaállam a vagyon újraosztásának elveiben is különbözik más rendszerektől: az egykori **dél-európai korporatív típusú autokratikus rendszerek** vagy akár a **Horthy-rendszer** a gazdasági elitet nem cserélte le. Kivételt ez alól a zsidó vagyonok – egyébként nem mindenütt bekövetkező – kisajátítása képezett, de új tulajdonosréteget nem hoztak létre, csak gazdagították a meglévő keresztény középosztályt. A vagyonfosztás „faji” **alapon volt „normatív”**, és nem egyedileg/ esetileg önkényes. A másik oldalon, a **szovjet típusú diktatúrákban** pedig minden tulajdont kisajátítottak, ott tehát a vagyonvesztés **osztályalapon volt „normatív”**. Az ott létrejövő elit tisztán politikai természetű volt. Javadalmazása – ahogy korábban már érintettük – nem vagyonnal, hanem folyó javakkal történt: magasabb fizetéssel, jobb életkörülményekkel, üdülő- és lakáskiutalásokkal,

a zárt rendszerű boltokban történő vásárlás lehetőségével, hiánycikkekhez való hozzájutással és másfajta privilégiumokkal. De ezek bármennyire vágyott előnyökként, privilégiumokként jelentek is meg az azokban nem részesülők szemében, jelentős magánvagyonok felhalmozását nem eredményezhették.

A posztkommunista maffiaállamnál viszont más a helyzet: **a vagyontól való megfosztás nem normatív, hanem önkényesen eseti.** Ami tetszik, azt viszi. Az egykori szovjet köztársaságok jelentős részében a nomenklatúrához kötődő, nagyrészt párt- és titkosszolgálati vezetők kerültek hatalmi pozíciókba, egyúttal a privatizáció során olyan helyzetbe, hogy abból magánvagyonot is felhalmoztak. Ha a privatizációs dömping réseiben meg is jelentek független vállalkozók, azok vagy betagozódtak a politikailag uralt szervezett felvilágba, vagy ha nem, akkor annak súlyos következményei lettek: a leszámolás ezekben a vadkeleti társadalmakban akár a gyilkosságokig is elmehetett, de olykor hosszú börtönbüntetésekkel vagy – a nemzetközi szalonképesség fenntartása érdekében – „önkéntes” száműzetéssel meg lehetett úszni a hatalommal való konfliktust.

5.11.3. A tulajdonosi elitcsere és behódoltatás

A 2010 óta eltelt időben a Fidesz túljutott az autokratikus berendezkedés megteremtésének offenzív szakaszán: kétharmados többségével lerohanta és feldúlta a liberális demokrácia intézményrendszerét, autonómiáit felszámolta. Maffiaállamában a szervezett alvilágra, a klasszikus maffiára jellemző törvénytelen magánérszak helyébe a törvényesített (vértelen) közhatalmi erőszak lépett, amely a fogadott politikai család hatalmának megtartásán túl, annak vagyoni gyarapodását is szolgálja. **A maffiaállam** most már **a törvényesített rablás eszközeivel osztja újra a vagyont.** A politikai váltógazdaság elitjének szisztematikus lecserélésével párhuzamosan folyik a gazdasági elit központilag, a gazdaságon kívüli erőszak eszközeivel vezérelt behódoltatása és cseréje is a fogadott politikai család függelmi rendszerébe szervezve.

Nem eredeti tőkefelhalmozás zajlik, mert ott olyan, a premodern és modern szektor vagy éppen az agrár- és az ipari szektor közti tőkeáramlás történik, amelyet tulajdonosváltás kísér. Itt azonban nincs modernizációs mozzanat, hanem csak a már meglévő felhalmozott tőke tulajdonosainak – eredeti vagy másodlagos – cseréjét vezérlik. Az új tulajdonosi garnitúra ugyanakkor nem válik valódi vállalkozóvá, mivel szocializációja révén csak vállalkozói mezben megjelenő – a Családfő által meghatalmazott, politikai monopóliumokkal körülbástyázott – járadékoltató.

A maffiaállam a legalizált állami erőszak eszközeivel magánvagyonokat kényszerít saját érdekkörébe, és oszt újra a fogadott család körében. Ennyiben is különbözik a korrupció „bevett” formáitól, mert itt már a pusztá folyó jövedelmek illegitim eltérítésén túl vagyonok/vagyoni értékű jogok erőszakos újraosztása is zajlik.

A magánvagyonok bürokratikus kényszerekkel történő újraosztásában és a fogadott politikai család érdekkörébe terelésében részt vevő közhatalmi intézmények a parlament, a kormány, az adóhivatal, az ügyészség, a rendőrség. Ezek különböző kombinációban végrehajtott akciói teszik lehetővé a tulajdonosi elit állami erőszak eszközeivel történő átalakítását kezdve az egyes vállalkozásokat célzottan preferáló vagy diszkrimináló jogszabályalkotástól az adóhivatali mentesíten vagy ellenkezőleg, a végzáláson át egészen az ügyészség és a rendőrség által folytatott politikai megrendelést követő szelektív bűnüldözésig. A stabil tulajdonból történő kibillentés eszköztára pedig széles skálán mozog: a büntető adóktól a piacról jogi eszközökkel történő kiszorításig, az államosítástól a hatalmi fenyegetéssel megtámogatott preferált vállalkozás által tett vételi ajánlatig. A versenytörvény kijátszása érdekében pedig bevezették a „nemzetstratégiai jelentőségű” jogállást, amely mentesíti mind az állami, mind a magánvállalat felvásárlóját a Gazdasági Versenyhivatal vizsgálata alól (vagyis, hogy az összeolvadás nem sérti-e a versenyt). Elkezdődik nem csak a jövedelmek rejtegetése és kimentése, hanem már sikeres vállalkozások preventív feldarabolása, bizonyos szegmenseinek kihelyezése külföldre. Így csökkenthető az esély, hogy a potenciális célvállalatok ragadozó szemek látó- vagy hatáskörébe kerüljenek.

5.11.4. A visszautasíthatatlan ajánlat

A **részleges gazdasági elitcsere** nem a hagyományos, bejáratott, akár rendszerbe szervezett, szinte az adóztatás pontosságával működő korrupció logikája szerint zajlik. Prototípusaival már az első Fidesz-kormány idején is (1998–2002) találkozhattunk.

Az egyik példa a privatizált egykori állami záloghálózatnak, a BÁV Rt.-nek az adóhivatal, a rendőrség és a Magyar Fejlesztési Bank (MFB) segítségével történt, mintegy kizsarolt visszaállamosítása, majd újbóli privatizálása baráti köröknek. A tulajdonától megválni vonakodó vállalkozó legkülönbefébb üzleteinél feltűnt az adóhivatal, majd egy másik vállalkozásánál, egy szállodaláncnál éjszakai razzikiákat tartott a rendőrség, míg meg nem értette, hogy az összes üzleti vállalkozását tönkre tehetik. Mivel a politikai család vevőjének nem volt még elegendő tőkéje a BÁV Rt. felvásárlására, ezért a Magyar Fejlesztési Bank vásárolta fel, hogy már megfelelő áron és baráti hitellel privatizálhassa ki az új tulajdonosnak. Az egész akcióhoz természetesen semmilyen állami érdek nem fűződött. Az állam csak a „verőlegény” és „kényszerhitelező” szerepét játszotta.

Egy másik – ezúttal félbe maradt – nagyszabású akció a MOL gázüzletágának lerablási kísérlete volt. Itt az állam a mesterségesen alacsonyan tartott hatósági árakkal tartósan veszteséges pozícióba nyomta a MOL gázüzletágát. A panaszkodó céggel pedig azt közölte, hogy ha nem bírják, akkor az állam szívesen átveszi azt tőlük. A későbbi, haveri körön belülré történő privatizáció megolajozásánál meg a Magyar Fejlesztési Bank (MFB) segített volna. Az ügylet végül csak a 2002-es választási vereség miatt hiúsult meg.

2010 után az „új magyar középosztály” megerősítése népmesei természetességgel esik egybe a Fidesz körüli, részben a politika világába beletényező, új tulajdonosréteg kialakításával. Ahhoz, hogy a szervezett felvilág, a maffiaállam ajánlata egy vállalkozás átvételére visszautasíthatatlan lehessen, legalább **négy fenyegető potenciállal** kell rendelkeznie: (1) korlátlanul uralt jogalkotói hatalommal, (2) a politikai család fejéhez lojális titkosszolgálat, ügyészséggel és rendőrséggel, (3) a politikailag szelektív

akciók kivitelezésére kész adóhatósággal és (4) az állami megrendelések és uniós pályázatok feletti teljes kontrollal. Ez **teszi a maffiaállam ajánlatait vértelenül** – kvázi jogszerűen – **hatékonyá**.

A kisajátítási repertoár legfontosabb technikája a „**take over**”, akár állami áttételekkel, akár közvetlen átvétellel. Ilyenkor magánvállalatok kiszorítása és újak felépítése helyett már meglévőket vesz át jogon kívüli eszközökkel a szervezett felvilág. Esetleges későbbi kutatások majd pontosabb képet adhatnak a jövedelmező, piaci szegmensükben vezető vállalatok tulajdonoscseréinek – e tudatos és központonlag vezérelt elit-cseréinek – a mértékéről.

5.11.4.1. Egyedi tulajdon lerablások

A **visszaautasíthatatlan ajánlat** vonatkozhat egy cég részben vagy egészben történő átvételére piaci áron, könyv szerinti értéken, vagy akár ingyen is, a tulajdonos együttműködésétől, személyes zsarolhatóságától, az adott cég állami ellehetetlenítésének esélyeitől függően. Ha **nem a fogadott családdhoz tartozó magyar tulajdonosról** van szó, ott már az államhatalmi gépezet fenyegetése is kellő meggyőző erővel bírhat. A bejáratott technika itt is a „**take over**”, amikor nem bajlódnak – mint első kormányzásuk idején – új cégek felépítésével. Ehelyett meglévőket vesznek át, megszarolva a tulajdonosaikat, vállalkozásuk részleges vagy teljes átadására, eladására kényszerítve őket. De ajánlhatnak olyan meggyőző vételárat is, amely mellett az államosítás nehezen indokolható fázisát is ki lehet hagyni, és rögtön a szervezett felvilág valamelyik tagjának tulajdonába mehet át a vállalkozás. Ez különösen olyan cégek esetében gyakori, amelyek nagy állami megrendelések és uniós források hatékony lehívására alkalmas infrastruktúrával, szakértelemmel, kapacitással rendelkeznek, és ahol számít az idő. Hogy mikor, melyik megoldást választják, az az erőviszonyok vagy a zsarolhatóság függvénye. Külföldi cégek esetében közpénzből akár a piaci értéket meghaladó áron is vásárolnak, mint ahogy az a magyar olajipari nagyvállalat, a MOL orosz tulajdonú részvénycsomagjának vagy a német E.ON gáztározóinak megvételénél is történt. Máskor szabad elvonulást ígérnek a tulajdonért cserébe, megint máskor a törvényhozás

nehéztüzérségét vetik be a makacskodóval szemben. Mint Las Vegasban, amikor a maffia ajánlatot tesz egy kaszinóra... Csak nálunk, aki ellenáll, annak nem levágott lófejet tesznek az ágyába, s nem is egy revolver csövével kell szembenéznie – ez a maffiaállamnak nem stílusa, nincs is rászorulva. Hullákat nem látunk az utcán. **A maffiaállamban a kigyúrt pénzbehajtók helyett dolgozik a meggyúrt parlament, adóhivatal és ügyészség.**

A tulajdonos ellenkezése esetén bevethető az Országgyűlés, amely egy hirtelen törvénymódosító indítvánnyal ki tudja iktatni a piacról a meg nem kaparintható céget. Egy-egy ilyen – több közhatalmi intézmény törvénytelen tevékenységét magában foglaló – akció jól jellemzi a maffiaállam erőszaktevésének természetét és mechanizmusát. Szervezett felvilág, ahol a közhatalmi intézmények egymástól látszólag független akcióit a politikai család egy-egy illegitim „projektje” fűzi egybe.

- **Egy közterületi hirdető cégnek, az ESMA-nak** – az egyébként a liberális és baloldali politikai erőkkel szimpatizáló – tulajdonosa például nem volt hajlandó a fogadott család egyik csúcsoligarchájának kormányzati felkérésre sem „eladni” a cégét, amely a fővárosi út menti lámpaoszlopokon való hirdetés jogaival rendelkezett. A válasz nem késett: a tulajdonos cégeinél megjelentek az adóhivatal emberei. Miután még ez sem volt elég meggyőző az „üzlet” nyélbe ütéséhez, a parlament néhány hét leforgása alatt elfogadott egy „önálló” képviselői indítványt, amely közlekedésbiztonsági okokra hivatkozva betiltott a járdán az úttesttől mért 5 méteres sávban minden hirdetést. Ezzel az ESMA tevékenységét kvázi betiltották, piaci értékét lenullázták. Problémát jelentett azonban, hogy a tilalom így kiterjedt a kedvezményezni szándékolt cég, a MAHÍR hirdetőoszlopaira is. Végül is egy másik „önálló” képviselői indítvány segítségével elfogadott törvénymódosítással oldották meg, hogy ezt a céget viszont mentesítsék a tilalom alól. Majd néhány év kényszerpihenő és vállalati leépülés után a céget immár Garancsi István, a Keresztapa új kedvenc oligarchája vásárolja meg, mivel az Orbán–Simicska háború következtében a fogadott politikai családnak ezúttal saját renitens oligarchájuk köztéri reklámfelületeivel szemben kell a saját felületeiket kialakítaniuk. Ezek után

bizonyosan hamarosan vissza fogják vonatni a parlamenttel azt a törvényi passzust, amellyel korábban kiűtötték a piacról az ESMA eredeti tulajdonosát.

- Egy ipari-környezeti katasztrófát, a **Magyar Alumíniumtermelő és Kereskedelmi Zrt.** (Mal Zrt.) vörösiszap-tárolójának átszakadását ürügyül használva, a parlament nagy sürgősen egy olyan törvénymódosítást fogadott el, amelynek alapján vészhelyzetre hivatkozva korlátlan ideig állami ellenőrzés alá lehet vonni szinte bármilyen magánvállalatot, átvéve a menedzsmenti jogosítványokat.
- Alsóbb szinteken egyéb hatósági döntések vagy éppen **önkormányzati rendeletek, határozatok jelenthetik a hatósági eszközökkel alámasztott fenyegetést.** A tulajdonoscsereére vonatkozó ajánlat elfogadásáig például visszatarthatnak közterület-használati engedélyt. Ez történt az úgynevezett **Nemzeti Vágta** esetében, mely egy 2008 óta évenként megrendezett hagyományőrző lovas verseny és fesztivál volt. A több százezer nézőt és látogatót vonzó, eddig mintegy száz önkormányzat által nevezett lovas versenyzővel lebonyolított, háromnapos rendezvény színhelyére – Budapest reprezentatív, szimbolikus történelmi terére – a fővárosi önkormányzat adja ki a közterületi használati engedélyt. A Fidesz 2010-es tavaszi országgyűlési, majd az őszi önkormányzati választási győzelme után a következő évben a Nemzeti Vágta mindaddig nem kapott közterület-foglalási engedélyt, amíg a jogokat birtokló és a rendezvényt bonyolító céget el nem adták a kormány híveinek számító – egyébként többszörös fogathajtó világbajnok – Lázár fivéreknek. Az eladásra vonatkozó „meggyőzés” elhúzódása miatt a 2011-es rendezvényt az addig szokásos május-júniusi forduló helyett már csak ősszel lehetett megrendezni. A Lázár fivérek egyben a kormányzat által a legkülönbözőbb módon kedvezményezett „nemzeti” élelmiszer-üzletlánc, a CBA résztulajdonosai is. A CBA 2013-ban levélben hívta fel dolgozóit, hogy vegyenek részt a Békemenet elnevezésű lojalitásdemonstráló felvonuláson, mivel: „Fontos, hogy mi mindnyájan, nemzeti érzelmű igaz hazafiak támogassuk a legnagyobb formátumú magyar politikusunkat, Orbán

Viktort. (...) hiszen csak összefogva tudunk gátat szabni és kategorikusan elutasítani a posztkommunista, liberális gazemberek mesterkedéseit, akik lépten-nyomon elárulják hazánkat, és külföldi multi-érdekeket szolgálnak ki.⁷⁸⁰ Az erőszakos tulajdonoscseré persze utat nyitott az állami támogatások és szponzoráció növekedésének is.

- De az egyedi akvizíció jellege szerint – mint egy koktélnál – az igényeknek megfelelően keverhetők a közhatalmi zsarolás legkülönbözőbb elemei. Vegyük csak az 1998-ban indított, azóta 400 ezres példányszámra felfutott, **ingyenes terjesztésű napilap, a Metropol** példáját. A külföldi tulajdonban lévő lapot magánhirdetéseken kívül állami és önkormányzati hirdetésekben tartották fenn, s közterületen, Budapesten leginkább aluljárókban, metróállomások bejáratainál terjesztették. Ha a közsféra hirdetéseit befagyasztyják, a magánhirdetőket elriasztják, az önkormányzati közterületi és BKV-metróállomásokon való terjesztést esetleg jogilag megakadályozzák, akkor a nyereséges vállalkozás tartósan veszteségesbe fordul, s a cég elveszti az értékét. Ezt értették meg a tulajdonosok, amikor 2011-ben kaptak egy vételi ajánlatot Simicska Lajos csúcsoligarcha köréből.⁷⁹ Mivel a tulajdonosok külföldiek voltak, a diplomáciai konfliktusok elkerülése érdekében, az adás-vétel – még ha az nem is volt önkéntes – piaci értéken történhetett.
- **A magasépítés egyik vezető magyar cégének**, a piaci versenyben is helytállni képes **Market Építő Zrt.-nek** a Wallis Zrt. cégcsoporthoz tartozó Wing Zrt. volt a többségi tulajdonosa. A Wing Zrt. Marketen belüli részesedésére Garancsi István – Orbán Viktor legújabb, Simicska Lajossal szemben favorizált oligarchája és strómanja – tett ajánlatot. Az ajánlat komolyságának a cégcsoportnál folytatott fokozott adóellenőrzésekkel adtak nyomatékot. A cég megszerzése fontos volt, nem csak az ide irányítandó beruházások tömege, hanem a projektek várható túlárázása miatt is. Nehogy rossz helyre folyják a haszon. Az üzletet végül is nyélbe ütötték. Még fizettek is valamit a megszerzett tulajdonrészért.⁸¹ Az persze kérdés, hogy ilyen körülmények között miként mérhető az eladott jószág piaci értéke. A közhatalmi

kényszer eszközeivel ösztönzött tranzakciót csak korlátozott értelemben nevezhetjük „eladás”-nak, hiszen a kifejezés önkéntességet feltételez, ami – sem itt, sem más hasonló üzletknél – nem állt fenn. A tulajdonrész „piaci érték”-ének megítélése szintúgy problematikus, hiszen a beruházási piac nem a teljesítményalapú verseny szabályai szerint, hanem kapcsolati tőke által meghatározottan működik. Más az értéke a Market Zrt. többségi tulajdonának, ha a jövőben ebbe terelik tudatosan az állami és uniós ingatlanfejlesztési beruházások jelentős részét. Ez persze csak akkor történhet meg, ha a cég tulajdona a politikai családon belülre, s ott sem akárhova kerül. Megint más az értéke, ha a magánberuházások mellett a legutóbbi évek állami megrendeléseit vesszük alapul. Csakhogy a vételi ajánlat pont azt jelezte, hogy ez a helyzet az éppen adott tulajdonosi szerkezetben nem fenntartható. Megint más a cég értéke, ha az állam tudatosan kivonul a megrendelői körből, de a magánberuházókat ugyanakkor nem akarja a cégtől „eljeszteni”. S megint más, ha a vételi ajánlatot visszautasító tulajdonost tönkre akarják tenni, s ehhez az adott vállalkozást a magánmegrendelők számára is „tiltott zónának” kell minősíteni. Az eladó felmérte a tényleges mozgásterét, s a Market többségi tulajdonrésze végül is nyomott áron került az új kegyelt oligarchához. Cserébe talán a Wallis megmaradt érdekeltségeit nem vegzálják tovább. (De hasonló megfontolásokból és technikával történt a szintén magasépítő cég, a Magyar Építő Zrt. – már korábban bemutatott – felvásárlása is.)

E néhány példa csak érzékeltetni kívánta az **állami segédlettel kikényszerített egyedi tulajdonoscserék** sokszínűségét a cégek típusa, nagysága, a tulajdonoscseré indoka stb. szerint. Bár a hangoztatott ideológia a „nemzeti középosztály” megteremtése, egyértelmű, hogy a tulajdonoscserék nem a külföldi kontra magyar tengely mentén történnek, hanem a fogadott politikai családon kívüliek és azon belüliek törésvonala mentén. Ugyanis, ha a politikai család érdekei úgy kívánják, gond nélkül fosztják meg tulajdonuktól vagy azok egy részétől magyar honfitársaikat is. Sőt ezzel szemben még a Fidesz-tagság, a párt támogatása vagy a Fidesz-

szimpátia sem jelent védelmet, ha a politikai család felsőbb régióinak érdekei egy vállalkozás lerablását kívánják meg.

A kikényszerített tulajdonoscserénél aktivizálódhat az ügyészség, az adóhatóság, a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal (KEHI) vagy más állami ellenőrző szerv is. Bármelyik képes egy vállalkozást akár teljesen ellehetetleníteni. S miután a vállalkozók jelentős része – már csak a rendszerváltás utáni kelet-európai társadalomfejlődés okán – a szürkegazdaságban is mozog, különböző mértékben fogható, zsarolható. A velük szemben alkalmazható jogi retorziók a pénzügyi bírságtól a szabadságvesztésig terjedhetnek. A már említett **állami szervek politikailag motivált, megrendelt szelektív érdeklődése pedig biztosítja a kellő érveket** az esetleg vonakodó fél meggyőzéséhez, az üzletek nyélbe ütéséhez.

„Három-négyszáz magánkézben lévő vállalkozást szerezhetett meg erővel és zsarolással a Fidesz, amióta hatalomba került, mondják a hazai gazdasági életben jártas üzletemberek – állítja már szinte közhellyé vált vélekedésként a Civilhetes online hírportál.⁸³ Bár a média főleg a külföldi tulajdonban lévő bankok és közműcégek sanyargatásairól szól, a háttérben egy félelmetes jelenség telepedett rá az üzleti világra, amelyben a jól prosperáló magyar vállalkozások tulajdonosait a Fideszre hivatkozva ügyvédek keresik meg, akik a valós ár töredékéért vételi ajánlatot tesznek a sokszor évtizedek alatt felépített cégre. A hatóságok által szervezetileg is támogatott cégrablások már a néhány százmilliós forgalmú családi vállalkozásokat is fenyegetik, többek között a belvárosi éttermeket és a jobb forgalmú szállodákat. Amennyiben a tulajdonos nem szeretne a vállalkozásától veszteséggel megválni, hamarosan megjelennek a különböző hatóságok, akik aztán ellehetetlenítik a céget, így csak idő kérdése a kéretlen ajánlat elfogadása. Sokszor az is megesik, hogy a tulajdonos megtörését látva az eredeti árat sem tartják a vevők, arra hivatkozva, hogy költségekbe került a meggyőzés.”

Az akvizíciós megoldások tehát széles skálán mozognak: egyesek tulajdonuk egy részét elveszítve paradox módon még növelhetik is jövedelmüket az új családi (rész)tulajdonos által már stabilan biztosítható állami megrendelésekkel és/vagy elnyert pályázatokkal. Másokat piaci áron vagy

az alatt kifizetnek, de egyéb tulajdonukat megőrizhetik. Olyanok is vannak, akik a szabad elvonulásért cserébe kénytelenek megválni tulajdonuktól vagy annak egy részétől. S mivel az új kurzusban a focit szeretni kell, egyeseknek – ki tudja, jutalomból vagy büntetésből – olykor örökre kell fogadniuk egy-egy futballcsapatot is. A politika és a gazdaság közötti üzletmenetet az ügyesség és az adóhatóság nyomatékos aktivitása tartja életben. A korrupcióval jogosan vádolhatók közötti önkényes, politikai szelekció, illetve az azzal alaptalanul besározottak példája csak erősíti a **szervezett felvilág és a gazdaság közötti „nemzeti együttműködés”** készségét.

5.11.4.2. Hálózatos/csoportos tulajdonlerablások

Különösen célravezető módszere a vagyonok újraelosztásának a különböző gazdasági tevékenységhez kötődő bérleti, koncessziós jogok újrapályztatása vagy akár koncesszióssá tétele.

- Ennek egyik példáját az **állami földbérletek** esetében láttuk, amikor a mezőgazdasággal hivatásszerűen foglalkozó gazdálkodók sokaságát fosztották meg jövőbeni remélt tulajdonuktól, olyan személyeknek juttatva azt, akik döntően még csak nem is az adott mikrokörnyezet és foglalkozási ág reprezentánsai voltak. Ráadásul sokukról tudni lehet, hogy csak járadékoltatni fogják a kapott földet, és így nyernek belőle – szellemi és anyagi befektetés nélkül – jövedelmet.

A Fidesz második kormányának lemondott vidékfejlesztési államtitkára, Ángyán József szerint a korrupciónak olyan új szintje jött létre, „amelyben már nem az állami hivatalnokot vagy a döntéshozót kell megvásárolni, hanem az adott, maffiacsalád-szerűen működő érdekcsoport a saját emberét helyezi törvényhozási vagy kormányzati döntési pozícióba, akinek az a feladata, hogy intézze a család ügyeit”.⁸⁴ „Ahol nagyobb megrabolható közkasszák, illetve nagy, még széthordható közvagyon tömeg van – folytatja Ángyán –, oda a saját ember mellé a titkosszolgálatoknál szokásos tartótisztet is helyeznek. Ő az, aki a kapcsolatot tartja a Keresztapával, hozza az utasításokat, nem egyszer a kész rendelet- vagy törvénytervezeteket, és viszi

az információkat. Amíg egy normálisan működő állam esetében a kormányzati intézmények működtetnek hálózati struktúrákat, addig a rablóbandák fogságába került állam esetében a maffiahálózatok működtetik a kormányzati intézményeket.⁸⁵ Szerinte a jelenlegi rendszerben a magánvagyonok gyarapításának legegyszerűbb módja a földalapú és fejlesztési támogatások megszerzése – ez áll az állami földbéletekkel folytatott kormányzati manipuláció mögött.⁸⁶ Mindenesetre ezt támasztja alá, hogy a dinamikusan bővülő agrártámogatásoknak a – már az eddigi tárgyalásban is sűrűn előforduló – oligarchák a legnagyobb nyertesei.⁸⁷

Más esetekben az újraelosztás nem közvetlen vagyonokról, hanem az állam járadékoltató pozícióiról szól, amikor az állam egy második adóztatási rendszerben megcsapolja a magángazdaságot. De mivel a rendszer logikája szerint **a politikai családot a közép- és alsó szinteken is folyamatosan építeni, bővíteni és táplálni kell**, ehhez mindig újabb részeket kell elfoglalni az addig a piac által szektorsemlegesen üzemeltetett területekről egyfajta direkt állami járadékoltató pozícióba helyezve át azokat.

- Ez történt a dohánytermékek árusításának jogosultságával, az úgynevezett **trafikkoncessziók** esetében, amikor először – hamis indokkal – állami monopóliumot teremtettek a dohánytermékek kiskereskedelmi forgalmazására, majd miután kiforgatták megélhetésükből a korábbi trafikosokat, az új klientúrának törvényi eszközökkel megemelt jövedelmezőséget biztosítottak. Mindeközben – a dohánytermékek forgalmazásától megfosztva, így leértékelve a vállalkozásukat – vidéki kisboltosok, újságárosok és más kistulajdonosok tízezreit tették tönkre. Itt a maffiacsalád már a maga szervezetségében és önbizalommal teli nyíltságában mutatkozott meg, hiszen míg a nagy vagyonok leosztása esetében az ügyletek belátható számú szereplője közötti alkuk zárt – olykor kormányzati – ajtók mögött bonyolódtak, a trafikpályázatokat a teljes fogadott politikai családi hálózaton végigfuttatták, önkormányzatokkal és más állami-kormányzati

kliensekkel véleményeztetve azokat. „Az a lényeg, hogy elkötelezett jobboldalinak kell lenni, (...) hogy ne a szocik győzzenek” – mondta Szekszárd fideszes polgármestere azon az egyeztetésen, amelyen ő és a város kormánypárti önkormányzati képviselői véleményezték a dohányboltokért indulók listáját.⁸⁸

A trafikügy azért is mutatja jól a maffiaállam jellegzetességeit, mert nem klasszikus korrupció, ahol egy nagy pályázaton belül érvényesül decentralizáltan, összehangolatlanul sok különálló kis korrupció, hanem épp ellenkezőleg: a politikai család által központilag megtervezett, a parlamentben törvénymódosítással legalizált tulajdontól – azaz koncessziós jogtól – történő megfosztás, majd pedig az új családi tulajdonosok kijelölése révén lebonyolított, központilag vezérelt rablás. Az akció első szakasza a piacfogláló államosítás egy példája is, amikor nem a tulajdont magát, vagyis a boltot vették el, hanem egy termékkör árusítási jogát. A trafikügy természetesen már nem elszigetelt „mutyik” összessége, hanem a maffiaállam koordinált működése, ami csak részben a fogadott család oligarcháit, többségében már a „kiszervevényeseit” célozta meg. A dohánytermékek kiskereskedelmi piacának átrendezése előtt a garantált árrés 3 százalék volt. Az új törvény ezt már eleve 4 százalékban állapította meg, és a manipulált pályázatok lebonyolítása után egy újabb törvénymódosítással a parlament 10 százalékra emelte. Vagyis a dohánytermékek járadékainak növeléséből keletkezett bevételt nem például az egészségügybe vagy megelőzési programokba forgatták vissza, hanem a fogadott politikai család államilag adományozott üzleteinek jövedelmezőségét biztosította. Ez a garantált üzlet még olyan szociális célokat sem szolgált, mint a két világháború közötti gyakorlat, amikor ezekkel a jogosítványokkal hadirokkantakat, -özvegyeket és -árvákat támogatott az állam. A mostani 5415 nyertes pályázat közül mindössze 280 jutott megváltozott munkaképességű embernek.⁸⁹

A kiskereskedelmi jogosítványok újraosztását követte a dohány nagykereskedelmi jogosítványok államosítása is. Erről Bencsik János, a törvénymódosítás elleni szavazata miatt 300 ezer forintos

pártbírsággal sújtott fideszes országgyűlési képviselő azt nyilatkozta, hogy „a harmadik trafiktörvényt nagyon szerettem volna szavazatommal támogatni. Nem sok kellett volna hozzá. Mindössze annyi, hogy a dohánykereskedelem valóban állami monopólium legyen, s az abból származó haszon a közjót szolgálja. A most elfogadott változat viszont lehetőséget biztosít arra, hogy az állam ezt a jogosultságot pályázat nélkül adja tovább egy magántársaság számára. Az általam kifogásolt jogszabályi fordulat megteremtheti a járadékvadászat lehetőségét. A járadékvadászat tömören azt jelenti, hogy egy adott társadalmi-gazdasági szereplő az értékteremtés helyett arra áldozza erőforrásait, hogy bizonyos piaci lehetőségekből az állam közreműködésével kizárjon más szereplőket.”⁹⁰

A dohányjövédékek hasznának családi hálózatba terelése után – amikor a helyzetet alkalmasnak találják –, valamilyen népegészségügyi ideológiával álcázva, megtehetik ezt majd az ital- és gyógyszerforgalmazással is.

- S ha már maffiaállamként határozzuk meg az elemzett autokratikus rendszert, akkor stílszerű a játékautomaták és kaszinók példáján is illusztrálni az állami erőszakkal végrehajtott tulajdonoscseré mechanizmusát. Az évi mintegy 70 milliárd forint adóbevételt termelő **pénznyerő automaták**, köznapi nevükön félkarú rablók üzemeltetésének hatósági felügyeletét az állami Szerencsejáték Zrt. látta el. Érdeemes lépésenként áttekinteni ennek az üzletágnak az átrendezését és betagozását a politikai család érdekkörébe:

Első lépés: A döntően vendéglátóipari egységekben történő működésük újraszabályozására 2011 szeptemberében került sor, amikor is az addig a játékgépenkénti havi 100 ezer forintos adót egy hirtelen módosító indítvánnyal az ötszörösére emelték, s kötelezték az üzemeltetőket, hogy 2012 októberéig meglévő gépeiket szerveralapú gépekre cseréeljék. Az intézkedés eredményeképpen már a törvénymódosítást követő hónapban a játékgépek 60 százalékát adták le az üzemeltetőik.⁹¹ Számuk a következő év folyamán tovább csökkent: 22 ezerről 2 ezerre.⁹²

Második lépés: 2012 októberében egy-két nap alatt áthajtott törvénymódosítással a kaszinók kivételével betiltották a pénznyerő automaták, valamint játéktermek és elektronikus kaszinók üzemeltetését. A tiltás érintette azt a mintegy ezer vállalkozást is, mely az egy évvel korábbi törvénymódosítás követelményeinek eleget téve beruházott szerveralapú játékgépekbe. A kormány szerint ugyanis „a korábbi intézkedések csak részben érték el azt a célt, hogy a leghátrányosabb helyzetben élők ne dobálják játékgépekbe a pénzüket, másrészt súlyos nemzetbiztonsági kockázatok is felvetődtek a szerencsejáték-iparban érdekelték tevékenységével kapcsolatban.”⁹³ A kieső költségvetési bevételeket a kormány az online szerencsejáték megadóztatásával kívánta volna legalább részben pótolni.

Harmadik lépés: A kaszinókat mentesítették a pénznyerő automaták üzemeltetésének tilalma alól, és a kaszinónként beállítható gépek számát 300-ban maximálták. Majd 2013-ban 11-re bővítették az országban maximálisan üzemeltethető kaszinók számát.

Negyedik lépés: „A parlament a szerencsejáték törvényt módosítva idén november közepén úgy döntött, a nemzetgazdasági miniszter kiemelt díj ellenében pályázati eljárás nélkül is koncessziós szerződést köthet legfeljebb öt játékkaszinó üzemeltetésére azokkal a szerencsejáték-szervezőkkel, akiket megbízhatónak tart. (...) A másik fontos változás a novemberi módosításban az volt, hogy a szerencsejáték-szervezők levonhatják játékadójukból a koncessziós díj összegét. Ezzel az Andy Vajna érdekeltségébe tartozó Las Vegas Casino jár a legjobban: a módosításnak köszönhetően 1,6 milliárd forinttal kevesebbet fizethet az államnak. A Las Vegas Casino 2012-ben 3,8 milliárd forint nettó árbevétele után 30 százalékos játékadó mellett mintegy 1,1 milliárd forint játékadót, valamint 791 millió forint koncessziós díjat fizetett. Így 1,9 milliárd forintot fizettek be az államnak. Az új szabályok szerint csak körülbelül 300 millió forintot utalhatnak a büdzsébe.”⁹⁴

Ötödik lépés: 2014 májusában a kiosztható 11 kaszinókoncesszióból Budapesten ötöt Andy Vajna Las Vegas Casino Kft.-jének, míg a kelet-

magyarországi Debrecenben és Nyíregyházán kettőt Szima Gábor Aranybonusz 2000 Kft.-jének ítelt a Nemzetgazdasági Minisztérium (NGM). Mindezt annak ellenére, hogy a kaszinók üzemeltetésére bejelentkezett az állami tulajdonú Szerencsejáték Zrt. is. De ők kevésbé „megbízhatóknak” bizonyultak. Mint korábban írtuk, Andy Vajna, az egykori filmproducer, a magyar filmgyártás állami támogatása felett diszponáló kormánybiztosa, Orbán közeli bizalmasa. Szima Gábor pedig, aki korábban is utazott már a szerencsejáték üzletben, a debreceni futballcsapat egykori tulajdonosa, akinek a szerepét a csapatnál már a fia viszi tovább. „Az NGM szerint 4 milliárd forint koncessziósdíj-bevétel és 1 milliárd forint áfabevételt fizetnek majd a költségvetésnek.”⁹⁵

Hatodik lépés: Ám a kaszinókoncessziók kiosztásával párhuzamosan a parlament lehetővé tette, hogy a kaszinótulajdonosok a koncessziós díjat levonhassák a játékadóból, és még áfa-, azaz forgalmiadó-mentessé is tették azt.⁹⁶

Hetedik lépés: „Andy Vajna és Szima Gábor közreműködésével legalizálhatják magyarországi jelenlétüket az internetes kaszinó- és kártyaoldalakat működtető nagy nemzetközi társaságok – mint például a PokerStars vagy a Bet365. Erre az a törvénymódosítás biztosíthat lehetőséget a kormányoldalhoz közel álló üzletemberek számára, amit az adójogszabályok jövő évi tervezett változtatásairól szóló salátatörvényben nyújtott be a kabinet a parlamentnek. A javaslat egyik pontja lehetővé tenné, hogy a szerencsejátékok után fizetendő koncessziós díjat az engedély birtokosa helyett más – harmadik fél – fizesse meg. Ez akár arra is lehetőséget biztosít, hogy egy külföldi, például offshore jellegű cégen keresztül, bizonytalan eredetű pénzből egyenlítsék ki a számlát, ráadásul az engedély birtokosa ekkor is levonhatja az összeget a költségvetésnek fizetendő játékadójából. A javaslat szerint továbbá online kártyatermet és kaszinót csak azok működtethetnek, akik rendelkeznek hazai kaszinóüzemeltetési koncesszióval – vagyis jelenleg Vajna és Szima.”⁹⁷

Így szervez magának szerencsejátékokat, szerez kaszinókat a maffiaállam fogadott politikai családja: kiszorítás, monopóliumteremtés, baráti elbí-

rálás, különleges adókedvezmények, államilag támogatott pénzmosás. És sehol egy csepp vér.

Az állami földek bérlőinek átrendezése során sok addigi bérlőt fosztanak meg megélhetésének legfőbb eszközétől, és adják át az addig általa művelt területeket szintén sok tulajdonosnak. Esetükben bár a bérlők száma csökken, de nem drasztikusan. A dohány-kiskereskedelem esetében az új jogosultak száma már a dohánytermékeket addig forgalmazóknak a töredékére csökkent, de még mindig sok ezer a nyertesek száma is. A félkarú rablók üzemeltetésének „jogfosztottjaihoz” képest ez esetben azonban már csak néhány nyertes van.

Ugyanakkor a földbérletek, trafikok és a játékkaszinók ügye nem egyedi jelenség: zajlik a társadalmat politikailag, gazdaságilag, kommunikációsán átszövő párhuzamos, más-más műfajú és funkciójú **„ér- és ideghálózatok” sokaságának számbavétele és betagolása a maffiaállamba.** A pénzügyi és bankszféráé, a média- és infokommunikációs szféráé, a többnyire lokális monopolhelyzetben lévő közüzemi szolgáltatók hálózataié, és lehetne sorolni a létfontosságú hálózatokat, amelyekről még egy bőrt le lehet húzni, és a vazallusi rendszer egy privilegizált, hozzájuk kötődő és megfizetett csoportját fel lehet építeni. De ezek a hálózatos tulajdonok nagy falatok a politikai család egyszerű akvizíciójához. Ezek részleges vagy teljes átvételéhez már nem elegendő az állami megrendelések piacának politikai ellenőrzése. Esetükben már vagy törvényhozási eszközökkel kell állami monopóliumot teremteni, vagy közpénzek bevonásával, államosítás közbeiktatásával az addigi tulajdonosok kiszorítását és a tulajdonoscserét biztosítani.

A magántulajdonok egy részének lerablását és más csatornába tereklését természetesen vállalkozó-, spekuláns-, profithajszoló- és piacellenes alközösségi ideológiával próbálják legitimálni, ahol leginkább a nemzet az az érzelmi közösség, amelynek vélt érdekeire hivatkozva a maffiaállam a legkülönfélébb vagyonok lerablását végzi. Legfőbb és ideológiailag legkönnyebben legitimálható eszköze pedig az államosítás.

5.11.5. Az államosítások típusai azok funkciói szerint

A maffiaállam államosítási gyakorlata – a magántulajdon közhatalmi eszközökkel végrehajtott elvétele – alapvetően különbözik funkciójában mind az államkapitalizmustól, mind a kommunista rendszereknek az állami tulajdon monopóliumán alapuló tervgazdaságaitól. Az államkapitalizmusban, bár gazdaságon kívüli célok is megjelennek a rendszer motivációi között, az állami tulajdonba került vagyon működése mégis illeszkedik a gazdasági környezet piaci logikájához. A kommunista rendszerekben pedig végérvényesen és homogén módon – a politikának alávetten – állami tulajdonban működtetik a gazdaságot. A maffiaállamban viszont az államosítás egyszerre szolgálja a fogadott politikai család vagyoni gyarapodását, a függelmi rendjébe építettek szabályozott javadal-mazását és a társadalom megeregulázását.

Értelmetlennek tünik az olyan jellegű igyekezet, amely a kormányzat államosítási törekvéseit és gyakorlatát, valamint annak deklarált indokait, céljait a Fidesznek az állami tulajdon nemzetgazdaságilag hatékonyabb voltába vetett hitével kívánja magyarázni, illetve az állami tulajdon kevésbé hatékony voltának bizonygatásával próbálja bírálni, és nem hajlandó tudomást venni annak tényleges funkcióiról. Pedig nyilvánvaló, hogy az államosítások gyakorlatában a nemzetgazdaság érdekeivel semmilyen összefüggést nem mutató funkciók és formák lehetők fel.⁹⁸

1. Hidegállamosítás, a gazdasági környezet egyes elemeinek államosítása: ezzel egy-egy ágazat, cégcsoport piaci környezetét sajátítja ki az állam anélkül, hogy közvetlenül államosítaná a vállalkozásokat. Ezek eszközei:

- a hatósági árak (rezsicsökkentés);
- a különadók (bankadó, reklámadó);
- a tevékenységet szabályozó/korlátozó rendelkezések (plázastop);
- a vállalkozás üzemeltetőjére és tulajdonosára vonatkozó kikötések (2017-től például a gyógyszerész(ek)é vagy az államé kell, hogy legyen a patikát működtető vállalkozás többségi tulajdona);

- a fogyasztóknak kényszerbeszállítót/kényszerszolgáltatót írnak elő (például az iskoláknak meghatározott állami tankönyvet, a munkavállalók cafeteria-juttatásainak kényszerbevéltőhelyet, az újszülöttek után járó Babakötvényeknek kijelölt kezelőt; vagy például az MTI felelősségi körét terjesztették ki úgy, hogy már nemcsak a hírgyártásra, hanem a különböző közszolgálati műsorszolgáltatók számára a híradók elkészítésére is kizárólagos jogosultságot kapott).

Mindez a tulajdonosok kivézetését, a tartós vagy tranzitállamosítás előkészítését, a terület szereplőinek behódoltatását, tehát összességében a piaci viszonyokra jellemző személytelen kapcsolatok és gazdasági determinációk perszonalizálását és a politikának alávetett függelmi rendbe szervezését szolgálja. A hidegállamosítás nem vált át szükségyszerűen végső államosításba vagy tranzitállamosításba, de magában hordja a járadékoltatás sokirányú lehetőségét. Emellett kísérőjelensége a gazdasági pozíciók fogadott családi magánkörbe vonásának, a szervezett felvilágon belüli felhalmozásának. Klasszikus privatizációs technikákkal ugyanis már nehéz élni, hiszen a megmaradt privatizálható állami javak köre szűkös.

2. Fosztogató államosítás, megtakarítások államosítása:

- **egyszeri** akció során állami fenyegetéssel, félrevezetéssel és törvényhozási eszközökkel történő rablás (így vették el – mint azt korábban említettük – a pénztári tagok közel 3000 milliárd forintnyi megtakarítását; de említhető az ELTE sportlétesítményeinek az államosítása is);
- már adóztatott jövedelmek **folymatos** további adóztatása (tranzakciós adó, szerzői jogdíjak egy részének állami elvonása az azokat kezelő Artisjus ügynökségtől, és újraosztása).

3. Piacfoglaló államosítás, gazdasági tevékenység vagy jogosultság államosítása: ennek során az állam nem közvetlenül a tulajdonától fosztja meg a vállalkozások gazdáit, hanem úgy monopolizálja, hogy

- vagy **koncesszióhoz köti** a gazdasági tevékenység folytatását és újraosztja azokat (például a dohánytermékek árusítása);

- vagy amikor **csak állami vagy önkormányzati tulajdonban álló társaságok** láthatnak el valamilyen tevékenységet (mint amilyen a helyi tömegközlekedés, vízgazdálkodás, hulladékgazdálkodás, fémkereskedelem; vagy mikor a Magyar Telekom cége helyett a Magyar Villamos Művek infrastruktúráján üzemeltetik 2012-től a kormányzati és közigazgatási kommunikációt; a Nemzeti Távközlési Gerinchálózaton a szolgáltatást pedig a Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltatóvá (NISZ) átmatricázott Kopint-Datorg nyújtja a végfelhasználóknak; illetve törvény gondoskodik a létrejövő biztonsági gáztározók állami tulajdonba vételéről, valamint a már meglévő tározók állami elővásárlási jogáról; magán pályázati cég 2014-től nem dolgozhat állami megrendelésre; uniós forrásokból megvalósuló beruházásoknál ezentúl csak az állami tervezőirodák tervezhetnek iskolát, kórházat és minden egyebet, ami az államé);
- vagy **újjonnan létrehozott állami vállalat jogosultságává teszi** az adott tevékenységet (például állami monopóliummá vált az autópályadíj, az összes közlekedési jegy, a parkolás, sőt bármilyen önkormányzati vagy állami résztulajdonú cég bármiféle szolgáltatásának mobilos megvásárlása);
- vagy **állami (közigazgatási) szervezethez csatornázza** az adott tevékenységet (például a kereskedelmi bankok helyett az állam fogja kezelni a babakötvényeket és a Start-számlákat, amire külön kötvénytípust alapítanak; de még az időjárásjelentés, a meteorológiai adatok begyűjtése is állami feladat lett, amelyet az állam finanszíroz, és nem támogatja, hogy magánmeteorológiai társaságok elemzéseket adjanak).

4. Hatáskörfoglaló államosítás, önkormányzati jogosultságok központi kisajátítása, melynek során központi állami (közigazgatási) szervezethez csatornázzák az adott tevékenységet, jogosultságot (fővárosi közműcégek államosítása; a települési önkormányzati, valamint a települési önkormányzatok által vagyongazdálkodásba adott kórházak és az azokkal integrált járóbeteg ellátás államosítása; ugyancsak állami kézbe kerültek a telepü-

lési önkormányzatok által fenntartott gyermekvédelmi szakellátó intézmények, valamint a fogyatékosokat, pszichiátriai és szenvedélybetegeket ellátó otthonok; a hivatásos önkormányzati tűzoltóságok állami tűzoltósággá alakultak át; csakúgy mint a megyei önkormányzati javak, valamint az egészségügyi és iskolai intézményrendszer).

5. „Bargainchip-államosítás”, magánvállalkozások meghatározó részvénycsomagjainak állami forrásokból történő felvásárlása, amelynek motivációi és köre meglehetősen szerteágazó, de alapvetően későbbi politikai vagy gazdasági alkupozíciók javítását szolgálja:

- a magasabb súlycsoportba tartozó, nehezebben zsarolható külföldi (orosz, német) tulajdonos miatt piaci érték feletti bevásárlás, ami rendszerint egy szélesebb körű üzleti akció lépése (MOL, E.ON földgáztározók);
- piacfoglaló államosítás bevásárlással (a lakossági és vállalati átutalásokat kezelő GIRO Zrt.);
- „nemzeti” vállalatok felvásárlása (Rába, Dunaferr, MAL Zrt.);
- állami nagyvállalat vásárolja fel „albérlője” többségi tulajdonát (ahogy a MÁV tette a vasúti vendéglátó céggel, a Resti Zrt.-vel);
- területvásárlás (az állam 4 milliárd forintért visszavásárolja az óbudai Hajógyári-szigeten lévő hét ingatlant; valamint kétmilliárd forint egyszeri támogatást ad a székesfehérvári önkormányzatnak, hogy visszavásárolhassák a börgöndi repülőteret);
- egy fosztogató és tranzitállamosítás előjátéka (Takarék Bank);
- egy alibi államosítás szükséges lépése, amellyel a fővárosnak amúgy is nyújtandó támogatás „ellenértékeként” Budapestet megfosztják egy vállalatától (Fővárosi Vízművek).

6. Tranzitállamosítás, magánvállalkozás „ideiglenes állami gondozásba” vétele: ennek révén az államosítás áthidaló fázisával kényszerítenek magánvagyonokat a fogadott politikai család tulajdonosi körébe. Megkönnyítheti az államosítást, ha a tulajdonost gazdaságon és jogon kívüli – a hidegállamosítás körébe tartozó – eszközökkel már megoldozzák, vagy

kivonulásra kényszerítik, és a családon belüli reprivatizáció megolajozásához akár előnyös állami hitelt is biztosítanak (mint például a már tárgyalt BÁV Zrt. esetében). Hasonló utat járhatnak be az államosított takarékszövetkezetek, illetve a felvásárolt bankok, mint például a Budapest Bank vagy az MKB.

A jórészt **külföldi tulajdonosok által birtokolt javak visszaállamosítása**, majd a preferált magántulajdonosi körbe – **tranzitállamosítással** – történő átjátszása hatékony módja az újra elosztható javak teremtésének, amit a „nemzeti szabadságharc” ideológiája kísér. Először meghirdetik, hogy a kulcságazatokban magasabb magyar tulajdoni arányt kell elérni, majd meg is kezdik a legitim tulajdonos kiszorítását. Természetesen gazdaságon és jogon kívüli – vagy a korlát nélküli hatalom biztosította jogi – eszközökkel: különadókkal, plázastoppal, teljesíthetetlen építési előírásokkal és egyéb önkormányzati és állami korlátozó intézkedésekkel. Ha ez sem elég, akkor médiában megrendelt lejárattal, végső esetben akár erőszakos visszaállamosítással is. A külföldi tulajdonosok tőkeereje és nemzetközi befolyása függvényében az egyszerű kiszekírozástól a piaci ár alatti vagy akár feletti kivásárláson át a piacról történő kivonulás kikényszerítéséig terjed a skála. Ha pedig a tranzitállamosítás második, reprivatizáló fázisához az új, kegyelt tulajdonosnak tőkére van szüksége, azt kockázatok nélkül biztosíthatja akár a Magyar Fejlesztési Bank is. Ezt ugyanis törvényileg felmentették a prudens gazdálkodás követelményei alól, és veszteségeit költségvetésből kompenzálják. Így az új tulajdonosi szerepre a kiválasztott cég hitelezése lehet valójában ajándék is: végső soron költségvetési források átjátszása, egyfajta államilag vezérelt pénzmosás, az adófizetők befizetéseinek illegitim megcsapolása.

7. Alibi államosítás, a veszteség államosítása – a nyereség privatizálása: a fogadott politikai család vagyoni- és jövedelemszerzésen túl szolgálhat politikai, ideológiai célokat is.

- **Egyszeri pénzszivattyú**, amelynek mintapéldája a Postabank konszolidálása (1998–2000) volt, amikor az állam, a betétesek megtakarításait féltve, tőkeinjekciót juttatott a veszteségesé váló banknak, és a nem

működő hitelek átcsoportosította egy követeléskezelő szervezethez. Ez az adósoknak (vagy azok képviselőinek: strómanjainak) az „elbukott” hitelek és vállalkozásokat feltételezhetően töredékértéken értékesítette, így jóval piaci érték alatt jutottak azokhoz hozzá. Hasonló mintát követhet majd a Magyar Külkereskedelmi Bank (MKB) Zrt. részvénytöbbségének a megszerzése (2014) a bajor állam tulajdonában álló Bayerische Landesbanktól. Mindkét eset egyben a tranzitállamosítás példája is lehet, azzal a különbséggel, hogy a tranzitállamosítás alaphelyzetében prosperáló vállalkozásokat vadásznak le, szemben a fenti esetekkel, amelyeknél megroppant vállalkozást konszolidálnak, tőkésítenek fel közpénzekkel, majd passzolnak tovább áron alul a fogadott politikai családi körébe.

- **Folyamatos pénzszivattyú**, mely eljárás lényegét a **magán-tankönyvpiac felszámolásán** lehet érzékeltetni: első lépésben törvényi eszközökkel felhatalmazták az oktatásért felelős minisztériumot, hogy az általa – az akkreditációs eljárás mellőzésével jóváhagyott – tankönyveket bevezethessen a piacra. Második lépésként elválasztották a tankönyvkiadástól és állami monopóliummá tették a tankönyvek kereskedelmét. Harmadik lépésben az állami tankönyvkereskedő céget tankönyvkiadási joggal ruházták fel. Negyedik lépésben megszüntették az iskolák szabad tankönyvválasztási jogát, s ettől kezdve csak a minisztérium által kibocsátott korlátozott kínálatú listáról választhatnak. Ezen intézkedéssal tönkretették a tankönyvkiadókat, felszámolták a tankönyvpiacot, és az állami tankönyvkiadáshoz kapcsolódó magánnyomdai kapacitáson keresztül szivattyúzzák ki a jó részt költségvetési forrásokból finanszírozott tankönyvforgalom hasznát. Ebben az alibi államosításban szervesen kapcsolódik össze az ideológiai indoktrináció politikai, a tankönyvárak leszorításának népboldogító–kommunikációs és a fogadott politikai család vagyonosodásának gazdasági célja. Hasonló logikát követ a **közüzemi vállalatok állami nonprofit társaságokká alakítása** a rezsiharc keretében, ahol e társaságok szintén a költségvetési források kiválasztott alvállalkozókhöz csatornázásának interfészeiként működnek.

Az államosítások különböző típusai az összetett céloknak megfelelően tetszőlegesen kombinálhatók (például bevásárló államosítás és alibi államosítás). De az is előfordulhat, hogy időben elnyújtva minősülnek át (például hidegállamosítást tranzitállamosítás követ, vagy bevásárló államosítás minősül át tranzitállamosítássá).

5.12. Hatalmi racionalitás versus szakpolitikai irracionalitás

A hatalmi logika ugyan **szakpolitikai örütségeket** eredményez, de aki ezeket a szakma, illetve a közérdek diktálta ráció oldaláról vitatja, és ennek alátámasztására sorakoztat fel érveket, az nem tudja, hogy mivel és kivel vitatkozik. Egy-egy Fidesz-akció – mint amilyen például a trafik-koncessziók vagy a földbérletek újraosztása, vagy éppen a különféle államosítási, illetve állami monopóliumteremtő akciók – irracionalitását igazolandó, rendszerint szakpolitikai érvek hallhatók. Mint amikor a – Lenin születésének 100. évfordulójára, 1970-ben piacra dobott – szovjet minitévén focimeccset nézett az ember, és mivel nem látta a labdát, úgy tűnt, mintha a 22 játékos összevissza, értelmetlenül rohagálna a pályán. De ha nagyobb képernyőjű tévén néztük a meccset, akkor már látni lehetett a labdát is, ami értelmet adott a játékosok mozgásának. Nos, a Fidesz „szakpolitikáiban” a labda a hatalmi/vagyonosodási tényező. A vaksi „szakmaizás” nem veszi tudomásul, hogy a rendszert leíró egyenletben van egy plusz – a hatalmi/vagyonosodási – elem, ráadásul az a meghatározó változó. Mintha kétdimenziós lények kívánnának „szakemberként” értelmezni egy háromdimenziós világot. A politikai család meg csak kajánul nevet a klasszikus szakpolitikai racionalitást keresőkön, hogy ezek a szerencsétlenek még csak azt sem értik, hogy miről szól ez a játék.

Ezért a maffiaállam intézkedéseit, működését illetően minden szűk értelemben vett szakpolitikai érvelés intellektuálisan nevetséges, politikailag és morálisan pedig lefegyverző, mert nem számol a legfontosabb tényezővel: a hatalmi logikával, amelynek minden szakpolitikai megfontolás alá van rendelve. **Par excellence szakpolitikák ugyanis csak demokratikus**

viszonyok közt léteznek, ahol nem lép a magánérdek a közérdek helyébe. Ahhoz kormányváltás és a demokrácia intézményrendszerének helyreállítása szükséges, hogy a szakpolitikai kérdések újra ténylegesen szakpolitikai kérdésekké válhassanak.

Politikailag ugyanakkor következetes, amit a hatalom tesz, mert ez a fogadott politikai család, az igazodni vágyók és igazodni kénytelenek számára világos és biztató, míg ellenlábasaiknak – az új szabályok megértésére alkalmas – fenyegető üzenet. A tágabb közvéleményhez pedig a valós információk nem jutnak el torzítatlan formában. Ez tehát a maffiaállam építésének logikája szerinti racionális cselekvés. „Megcsinálom, mert megengedhetem magamnak.” Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a rendszer minden akcióját pozitív szaldóval tudja zárni. A trafikügyben például lehet, hogy a szaldó nem pozitív, mert visszaüthet, ha az országban sok ezer kismemizett boltos mondja el naponta több száz hozzá betérő vásárlónak, miért kell bizonyos árukért máshova mennie. Ráadásul a maffiaállam működését illetően a szélesebb közvélemény megvilágosodása szakaszos, és egy-egy ügy minőségi változást vagy akár fordulatot is hozhat az eszmélésben. Ezért a kockázatok minimalizálására a hatalomnak folyamatosan mérnie kell, hogy elért-e a szabad véleménynyilvánítás és a szabad választás lehetőségének visszavétele, intézményi manipulálása egy olyan szintet, amely biztosítja, hogy a választói akarat ne tudja kibillenteni a hatalmából a terjeszkedő maffiaállamot.

6. A maffiaállam legitimációs deficitje és a deficit áthidalásának eszközei

6.1. A média domesztikálása

A Fidesz **nem a diktatúrák mindent lefedő adminisztratív cenzúrájának eszközével él.** De még csak a puha diktatúra „támogatjuk–tűrjük–tiltjuk” hármasságában rejlő finom kézi vezérlésével sem. Az ugyanis a homogén állami tulajdonviszonyai között működött. Akkor csak a demokratikus ellenzéknek a hatóságok által üldözött, közvetlenül pár ezres közönséget elérő szamizdat kiadói estek kívül az állami tulajdon körén. A rendszer-váltást követően egyes médiatulajdonosi szerkezet jött létre, amelyet a Fidesz a represszió sokszínű eszköztárával ellenőriz.

6.1.1. 2010–2014: A média kontrollja a maffiaállam kiépítésének időszakában

Az állami tulajdonú médiát közvetlen hatalmi eszközökkel **vonta az irányítása alá** (kommisszárok, direkt utasítások, cenzúra). A nagy magán-televíziókat (RTL Klub, TV2) **depolitizálta** (önkényes szankciókkal történő fenyegetés, reklámadó). A kritikus hangvételű médiát **gettósítja** (hatósági zaklatás, hirdetőik elriasztása). A politikai család pedig állami segédlettel (támogatás és illegitim kényszer) **saját magánmédia-birodalmat épített.**

Az **új médiatörvénnyel** 2011-től létrehozott **Médiatanács,** valamint a **Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH)** első vezetője Orbán kegyeltje volt, az őt követő pedig a Fidesz-közeli média családi ügyvédje lett. Rendeleteivel és határozataival dönt az állami monopólium miatt

mesterségesen szűkössé tett jószágok (frekvencia, koncessziók, engedélyek stb.) elosztásáról, a médiapiac szabályairól (közszolgáltatásig kritériumai, műsor besorolások, részben reklámkorlátok stb) és szankcióiról. Gumiszabályok alapján érvényesített preferenciáival és szankcióival önkényesen jutalmazhat, vagy éppen megfoszthat frekvenciától, kizárhat a pályázatból, illetve gazdasági ellehetetlenülést eredményező bírságokkal sújthat bármilyen magánszereplőt. Mindeközben a **Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA)** révén közvetten az állam maga is piaci szereplő, méghozzá – a közszolgálati (nemzeti hírgyűnökség, rádió és televízió) médiaszolgáltatást nyújtó, folyamatosan növekvő, 80 milliárd forintos állami költségvetésével – a legnagyobb.

A **közmédiумokat** és a **Magyar Távirati Irodát (MTI)** nemcsak tulajdonosi, hanem tartalmi értelemben is államosította az új rendszer, **közszolgálatiból államivá** változtatva, vagyonát és dolgozóit egy, a Média-tanács alá tartozó alapba összevonva, szigorú cenzúrának alávetve, és az átfogó politikai tisztogatás után a saját kádereivel feltöltve, ahova olykor még a radikális jobboldali médiumok munkatársai is bebocsátást nyernek. **Ingyenes állami hírszolgáltatásával** aláasta, gyakorlatilag felszámolta a független hírszolgáltatók piacát, és így áttételesen maga szerkeszti a magánmédia hírműsorait is.

A Fidesz az **állami és önkormányzati intézmények, valamint vállalatok előfizetéseivel, reklámmegrendeléseivel** támogatja a lojális médiát. Ugyanakkor az állami hirdetések megvonásával, a magánhirdetők eltanácsolásával, megfélemlítésével a magánmédia bevételeinek minimalizálásával és közvetett kontrolljával korlátozza a sajtószabadságot. Ezzel eléri, hogy a kormánykritikus véleményeknek otthont adó médiumok felszámolódnak, vagy legalábbis kis közönségű zárványokba szoruljanak. Így – ha másképp, például közvetlen igazgatási eljárásokkal nem megy – gazdaságának tűnő eszközökkel iktathatja ki a renitens médiumokat a piacról. Ezzel ugyanakkor depolitizálja és öncenzúrára készíti a jelentősebb magánmédiumokat is.

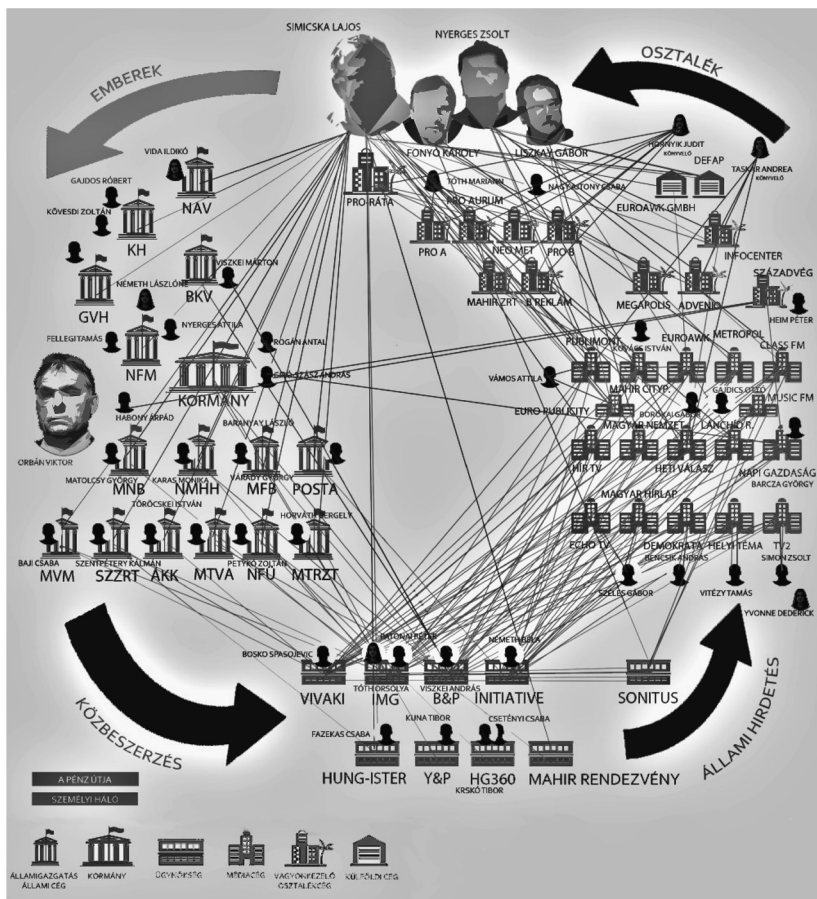
Nem csak az a kérdés, hogy vannak-e olyan csatornák, amelyeken még lehet szabadon véleményt nyilvánítani. A probléma az, hogy a kritikus

hangot olyan zárt körökbe tudta beszorítani a hatalom, ahol a már egyébként is a kormány opponensei közé tartozók csak egymással diskurálnak, így korlátozott a lehetőség a szélesebb közönség körében a lojális *versus* kritikus arányon változtatni. A **kommunikációs dühöngők** szerepét betöltő, szűkülő számú kritikus hangvételű médium nem volt képes az új, potenciálisan kritikus választók meggyőzését objektív tájékoztatással, álláspontok ütköztetésével szolgálni, ehelyett a gyakran önreflexió nélküli kormánykritika rózsafüzéreinek napi morzsolgatásával a szekuláris liturgia műfaját újték. Ugyanakkor a kormány – ösztöneinek engedve – a frekvenciaelosztással durván felszámolja vagy a külvilágnak szóló színjáték keretében csak a szűk intellektuális fogyasztói csoportok gettójába szorítja, esetleg kiéhezteti a kritikus médiát. A politikailag nehezen regulázható internet, a Facebook kis körein egymással chatelők intenzitása pedig lehet, hogy azt a hamis érzetet kelti, hogy a kormánnyal sokan elégedetlenek, pedig valójában mindig csak ugyanazok, ugyanazokban a kis körökben cserélnek eszmét egymással. **A maffiaállam nem doktriner:** a szavaktól nem fél, a kritikát elviseli – feltéve, hogy nem ér el sokakhoz.

A médiapolip azonban – ahogy Vásárhelyi Mária mondja¹ – **nemcsak agymosoda, hanem pénzmosoda is.** A fogadott politikai család szűk körei az állami média legnagyobb beszállítói, az állami frekvenciákból hálózatot építők, az állami támogatások élvezői, az állami reklámok kedvezményezettjei, az állami forrásokból médiát vásárlók, gründolók. Ők azok, akik az illegitim állami kényszer eszközeivel kiszorított szereplők helyét átveszik. Míg Berlusconi a médiabirodalma segítségével épített politikai hatalmat Olaszországban, addig a Fidesz politikai hatalmával építi a politikai család médiabirodalmát. Végül is a szerencse forgandó, s a politikai család tulajdonában lévő médiabirodalom – mint ahogy 2010 előtt is – segíthet átvészelni a szűk esztendőket. Jobb dolgokat nem a véletlenre bízni.

A Fidesz 2010 után kiépült médiabirodalmának felépítése és működése az alábbi ábrán² megjelenített körforgáson alapul: 1.) a politikai család az állami média működését, a költségvetési forrásokat és az állami hirdetéseket meghatározó pozíciókba ülteti embereit; 2.) akik az állami hirdetéseket

6. A mafiaállam legitimációs deficitje és a deficit áthidalásának eszközei

Az ábrán található rövidítések: NAV: Nemzeti Adó- és Vámhatóság; GVH: Gazdasági Versenyhivatal; KH: Közbeszerzési Hatóság; NMHH: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság; BKV: Budapesti Közlekedési Vállalat; NFM: Nemzeti Fejlesztési Minisztérium; MNB: Magyar Nemzeti Bank; MFB: Magyar Fejlesztési Bank; MVM: Magyar Villamos Művek; SZZRT: Szerencsejáték Zrt.; ÁKK: Államadósság-kezelő Központ; MTVA: Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap; NFÜ: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség; MTRZT: Magyar Turizmus Zrt.; IMG: Inter Media Group; B&P: Bell & Partners; Y&P: Young & Partners

és megrendeléseket döntően a politikai családhoz vagy ahhoz lojális médiumokba irányítják; 3.) amelyek egyszerre végzik a közvélemény ideológiai atmoszféráját és az állami források túlárazott megrendelések és osztlék formájában történő magánzsebekbe csorgatását; 4.) majd a kört bezárva a politikai család ezen oligarchái célzott kinevezésekkel biztosítják a rendszer zavartalan működését.

Az állami hirdetések viszonylag kiegyensúlyozott, „pártsemleges”, a politikai erőviszonyokat némi önmérséklettel tükröző elosztása 2010 után drasztikusan felborult.³ A 2010–2014-es kormányzati ciklusban ugyanakkor arra is erőteljes törekvés mutatkozott, hogy a Fidesz-közeli oligarchákon keresztül **közvetlenül birtokolt médiaportfoliót jelentősen bővítsék**. Vagyis, hogy ne pusztán az állami hirdetési források pórása révén befolyásolják azokat. A birtokolt média ugyanis (a nyomtatott sajtóban a Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Heti Válasz, Helyi Téma, Metropol, az elektronikus médiában pedig a Hír TV, Echo TV és a Lánchíd Rádió) meglehetősen szűk közönséget ért el. Ez alól csak a Helyi Téma elnevezésű országos láncolatú, ingyenes terjesztésű, heti hirdetési újság jelentett kivételt. A cél az volt, hogy a politikai család tulajdonába vonják a politika iránt priméren nem érdeklődők tömegeit is elérő média jelentős részét. Ezt szolgálta már a legnagyobb példányszámú – szintén ingyenes – országos terítésű hirdetési napilap, a Metropol megszerzése is. De az igazi áttörést a két nagy országos kereskedelmi televíziós csatorna megszerzése jelentette volna. Azok addig ugyanis csak passzívan idomultak a Fidesz médiapolitikájához. Bár a médiatörvény előírta napi legalább 20 perces összefüggő hírműsor sugárzását, azok leginkább depolitizált bűnügyi krónikákra hasonlítottak.

A Fidesz tulajdonszerzési kísérletei a TV2-nél sikerrel jártak,⁴ míg az RTL Klub esetében elbuktak. Ahol azonban tulajdonszerzés nélkül, csak politikai nyomással is sikerült a kormány iránt „megértőbb” hangnemre kényszeríteni az adott médiumot, mint például az egyik legnagyobb online hírportál, az Origo esetében, oda ennek nyomán az addigi 250 millió forint után már 1 milliárd forintnyi állami reklám jutott. Míg a TV2-höz 10 milliárd, addig a nagyobb nézettségű RTL Klubhoz csak 500 millió:

„háromszorosára nőtt az állami reklámköltés a TV2-n, ahol ez az összeg 2014-ben már 10,6 milliárd forint volt, vagyis minden harmadik hirdetésre költött állami forint a kereskedelmi csatornához került. Az RTL Klubnak jóval kevesebb, a TV2 bevételének egytizede jutott, sőt 2014 második felében már huszonkétszeresre nőtt a különbség.”⁵

A fideszes fogadott politikai családhoz köthető **közterületi reklám-cégek** (Publimont, Mahir Cityposter, EuroAWK) hasonló törvényszerűségek mentén működnek.

6.1.2. A média megváltozott kontrollja 2014 után, a berendezkedett maffiaállam viszonyai között

A fentiekben leírt rendszer két kulcsfigurára épült: Orbán Viktor csúcspoligarchára és Simicska Lajos csúcspoligarchára. Az előbbi biztosította a fideszes médiabirodalom működéséhez szükséges személyi kinevezéseket, parlamenti, önkormányzati és államigazgatási döntéseket, valamint a költségvetési forrásokat, az utóbbi pedig – részben tulajdonosként, részben koordinátorként – menedzselte a források célirányos elosztását és a médiabirodalom működését.

A Fidesz 2014-es újabb, továbbra is korlátlan politikai hatalmat biztosító, választási győzelme lehetőséget adott Orbán Viktornak arra, hogy – amint erről korábban már szó esett – a politikai család vezetésének dualista rendszerét felszámolva, explicitté tegye kizárólagos vezető szerepét. Simicska Lajos lefokozásának a fogadott politikai családon belül a médiát érintő kulcsmozzanatai a következők voltak:

- **A Nemzeti Kommunikációs Hivatal (NKH) 2014. októberi létrehozása** kétirányú centralizációt jelent. Egyrészt kötelezően egyesíti és monopolizálja az összes állami és kormányzati intézmény, valamint a részben vagy egészben állami vállalat kommunikációs feladatait. Másrészt intézi az ezekhez kapcsolódó piaci üzleteket, megrendeléseket. Ezzel, miközben ellehetetleníti az autonóm piaci mechanizmusokat, „leállamosítja” saját holdudvarát is, és felszámolja a családon belüli mégoly korlátozott horizontális különalkuk lehetőségét is. Bármily

lehetetlen feladatnak tűnik is, központilag kívánja nem csak tág értelemben meghatározni, de vezényelni is az állami intézmények és vállalatok kommunikációs üzeneteit, és egyben egyedül dönteni a média szereplőinek juttatott kedvezményekről. Ezzel gyakorlatilag kiütötte azt a néhány – a politikai családhoz, elsősorban Simicska Lajoshoz köthető – médiaügynökséget, amelyek révén nem csak a saját tulajdonú lapoknak juttatott állami hirdetéseket határozta meg. Az államilag finanszírozott kommunikációs üzenetek meghatározásának a csúcs-poligarcha kezében történő koncentrálása egyben azt is jelenti, hogy a rendszer kommunikációja **permanens kampányállapotba** kapcsolt. Ennek révén azonban nemcsak az állami intézmények kommunikációs üzeneteit, hanem – e párhuzamos csatornán keresztül – a tevékenységüket is ellenőrzi és befolyásolja. Ez a centralizáció az állami intézmények már eddig is korlátozott autonómiájának a további korlátozását jelenti.

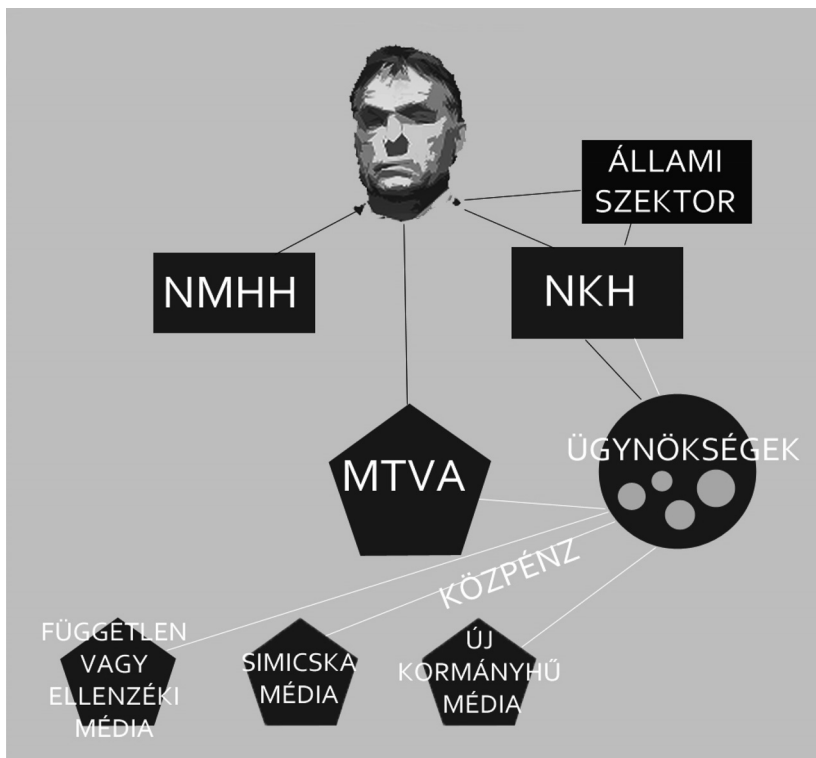
- A Simicska Lajos csúcsoligarchához és más barátokhoz köthető médiaügynökségek függő helyzetbe hozásának és visszaszorításának szándékát kísérte az a – korábban már említett – fejlemény, hogy **megszűnt a politikai család tulajdonában álló média kivételezett helyzete az állami források, hirdetések elosztásánál.**
- A reklámadó szelektíven progresszív bevezetésének fő célja pedig nem volt más, mint az erőszakos felvásárlási kísérleteknek ellenálló legnagyobb kereskedelmi tévécsatorna, az **RTL Klub megbüntetése és esetleges kiszorítása a magyar médiapiacról.** Az RTL Klub nemzetközi háttere lehetővé tette a cég számára, hogy felvegye a kesztyűt: híradójának depolitizált hangnemét erősen kormánykritikusra váltotta, aminek révén néhány hónapon belül megduplázza a műsor nézettségét, és a magyar médiapiac vezető hírműsorává tette azt. Az RTL Klub a Fidesz népszerűségvesztésének, amelynek során három hónap alatt támogatóinak egyharmadát elveszítette a párt, egyik legfontosabb előidézőjévé vált azáltal, hogy segítségével a kormánykritika kilépett az ellenzéki beállítottságú média szűk, mindössze néhány százezres közönséget vonzó gettójából. A Fidesz politikája ugyanis nem változott,

csak a szélesebb közvélemény számára elérhető kommunikációs kontextusa alakult át. Az RTL Klubbal vívott médiaháború folyamán a kormány azt is kilátásba helyezte, hogy törvénymódosítással tiltja meg a televíziós csatornák azon tervét, miszerint a kábeltársaságoktól a műsoraik továbbításáért kért díjjal kíséreljék meg kompenzálni a reklámadó okozta veszteségeiket. A Fidesz végül kénytelen volt elállni a törvénymódosítás tervétől, sőt Angela Merkel 2015. februári budapesti látogatása előtt sürgősen megegyezett az RTL Klub vezetésével is a reklámadó progresszivitásának megszüntetéséről. Hogy ez az alku mérsékelni fogja-e a csatorna hírműsorainak kormánykritikus hangvételét vagy nem, az egyelőre nem megválaszolható kérdés.

- A Fidesz 2015-től **az állami média expanziójára** összpontosít. A 2010-es 47 milliárd forintról 80 milliárd forintra növelték az állami média és hírügynökség közvetlen költségvetési támogatását. A magyar televízió M1-es csatornáját hírcsatornává alakították. Ezzel mintegy feleslegessé tették a Simicska Lajos érdekkörébe tartozó Hír TV addigi politikai szolgálatait, miután az a reklámadóra adott válaszként 2014 nyarán nem közvetítette Orbán Viktornak az „illiberális állam” építését meghirdető beszédét az erdélyi tusványosi nyári táborból. Az M2-es csatorna napközben gyermekcsatorna, estétől hajnalig pedig a fiatalabb korosztályokat megcélzó közszolgálati bulvártévé. Az eddigi Duna TV veszi át a korábbi M1 műsorait. És még szintén 2015-ben beindítanak egy sportcsatornát (M4), egy budapesti regionális csatornát (M5) és egy tematikus csatornát (M6).

A változás lényege az előző kormányzasi ciklushoz képest, hogy **az állami tulajdonú médiát** közszolgálati médiából költségérzékenység nélküli, dömping kínálatot nyújtó, minden műfajt, korosztályt és közönséget megcélzó, áttételek nélkül, közvetlenül irányított médiává növelte. **A nagy kereskedelmi televíziókat** vagy átvette (TV2), vagy megpróbálta a közhatalmi kényszer eszközeivel kiszorítani (RTL Klub). **A politikai család saját magánmédiabirodalmát** pedig kvázi leváltotta, és a testületi családi

vezetést a poligarcha közvetlen egyszemélyes vezetésével váltotta fel. (Ezt a helyzetet mutatja be az alábbi ábra.)⁶

Az új kormányhű magánmédiát a frissen létrehozott Modern Média Group Zrt. menedzseli, amelynek két tulajdonosa Habony Árpád, a miniszterelnök biztos, de ismeretlen forrásokból táplálkozó egzisztenciájú bizalmasa, valamint Győri Tibor, a miniszterelnökség korábbi – ahogy ironikusan mondták – „Orbán ügyei körüli államtitkára”. A 444 hírportál szerint „Orbán Viktor két Raszputyinja közös céggel támad a magyar sajtópiacra”,⁷ amelynek anyagi forrásai meglehetősen homályosak, hiszen

egyik tulajdonos – a „munkanélküli” Habony, vagy az alkalmazott Győri – sem rendelkezhet egy ilyen vállalkozás létrehozásához szükséges tőkével. De mondhatnánk, hogy nomen est omen, mert 1998-ban épp az egyik, jelentős köztartozásokkal fantomizált Fidesz közeli cég viselte a Modern Média nevet. Az új kormányhű médiabirodalom egy közéleti vélemény- és egy üzleti hírportál, egy ingyenes terjesztésű félbulvár heti-lap, valamint esetleg egy rádióállomás indításával nyitna.⁸

6.2. A választási rendszer manipulálása⁹

A demokrácia létének egyik meghatározó feltétele a mindenkori kormányzat szabad választásokon történő leválthatósága. Ha ez a lehetőség nem adott vagy erőteljesen korlátozott, akkor már nem pusztán a demokrácia torzulásáról, csonkulásáról beszélhetünk.

Magyarországon a két világháború közötti jobboldali, konzervatív rendszerben az uralkodó rezsim stabilitását a választójog adminisztratív korlátozásával (cenzusos, illetve 1939-ig vidéken nem titkos választással) biztosították. A politikai ügyekben való véleménynyilvánítást pedig – még ha szégyenlősen is – alapvetően úri középosztálybeli kiváltságnak tekintették. A totalitárius rendszerekkel való párhuzam keresése pedig egyenesen megtévesztő lenne: azokban ugyanis egypártrendszer működött. A második világháború utáni kommunista rendszerben a pártok létrehozásának tilalmával, illetve azáltal biztosították a kommunista párt hatalmi monopóliumát, hogy a választásokon csak a kommunista párt transzmissziós szíjának, a Hazafias Népfrontnak a jelöltjei indulhattak, és maga ez a szervezet bonyolította le a választásokat. De mivel hatalmukat nyílt erőszakra alapozták, nem kellett bajlódniuk a választás feltételeinek és esélyeinek részletekbe menő manipulálásával. Olaszországban 1939 és 1943 között Mussolini fasiszta rezsimje idején egyenesen fel is számolták a hagyományos, többpárti parlamentet, míg Németországban az 1930-as évek közepétől még manipulált választásokat sem tartottak. A Szovjetunióban

pedig egypárti, egyjelöltes választások voltak. **A totalitárius rendszerekben mindenki teljes körűen ellenőrzött és mobilizált volt.**

A maffiaállam azonban a mobilizálás és demobilizálás kevert technikáját alkalmazza. 2010 óta a szabad választások feltételrendszere folyamatosan romlott. Nemcsak a sajtószabadság – korábban vázolt – helyzete, hanem az egyéb kísérő jogosítványoké is. Az **egyesülési jog** olykor csak hatósági „kekeckedés” ellenére érvényesíthető, megnehezítették a **gyülekezési jog** és gyakorlatilag ellehetetlenítették a **sztrájkjog** érvényesítését. A stabil és átlátható **pártfinanszírozás** kérdése máig megoldatlan. Ráadásul a kormánypártok – a populista igények álszent kielégítésére – csökkentették a pártok költségvetési támogatását, miközben a 2014-es választásokon bőkezű támogatással igyekeztek elérni a szavazók tájékozódását rontó tiszavirág életű biznispártok tömeges megjelenését. Ugyanakkor milliárdok folynak el kormányzati tájékoztatásnak álcázott pártpropagandára. A választások anyagi és kommunikációs környezetének kisajátítása már önmagában is rendkívül egyenlőtlené teszi a választási esélyeket.

A deklasszáltak – azaz **a fogadott politikai család perifériájára szorítottak vagy onnan kítaszítottak** – esetében az átpozicionálás zsarolással és fenyegetettséggel kombinált eszközeit alkalmazzák úgy, hogy még épp ne érje meg vagy már túl kockázatos legyen az autokratikus hatalommal történő nyílt szembefordulás. Mint egy nagy keverőpult, amelyen beállítják a jutalmazás–mellőzés–büntetés egyénekre vagy szervezetekre kevert hangzásait. Miközben a közbeszéd mindennapi témáit képezik a hatalmi önkény egyedi esetei, csak elszórtan találkozhatunk az ellenük való nyílt fellépéssel vagy jogorvoslat-kereséssel. Még mindig van mit veszíteni, ugyanakkor már alig lehet bízni a jogorvoslatot nyújtó intézmények függetlenségében. Túl nagy az egyedi kockázat. Ez az autokráciának – a diktatúrákétól különböző – **demobilizációs, porlasztásos technikája**. Az elemzők ezzel a mechanizmussal úgy-ahogy tisztában vannak, s kalkulálnak, hogy a manipulált választójogi törvény keretei között még előállhat-e olyan helyzet, hogy a kormányt meg lehet buktatni. A kiábrándultak, csalódottak, tanácstalanok növekvő aránya azonban félrevezető lehet,

mert esetükben nem társadalmi szövetről, hanem inkább csak statisztikai sokaságról van szó.

6.2.1. A választójogi törvény átalakítása 2010 után

A hatalom bebetonozásának a legközvetlenebb és végső eszköze mégis magának a választójogi és a választási eljárási törvények manipulálása, azaz a választói akarat de facto meghamisítása.

- A rendszerváltást követő bipoláris (jobb versus baloldali, liberális) politikai szerkezet átalakulása nyomán tartósan megjelent egy 15-20 százalék körüli szélsőjobboldali párt, ami szerkezetileg és értékrendileg egyaránt kizárja a Fidessel szembeni protest szavazatok összeadódásának lehetőségét. Ráadásul a Fidesztől balra elhelyezkedő politikai erők fragmentáltak, együttműködésük lehetősége korlátozott. Ennek tudatában a Fidesz az addigi kétfordulós helyett egy **egyfordulós választási rendszert vezetett be**, amely előzetes koalíciókötésre, azaz a verseny helyett a megmérettetés előtti osztozkodásra kényszeríti nemcsak az ellene küzdő, hanem az egymással is rivalizáló demokratikus erőket.
- **A kampányfinanszírozás átalakítása** – a parlamenti pártok normál működésének alulfinanszírozottsága mellett – azt a célt szolgálta, hogy jelentéktelen „**bizniszpártok**” tömegét szabadítsák rá a választási terepre. Miközben az ellenzéki pártokat előzetes koalícióba kényszerítette a választási rendszer, addig a bőkezű finanszírozás arra sarkallt vállalkozó szellemű kalandorokat, hogy a kampánytámogatást gyakorlatilag nem létező pártok után felmarkolják. Az egyéni jelöltállítás feltételeinek enyhítése azt szolgálta, hogy minél több párt állíthasson egyéni jelölteket, és szerepelhessen a választási listákon. Ugyanis, ha az egyéni körzetek negyedében képes volt egy párt jelölteket állítani, akkor már 149 millió forintot, ha pedig az összesben, akkor 597 millió forintot kapott kampánytámogatásként a költségvetésből. E pártoknak valójában a választókat dezorientáló szerepet, a kormánykritikus szavazatok szétaprózásának a szerepét szánták.

„Ezek a pártok a választáson csaknem 4 milliárd forintnyi közpénzt zsebeltek be, az összeg 90 százalékának sorsa pedig ismeretlen, tehát visszakövethető módon csak az összeg 10 százalékát költötték a kampányra. (...) Ráadásul, mivel a bizniszpártok egyiké sem nyert mandátumot, valószínűleg az Állami Számvevőszék sem fog vizsgáldni a kamupártoknál, hiszen azt csak bejelentésre tehetnék, bejelentést pedig csak a választáson indult másik párt tehetne akkor, ha konkrét bizonyítékai lennének hűtlen kezelésről.”¹⁰

- **A képviselők számának 386-ról 199 főre csökkentése** mellett az egyéni mandátumok egyfordulós, relatív többséggel történő megszerzése a relatíve legerősebb pártnak kedvez. Ezért csökkentették a pártlistás szavazatok kompenzáló lehetőségét, miközben **az egyéni körzetben győztes pártjának kompenzációs bónuszokat nyújtanak**. Így is **fokozták a választási rendszer aránytalanságát**. (2009-ben a Fidesz nem volt hajlandó támogatni egy 200 fős parlament létrehozására irányuló választójogi törvényjavaslat egyik verzióját sem, mert azok a létszámcsökkentést az arányosság növelése mellett kívánták biztosítani.)
- A nagyobb, az addigi 176 helyett 106 választási körzet kialakítását, folyamatosan újraszabva a körzethatárokat, a kormánypártoknak kedvező **választási földrajz** eszközeként használták. (Az új körzethatárok alapján a Fidesz 1998 óta minden választást, azaz a 2002-est és 2006-ost is megnyerte volna.)
- Az **előzetes regisztráció** bevezetésével a szociális populizmusra fogékonyabb, alapvetően vesztes társadalmi rétegeket akarták kiszorítani a ténylegesen választók közül, és ezzel csökkenteni a tisztán osztogató ígéretekkel mozgásba hozható választási ingahatást. Ám ez a törekvésük a hazai és a nemzetközi negatív reakciók miatt meghiúsult.
- Bár Bertolt Brecht szerint „a népet nem lehet leváltani”, **virtuális lakosságcsere** révén a szavazók egy részét le lehetett cserélni: míg a kettős állampolgárság lehetőségével élő határon túli – túlnyomórészt erdélyi – magyarok döntően a kormánypártok szavazótáborát erősítik, addig a Magyarországról hosszabb-rövidebb időre kiteleplülők inkább a potenciális ellenzéki szavazók közül kerülnek ki. Az előbbieket köny-

nyitott eljárással levélben is szavazhattak. Ráadásul a kormány által pénzelt lojális határon túli társadalmi szervezetek minden kontroll nélkül gyűjthették be tízezárral a csak nekik rendelkezésre bocsájtott címlisták alapján a szavazatokat, és juttathatták el azokat végül is nem postai úton a választást bonyolító szervekhez. Mindeközben a Nyugat-Európában és az USA-ban dolgozó többszázezer magyar állampolgárnak szinte lehetetlen volt a választójogával élni: olykor több száz kilométeres utazás, több száz dolláros kiadás és sokórás sorban állás befektetésével realizálhatták szavazati jogukat. Így cseréltek le pár százezer jobbára kormánykritikus szavazót pár százezer kormánypártira.

- A választók regisztrálhatták magukat egy kisebbség tagjaiként, de ez esetben listán nem szavazhattak pártokra, hanem csak a **kisebbségi listán** szereplő szervezetekre. Ez a kisebbségi jogok elősegítése helyett százezrek politikai jogainak diszkriminatív elvonását eredményezte, ami számaránya miatt a cigányság esetében volt a leginkább torzító hatású.
- A **kampánycsend eltörlésével** a forrásokban bővelkedő és Kubatov Gábor pártigazgató listáival, adatbázisaival felszerelt Fidesz olyan **központilag vezérelt logisztikai akcióvá** változtathatta a választást, amelyre – eszközök hiányában – az ellenzék nem lehetett képes hasonló mozgósítással válaszolni.¹¹ (Ennek hatása már a 2013-as bajai időközi választáson is megmutatkozott.)

Hiába változott volna jelentősen a választói akarat, az új választójogi törvény a Fideszt – centrális politikai helyzetéből és a választási rendszer részrehajló átalakításából adódóan – jelentős népszerűségvesztés esetén is hatalmon tarthatta.

6.2.2. Az ügyészség mint a kampánystáb része

A választások eredményét a választási rendszeren kívül meghatározó tényezők közül kettőt szoktak kiemelni: a párt- és kampányfinanszírozást és a médiához való hozzáférést. Ezekről már szoltunk korábban. Az **ügyész-**

ségnek a Fidesz ellenfeleit kriminalizáló szerepéről viszont még a nemzetközi megfigyelők is szemérmesen hallgatnak. Pedig nem új, hanem bejáratott gyakorlatról van szó, mikor az ügyészség perbe fogja a Fidesz politikai ellenfeleinek valamelyik reprezentánsát. Kampánymenetrendhez illeszkedően dehonesztáló információkat szivároztat róluk a Fidesz-párti sajtónak, miközben olykor államtitoknak minősíti az ügyeket, hogy a megvádoltak ne tudjanak nyilvánosan védekezni. Esetenként pedig előzetes letartóztatással, házi őrizettel vagy a bírósági tárgyalásokon vezető száron kísért vádlott képével kondicionálják a közvéleményt. Az ügyek kirobbantását jól időzítik, ugyanakkor ezek évekig is elhúzódhatnak ítélet nélkül, nyilvános tálalásuk a legkülönbébb kampányok szezonális ingadozásait követi. A **kampányérdekekhez igazított szelektív bűnüldözés** érinthet ártatlanokat, a vádak állításainál kisebb ügyekkel zsarolhatókat, és bűnösöket egyaránt. Mindenesetre az ügyek jelentős része vagy nem jutott el a bírói szakaszba sem, vagy felmentéssel zárult. De a célba vett személy diszkreditálása megtörtént. Ezeknél az akcióknál a tényleges cél nem az igazságszolgáltatás, a bűnösnek minősített személyek leültetése, hanem kiiktatásuk a politikai színről, és/vagy az általuk képviselt politikai szervezetek diszkreditálása, lejáratása.

A 2014-es országgyűlési kampányban a szocialista párt elnökhelyettesének külföldi bankszámlán elhelyezett 240 millió forintnyi tisztázatlan eredetű pénze vált az ügyészség napi kampánytevékenységének tárgyává. A választások után az ügy kezelése visszatért a „szokásos”, csendesen csordogáló, a médiát nem naponta etető ügymenethez. Közben azonban a szélsőjobboldali Jobbik növekvő népszerűségét kellett az ügyészségnek a kora nyári európai uniós választási kampányban visszanyomnia, és így már annak egyik európai parlamenti képviselőjét vádolták meg az oroszoknak végzett kémtevékenységgel. Mondani sem kell, hogy az EP-képviselőválasztás óta nem sokat hallani az ügyről.

Az ügyészség után azonban már **a bíróság is képes volt kormányzati kampányeszközként funkcionálni**. A 2006-os őszi tüntetéseken nemcsak az állami televízió székházát elfoglaló és felgyújtó, hanem olykor a békés tüntetők ellen is fellépő rendőrség vezetői elleni per szimbolikus nyitó-

dátuma az egykori szocialista miniszterelnök, Gyurcsány Ferenc őszödi „hazugság” beszéde kiszivárgásának az évfordulója volt. A felfüggesztett börtönbüntetésre vonatkozó ügyési indítvány jelzi is, hogy az ügyben csak a lejárató, identitáserősítő és bázisösszetartó kampány-show a fontos. A „legvidámabb” maffiaállamban – egyelőre – kirakatper van, leültetés nincs. Ebben az esetben célszemély sincs, csak „célügy”, vagyis az eljárás nem a megvádolt személye, hanem a megvádolásával erősíthető identitásképző narratíva szempontjából fontos szimbolikusan a kormánypárt számára. Más ügyeket – mint például egy, a volt szocialista miniszterelnöknek egy tervezett kaszinó beruházáshoz köthető ingatlancsere versenyzetetés nélküli jóváhagyását vagy a szintén szocialista volt titkosszolgálati miniszter elleni „kémügyet” – már a személyes leszámolási szándék is motivált. Ezekben már a tényleges leültetés volt – egyelőre sikertelenül – a tét.

6.2.3. A választási csalás intézményesített lehetőségének megteremtése

De ha mindez nem lett volna elég, akkor végső mentőövként **a választási eljárási törvény biztosította a csalás lehetőségét.**

- Az új törvényből ugyanis kimaradt a választási csalás megakadályozásának és a jogorvoslatok pártatlan elbírálásának kötelezettsége.
- A törvény gyakorlatilag többséget biztosít a kormánypártok választott és delegált tagjainak a választási eljárást felügyelő bizottságok minden szintjén. A „független” bizottsági tagokat vagy a kétharmados többségű parlament, vagy a döntően kormánypárti többségű önkormányzatok nevezik ki a bizottságokba.
- Az eddigi választások informatikai rendszerének – eddig minden politikai erő meglegedését kivívó – szolgáltatóját államosították, így az közvetlen kormánypárti irányítás alá került. Az elektronikus szavazatfeldolgozás folyamatát új állomásokkal szakítja meg a törvény, és ez ellenőrizhetetlen lehetőségeket teremt az eredmények manipulálására.
- A kormány a határon túli magyarok védelmére hivatkozva sem a választások előtt, sem a választások után nem hajlandó nyilvánosságra hozni az ottani szavazók listáját, de még a számukat sem az egyes

országokra lebontva. Ezzel – Európában egyedülálló módon – száz-
ezres nagyságrendű szavazat valós volta nem ellenőrizhető. A külföldi
magyarok levélszavazatainak eredményét a Fidesz-többségű Nemzeti
Választási Bizottság közli, a társadalmi ellenőrzés bármilyen lehető-
sége nélkül.

- A törvény a miniszterre bízta annak meghatározását, hogy a választás teljes körű eredményéből mely adatokat teszi közzé, és az eredményt tartalmazó jegyzőkönyvek rovatai milyen matematikai-logikai össze-
függéseknek kell, hogy megfeleljenek.
- A nemzetközi megfigyelők akkreditálásáról vagy az akkreditáció meg-
tagadásáról a Nemzeti Választási Bizottság kilenc évre kinevezett
elnöke indoklás nélkül dönt, a döntés ellen fellebbezésnek nincs
helye. A nemzetközi megfigyelőknek a jogszabályok értelmében tilos
kérdéseket feltenniük a pártok képviselőinek, a jelölteknek vagy a sza-
vazóknak. Csak a Választási Bizottsághoz intézhetnek kérdést.
- A törvénynek ezek a **választási csalást** lehetővé tevő paragrafusai azt
jelzik, hogy ha a szükség úgy hozza, akkor használhatják is azokat.
Nem öncélúan, csak célszerűen. Ahogy a posztkommunista államok-
ban is teszik olyankor, amikor a választások egy részét – a nemzetközi
megfigyelők jelentései szerint – elcsalják. A választójogi és választási
eljárási törvények, illetve az egyéb fentiekben említett jogfosztó és
manipulációs eszközök kapcsán nemcsak a választások tisztesség-
sége, hanem a szabadsága is megkérdőjelezhető. Nem a kommunista
diktatúrák módszeréről van szó, ahol úgy változtatták az érdemi vá-
lasztást pusztá szavazássá, hogy a választásokon egy jelöltre, egy párt-
ra lehetett csak szavazni, vagy ha kettő közül lehetett választani, akkor
azok a gondosan megkomponált társadalmi tablónak ugyanazon ka-
tegoriáját képviselték: két bányász, két egyetemi tanár vagy éppen két
szövönő küzdött egymással. Ezzel a „joggal” ugyanakkor – demonst-
rálandó a diktatúra demokratikus elköteleződését – kvázi kötelező
volt élni. Ezzel szemben a demokrácia kulisszái között működő
maffiaállam a választáson indulók politikai öndefiníciós szabadságát,
a kampány forrásait, a választók elérhetőségének esélyeit, az állami

erőszakszervezetek pártatlan tevékenységét, a választói részvételt és különösen egy-egy szavazat értékét manipulálja és torzítja.

6.2.4. A 2014-es tavaszi országgyűlési és őszi önkormányzati választások

A választási rendszer manipulálása egyfajta fordított szalámitaktikának tekinthető: nem volt olyan, a Fidesz érdekeit szolgáló trükk, amit meg ne léptek volna, függetlenül attól, hogy az hány szavazatnyi előnyt jelentett. Így lehetett a választási rendszer manipulálásából származó inkorrekt előnyökkel 2014-ben az országgyűlési választásokon újra összehozni a parlamenti kétharmados, alkotmányozó többséget. Miközben a 2010-es választásokon a korlátlan politikai hatalmat biztosító többséghez – a szintén, de korántsem ilyen mértékben aránytalan választási rendszerben – még a szavazatok 52,7 százaléka kellett, addig 2014-ben a parlamenti helyek 66,8 százalékának a megszerzéséhez már 43,6 százalék is elegendő volt. A régi szabályok szerint ez az eredmény csak a parlamenti helyek 59 százalékára lett volna elegendő.¹²

A választási szabályok és a fővárosi képviselőtestület összetétele megváltoztatásának köszönhetően a Fidesz csökkenő támogatottság mellett is nemcsak megőrizhette, hanem még növelte is a többségét Budapest vezetésében. Míg az új választási rendszernek köszönhetően 2014-ben a fővárosi képviselőtestület 61 százalékát adják, addig a korábbi választási rendszer szerint – ugyanezzel a szavazatszámmal – csak a képviselőtestületi helyek 39 százalékát szerezhette volna meg.¹³

6.2.5. A választási eredmények utólagos el nem ismerésének módszerei

A Fidesz már a 2002-es országgyűlési választások elvesztése után is megkérdőjelezte a választások tisztaságát, pedig azt a választást még a saját kormányzati apparátusa bonyolította. A 2010-es és 2014-es választások eredményével értelemszerűen elégedett volt.

Más volt a helyzet az önkormányzati választásokkal, ahol még a Fidesz átütő győzelme nyomán is maradtak nem általa vezetett önkormányzatok.

Most tekintsünk el az olyan jellegű fellebbezésektől, amelyek a szavazatok újraszámolását vagy az eredmények megóvását kérték a választási törvény megsértésére történő hivatkozással. Ezek ugyanis a demokratikus eljárások keretébe illeszkedő, még ha esetleg indokolatlanul használt eszközök is voltak. Voltak azonban olyan lépések, amelyek a törvényhozói hatalommal történő visszaélés révén igyekeztek egy-egy nem kormánypárti település választási eredményeit megváltoztatni. Csak néhány modellértékű példa:

- A 2010-es önkormányzati választásokon a miniszterelnök szűkebb pátriájának, Felcsútnak a polgármesteri helyét nem a Fidesz jelöltje nyerte el, hanem egy független vállalkozó. Ezt követően a parlament hozott egy döntést, mely kimondta, hogy polgármesternek nem lehet köztartozása, és így a győztest meg is fosztották a pozíciójától. A megismételt választást már a politikai családhoz tartozó stróman nyerte meg, és ezt követően törölték is a szóban forgó törvényi korlátozást.
- Ugyancsak a 2010-es önkormányzati választásokon Esztergom városa független polgármestert választott, miközben a képviselő-testületben a Fidesznek volt többsége. A többség egyfelől megfosztotta a polgármestert jogosítványai egy jelentős részétől, másfelől olyannyira ellehetetlenítette a városi vezetés munkáját, hogy teret nyitott a város életében történő közvetlen kormányzati beavatkozásnak.
- A 2014 őszi önkormányzati választásokkal a Budapesten bevezetésre kerülő új képviselő-testületi struktúráról már előre látni lehetett, hogy a tervezett formájában működésképtelen, és még az addigiaknál is jobban kiszolgáltatja a fővárost a kerületi részérdekeknek. A fideszes jelölt hangot is adott ebbéli aggodalmának, és felvetette a főpolgármesternek biztosítandó vétőjog szükségességét. A parlamenti döntéssel azonban a Fidesz megvárta a választások eredményét, és csak miután az ő jelöltje lett a befutó, változtatta meg a törvényt. Nyilvánvaló, hogy egy ellenzéki főpolgármester nem kapta volna meg a város ésszerű üzemeltetéséhez szükséges jogosítványokat. De lehet a kérdés inverzét is nézni: a fővárosi képviselőtestület tagjait megválasztásuk után törvénnyel fosztották meg bizonyos jogosítványaiktól.

Amennyiben a Fidesz elveszítené a következő parlamenti választásokat, akkor is joggal merülhetne fel a kérdés, hogy a közhatalom egyéb intézményeibe bebetonozott káderei révén mennyiben tudná virtuálissá tenni a választók többségének akaratából megalakuló új kormány kompetenciáit. Elég csak arra gondolni, hogy ha az általa uralt Költségvetési Tanács nem fogadja el a költségvetést, akkor a köztársasági elnök új választást írhat ki. Ez a választási törvényeken kívül álló módja a választási eredmények nem pusztán megkérdőjelezésének, hanem megsemmisítésének.

7. A maffiaállam legitimációs ideológiai eszköztára

7.1. Ideológiavezérelt versus ideológiaalkalmazó rendszer

A maffiaállam nem ideológiavezérelt, hanem különféle ideológiai panelekből a politikai célszerűség igényeinek megfelelően építkezik. Szakpolitikailag inkonzisztens, érzelmileg konzisztens. Ez az erőssége is: ellenáll a racionális kritikának. „Az én politikám vezérfonala – fejtette ki egy 2006-os interjúban Orbán Viktor – úgy összegezhető: **valóság ideológia nélkül.** (...) Mint minden széles szövetség esetében, a Fidesz esetében is az a jellemző, hogy nem ideológia tartja össze, hanem közös célok. Életvitelükben és értékrendjükben különböző emberek is képesek a Fideszben, a Fidesz győzelméért dolgozni, mert közös célok fogják őket össze. Nem egyetlen, koherens elvrendszer, ideológia alapján felépített szervezet, amely – egy pont után már nem tud tovább terjeszkedni. Nincs ilyen határpontja, ezért támogatottságának sincs előre meghatározható maximális mértéke.”¹

A racionális kritika gyengesége vele szemben, hogy megpróbálja a szó szerinti értéken kezelni és nem a társadalmi jelentésének valós kontextusában értelmezni a maffiaállam kommunikációja által használt fogalmakat, mint például nemzet, magyar, értékteremtő munka, munkaalapú társadalom, spekulatív tőke, bank stb. Ez a kritikai alapállás nem hajlandó szembenézni azzal a ténnyel, hogy e fogalmak a kurzus és hívei nyelvén mást jelentenek: a nemzet, a magyar = mi, azaz a fogadott politikai család tagjai, a nem idegen, nem zsidó; az értékteremtő munka = olyan munka, amely nekünk hoz hasznot; a spekulatív tőke = ami nem nekünk hoz hasznot; a bank = népnyúzó; a munkaalapú társadalom = aki nem jut

munkához, az ne is egyék, azaz a társadalmi szolidaritás mellőzése stb. Így egy rendszerkritika helyett **beragad a kormánykritikai alapállásba**, azaz pusztán **szakpolitikai kritikát** fogalmaz meg vele szemben, amelynek előfeltevése, hogy a bírált rendszer és az azt bírálók egyaránt a közjóra törekednek, csak éppen eltérő módon. A kényszeresen „politikailag korrekt” (PC) kritikának ez a két pillére – a maffiaállam nyelvének szűk, szó szerinti és nem kontextuális értelmezése, illetve annak feltételezése, hogy a hatalom a közjóra törekszik – egyfajta „meg nem értett” mártír szubkultúrába szorítja a liberális értelmiséget. Az intellektuális fölény, amellyel ez a kritikus értelmiség egy nyugatias társadalmi értékrend alapjáról próbál rámutatni a maffiaállam üzeneteinek, politikájának ellentmondásosságára és ésszerűtlenségére, épp arról árulkodik, hogy nem érti az új rendszer természetét és működését. Így aztán kritikájának nyelvi készletével még csak meg sem tudja karcolni a maffiaállamot.

Az ideológiai kritika gyengesége pedig abban áll, hogy ideológia-vezéreltnek, mégpedig egy koherens értékrendszer által vezéreltnek tekinti a rendszert. Ez a kritikai megközelítés úgy gondolja, hogy komolytalan, ha egy leíró modell csak a nyers hatalmi és gazdagodási vággyal kívánja magyarázni a rendszert, mert a hatalom birtokosainak vannak eszméi, értékei. Természetesen nem állítjuk, hogy az autokrácia ezen formája mindenfajta ideológiai öltözék nélkül a póre hatalom- és gazdagodási vágy képében mutatná fel magát. De az is világos, hogy a maffiaállam nem egy koherens, a hatalomra kerülését megelőzően választott értékrendszer, ideológia vagy – bármilyen felfogásban is – a vélelmezett közjó által vezérelt rendszer megvalósítása lenne. De akkor mi adja az olykor megtévesztő „ideológiai” koherenciáját?

Korábban már volt szó arról, hogy a maffiaállam uralmi jellege a patriarchális családfő kompetenciáinak illegitim kiterjesztése a nemzet egészére. A patriarchális családfő, akinek háza népe felőleli a vérszerinti és fogadott rokonságot, a háztartás és a birtok különböző rendű és rangú szolganépét, valamint a lazábban kapcsolódó szolgálatokat végző személyeket. A patriarchális családfő rendelkezik személyek, javak, státusok felett. A történelem felfogható úgy is, mint a patriarchális családfő

diszpozíciója alá tartozó család- és szolganép emancipálódásának, a család-fői függés alóli kiagyazódásának a folyamata. (Ennek az utolsó – ám nehezen megvalósuló – fázisait jelenti például a gyermeki jogok deklarálása vagy a családon belüli erőszak szankcionálása, amely a patriarchális családfő egykori, a családon belüli erőszakmonopóliumának utolsó maradványait igyekszik felszámolni.) A maffiaállam nemzeti méretben e folyamat inverzét hajtja végre: a társadalom legkülönbözőbb csoportjaihoz tartozó személyek autonóm státusát számolja fel, s igyekszik őket a tradicionális patriarchális család mintái szerint magának alávetni. A rendszer „ideológiai” koherenciáját a **patriarchális családfő uralmi természetének kulturális mintái**, valamint az ezekre épülő, ezekkel harmonizáló – akár más-más értékrendszerekből felszedett – ideológiai panelek adják.

Az pedig természetes, hogy az uralom ezen kulturális mintáihoz nem illeszthetők tetszőleges ideológiai panelek. Idegenek tőle például az egyén autonómiáját, szabadságát (egészen a mások szabadságának határáig) hirdető ideológiák, eszmerendszerek. Hiszen a patriarchális családfői szerephez a „háza népét” uraló kollektivistá ideológiai elemek illeszthetők könnyebben. Persze nem akármilyen kollektivistá ideológia képes ezt a funkciót ellátni. A kommunista eszmerendszer osztályalapú és internacionalista kollektivizmusa a patriarchális családfő hatalmi mintáinak ideológiai legitimálására nem alkalmazható. Így leginkább jobboldali tekintélyuralmi rendszerek ideológiai készletéből szemezget. De azok az értékreflexek, amelyeket az uralma alá hajtott emberekben aktivizálni próbál, nem feltétlenül a modern diktatúrákhoz kötődnek. „A konzervatív (politikai) szövegek háttérében egy jól ismert élethelyzet irányítja a gondolkodást: az a fogalmi metafora, hogy az állam »a (szigorú) családfő«. Azaz: érdemük szerint bünteti és jutalmazza »gyermekkeit«, az állampolgárokat, nem nézi jó szemmel a kilengéseket, igényt tart rá, hogy beleszóljon a magánéletünkbe, és így tovább. Ez a családmodell akkor is ismerős az embernek, ha szerencséjére nem ilyenben nőtt föl, mert hiszen találkozik vele könyvekben, filmekben, kifoghatott ilyen rokont, tanárt, később főnököt. Számptalan klisé létezik, amely ezt a modellt hívja elő: a »nem beszélhetsz így apáddal«-tól kezdve a »ne szólj bele, ha én

beszélék«-en át az »én mondom meg, mit hordasz, amíg én fizetem«-ig – a jobboldali pártok ugyanis szeretik a pozícióból, s nem a teljesítményből származó tekintélyt, szeretik megmondani az állampolgároknak, hogyan helyes élni, cselekedni, gondolkodni, s mindezt a családnak megfeleltetett nemzet és az állampolgár-gyermek érdekében.”²

Az uralom érzelmi koherenciáját ennek a patriarchális családmodellnek a kulturális mintája adja, amelyhez a – más dimenziókban akár eklektikus – ideológiai panelek is illeszthetők. Ebben a mintában az uralom joviális természetességgel ellentmondást nem tűrő és családiasan személyes. Rituális, önfelmutató eseményeit nem az egykori fasiszta vagy kommunista diktátorok egyenruhás, a tömegeket személytelenné gyúró katonai díszszemléi jellemzik, a dísztribünön a náci párt vezetésének vagy a kommunista párt politbürojának protokolarisan személytelen nomenklatúrájával. Ellenkezőleg: stadionjának VIP-páholyában a Keresztapa feltúrt ingujjban, kedélyesen együtt mulatja az időt a „háza népével”: oligarcháival, strómanjaival, intézőivel, gazdatisztjeivel, béreseivel. Ha valamiben következetes, akkor nem ideológiákban, eszmékben, hanem ennek az uralmi mintának a fenntartásában és kommunikálásában.

7.2. Célideológiai panelek: Isten, haza, család, munkaalapú társadalom

Az uralmi legitimáció legfontosabb **ideológiai paneljei: az „Isten, haza, család”** fogalmi köré rendeződnek, amelyek funkciója és használati módja azonban mutatja, hogy a rendszer nem ideológiavezérelt, azaz nem ezek által meghatározott. Amikor kritikusai Orbán rezsimjének ideológiai mozgatóit a nacionalizmus, a vallás vagy a konzervatív családközpontúság kategóriáival jellemzik, akkor ezen kategóriák hagyományos értelmezése felől próbálják értelmezni a rendszert. Pedig ezeknek nincs sok közük a maffiaállam tényleges természetéhez.

7.2.1. Nacionalizmus, antiszemitizmus, rasszizmus

A 19. század nacionalizmusa a politikai nemzet megteremtésével a nemzeten belül jogegyenlőséget teremt, és ezen a bázison küzd más nemzeti törekvésekkel. **A maffiaállam nacionalizmusa** azonban nem más nemzetek ellen irányul, hanem a saját nemzetéből történő kirekesztésére mindazoknak, akik nem részei a fogadott politikai családnak, nincsenek a vazallusi rendben az alá betagozva, vagy éppen opponensei annak. Akik tehát nem részei a Keresztapa „háza népének”, azok viselhetik ennek minden következményét. E felfogásban a nemzet nem jelent mást, mint a fogadott politikai családot és annak tartozékait, a családfőtől a cselédségig, azaz a közmunkásokig. A magyar fogadott politikai család a saját egyéni önzéséhez teremt nemzeti kollektivistá ideológiai keretet egy hamis igazságszítás jegyében.

A centrális erőter nyertesei könnyen dekódolják e nyelvet: a nemzet nem más, mint a fogadott politikai család eufemisztikus megnevezése. Elvégre azt mégsem mondhatják, hogy maguknak harácsolnak. Tudják, ha a Keresztapa a nemzet érdekére hivatkozik, akkor róluk, a fogadott politikai családról beszél. A nemzet azért büntelen, mert az maga a Család, s aki abba bebocsáttatik, az egyben feloldozást, bűnbocsánatot és védelmet nyer. Lehetett a korábbi rendszerekben kompromittált besúgó, kommunista apparatcsik vagy éppen köztörvényes, ha lojális a fogadott politikai családhoz, mindez megbocsáttatik. A patrónus nyújtotta védelem: ez adja az összetartozás erejét. S egyben ennek inverze, a kitzasztás jelenti a fenyegetést. A rendszerrel szembeni kritikus fellépés esetén ugyanis nincs az a személyes érdem, amely bárkit megvédehetne a maffiaállam szerveinek, szelektív bűnüldözésének vagy médiájának ellehetlenítő, kriminalizáló vagy stigmatizáló erejétől.

A javakból, privilégiumokból nem részesülő híveknek pedig jobb híján nemzeti közösségi érzést, szabadon kiélhető pozitív és negatív elfogultságot kínálnak: az „igaz hazaszeretet” hozzájuk kötődő kizárólagosságát, illetve a nemzet ellenségei („idegenszívűek”, „hazaárulók”, „bankárok” vagy akiknek ez egyszerűen csak azt jelenti, hogy „zsidók”) és a nemzet parazitái (cigányok, hajléktalanok, munkanélküliek) megvetésének jogát. Ők a ra-

jongó balekok, akik a maguk kiválasztottsága és a mások lenézése, olykor gyűlölete – immáron legitim, nem titkolandó – érzésével vannak kifizetve.

7.2.2. Ideológiai piramisjáték

A Fidesz vezetői azonban nem antiszemiták, célpontjuk nem a „zsidó”, hanem **az antiszemitákat is a meghódítandó politikai célközönségüknek** tekintik. A bankoknál az zavarja egyébként őket, hogy azok „zsidók” lennének, hanem az, hogy nem az övék. Mint ahogy nem is rasszisták, hanem **a rasszista érzületűek is a táborukba terelendő célközönségük.** Tudatosan, pragmatikusan, indulatmentesen. E közönségnek tesz – morálisan megbocsáthatatlan – engedményeket. Kódoltan antiszemita – de egyértelmű jelentéssel bír – keretben értelmezhető: **a Fidesz nyelve**, mellyel „idegenszívűként”, „nemzetrontóként”, „bankárkormányként” stigmatizálja politikai riválisait; **a preferált történelmi-irodalmi személyei**, mint például a két világháború közti Magyarország kormányzója, Horthy Miklós vagy olyan antiszemita írók, mint Wass Albert, Nyíró József, Tormay Cécile vagy az olyan **szimbolikus gesztusai**, mint az oktatás Nemzeti Alaptantervébe emelésük, vagy amilyen Nyíró József erdélyi újrateremtése, különféle közterületek át- és elnevezése, szélsőjobboldali személyek kitüntetése állami díjakkal, illetve vezető kulturális intézményi pozíciók betöltése velük. Az antiszemitizmushoz és rasszizmushoz való viszonyában a Fidesz haszonelvű és cinikus, mert szüksége van e közönségre.

Ennek a szélsőjobboldali szavazókért folyó **ideológiai piramisjátéknak** viszont szükségszerű következménye, hogy **legitimálják mind az antiszemita, mind a rasszista érzelmeket, közbeszédet, és bővítetten termelik újjá azokat, illetve az ezeket osztók körét.** (Ebben különbözik is a példaképnek tekintett, első világháború utáni bethleni politikától, amely az legfeljebb nem elég határozottan és hatékonyan lépett fel a tömeges antiszemita indulatokkal és mozgalmakkal szemben, de nem vezette be azokat a politikai színtérre.) A szélsőjobboldal intézményesülésével és megerősödésével pedig (elég a szélsőjobboldali Jobbikra, valamint annak a 2015 tavaszán, az időközi országgyűlési választáson megszerzett első egyéni

választókerületi győzelmére gondolnunk) az addigi kétosztatú politikai tér háromosztatúvá válik, amelyben a centrális erőter megtestesítője – ahogyan a Fidesz kommunikációja nevezi – két „szélsőség”, a baloldali és jobboldali extrémítások között járhatja a „pávátánc”,³ miközben azon méltatlankodik, hogy az előbbi a demokrata, az utóbb a nemzeti elkötelezettségét kérdőjelezi meg. Ugyanakkor ironikusan konstatálja a két „szélsőséges” erő egymásra fókuszáló terméketlen küzdelmét. A „pávátánc” viszont nem egy ideológiavezérelt műfaj: egy elkötelezett antiszemita vagy rasszista az egyik lépését nem teszi meg a táncnak, egy elkötelezett demokrata meg a másikat nem. A tánc lényege azonban éppen az, hogy célja a legkevésbé sem ideológiai, hanem tisztán politikai, taktikai.

Akiknek nem tud semmi kézzelfoghatót nyújtani, azok legalább hadd irigykedjenek „a zsidóra”, hadd vessék meg „a cigányt”. Ez az érzés köti őket a Család háza népéhez, az ő nemzetéhez. Ahol a „nemzet” a fogadott politikai család hierarchiájában mindenkinek mást és mást jelent: a politikai család felső régióinak a „nemzeti uralmukat” legitimáló ideológiai keretet; a szolgáló nemesek és udvari beszállítók rendjei tagjainak befogadást, „nemzeti jogosítványt” tevékenységük gyakorlásához; a javakból nem részesülő „hívóknak” pedig „nemzeti tudatmódosítót”.

Bármelyik kritikus értelmiségi nemzetidegen zsidóvá, bármelyik értelmetlen szegény cigánnyá válhat – hogy aztán ki legyenek téve az antiszemita és rasszista *mob* indulatainak. A Fidesznek a szélsőjobboldali erőkkal folytatott versenye az antiszemita és rasszista szavazók – egyébként e versengés nyomán is bővülő – köréért azáltal, hogy lebontja a gyűlöletbeszéd útjában álló akadályokat, veszélyes helyzetet teremt. Miközben a maffiaállam természetesen nem hoz faji alapú jogszabályokat (ezért a fasizmussal vagy náciizmussal való párhuzamok indokolatlanok), e tudatosan áthallásos politikája csak erősíti a társadalmi feszültségek levezetésének népi lincskultúráját. A rendőrség számos esetben kétértelmű viselkedése tovább fokozza a stigmatizált csoportok, egyének kiszolgáltatottságát a rasszista, antiszemita agresszióknak.

De hasonló funkciót tölthetnek be a Magyarországra célállomásként csak jelentéktelen számban érkező **menekültek** is. Az irántuk érzett széles

körü idegenkedést növeli félelemmé, sőt olykor gyűlöletté a masszív kormányzati propaganda, amely a népszerűségvesztés okairól stigmatizáló, gyűlöletkeltő kommunikációs akciókkal próbálja elterelni a figyelmet. A **kormányzati uszítás** iskolapéldája a 2015. tavaszi „nemzeti konzultáció” keretében az összes magyar felnőtt állampolgárnak az állami költségvetés terhére kiküldött, a terrorizmus, a menekültkérdés és a munkanélküliség „összefüggéseire” rávezető kérdéssor. Ennek dramaturgiája a következő: a kormány a kérdéssort a terrorizmussal való rémisztgetéssel kezdi, majd összeköti az EU tehetetlenkedő bevándorláspolitikájával, a következő lépésként megemlíti, hogy egyre több illegális bevándorló lépi át a magyar határt, akik „veszélyeztetik a magyar emberek munkahelyeit és megélhetését”, ezért a kormány szerint fel kell lépni „Brüsszel megengedő politikájával szemben”, egyben az illegális bevándorlókat „örizetbe kell venni”, „vissza kell fordítani”, de addig is, amíg „a **megélhetési bevándorlók** Magyarországon tartózkodnak, saját maguk biztosítsák az ellátási költségeiket”. Végül pedig cinikus populizmussal, a záró kérdéssel vél rámutatni a magyar állampolgárok előtt álló valódi dilemma megoldására, miszerint: „Egyetért-e Ön a magyar kormánnyal abban, hogy a bevándorlás helyett inkább a magyar családok és a születendő gyermekek támogatására van szükség?”⁴ Nem ideológiavezérelten, hanem csak pragmatikus politikai megfontolások nyomán nyúl az idegengyűlölet eszközéhez. És megint csak a rafináltan megbélyegző nyelv: ugyanis a kérdőívben használt „megélhetési bűnöző” kifejezés, ahogy arra Haraszi Miklós rámutat,⁵ nem egyszerűen „gazdasági bevándorlót” jelent, hanem a maga megvető módján sokkal inkább parazitát, nyereszkedőt. Ugyanazzal a gyűlöletkeltő céllal használják, mint a „megélhetési gyermekvállaló”, „megélhetési bűnöző” vagy éppen a „megélhetési politikus” kifejezéseket cigány szülők, cigány bűnelkövetők vagy szervilis politikusok esetében.

Ha azonban az „idegenek” fizetőképes üzletemberek vagy éppen alvilági figurák, akkor az útlevelkiadás állami monopóliumát megtörve még magánüzletet is teremt a politikai család a strómanjai számára, hogy busás haszonért az EU-ban is érvényes útlevelekkel kereskedhessenek. A magyar állampolgárságot és útlevelet biztosító „letelepedési kötvény”

fejenkénti 250 ezer eurós árából 29 ezer euró e strómancégeknek a jutaléka, ami számukra 2015 februárjáig már 65 millió eurót jövedelmezett.⁶ Különösen annak fényében képmutató a kormány álláspontja arról, miszerint „Magyarországnak nincs szüksége gazdasági bevándorlókra”,⁷ hogy 2014-ben már legalább 300 ezer volt a nyugati országokban tartózkodó magyar munkavállalók száma, akiknek a 2008 és 2014 közötti pénzbeli hazautalásai tizenkétszeresre, mintegy 127 milliárd forintra nőttek.⁸

Az ideológiai piramisjáték legutóbbi húzása pedig az volt, hogy Orbán a kormányzati program rangjára emelte a szélsőjobb egyik régóta – tavaly pedig már Lázár János, a miniszterelnökséget vezető miniszter által is – hangoztatott követelését, miszerint „a **halálbüntetés** kérdését Magyarországon napirenden kell tartani, és tudatni kell, hogy semmitől sem riadunk vissza”.⁹ Lázár természetesen tudja, hogy a halálbüntetés 1990-es eltörlése előtti évtizedekhez képest mára az emberölések száma jelentősen visszaesett. Mint ahogy azzal is tisztában van, hogy a halálbüntetés visszaállítása szembemegy a nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal, és már csak ezért sem lenne kivitelezhető. De nem is ezt akarja, hanem csak népszerű zsigeri indulatokra épít, és a törekvés sikertelensége esetén legalább EU-ellenes ideológiai hozadéka van a piramisjátékunknak.

7.2.3. Vallás

A fogadott politikai család hitbéli, vallásos elköteleződése is hasonlóképp merőben pragmatikus. Funkciója egyrészt, hogy az uralom legitimációját egy számonkérhető demokratikus alapról egy számonkérhetetlen tekintélyelvűre helyezze, és a Keresztapa tetteit egyre inkább mint a gondviselés által irányítottakat ideologizálja. Másrészt, hogy a köz megannyi ügyét egy vita alá nem vonható nyelven ritualizálja. Harmadrészt pedig, hogy a Fidesz uralmának társadalmi beágyazottságot biztosítson a politikailag nehezen elérhető régiókban és társadalmi csoportokban. Negyedrészt pedig, hogy az oktatásban az ideológiai indoktrináció eszközeként szolgáljon. **A kapcsolat az egyház és a hatalom között világiasan üzleti.**

Így vált Orbán ateista ifjúból olyan hívő reformátussá, akinek nem jelent már problémát akár katolikus körmeneten részt venni. Ahogy az sem, hogy egy üzlet reményében az azerbajdzsáni autokrata vezetőnek tett gesztusként futni engedni egy örmény keresztényt legyilkoló muszlim gyilkost. De az sem ideológiavezérelt politikára vall, hogy minden bírósági és alkotmánybírósági döntéssel szemben megfossza addigi státusától a gyermekei közül az első kettőt keresztelő egyházat, ha annak vezetője kritikus a politikájával szemben. Igazi Thomas Becket-történet. Az érték-szempontról világos, csak hogy az uralmi és nem keresztényi.

7.3. Eszköziológiai panelek: a Nemzeti Együttműködés Rendszere és a nemzeti szabadságharc

A fogadott politikai család morális és felelősségi kötelezettségei – csakúgy, mint történelmi előképe, a patriarchális család esetében – csak a család tagjaira és háza népére terjednek ki. A „mi és ők” viszonyában a „mi” már nem a nemzet polgárainak összességét, az „ők” pedig nem más nemzetek tagjait jelenti. Ellenkezőleg, a nemzet jelentése leszűkül a fogadott politikai családra, az „ők” pedig mindenki másra ezen kívül, lett légyenek ők korábban természetes tagjai is a más felfogásban definiált nemzetnek. Ettől kezdve ők is idegenek, akikkel szemben a fogadott politikai családnak nincsen sem morális, sem anyagi felelőssége.

7.3.1. A Nemzeti Együttműködés Rendszere (NER)

A 2010-es országgyűlési választásokat követően elfogadott parlamenti nyilatkozat szerint „A magyar nemzet 2010 tavaszán újra összegyűjtötte életerejét, és a szavazófülkékben sikeres forradalmat vitt véghez. Az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy ezt az alkotmányos keretek között megvívott forradalmat elismeri és tiszteletben tartja. Az Országgyűlés kinyilvánítja, hogy az áprilisi választásokon új társadalmi szerződés született, amellyel a magyarok egy új rendszer, a Nemzeti Együttműködés Rendszerének megalapításáról döntöttek.

A magyar nemzet e történelmi tétével arra kötelezte a megalakuló Országgyűlést és a felálló új kormányt, hogy *elszántan, megalkuvást nem ismerve és rendíthetetlenül irányítsák azt a munkát, amellyel Magyarország fel fogja építeni a Nemzeti Együttműködés Rendszerét.*¹⁰

7.3.1.1. A NER szubsztantív, értékelvű igazolása - „az új igazságosság elv”

A Nemzeti Együttműködés Rendszere valójában nem más, mint a liberális demokráciák játékszabályainak a „szavazófülkékben véghezvitt forradalomra” hivatkozva történő felmondása, és az orbáni illiberális demokrácia kiépítését célzó politika meghirdetése. A rendszerváltás után kialakult demokrácia nyugatias modelljében „ugyanis – ahogy Tellér Gyula, az Orbán Viktorra talán legnagyobb hatást gyakorló ideológus írja¹¹ – húszegynéhány év után is alapvetően a szocialista hatalomgyakorlás pozícióőrző vagy hatalomvisszaszerző törekvű internacionalista utódcsoportjai (elitjei, pártjai, választói) állottak-állnak szemben a rendszerváltásra törekvő polgári és nemzeti erőkkal. (...) Ez a küzdelmük, melynek már a rendszerváltás pillanatában el kellett volna dőlnie – ez kellett volna, hogy legyen a rendszerváltás –, valójában igazi, a legutóbbi időkig eldöntetlen élet-halál harc. A két fél ugyanis nagyjából egyenlő erőt, de gyökeresen eltérő, egymást kizáró létérdeket és társadalomalakítási koncepciót képvisel.” Majd később így folytatja: „Az új rendszer elvi alapja meglehetősen egyszerű. Ez a közösségelvűség (...) szemben a (neo)liberális doktrínával. (...) A nemzet a közérdek meghatározására, majd az abból fakadó közös feladatok végrehajtására szolgáló, s azokat közös kultúrával, közös intézményekkel, közös nyelv használatával megoldó, közös múlt ismeretére támaszkodó szerves szerkezet, mely a tagjaitól a közösség fenntartásához, működtetéséhez szükséges motiváltságot és magatartást – a közös feladatok megoldásában való részvételt – elvárja, miután a hozzá szükséges feltételeket rendelkezésre bocsátja.”¹² „A nemzeti rendszer első nélkülözhetetlen eleme az »új igazság« szerinti elosztás működtetése, a nemzet javát szolgáló (különleges) erőfeszítés és teljesítmény (különleges) honorálása, a »honorálás–teljesítmény–honorálás« ciklus tömeges beindítása, a ciklusban rejlő toborzóerő felszabadítása (...) A nemzeti rendszer második

nélkülözhetetlen eleme **az új igazságosságelv** és az ezen alapuló elosztás érintetteinek és az ilyen működést biztosító kormányhatalomnak kölcsönös egymást támogatása, védelme. A kormányhatalom ciklusról ciklusra támogatólag megformálja a teljesítményújítókat, ezek pedig ciklusról ciklusra megújítják az őket megformáló kormányhatalmat, azaz beindítják és működtetik a »teljesítmény–hatalom–teljesítmény« spirált.¹³ „A nemzeti rendszert építő kormány számára viszont a klientúraszerű szerkezet pusztá járulékos elem, egyfajta politikai »anyaméh« az új, teljesítményújító társadalomrész megformálására és megnövelésére.”¹⁴

Elég egyszerű képlet, ha a nemzetet és a nemzeti érdeket – e kollektivistá ideológiában – a fogadott politikai családdal és annak érdekeivel, az egymást támogató felek kapcsolatát pedig a patrónus–kliens viszonytal helyettesítjük be. Bár e rendszerlegitimáló ideológiákban fellelhető kategóriák már-már zavarba ejtő hasonlóságot, olykor azonosságot mutatnak a mi leírásunk kategóriáival. De ez már átvezet a maffiaállam hatalomtechnikai igazolásához.

7.3.1.2. A NER hatalomtechnikai igazolása - „a barátság művészete”

Tilo Schabert társadalomtudós, egykori UNESCO-főtitkár nézetei a politikáról és hatalomgyakorlásról, mint „a barátság művészetéről” közelebb visznek annak megértéséhez, hogy milyen logika szerint működik a Fidesz hatalmi gépezete. Ugyanis „politológus berkekben nyílt titok – írja Tóth Gergely, az Index hírportál újságírója¹⁵ –, hogy ez a könyv (Boston Politics – The Creativity of Power) szolgált alapul a NER megszervezéséhez. Schabert munkásságának legalább két nagy tisztelője van hazánkban: Láncki András és G. Fodor Gábor, mindketten a Századvég Alapítvány háromfős kuratóriumának tagjai. Annak a Századvégnek, mely nem előzmények nélkül, de 2011-től mégis örült gyorsasággal vált a legfontosabb kormányzati think tankké – és ebben bizonyára nem kis szerepe volt annak, hogy az alapítvány valódi vezetését Habony Árpád vette át.” „Schabert írja le a legjobban és legmélyebben Orbán Viktor kormányzáshoz való viszonyát” – nyilatkozta egy akaratán kívül leleplező interjúban G. Fodor Gábor.¹⁶ De lássuk Tóth Gergely ötponos összefoglalásában Schabert hatalomelméletének tömör lényegét:¹⁷

- **Egy embert könnyebb uralni, mint egy intézményt**

Schabert szerint a modern politika legnagyobb ellentmondása, hogy a közjogi rendszer a hatalmat intézmények segítségével gondosan korlátozza és széttagolja, de közben a kormányzatnak saját céljai eléréséhez mindig szüksége van a hatalom összpontosítására. A kormányzati cselekvéshez ezért a kormányzat előszeretettel kerüli meg a hatalmi logikának ellenálló *intézményeket*, és a politikát a függőségbe vonható, lekötelezhető és manipulálható *személyeken* keresztül alakítja. A kormányzás személyközpontúsága gyakran paradox módon az intézmények túlburjánzását jelenti, de ez csak látszat: Schabert szerint ugyanis a kormányzati intézményeknek alig van közülük a valódi hatalomhoz.

- **Fel kell lazítani a hatalmi struktúrákat**

Schabert szerint a kormányzat valódi szerkezete nem is írható le intézményekkel, jobbnak tartja a reneszánszból kölcsönvett *Udvar* elnevezést. Az Udvarban az *Autokrata* az egyedüli állócsillag, körülötte kering a „második kormányzat”, amely nem intézményekből, hanem a hatalmi hálózatot alkotó személyekből áll. Az Udvar határai elmosódnak, a formális és informális pozíciók egymásra csúsznak és állandó mozgásban vannak, de vannak azért archetipikus figurák. Az Udvar vastörvénye, hogy az Autokratának minden rajta kívül kialakuló hatalmi struktúrát azonnal újra fel kell lazítania.

- **Barátok, mindenhova barátok**

Az Udvar és az általa irányított szervezetek, intézmények, hálózatok láthatatlan munkaközvetítő irodaként működnek. De Schabert provokatíván azt mondja, ez nem korrupció vagy nepotizmus, a politikai hatalomhoz ugyanis szükség van az antik értelemben vett barátokra, a hatalomba személyes és anyagi értelemben is befektető emberekre. Sőt, minél több ilyen barátja van az Autokratának, annál jobb, mert annál kevésbé van egyetlen félnek lekötelezve. Schabert a személyesség és bizalmi viszony értékeit hangsúlyozva többször is kijelenti, hogy a modern politikaelméletek túl sokra tartják a nyilvánosságot, a valódi politikának – ami a nettó hatalom ugye – mindig szüksége van a rejtőzködésre.

- **Rend helyett konfliktus**

Az igazi vezető nem a rend megteremtésén ügyködik, hanem igyekszik fenntartani a csak számára átlátható, állandóan új ügyeket, új konfliktusokat fialó káoszt.

- **A hatalom jót és újat teremt**

Az Autokrata hatalma azonban nem önkényuralom vagy maffiakormányzás, hanem Schabert szavaival: *kreatív kormányzás*. Ez az elmélet legizgalmasabb gondolata, mivel minden állampolgári beidegződéssel szembenelve állítja, hogy a mindent átpolitizáló kormányzás az a bizonyos sokat emlegetett *jó kormányzás*. A játszmák és konfliktusok által gerjesztett feszültségek az elmélet szerint olyan hatással bírnak, mint az egyre sűrűbben ütköztetett atomok: kreatív energiával fűtik fel a kormányzati tevékenységet. Ennek a felfokozottságnak kell politikai futóműként előrevinnie a közszolgáltatókat is, máskülönben a jobbító elképzelések csak víziók maradnak.

Schabertnek a bostoni polgármester, Kevin White 16 éves regnálásáról, pártjáról és hatalomtechnikájáról írt, valamint egyéb műveiből egy válogatást a Századvég kormányzati think tank is megjelentetett magyarul.¹⁸

Akár Orbán hatalomgyakorlási rendszere kialakulásának és működésének leírásaként is olvashatók a szövegei: a „barátok pártjának”, azaz egy „személyi pártnak” a „természetes fejlődése: érdekből politikai párttá válás, családi kapcsolatokból kiterjedtebb társadalmi kapcsolatok kialakulása”,¹⁹ „néhány barát politikai aspirációit hatékony politikai szervezetté formálva, kormányra alakítva át”.²⁰ „E struktúra középpontjában a »politikai család« állt. Tagjainak száma nem volt több három tucattal, »családi« karaktere onnan származik, hogy e személyek túlnyomó többsége családi viszonyban állt egymással. (...) És egy olyan családot alkottak, ami keresztül-kasul »politikai« volt; közülük mindenki viselt valamilyen pozíciót (vagy több pozíciót) a család feje, Kevin White által létrehozott kormányzati struktúrában; néhányan a pártban szolgáltak »nem hivatalos«, de kétséget kizáróan politikai funkcióban. A politikai család White érdekeinek világát képezte le és ezek az érdekek a párt érdekei is voltak. Családja és régebbi barátai mellett a politikai család magába foglalt még: tagokat az udvarból, közvélemény-kutatókat és politikai tanácsadókat,

fejlesztőket és más, a városfejlesztési üzletben aktív személyeket, újságírókat, egy adománygyűjtőt és egy több irányban mozgó politikusot.”²¹

Schabert ugyanakkor felpanaszolja, hogy Kevin White kritikusan és az újságírók „ami a kormányzáshoz szükséges eszköz volt, azt úgy mutatták be, mint a politikai gépezet tiszta, azaz »piszkos« formáját. Amit a barátság művészete mozgatott, azt a korrupció rákfenéjeként láttatták. Ami egy képlékeny kontúrú városban stabil alapok keresése volt, azt a *boss* típusú politika kirívó példájaként értelmezték.”²² Pedig e kormányzási modell már a köztársasági Rómában is fellelhető volt, ahol „igen jelentős részben a patríciuscsaládok személyi pártjai határozták meg a közösségi életet”, mely pártokban „valamelyik patríciuscsalád feje patrónussá (*patronus*) tette magát, vagyis a párt politikai súlyát kihasználva védelmezte a klienseket. Minél több *kliens* fordult a párthoz, annál nagyobb befolyás – azaz követő és barát – akkumulálódott benne.”²³

Most viszont egy lényegi ponthoz értünk, hiszen **a legitimitás kérdése** már a köztársasági Róma patrónus pártjait is elválasztja a barátság Kevin White által gyakorolt politikai művészetétől. A köztársasági Róma patrícius által vezetett pártja legitim módon épül a patrónus–kliens viszonyra. Nem összeférhetlenségi és közbeszerzési szabályok kijátszásaként működik. A 20. századi bostoni polgármester esetében azonban hiába a többszöri újraválasztás, ha az nem a „személyi párt” által folytatott, magánérdekű politikára való felhatalmazást jelent, ráadásul egy olyan tágabb környezetben, amely tagadása e minta üzemszerű működtetésének. De Orbán uralma még ennek is egy minőségi meghaladása, amennyiben nála nem pusztán a demokrácia intézményeinek – a játékszabályokat még úgyahogy formálisan betartó – manipulálásáról, hanem az illegitim közhatalmi erőszak tudatos önérdekű alkalmazásáról van szó. Ez azonban már a **bűnöző állam** kategóriájába tartozik, melynek egyik típusa a maffiaállam. (Ennek büntetőjogi következményeiről később esik szó.)

A rendszer Schabert nyomán történő leírásánál a Századvég ideológusai egészen mást értenek **a rendszer legitimitásán**, mint annak – a nyugati liberális demokráciák normáit számon kérő – kritikusan. Alapvetően ez választja el a NER és a maffiaállam egymásnak megfeleltethető leíró kategóriáit a rendszert

igazoló, apologetikus és a rendszert tagadó, kritikai dimenziók mentén. Ezek fontosabb kategóriáit foglaljuk össze egymásnak megfelelő rendben a lenti táblázatban (ahol a rendszerapologetikus leírásban egyaránt szerepelnek vezető fideszes politikusok és ideológusok, illetve Schabert megnevezései).

Míg a rendszerváltás előtt a teljes foglalkoztatottság azt jelentette, hogy minden állampolgárnak kijelölt és számon tartott helye volt a társadalomban, addig a **munkalapú társadalom** eszméje most annyit jelent, hogy csak az tekinthető a nemzet részének, a politikai család háza népe tagjának, akinek van munkája, még ha csak közmunka is az. Akiknek pe-

Rendszerapologetikus leírás	Rendszercritikus leírás
Nemzeti Együttműködés Rendszere a hatalom kreativitása a berögzült viszonyokon való túllépésre, unortodox gazdaságpolitika stb.	Maffiaállam a patriarchális családfő jogosítványainak illegitim kiterjesztése a nemzet egészére
nemzet, politikai család a politikai családfő magánérdekeinek leképeződése	fogadott politikai család a patriarchális családfő és háza népe
autokrata, patrónus a politikai család feje	Keresztapa a fogadott politikai család feje
láthatatlan udvar a „második kormányzat”, mely nem intézményekből, hanem a hatalmi hálózatot alkotó személyekből áll	polipbűró a fogadott politikai család – nem formalizált, nem legitim testületként működő – legfelsőbb, szűk döntéshozói köre
személyi párt érdekből politikai párttá válás, családi kapcsolatokból kiterjedtebb társadalmi kapcsolatok kialakulása	vazallus párt, transzmissziós szíj párt közvetítésével ad a fogadott politikai család legitim formát az akaratának
patrónus-kliens viszony a párt – politikai súlyát kihasználva – védelmezi a klienseit	patrónus-kliens viszony az egyéni autonómia alapjainak felszámolása és az egzisztenciális helyzetek függelmi rendbe kényszerítése
legitim mert a szavazófülkék forradalma 2/3-os alkotmányozó hatalommal ruházta fel	illegitim mert a liberális demokrácia intézményrendszer keretein belüli jó kormányzásra, nem pedig annak lebontására nyert felhatalmazást

dig még az sincs – mert munkanélküliek, betegek, hajléktalanok, romák, és még sorolhatnánk –, azok nem részei a nemzetnek, a fogadott politikai családnak, a Keresztapa házanépének, azok kiszorulnak a Nemzeti Együttműködés Rendszeréből. Őket – ha még cseléd szerepben sem lehet betagozni a családba – otthagyják az út szélén, a nemzet és az idegen világ határán. Velük szemben a NER nem érez és nem vállal morális vagy anyagi felelősséget. „A magyar társadalomnak legalább harmada végképp elveszett, már semmiféle eszközzel nem lehet visszahozni őket a végső nyomorúságból. Társadalmi szinten gyakorlatilag leírhatjuk őket. Nem akarnak dolgozni, de a munkaerőpiac sem kér belőlük. Nem derülhet ki, hogy ezeket az embereket igenis ott kell hagyni az út szélén, mert ha nem így teszünk, akkor a többiek soha nem fognak célba érni” – nyilatkozta az egyik rendszerpárti közgazdász ideológus.²⁴ A NER szociálpolitikája nem „konzervatív”, nem is szegényellenes, nem is rasszista ideológiai indíttatású. Egyszerűen nem vesz tudomást azokról, akik nem tartoznak a háza népéhez. Ők a Családon kívüliek, idegenek, velük szemben nincsen kötelezettségük. Mert „akinek nincs semmije, az annyit is ér” – ahogy azt a miniszterelnöki hivatalt vezető miniszter mondta,²⁵ és nekik már semmijük sincs. Az már más kérdés, hogy a szavazókért folyó versengés folyamánként – az „aki nem dolgozik, az ne is egyék” népi bölcsességének elvén és kétértelmű nyelvén – tudatosan utat enged a rasszista érzelmeknek.

Ennek az **ideológiai piramisjátéknak** a során pedig folyton emelni kell a téteket. A **politikai aktor** ideológiája szerint nem rasszista, de a **társadalmi közegben**, amelyben működik, már masszív rasszista érzelmeket generál és legitimál, ugyanakkor ezek féken tartásának csökkenő esélyével. Annál is inkább, mert a Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) jogvédő szervezet adatai szerint „a cigányellenes emberek pártpreferencia szerint nem válnak el élesen egymástól. A jobbikosok 46 százaléka, az MSZP-sek 33, a fideszesek 31 százaléka egyértelműen rasszista, de még az LMP-n belül is 22 százaléknyi az arányuk.”²⁶ De hasonló a helyzet az antiszemitizmus kérdésében is. Bár a Jobbik választóinak „érthetően” kimagaslóan nagy aránya – 51 százaléka szélsőségesen, míg további 19 százaléka mérsékeltlen – antiszemita, addig a Fidesz (20%, illetve 19%), az MSZP (13%, illetve 25%), az Együtt–PM (16%, illetve 13%) és a DK (8%, illetve 24%) támogatói esetében is jelentős az arányuk.²⁷

Az „új nemzeti közeposztálynak”, a **politikai családnak és a leszakad-
taknak** vagy visszakapaszkodni kívánóknak Orbán Viktor 2009-es kötcesei beszédben meghirdetett **történelmi szövetsége** ugyanis azt jelenti, hogy a javakból, privilégiumokból kimaradók egy torz nemzeti büszkeség érzelmi-indulati közösségének, a nemzeti szabadságharc részeseinek érezhetik magukat, és balsorsukért bűnbakként gyűlölhetnek Európai Uniót, idegen tőkét, bankot, zsidót, cigányt, meleget, komcsit, libsit. Ahogy a fogadott politikai család érdekközössége, úgy a veszteseknek a nemzeti hitben fogant érzelmi közössége is erős összetartó erő. Ahogy az előbbieknél a személyes érdekek racionalitása felülírja a köztársasági eszme értékeit, úgy az utóbbiaknál a **közös érzelmi-indulati keret** gátolja a racionális értékítéletet és bármilyen érvelő meggyőzés hatékonyságát. Ezáltal paralizálja a racionális ítélőképességüket és a más helyzetben lévők iránti megértésüket.

Azoknak pedig, akiktől már elvenni sincs mit, még kevesebbet kívánnak adni. Miközben fent megpróbálják kiszorítani a „**nemzetidegen**” **szellemi és gazdasági elitet**, lent megregulázzák a „**nem nemzetalkotó**” **szegényeket**. De miért is törődnének a szegényekkel, a nyomorultakkal, ha azok el sem mennek szavazni, ha nem tudják az érdekeiket képviselni, ha rájuk lehet zúdítani a felettük lévő, de szintén becsapottak, csalódottak frusztrált indulatainak lavináját? Ettől kezdve ők már elvannak egymással...

7.4. A nemzeti szabadságharc

Mi és ők, a család és az azon kívüliek, az idegenek, a mások. A fogadott politikai családon kívüliek egy része – amint láttuk – nyomorult, tehetetlen, de mások valódi veszélyt jelentenek, mert például „amikor a baloldal erre időnként lehetőséget kapott, akkor rárontott a saját nemzetére” – ahogy azt Orbán Viktor állította.²⁸ Ezek a családon kívüli idegenek a rivális politikai erők, az autonóm civil szervezetek, a versenyképes, nem államfüggő vállalkozók, a független sajtó. Velük meg folyton harcolni kell. **A maffiaállam szekuláris vallása ugyanis a nemzet, amelynek védelmét a nemzeti szabadságharc szolgálja.** A hatalomban lévők a nem kedvezményezett rétegeket is ezzel az

ideológiával és más társadalmi csoportokkal szembeni indulatkeltéssel vagy irigységgel igyekeznek – nem kis sikerrel – „hívókké” tenni.

Mit is jelöl azonban e mozgósító meghatározás három eleme? A **nemzeti**, mint azt már sokszor elmondtuk, a közös érdekű csoport – azaz a mi, a fogadott politikai család – megnevezése, amelynek a nemzettel való azonosítása célszerűen rejti egy látszólagos közérdek mögé a magánérdeket. Hiszen ez az a „nemzeti, közösségi demokrácia”, amelyben az „illiberális állam” úgymond nemzeti céljai felülírhatják az emberi jogok tiszteletére épülő liberális demokrácia képviselte „önző, egyéni érdekeket”. A **szabadság** a fogadott politikai családnak a liberális demokrácia intézményi köztöttségeitől való mentességét, azaz az önkényes eljárások intézményesítését jelenti. Ennek pedig a **harc** az eszköze, mely „elszántan, *megalkuvást nem ismerve és rendíthetetlenül*”²⁹ teszi lehetővé a politikai ellenfelek jogainak különböző jellegű, mértékű és idejű illegitim felfüggesztését, és igyekszik igazolni mindezt az ebben résztvevőknek a nemzet érdekeire történő hivatkozással a morális fenntartásaik felfüggesztésével. „Carl Schmittnek néhány kérdésben minden bizonnyal igaza van – írja G. Fodor Gábor, a Fidesz politikai stratégiájának egyik ideológusa.³⁰ – Szerinte az a specifikus megkülönböztetés, amelyre a politikai cselekvések és motívumok visszavezethetők, a **barát-ellenség megkülönböztetése**. Ez a legvégső és egyben a legerősebb kritérium, mivel az összekapcsolódás és szétválás, az egyesülés és felbomlás intenzitásának legvégső fokát jelzi. Azért is a legerősebb, mert minden más ellentétet képes politikai ellentétévé átalakítani, végső soron a liberalizmus lényegi depolitizáló törekvéseit is.” Így lehet mentesíteni mind a politikát, mind a jogot az erkölcsi ballasztoktól, és minden politikai cselekvés jogszerűvé tehető. G Fodor másutt pedig ekként érvel a barát-ellenség dichotómiára épített politikai kommunikáció legitimációt biztosító hatásáról: „A hitelességet más dimenzióban értékelem. Az emberek nézőpontjából érdektelen, most mit gondolsz a liberalizmusról, és tizenkét éve mit gondoltál róla” – nyilatkozza Orbánra utalva. Majd így folytatja: „Az ő nézőpontjukból az az érdekes, megvédi-e őket a kormány, bármilyen nehézségekkel kerülnek szembe, vagy sem. A hétköznapi emberek ellenségei, ellenfelei változnak. Ha azt látják, hogy

a kormány következetesen mellettük áll ezekben a konfliktusokban, akkor megvan a bizalom.”³¹

„Az ország vezetését – s idézzünk most hosszabban Sándor Klára a *Ha-tártalan nyelv* című könyvéből³² – eredendően a »jármű (elsődlegesen hajó) vezetése« fogalmából kiindulva képzeljük el: erre utal maga a *vezetés, irányítás, kormányzás, kormány, kormányfő* szó, remélhetőleg *elkerüljük az örvényeket, nem futunk zátonyra, hanem révbe érünk, átvészeli a politikai viharokat, gazdaságunk nem süllyed el, kormányzásunk nem feneklik meg*. Ha azonban nem hajózáshoz, hanem háborúhoz hasonlítva építjük föl az ország kormányzásának fogalmát, akkor az más cselekvéseket tesz természetessé, megkérdőjelezhetetlenné, elfogadhatóvá: olyasmiket próbál magától értetődőnek feltüntetni, amit békeidőben egyáltalán nem tartunk a demokratikus államok normális működéséhez tartozónak. Ha az ország háborúban áll, akkor nem csak az természetes, hogy állandó a *harc, egyik küzdelem, csata, hadjárat* követi a másikat. Háborúban *ellenségeink* vannak, *legyőzni, neadjisten megsemmisíteni* kell őket, nem tárgyalni velük, s egyenesen nevetséges volna figyelembe venni a véleményüket, netán kompromisszumra törekedni. Háborúban nincs mód aprólékos mérlegelésre és hosszú vitákra, ahogyan a törvénykezés békebeli módja előírná. A háborúban a vezérkar *nem egyeztet* a katonákkal, *nem alkudozik*, nélkülük határoz. *Ellenszegülésnek* nincs helye, az eltérő vélemény *árulás*, aki pedig elégedetlen, abból esetleg *dezertőr* válik. Tudjuk, hogy a háborúban van *emberi és anyagi áldozat*, hogy sokan szűkölködnek, le kell mondani a jólétről, előfordul rekvirálás és beszolgáltatás, természetesen nem így nevezve, hanem mondjuk adóemeléssel érik el, esetleg az ellenségek közé sorolt szolgáltatók – például bankok, telefontársaságok, a média, közszolgáltatást végző cégek stb. – bevételeinek alapos megnyirbálásával. A *háború* azért önmagában mégsem szerencsés metaforaválasztás, mert kellemetlen képzeteket kelt, fontos tehát valamivel följavítani a fogalom értékét, például azzal, hogy nem agresszorként lép föl az állam, hanem közös értekeinket védi mindenféle galád, ránk leső külső és belső ellenséggel szemben. Mint-hogy az ellenség belső is lehet, a háborús metafora alkalmazása minden diktatúrának kedvelt fogása – sokat ironizáltak annak idején azon, hogy a kommunista diktatúra és szocializmus éveit nemcsak *osztályharc-ról, belső ellenségek-ről*, hanem *béketábor-ról* és *békeharc-ról* is beszéltek.”

Nem véletlen, hogy autokratikus, diktatórikus rendszerek egyaránt folyamodnak a háborús retorikához, hiszen ez egyfajta univerzális eszköz a riválisok stigmatizálására, a mégoly korlátozott jogaik további időleges, részleges felfüggesztésére, s így esetleges tulajdonuk, státuszuk maradék autonómiájának kisajátítására. Ha az államhatalom ilyen irányú igyekezete időben, térben vagy társadalmi csoportok vonatkozásában tömegesen fókuszált, akkor ez különféle **központilag vezényelt kampányok** formáját ölti. Ezeknek a kampányoknak van dinamikájuk, megideologizált, propagandisztikusan közvetített narratívájuk, és egymásra épülnek. Csak míg például a klasszikus kommunista rendszerekben a kampányok **permanens forradalom** formáját öltő sora a parciális társadalmi érdekek erőszakos kiiktatására irányult, addig a maffiaállam **permanens nemzeti szabadságharcában** megjelenő kampányok éppen a fogadott politikai család parciális érdekeinek az erőszakos érvényesítését célozzák.

E kampányokat – amelyek természetében az egyes autokrata rezsimek különbözősége ellenére sok minden közös – leginkább úgy lehetne definiálni, mint a hatalmi központ részéről egy olyan akciót vagy akciószorozatot, melynek során a bürokráciát felülről irányított mozgalomként próbálják irányítani. A kampány idejére felfüggesztődik a hatalmi, közigazgatási hierarchia rutinszerű, jogszerű működése. Az apparátus ilyenkor túllép saját intézményi, jogi és „morális” korlátain, és még a saját deklarált normáihoz képest is erőszakot tesz a kiszemelt intézményeken, társadalmi csoportokon, személyeken. De ez az erőszak nem egyszerű jogsértés, nem a bürokrácia valamelyik szintjének vagy hivatalnokának esetleges, egyedi baklövése vagy bűne. Nem, ez központilag indítványozott, az apparátus bizonyos szegmenseire vagy egészére vonatkozó, meghatározott mértékű és irányú, kötelező jogsértés.³³

Eddig a nemzeti szabadságharcnak a „belső ellenségekkel” szembeni funkciójáról szóltunk. Van azonban szerepe a „külső ellenségekkel” folytatott küzdelemben is. Azonban manapság – hogy David O. Friedrichset idézzük – az autokrata rendszerek „szuverenitás igényei illúziók a maguk tradicionális formájában. Azok egyre inkább az államilag szervezett törvénysértések különböző formáinak az igazolását szolgálják.”³⁴

8. A bűnöző állam¹

S folytassuk is David O. Friedrichsszel, aki a szervezeti kriminológia számára a szerint rendszerezi a bűncselekményeket, hogy milyen szervezet követte el azokat.² Így különböztet meg vállalati bűncselekményt és állami bűncselekményt. A kormányzat és vállalatok azonban esetenként együttműködhetnek, sőt egyenesen ösztönözhetik, segíthetik egymást bizonyos bűncselekmények elkövetése érdekében. Így jön létre még három kategória: az állam által előmozdított vállalati bűnözés, a vállalat által előmozdított állami bűnözés és a két szereplő egyenrangú közreműködése esetén: az állami-vállalati bűnözés. „A **kormányzati bűnözés** leginkább a fehérgalléros bűnözéssel rokon. Az **állami bűnözés** az állam vagy annak szervei által végrehajtott makroszintű sérelem. A **politikai fehérgalléros bűnözés** pedig olyan bűnözés, amelyet kormányzati pozíciókat elfoglaló személyek vagy azok hálózatai folytatnak annak érdekében, hogy gazdasági vagy politikai előnyöket szerezzenek maguknak vagy pártjaiknak.”³

Nemcsak **állami bűnözés** létezik azonban, hanem **bűnöző állam** is, vagyis olyan állam, amely rendszeresen, tudatosan és kártékonyan sérti és csorbítja saját állampolgárai alapvető jogait. Egy ilyen államon belül rendkívül szoros a különböző közbeszerzésekből, pályázatokból élő gazdasági társaságok és a valójában a hatalom céljait kiszolgáló, politikai bábokként funkcionáló civil társadalmi szervezetek összefonódása az állammal, a kormányzattal. Ilyen esetekben a korrupció és az elnyomó rendszer szereplői ezer szállal kötődnek egymáshoz.⁴ De érdemes a szóba jöhető államokat tipizálni azok fő bűnözői tevékenysége szerint. Ennek nyomán megkülönböztethetünk „bűnöző államot, amelynek a központi projektjét emberiség elleni bűncselekmények” képezik; „elnyomó államot, melynek

központi projektje állampolgárok vagy azok csoportjai alapvető emberi jogai érvényesítésének szisztematikus megtagadása”; „korrupció **államot**, mely az államnak annak vezetői, rokonai és hozzájuk kötődő személyek javára történő szisztematikus fosztogatása”; és végül „gondatlan **államot**, melyet az jellemez, hogy elmulasztja enyhíteni azokat a szenvedéseket, melyek ügyében az állam tehetne lépéseket.”⁵ A bűnöző államot természetesen az idézett „állami projektek” különböző típusú kombinációi jellemezhetik.

8.1. A hazai jog a bűnszervezetről

A magyar büntető törvénykönyv szerint a „**bűnszervezet: három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja (...) szándékos bűncselekmények elkövetése**”.⁶ A törvény alkalmazásában az összehangoltság azt jelenti, hogy a bűnszervezet tagjai a „**bűncselekményekkel kapcsolatos feladatokat megosztják**”, ami „**nyilvánvalóan előzetes tervezést, bizonyos fokú irányítást, szervezést feltételez**”. A Kúria 2005-ben meghozott jogegységi határozata⁷ pedig az alábbiak szerint – különböző konkrét ügyek tárgyalását segítő – részletezi is, hogy miként is értsük a bűnszervezet működését:

- a bűnszervezet minőségileg más, mint pusztán egyének együttműködése; magának a **bűnszervezetnek kell hosszabb időre szervezettek, és összehangoltan működőnek lennie**;
- az „összehangolt működés” a **bűnszervezet** fogalmi összetevője, amely tartalmát tekintve nem más, mint a **benne cselekvő személyek egymást erősítő hatása**; ugyanakkor az összehangoltság meglétének nem feltétele a bűnszervezetben cselekvők közvetlen kapcsolata, a más cselekvések, illetve a más cselekvők kilétének konkrét ismerete; a **bűnszervezet tagjaként** elkövetett magatartás azonban csak annak az elkövetőnek róható fel, aki a bűnszervezet feladatmegosztáson, aláfölrendeltségre épített módon kialakított szervezetében a szervezetet ismerve, annak tagjaival állandó kapcsolatban együttműködve fejtett ki tevékenységet;

- a Btk. hatályos rendelkezései nem tesznek különbséget a **bűnszervezetben belüli cselekvés hierarchiája** („posztjai”), aktivitása, intenzitása szempontjából, ezek a büntetéskiszabás körében értékelendő körülmények;
- a bűnszervezet által a szervezeten kívülálló személynek adott megbízással e megbízott nem vált a bűnszervezet tagjává, mivel ehhez a szervezetbe történő tényleges betagozódás a szervezet belső működésének ismerete és az abban való aktív részvétel szükséges; határozott különbséget kell tenni a bűnszervezet tagjaként, illetve **a bűnszervezet (vagy annak bármely tagja) megbízásából elkövetett bűncselekmény** anyagi jogi megítélése között;
- amennyiben bizonyított, hogy a bűncselekményt egy tényleges bűnszervezet működéséhez kapcsolódva, illetve annak keretei között követték el, úgy a végrehajtás körülményeiből – különösen a konkrét magatartás mások megelőző vagy további **láncolatossá cselekményeit** feltételező jellegéből, ezek szükségszerű és ezért előreláthatóan bekövetkező eseményeiből lehet következtetést levonni arra, hogy az alkalmoszerű tettes (részes) cselekménye megvalósításakor a bűnszervezetbeni elkövetést felismerte.

Világos beszéd. Bár a jogegységi határozat az embercsempészet, lányfuttatás, drogkereskedelem és az ezekhez hasonló jellegű, klasszikusan alvilági szervezeti bűnügyeket segít egységesen értelmezni, sem a büntető törvénykönyv, sem a jogegységi határozat definíciói nem zárják ki az alkalmazás lehetőségét, olyan esetekben sem, mikor a bűnszervezet tagjainak jelentős része a közhatalmi intézmények felső vezetői rétegéből kerül ki. Sőt azt sem, hogy az legyen a bűnszervezetet mozgató, meghatározó elem, azaz nem szervezett alvilág, hanem maga a szervezett felvilág.

8.2. A Palermói Egyezmény

A nemzetközi szervezett bűnözés ellen 2000-ben elfogadott, és Magyarország által 2006-ban ratifikált Palermói Egyezmény⁸ sem zárja ki azt a narratívát, hogy a küzdelem esetleg ne a szervezett alvilági csoportok és az államhatalom képviselői között folyjon, hanem az állam képviselői maguk adják a bűnöző csoport magját.

A Palermói Egyezmény nyomán az Európa Tanács szervezett bűnözéssel foglalkozó szakértői csoportja (PC-S-CO) meg is határozta azokat az ismérveket, amelyek fennállása esetén **bűnszervezetről** lehet beszélni. A meghatározás kötelező és esetleges kritériumokat tartalmaz. S mint látjuk, a szakértői csoport által a maffia, azaz a szervezett alvilág meghatározására használt kritériumokkal – akárcsak a magyar büntetőjogi szabályozás esetében – le lehet-e írni a szervezett felvilág, azaz a maffia-állam működését is. Az Egyezmény az alábbiak szerint különböztet meg kötelező és esetleges kritériumokat.

A kötelező kritériumok:

- három vagy több személy együttműködése;
- hosszú távú vagy meghatározatlan időre szóló együttműködés;
- súlyos bűncselekmények gyanúja vagy azok elkövetése;
- anyagi haszonszerzési és/vagy hatalmi pozícióba kerülési cél.

Az esetleges kritériumok:

- minden egyes résztvevőnek meghatározott feladata vagy szerepe van;
- valamely belső fegyelmi vagy ellenőrzési forma használata;
- megfélemlítés céljából erőszak vagy egyéb eszközök alkalmazása;
- befolyás kiterjesztése a politikusokra, a médiára, közigazgatásra, a rendészeti szervekre, az igazságszolgáltatásra, illetve a gazdasági élet szereplőire korrupció vagy bármely más módszer alkalmazásával;
- kereskedelmi vagy üzleti jellegű struktúrák felhasználása;
- részvétel a pénzmosásban;
- nemzetközi szintű működés.

8.3. A maffiaállam mint a bűnöző állam egyik típusa⁹

A laikus olvasónak sem okozhat különösebb gondot, hogy e kritériumokhoz hozzárendelje a maffiaállam megfelelő személyeit, eseményeit. „Mi egy tolvajkulcs egy részvényhez képest? Mi egy bankrablás egy bankalapításhoz képest?” – kérdezi Bicska Maxi Brecht *Koldusoperá*jában. A maffiaállam esetében pedig kérdezhetnénk mi is, hogy mi egy törvényszegés egy törvényhozáshoz képest. Mi egy rablás a tulajdontól törvény- és rendeletalkotási eszközökkel történő megfosztáshoz képest? Mi egy munkahelyi főnök túlkapása a központi tisztogató akciókhoz képest? Mi egy website meghekkelése a frekvenciától történő törvénytelen megfosztáshoz képest? S így mehetünk szép sorjában végig az életünk területein, ahol a közhatalmi intézmények nem a törvényesség és a polgári jogegyenlőség őrei, hanem ellenkezőleg, a magánérdekű önkény intézményszerű szervei.

A kérdés már nem az, hogy jogilag miként értelmezhető, ha az „együttműködő három vagy több személy” – a hazai jogalkotó vagy az Európa Tanács szakértői csoportjának feltételezhető eredeti várakozásaival szemben – nem az alvilági maffia, hanem a szervezett felvilág, olykor közhatalmi funkciókat is betöltő tagja. A kérdés az, hogy egy maffiaállam esetén egyáltalán hogyan hozható mozgásba az igazságszolgáltatás gépezete, hogyan aktivizálható a társadalom, a közhatalom még nem teljesen paralizált immunrendszere. Az erre adandó válasz persze túllépne a „leíró”, a „megértő” szociológia műfaján.

A bűnöző állam központi szereplője nem tetszőleges szerkezetű, kultúrájú hatalmi elit, hanem a maffiaállam esetében – ahogy azt már többször említettük – a patriarchális családfő jogosítványait illegitim módon a nemzet egészére kiterjesztő fogadott politikai család nem formalizált, nem legitim testületként működő legfelsőbb, szűk döntéshozói köre. Esetünkben a cselekvő alany, **a bűncselekményeket elkövető bünszervezet maga a polipbűró**, amelynek vannak vezető közhatalmi funkcióval bíró tagjai a hatalmi ágak, valamint azok meghatározó intézményei összességének a csúcsain, vannak közhatalmi szervezetekbe be nem illesztett „tanácsadó” tagjai, valamint bizalmi oligarchái, esetleg strómanjai. A maffia-

állam polipbürója talán egy-két tucat személyből áll. Rájuk állnak a bűnszervezet kritériumai: „három vagy több személy”, „hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport”, amelynek van „hierarchiája”, a „benne cselekvő személyeknek egymást erősítő hatása” van, többek között „célja bűncselekmények elkövetése”, az ehhez szükséges „feladatokat megosztják”, a bűnszervezeten kívüli személyeknek szükség esetén „megbízást adnak”.

A szervezett bűnözés **láncolatos cselekményei** rajzolják ki az elszigetelt törvénysértések közti összefüggések maffiaállami kontúrjait. Ebben az önmagukban is törvénysértő cselekedetek (mint például, zsarolás, csalás–gazdasági csalás, sikkasztás, hűtlen kezelés, pénzmosás, bennfentes kereskedelem, versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési vagy koncessziós eljárásban, vesztegetés, hivatali vesztegetés – ez utóbbi két bűncselekmény aktív és passzív formái –, hivatali visszaélés, közfeladati helyzettel visszaélés, befolyás vásárlása, befolyással üzérkedés stb.) kapcsolódnak össze magukban nem törvénysértő aktusokkal (például önálló képviselői indítványok benyújtásával, adóhatósági ellenőrzés elindításával stb).

8.3.1. Egy példa: bűnszervezetben elkövetett tulajdonfosztás

Az egyedi láncolatos cselekmény a fenti tényállások legkülönfélébb változataiként állhat össze. Az állami bűnszervezet cselekményeinek modellezése és a büntetőjog fogalomrendszerében történő tipizálása külön tanulmányt igényel.¹⁰ Ezért csak idézzük fel a fenti büntetőjogi kontextusban a korábban már tárgyalt ESMA közterületi reklámcég esetét. Tehát: az adott közterületi reklámcég tulajdonosának egy minisztérium közreműködésével tesznek egy ajánlatot a cége megvételére, és megnevezik a potenciális új, a fogadott politikai család vezető oligarchái közé tartozó tulajdonost is; a cégtulajdonos nem él az ajánlattal, erre – a nem fizikai erőszakkal történő meggyőzés eszközeként – megjelenik nála az adóhatóság, ez sem győzi meg a kiszemelt vállalkozás tulajdonosát, erre – szintén a vértelen erőszak eszközeként – egy ad hoc képviselői törvénymódosító javaslat parlamenti elfogadásával megfosztják a koncesszióban végezhető tevékenységétől,

amitől a cégének értéke erősen zuhanni kezd, majd utolsó lépésként egy másik törvénymódosítással mentesítik a riválisát a szóban forgó vállalkozót tönkretévő törvénymódosítás őt érintő negatív következményeitől. Az egész akció rendkívül rövid idő alatt lebonnyolódik. Majd a cég több éves kiéheztetése után a tulajdonos eladja a reménytelen helyzetű cégét, amire ezúttal a Keresztapa új, kedvenc oligarchája tesz közepesen nyomott áron vételi ajánlatot. Várhatóan pedig a diszkriminatív, a vállalkozást ellehetetlenítő törvényi rendelkezést is vissza fogják a parlamenttel vonatni, hogy a Keresztapához hű új oligarcha teljes kapacitással üzemeltethesse a vállalatot. Szemben a tradicionális maffiával, itt a közhatalom vértelen eszközeivel érvényesítik az akarataikat.

Ez az ügy magán viseli a maffiaállam bünszervezeti tevékenységének jellemzőit. A cselekmény:

- szándékos bűncselekmény elkövetése (zsarolás, hivatali visszaélés stb.);
- összehangolt, hiszen a legkülönbözőbb hatalmi ágak (miniszteriális, kormányzati ellenőrző és bűnüldöző intézmények, törvényhozás) és magán-személyek (lásd a kiszemelt kedvezményezett – időben változó – oligarchák) koordinált, meghatározott idejű és sorrendű fellépését igényli;
- a bünszervezet tagjai hierarchikus csoportot képeznek, ahol elkülönül azok személye, akik a teljes akciót átlátják azokétól, akik a hierarchiában csak egy-egy lépés alsóbb szintű végrehajtói (mint például az adóvizsgálatot bonyolító tisztviselők vagy a törvénymódosító javaslatot benyújtó országgyűlési képviselő);
- a bünszervezetben szereplő személyek egymás hatását erősítik, hiszen különállóan nem tudnák a kitűzött célt (a tulajdonfosztást) elérni.

Az esetek többségében nincs is szükség a teljes folyamat végigpörgetésére, hiszen az áldozatok értik, hogy a fogadott politikai család „ajánlata” – az államhatalom teljes fegyvertárával megtámogatva – „visszautasíthatatlan”. Így a fenyegetés, zsarolás révén létrejövő üzletek az önkéntesség látszatát öltik, hiszen rendszerint csökkenti az áldozat veszteségeit, ha ért a szóból, és hajlandó megegyezni. Ahogy a maffia esetében is elenyésző a fizikai erőszakot elszenvedők aránya az „önkéntes belátás” nyomán védelmi pénzt

fizetőkhöz vagy szolgáltatást nyújtókhöz képest, úgy a maffiaállam esetében is többnyire elég az illegitim állami erőszak eszköztárát egy ajánlat kíséretében felvillantani az „önkéntes” megegyezéshez. (Talán mondani sem kell, hogy hasonló célokat egy virtigli diktatúrában nem ilyen körülményeskedő, a demokratikus intézményi működést imitáló módon érnek el.)

Ahogy semlegesítik a liberális demokrácia intézményes immunrendszerét, úgy halad előre az engedelmességet és behódolást biztosító tanulás és szocializáció folyamata. Ha korlátozzák a nyilvánosság ellenőrző erejét, ha a választási rendszer manipulálásával csökkentik a kormányváltás esélyét, és ha a szelektív bűnüldözéssel gyakorlatilag elveszik a jogorvoslati fórumok korrekt működésébe vetett hitet, az mind a beletörődés és alkalmazkodás irányába hat. Nem lehet nem észrevenni, hogy az ügyészség vezetője is a polipbüro, az összejátszó csapat tagja, és így **nincs eszköz arra, hogy a polipbüro bünszervezetével szemben be lehessen indítani a jogorvoslat, az igazságszolgáltatás gépezetét.** (Sőt, a szelektív bűnüldözés során nem csak az a kérdés, hogy kit nem vádolnak meg, hogy futni, vagy csak a vazallusi rendben továbbra is az utasításoknak engedelmeskedve „dolgozni” hagyják, vagy kit vádolnak meg pusztán kriminalizáló szándékkal, hanem az is, hogy ki az, aki ellen védelmi célból indítanak megelőző eljárást azért, hogy a magyar ügyészség és bíróság által adott „védőoltással” mentesítsék a nemzetközi bűnüldöző szervek eljárása alól.)¹¹

E szocializációs folyamat eredményeképpen három korrupciós bűncselekménytípus – az aktív és a passzív hivatali vesztegetés, illetve a befolyással üzérkedés – esetében a 2010 és 2013 között beadott feljelentések száma a felére-harmadára csökkent az azt megelőző négy évhez képest.¹² Ennek egyik oka lehet, hogy „korábban az állampolgárok inkább látták értelmét feljelentést tenni vagy éppen kevésbé féltek a retorzióktól, vagyis attól, hogy a feljelentésük önfeljelentéssé válik.¹³ De az már több mint árulkodó, hogy – a szelektív bűnüldözés illusztrációjaként – háromszorosára nőtt a feljelentések elutasításának, és kétszeresére az elindult nyomozások megszüntetésének az aránya.

9. Piramisjátékok – a maffiaállam korlátai

A maffiaállam legitimációs kényszere a demokrácia kulisszáinak működtetését igényli. Ez utóbbi sem lenne azonban lehetséges a rendszer által anyagiakkal kibélelt, lelki közösséggé gyúrt elkötelezett hívek, illetve a csak lelki táplálékkal semlegesítettek feltehetően még jelentősebb tömege nélkül.

9.1. Gazdasági piramisjáték

A maffiaállam kiépülését kísérő hatalmi átrendeződés költségei a masszív jövedelem és erőszakos vagyonátcsoportosítás nyomán erősen megterhelik a gazdaságot, és **válságidőszakban egy olaj nélküli olajdiktatúrához** teszik hasonlatossá. A fogadott politikai család hatalmát és vagyonosodását olajozó jövedelmeket más forrásokból kell biztosítani. A hazai források közül ezek az egykulcsos adó, a szociális, egészségügyi és oktatási kiadások visszaszorítása, a bankok, szolgáltatók és egyéb hálózatos piacok folyamatos megsarcolása, valamint az alkalmi rablások.

Az **egykulcsos adó** bevezetése csaknem évi 500 milliárd forint jövedelmet hagyott a háztartások felső decilisénél. Ez a társadalom egyik leghatékonyabb véleménymeghatározó és legerősebb érdekérvényesítő képességgel rendelkező rétege, amelynek tagjai – még ha nincsenek is teljesen behajtva a Fidesz kliensi státusába, még ha nem is szimpatizálnak az új hatalommal – a választásokon az elé a dilemma elé kerülnek, hogy ha a Fidesszel szemben álló erőkre szavaznak, azoknak a progresszív adót tartalmazó programja személyesen jelentős jövedelemtől fosztaná meg őket. Miközben a demokratikus ellenzéki szereplők – értékalapon helyesen –

ostorozzák az egykulcsos adó antiszolidáris jellegét és hangsúlyozzák, hogy annak gazdaságélénkítő hatása valójában elhanyagolható, egyben a Fideszhez kötődő „középosztálybeli” önzést és összetartozást erősítik a kedvezményezett csoportban. Más történelmi autokrata (korporativista–fasiszta, kommunista) rendszerek ellenkező irányú jövedelem-átcsoportosításokat hajtottak végre, még ha azt az előbbiek zsidó javak árjásításával és háborús zsákmányszerzéssel, utóbbiak pedig a tulajdonosi réteg kisajátításával, a parasztság és a vidék – szocialista eredeti tőkefelhalmozásként jellemzett – megsarcolásával érték is el.

A maffiaállam a tehetősebb társadalmi csoportokat preferáló jövedelem-átcsoportosítást adóztatási és költségvetési eszközökkel éri el: az egykulcsos adón túl **magas forgalmi adóval és a szociális kiadások visszaszorításával**. Ez nem egy klasszikus társadalmi konzervativizmus megnyilvánulása, hanem – ahogyan azt már említettük – a fogadott politikai család érdektelensége a háza népéhez nem tartozó, abból kiszoruló társadalmi csoportokkal szembeni és a róluk történő lemondás. Sokan még annak is örülhetnek, ha – bár az adórendszer veszteseiként, de – egyáltalán munkájuk lehet. Ebben **a gazdasági piramisjátékban egy kedvezményezettre három vesztes** jut. A centrális erőter számára felesleges állampolgárokról történő lemondás a társadalom mélyülő megosztását, gazdaságának stagnálását és zsákutcás fejlődését eredményezi. Kérdés, hogy a maffiaállam működtetői meddig képesek a represszió és az agymosás rafinált eszközeivel biztosítani az egzisztenciálisan ellehetetlenítettek politikai passzivitását, azaz elszigetelni és demobilizálni őket.

A rendszer uralmi igényeihez igazodóan mobilizált belső forrásokat tehát egyrészt az Európában rekord nagyságú, 27 százalékos forgalmi adó (áfa) és a korábban már tárgyalt különadók, másrészt a kiadás visszafogások jelentették. Mindkét csatorna annak a kommunikációs igénynek volt alárendelve, hogy „az emberek” ne közvetlenül érzékeljék a terheket: a juttatások közvetlenül a kormány adományaiként jelenjenek meg, míg az elvonások ellenséges erők tevékenységeként. Így vagy

- a piac személytelen mechanizmusai dolgozzanak a kormánynak (a kiugróan magas forgalmi adók révén), vagy

- a multik megsarcolása táplálja a költségvetést, amelyek, ha tovább akarják hárítani a terheket, akkor az állam harcias retorikájával, olykor büntető lépéseivel kerülnek szembe, vagy
- a nagy elosztó rendszerek (a szociális, egészségügyi és oktatási ágazat) szolgáltatásainak nehezen átlátható romlása szolgáltatja a nem dinamikus fejlődő gazdaságon belüli átcsoportosítás forrásait.

Csakhogynak ezek a források tovább már nem bővíthetők, és bizonyos közszolgáltatások az összeomlás szélére kerültek. Ráadásul egyes különadók az EU nyomására ki is kellett vezetni a rendszerből. Ilyenkor jön az egyre kisebb tételek utáni kapkodás, ami akaratlanul is keresztezheti a kommunikációs célt. Ezek közül kettőnek lett a társadalmi elégedetlenséget hirtelen mobilizáló hatása. Az egyik a magánnyugdíjpénztárakban ragadt 200 milliárd forintnyi megtakarítás lenyúlásának, a másik pedig az internetforgalom megadóztatásának kísérlete volt. De e két akció közül az egyik – a magánnyugdíjpénztárak – esetében az egyéni felelősségvállalást komolyan vevő, az állami zsarolással szemben a legvégsőkig kitartó mintegy 60 ezer középosztálybeli polgárt, a másik – az internetadó – esetében pedig a politikába addig magát közvetlenül bele nem ártó, ám a személyes szabadságának csorbítására érzékeny, mozgékony fiatal tömegeket érintette. Így aztán a kormánynak ezekkel az akcióival sikerült elérnie, hogy 2014 végén olykor több tízezres tiltakozó tömeg vonult utcára.

Bár az olajárak csökkenése, valamint a devizahiteleknek – a bankok elszámoltatásával kísért – forintosítása néhány százmilliárd forinttal növelte a lecsúszó középrétegek vásárlóerejét és időlegesen a gazdasági növekedést, de ez sem változtat azon a tényen, hogy Magyarország az elmúlt 25 évben nem tudta csökkenteni a lemaradását az Európai Unió alapítóihoz képest. Sőt, lemaradásunk a kelet-európai uniós tagállamokhoz – különösen a lengyel és szlovák növekedés tartós dinamizmusához – képest is kezd drámaivá válni.

9.1.1. Autokrácia és autarkia

Az **autokrácia** adekvát gazdasági kerete – Orbán számára is – az **autarkia** lenne, hiszen szíve szerint nem tűrné, hogy politikai uralmának határain belül a gazdaság az általa diktálttól eltérő logika szerint működjön. Ezért a végeláthatatlan kampányok sora, amelyekkel meg akarja regulálni és adóztatni az ideológiailag kriminalizált gazdasági szereplőket. A kétharmados parlamenti erőfölénnyel végrehajtott autokratikus politikai fordulatnak ez az egyik valódi korlátja: lehet, hogy egyetlen szavával engedelmességet érhet el a köztisztviselői körben, de a tőzsdék engedetlenségét sem paranccsal, sem ráolvasással nem tudja kezelni. A világpiac intézményei túlnyúlnak az autokrata törvényhozói hatalmán: akárhány léket akar betömni az állami erőszak rendpárti eszközeivel, bármilyen gátat emel a piaci logikának, a piac egyre több helyen szakítja át a gazdaságon kívüli kényszerek gátjait. És ha a piac nem az autokrata unortodox önkénye szerint mozog, jöhet a paranoiás összeesküvés-elmélet és az annak érzelmi talaján kibontakozó antropomorfizált, nemzeti szabadságharc, valamint az újabb és újabb adminisztratív kényszerítő eszközök.

A politika erőszaktevése a gazdaság világán azonban – emlékezzünk a „socializmus egy országban” sztálini kísérletére – még elzárt, nagy rendszerekben is csak korlátozottan működőképes. Magyarország a maga poszt-trianoni méretével már visszavonhatatlanul a globalizált piacok szerves része. Míg a kommunista rezsimek a határok lezárásával megakadályozhatták, hogy polgáraik a lábukkal szavazzanak a rendszerről, ma az EU tagjaként semmilyen politikai természetű beavatkozás a gazdaság világába nem tudja megakadályozni, hogy a vállalkozások tőkéjük, a polgárok pedig megtakarításaik kimenekítésével vagy elvándorlással válaszoljanak az efféle kísérletekre.

Mivel a rendszer uralmi igényeihez mérten rendelkezésre álló hazai források egyrészt elégtelenek, másrészt felhasználásuk az intézményes elkötelezettségek miatt meglehetősen kötött, gazdasági bezárkózásról szó sem lehet, legfeljebb politikai sündisznóállásról. Paradox módon a fogadott politikai család vagyonosodását szolgáló szabadságot leginkább az

uniós források jelentik, a mezőgazdaság földalapú támogatásától a nagy infrastrukturális beruházásokig. Az igyekezet, hogy az uniós források felhasználásának módját függetlenítsék az EU normáitól és ellenőrzési lehetőségeitől, óhatatlanul kielezi a konfliktust Brüsszellel. A nagy donorországok előbb-utóbb kénytelenek szembenézni azzal a kényes politikai kérdéssel, hogy adófizetőik – szemben az uniós támogatások céljaival – meddig hajlandók pénzelni a magyar maffiaállam haszonélvezőinek személyes gyarapodását.

9.2. Külpolitikai piramisjáték – pávatánc és magyaros furfang

A nemzeti szabadságharc jegyében történő folytonos „háborús” mobilizálásnak és demobilizálásnak nem csak hazai következményei vannak. Az ideológiai és gazdasági piramisjátékon túl, **a nemzetközi téren is zajlik egy, a tétet folyton emelő politikai piramisjáték**, amelyet – Haraszti Miklós megfogalmazásával – a „nyugati csónakban keleti széllel” stratégiaként lehet jellemezni. Míg a belpolitikában a nemzeti szabadságharc az ország saját polgárainak alávetését célzó hideg polgárháború, addig a külpolitikában nemzeti szabadságharc címén egy sajátos „pávatánc” zajlik a transzatlanti és a keleti elkötelezettség között. Ennek a külpolitikai pávatáncnak a során az Európai Unióhoz fűződő viszonyunkban Orbán megfogalmazásában „az egyetértés, a megegyezés, az elutasítás, az ellenállás elemeit kell vegyíteniünk egy nagyon bonyolult taktikai akciósor keretében”.¹ A tánc egyik lépését a „sem Brüsszélből, sem Moszkvából nem diktálhatnak nekünk”,² valamint a „nem leszünk gyarmat, a magyarok nem fognak idegenek diktátuma szerint élni”³ típusú kijelentések adják, a másik lépését pedig a „természetesen ahhoz sem fér kétség, hogy nekünk meghatározó partnerünk marad az Európai Unióhoz tartozó országok közössége” típusú elkötelezettség az Unió mellett.⁴ A pávatánc azt a külpolitikai egyensúlyt kívánja megcélozni, amely révén az Unió erőforrásait úgy lehessen megfajni, hogy közben megmaradjon a fogadott politikai család mozgásszabadsága azok tetszőleges, magánérdekű felhasználá-

lására, valamint az ezt szolgáló maffiaállami berendezkedés biztosítására egyaránt.

Az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatunk ezért egyben identitáskérdés is: **mi a magyar és az európai identitás viszonya** egy polgár esetében? Ha az előbbi a kizárólagos, minden értéket felülíró viszonyítási alap, akkor az Európai Unió számunkra csak az élőködés terepe, amelyből annyit kell magunknak kipréselni, amennyit csak lehet, és csak annyit adni vissza, amennyit feltétlenül muszáj. Ez a Fidesznek a „nemzeti érdekeket” a maguk nyersségében az értékmegfontolások fölé helyező politikája. Ez annak **a sajátos betyárbecsületnek az értékrendje**, amely az adott szót, a morális kötelezettségeket csak a nemzet, a fogadott politikai család vonatkozásában ismeri el. A többiek nem mi vagyunk: mások, idegenek, ezért minden helyzetből a legtöbbet kell kihoznunk a magunk számára. Ebben segít a „magyaros fufang”, ha már az erőnkől többre nem futja. A magyar miniszterelnök nyilvános szerepléseinek színpadi háttérét megjelenítő zászlóerdő – amelyben még csak véletlenül sem található egyetlen európai uniós zászló sem – világosan mutatja a jelenleg kormányzó politikai erő állásfoglalását az identitás kérdésében.

9.2.1. Az Európai Unió dilemmái

Az Európai Unió számára lassan világossá vált, hogy geopolitikai céljai egy tisztán értékközösségi bázison nem valósíthatók meg, ami elkerülhetetlenül az EU-n belüli, ám az eurozónán többé-kevésbé kívüli, tartós ütközőzóna kialakulását eredményezheti.⁵ Ebben a liberális demokrácia normáit a legkülönfélébb módon sértő rezsimek esetében szemet kell hunyiniuk azok hatalomgyakorlásának keleties sajátosságai felett. Az EU geopolitikai céljait az Unión belüli pufferállamoknak nyújtott támogatásokkal, valamint a korábban csak esetlegesen megtúrt demokráciadeficitet tartós tudomásulvételével kívánták elérni. Orbán rendszerének kihívó agresszivitása azonban az illiberális állam felépítésének nyílt meghirdetésével, valamint a keleti nyitás politikájában rejlő nemzetközi biztonságpolitikai kockázatokkal igencsak megnehezítette az EU helyzetét. Orbán

ugyanis belekergette a nyugati demokráciákat abba a helyzetbe, hogy rá már ne mint olykor-olykor megtévedő politikusra, hanem mint a liberális demokráciák elszánt ellenfelére tekintsenek.

A hungaricum Orbán uralmában az, hogy ez a rendszerátalakító tevékenysége az Európai Unión belül történik, és egy liberális demokráciából haladunk – „*back to the future*” – visszafelé, egy autokratikus rendszer kiteljesedése felé. A maffiaállam kiépülésének és konszolidálásának politikai és gazdasági külső korlátai – az Európai Unió értékközössége és a világgazdasági beágyazottság – sem képesek kikényszeríteni az olyan autokratikus vezetés politikaváltását, amelyben morál és demokratikus értékrend nem korlátozza a hatalom koncentrációjának és a fogadott politikai család vagyonosodásának vágyát, technikáit. Az önkorlátozás már 1998 és 2002 között sem jellemezte a Fidesz kormányzását, csak éppen a kétharmados parlamenti korlát nem engedte azt a maga valós természetében kibontakozni.

Az Európai Unió ugyanakkor nem tud és nem is kíván napi kormányzati szinten beavatkozni a magyar viszonyokba. Miközben növeli a kormányzat demokráciát felszámoló lépései miatti nyomást, az is látszik, hogy mennyire korlátozottak az eszközei a demokratikus normák helyreállítására. Egy-egy rész kérdésben kényszerül vitára, miközben az autokratikus kontextus egészét nehezen tudja legitim módon kritika tárgyává tenni. A közös értékrend szórványos, eseti megsértésének inkább a mediáción, beláttatáson vagy bírósági úton alapuló korrigálására van felkészülve, mintsem a liberális demokrácia szisztematikus lebontási kísérletének megakadályozására. Azzal áltatja magát, hogy akit beengedtek a klubba, az már nem köp a padlóra, legalábbis nem percenként, így nincsenek is eszközei az ilyen új szokások kivédésére. A Fidesz pedig találékony abban, hogy némi presztízsáldozattal, néhány, az új uralmi rendszer lényegét nem érintő korrekciót hajtson végre. A magyar példa csak rávilágít az Unió azon gyengeségére, hogy nincs komolyan vehető közösség az értékrend megsértését hatékonyan szankcionáló közös jogrend nélkül. Ez pedig a demokratikus intézményrendszert mégoly sértő intézkedések esetén is behatárolja az Unió válaszlépéseit. Ugyanakkor a jövőbeni európai gazdasági együttműködés fejlődésének is határokat szab a politikai közösség korlátozottsága.

A **nemzetközi szervezetek korrupcióellenes fellépése** pedig döntően a korrupció, úgymond, hétköznapi formáival, a tömegességében is eseti előfordulásaival való küzdelemre koncentrál. Például a közbeszerzési jogszabályok minőségét és gyakorlatát teszi kritika tárgyává, hiszen a nyugati demokráciákban ez a jellegzetes veszély. A második típust, az alulról nyomuló, befolyáshoz jutó alvilági oligarchák világát talán érzékelik, de a nemzetközi összefonódások kivételével, mint például a kábítószer-kereskedelem, az illegális migráció vagy a prostitúció, nemigen vesznek róla tudomást. A harmadik típus, a maffiaállam politika által vezérelt, önkényes és gazdaságon kívüli eszközökkel kiépülő rendszerének eddig még az érzékelését is elhárították, hiszen ellenkező esetben elkerülhetetlen lenne, hogy Magyarországra ugyanúgy tekintsenek, mint ahogy az Európai Unió kívüli autokrata rendszerekre vagy diktatúrákra szoktak. Nem tudni: érzéki vagy politikai csalódás, hogy **nem látják a fától az erdőt, a korrupciótól a maffiaállamot**. Még nyelvük sincs rá.

A fejlettebb uniós országok kormányainak némi frusztrációt okozhatna, hogy egyelőre tehetetlenül kell nézniük, amint a maffiaállam tevékenysége révén polgárai adóbefizetéseiből gyarapítják a fogadott család vagyonát. „A Simicska Lajos érdekeltségébe tartozó cégek által elnyert közbeszerzések több százmilliárd forintba rúgó összértékének közel 88 százalékát EU-s projektek adják. Bár ez a szám nem feltétlenül tükrözi azt, hogy a cég bevételének pontosan mekkora aránya származik az EU-tól, jelzi azt, hogy a tevékenységének milyen óriási részét képezik az uniós finanszírozású projektek. Még nagyobb ez az arány Tiborcz István (Orbán Viktor veje) és Mészáros Lőrinc (felcsúti polgármester) összességében szintén sokmilliárdnyi megbízást begyűjtött cégeinél. A Tiborcz rész tulajdonában álló energetikai cégnek, az Elios Innovatív Zrt.-nek a közbeszerzések összértékét tekintve több mint 94 százalékban uniós projektjei vannak, a felcsúti polgármester építőipari vállalkozásánál, a Mészáros és Mészáros Kft.-nél pedig ez az arány több mint 99 százalék.”⁶

2013-tól azonban az Európai Parlament – a magyarországi helyzetről lefolytatott éles viták nyomán – legalább már fellépett a liberális demokrácia politikai intézményrendszerének módszeres leépítése ellen. Ennek fő do-

kumentuma az Európai Parlament Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottságának Rui Tavares által jegyzett jelentése volt.⁷ Ez már nem pusztán eseti, hanem **rendszerkritikát** gyakorol, és felhívja a Bizottságot, hogy „figyelmét ne csupán az uniós jogszabályok megsértésének egyedi (...) eseteire összpontosítsa, hanem adjon megfelelő választ arra, ha valamely tagállam alkotmányos rendjét és jogrendszerét, valamint alkotmányos és joggyakorlatát rendszerszerűen alakítják át”.⁸ E szemlélet gyakorlatba történő átültetését ugyanakkor még gátolja az EU intézmény- és procedúrateremtő képességének lassúsága. De az érdektelen bürokratikus akadályokon túl valódi ellenérdekeltségek is akadályozzák az illiberális kísérletekre adandó hatékony választ: egyrészt a **„piszkos pártszolidaritás”** (amely a jobb- és baloldalt egyaránt jellemzi), másrészt az **EU-n belüli koalíciós érdekek**, harmadrészt a **konfliktusminimalizálási törekvések** a bírált országokban működő gazdasági érdekeltségek védelme érdekében, valamint negyedrészt a tágabb **geopolitikai megfontolások**.

Az EU számára távlatosan **három választási lehetőség** adódik. Az első, hogy **túszá marad a kis zsarolások rendszerének**, ahol a nemzeti érdek mindenképp álló jog, a nemzetközi, uniós szolidaritás pedig minden körülmények között elvárható kötelesség. A második, hogy az Unió vezető politikai és gazdasági hatalmai **a kétsebességes Európa irányába lépnek tovább**, ahol a felnőttek a kezelhetetlen gyermekeket ugyan a nappaliban hagyják, de ők a komoly ügyeket megbeszélni – *nicht vor dem Kind* – elvonulnak a kártyaszobába. A harmadik **a föderális Európa irányába** történő határozott elmozdulás, a közösségi jogalkotás körének határozott kibővítésével. Ehhez azonban az kellene, hogy Európa polgáraiban a nemzeti és az európai identitás érzése egyenrangúan erős legyen.

9.2.2. A keleti nyitás

Az uniós és transzatlanti elkötelezettségekkel szembemenő magyar külpolitika a keleti autokratáknál történő legitimációs és pénzügyi koldulást jelenti. Nem más ez, mint a fogadott politikai család mozgásterének, az autokratikus hatalmának és vagyoni gyarapodásának a külpolitika eszkö-

zeivel történő bővítése. De „miért is akarnák az Orbánhoz hasonló autokraták kivezetni országukat az unióból – írja Ara-Kovács Attila –, ha ezekben az ütközőzónákban úgy rendezkedhetnek be, hogy eközben »két birodalmat adóztatnak«: az uniótól a strukturális és kohéziós alapok, míg az orosz birodalomtól az energiamegállapodások biztosítanak pótlólagos forrásokat számukra. Az előbbivel a civilizált politikai jómodor, a szabadság eszményeinek látszatát fizettetik meg, az utóbbival behódolásukat a keleti függőségi rendszerbe. (...) A külpolitika ennyiben tényleg a belpolitika meghosszabbított keze lett: ahogy a nemzeti szabadságharc a belpolitikában a liberális demokrácia normáival szembeni önkényes kormányzati szabadságot jelentette, úgy vált a külpolitikai gyakorlat egyedüli feladatává ezen autokratikus szabadság politikai és anyagi védelme.”⁹

A nemzeti külpolitika és külgazdaság helyébe a családi üzlet lépett, és a külpolitika intézményrendszerének többlépcsős átalakítása is ennek a célnak a szolgálatában történt. Míg a külpolitikát a külügyminisztérium irányította alapvetően karrier diplomata stábbal, addig a külgazdaság felügyeletét a gazdasági minisztérium látta el. Szijjártó Péternek, a Fidesz egykori szóvivőjének, majd Orbán kabinetfőnökének, sajtó-, nemzetközi és szervezési stábjá irányítójának a 2012-es kinevezése a miniszterelnökség külügyi és külgazdasági államtitkárává azonban már jelezte a külpolitika funkcióváltását. A Keresztapa közvetlen küldöttként Szijjártó tevékenységét alapvetően a legkülönfélébb autokratikus rendszerek Szaúd-Arábiától Azerbajdzsánig, Moszkvától Pekingig történő végiglátogatása, és a fogadott politikai család érdekeinek alávetett különleges kapcsolatok kialakítása képezte. Ez a tevékenysége már nem a nemzeti diplomácia professzionális követelményeinek, hanem a „családi üzlet” érdekeinek volt alávetve. 2014 szeptemberétől pedig már nem pusztán a fogadott politikai család különutas nagykövete, hanem külgazdasági és külügyminiszter is. Ehhez azonban szükség volt – a pénzügyminisztérium mellett a másik többgenerációs szakembergárdával működő minisztérium – a külügy állományának a kormányváltások esetében szokásosnál is jóval nagyobb mértékű, tulajdonképpen teljes lecserélésére. Itt már nem az előző kormány diplomatáit cseréltek le az új kormányhoz lojális diplomatákkal,

hanem – mintegy műfajváltásként – a lojális diplomatákat laikus vazallusokkal. A diplomáciai karban már 2010–2011-ben is addig nem tapasztalt **tisztogatási hullám** zajlott le, amely során csaknem negyven nagykövetet nyugdíjaztak vagy bocsátottak el. De míg 2014 előtt „elég volt a jobboldali lojalitás és/vagy a fideszes párttagsági könyv, ma már ez kevés: az kap stabil vezetői pozíciót, akinek nincsenek kifogásai a **diplomácián kívüli eszközök** alkalmazásával szemben. (...) Az Orbán-kormány ismételt hatalomra kerülését követő egy éven belül a 112 misszióvezetői posztból 100-ra új ember került, ezekből a Fidesz holdudvarából, illetve érdekelt-ségi köreiből 30 »ejtőernyős«.”¹⁰

Magyarország mint az „EU keleti kapuja”, „kelet-közép-európai pénzügyi, logisztikai központ” és hasonló álmok irrealitása, valamint az IMF hiteleit közel-keleti autokráciák vagy éppen Kína forrásaival kiváltani kívánó erőfeszítések sikertelensége egyre inkább Oroszországra és egy-két közép-ázsiai volt szovjet köztársaságra (Azerbajdzsánra, Kazahsztánra, Türkmenisztánra) szűkítette a keleti nyitás politikáját. Az autokraták erősödő személyes kapcsolatait pszichésen az is táplálja, hogy a saját nemzetközi legitimitás-deficitjüket egymás kölcsönös elismerésével kívánják enyhíteni: „Uram, egy demokrata lakik Önben. Önben uram, nem különben.”

Ha azonban a kapcsolatoknak az „üzleti” oldalát nézzük, hamar kiderül, hogy a visegrádi négyek – Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia – többi tagjának keleti nyitás nélkül is dinamikusabban fejlődik a keleti kereskedelmük, mint a miénk.¹¹ Ami nálunk bővül, az a kereskedelmen belül a fogadott politikai családhoz köthető üzletek aránya. Nekünk azonban a családi seften túl igazán **nincs más „fizetőképes” árunk, mint az EU-val és a NATO-val szembeni illojalitás.** Ezt persze bónuszként még ki lehet egészíteni azzal, hogy futni hagyunk egy Magyarországon gyilkosságért elítélt azeri tisztet, akit hazájában nemzeti hősként fogadnak; vagy ha az egykori KGB-s tábornok azeri autokratának emlékbélyeget szentel a Magyar Posta, és kiadjuk fiának, az utóautokratának a memoárjait. De nem kis legitimációs gesztus az sem az autokratikus, az Economist 167 országot felölelő demokrácia-autokrácia indexén a 132. helyet elfoglaló kazah „autoriter rezsim” felé, és egyben félreérthetetlen

üzenet Brüsszelnek, ha Orbán kazahsztáni látogatása során úgy nyilatkozik, hogy „Nagy örömmel utazunk Kazahsztánba. Az Európai Unióban politikai értelemben egyenrangú partnerként kezelnek minket, de az eredetünk szerint ott mi idegenek vagyunk. Amikor Brüsszelbe utazunk, nincsenek ott rokonaink. Viszont amikor Kazahsztánba jövünk, itt rokonokat találunk. Eléggé furcsa érzés, hogy az embernek keletre kell utaznia, hogy otthon érezze magát.”¹² Putyin felé tett lojalitásdemonstráló és legitímációerősítő gesztusnak tekinthető az orosz–ukrán konfliktus közepette a nyugati szankcióknak, mint nem hatékony és a konfliktus megoldását nem segítő eszközöknek a magyar bírálata, valamint Putyin kiengedése a diplomáciai karanténból és több mint szívélyes fogadtatása 2015 februárjában Budapesten.

Az igazi veszélyt azonban az jelenti, hogy miközben a magyar kormány „nemzeti szabadságharcot” vív Brüsszellel, Moszkva offenzív befolyás-szerző energiadiplomáciájának válik készségees eszközévé: nemhogy csökkentené Magyarország keleti energiafüggőségét, de még el is mélyíti azt. De hogyan is működik a gáz-olaj-atom energia Bermuda-háromszög, ahol az érintett országok mozgásszabadsága ugyan eltűnik, de kormányzó elitjének személyes érdekeltsége megmutatkozik?

A kormány:

- elkötelezte magát a paksi atomerőmű – szakmailag egyébként egyáltalán nem magától értetődő – bővítése mellett, amely költségének túlnyomó részét, 3000 milliárd forintot (10 milliárd eurót) az orosz fél hitelezte meg. Az üzlet dokumentumait 30 évre titkosították. Becslések szerint a költségek körülbelül 40 százalékát olyan építőipari tevékenység adja, amelynek közbeszerzés nélküli odaítélése a fogadott politikai családot gazdagíthatja.
- az EU-val szemben kitartóan támogatta a **Déli Áramlat gázvezeték** tervét, egészen annak az oroszok általi lemondásáig. 2014 októberében a Lex Déli Áramlattal (amely szállítási rendszerüzemeltetési engedéllyel nem rendelkező gázipari cégeknek is lehetővé teszi gázvezeték

építését) még azt is biztosította, hogy akár az EU vagy más nemzetközi testületek rosszallása ellenére is megvalósulhasson a beruházás.¹³

- piaci logikával nem visszaigazolható áron kivásárolta az E.ON **gáztárolóit** birtokló cégeket. Ugyanakkor napirendre kerülhet, hogy a magyar gáztároló-kapacitások egy részét értékesítsék (lásd tranzitállamosítás vagy bargain chip államosítás), ami „nehezen jelenthetne mást, mint hogy Magyarország az orosz Gazprom energetikai cégnek adja el a német E.ON-tól megvásárolt kapacitásait, jelenleg ugyanis más társaságok nem keresnek ilyeneket Európában”.¹⁴
- 2011 óta az állami Magyar Villamos Művek (MVM) újabb és újabb szerződéseket kötött a **MET Holding AG**, részben offshore cégek birtokolta energiakereskedővel. A pénzszivattyú modellje röviden:¹⁵
  - Az állam egy rezsicsökkentési akció keretében felhatalmazta az MVM-t, hogy egyedüliként hozzáférjen az osztrák–magyar határon átjövő gázvezeték kapacitásának igen nagy részéhez (kezdetben évente 2,2 milliárd, később 2,9 milliárd köbméter gáz behozataláról van szó). Ezen állami felhatalmazás nélkül a vezeték használatáért árverésen kellett volna versenyezniük a gázkereskedőknek.
  - A vezeték azért fontos, mert Ausztria felől olcsóbb gázt lehet behozni Magyarországra, mint ami kelet felől érkezik. Az MVM a határon lévő vezetéket úgy használta, hogy az osztrák oldalon megvette a MET olcsóbb gázát, átvitte a határon, majd a magyar oldalon még ugyanaznap visszaadta neki.
  - Így az állam által az MVM-nek adott lehetőségen nem az állami cég keresett vagy a lakosság rezsije lett alacsonyabb, hanem a MET gazdagodott. Míg 2012-ben az állami MVM a gázkereskedelmi üzletágát félmilliárd forint veszteséggel zárta, addig a MET tulajdonosai (akik között különböző áttételekkel jó néhány ismert – Orbánhoz közvetlenül és nem Simicskán keresztül kötődő – oligarchát találunk) 55 milliárd forint osztalékot vettek ki a cégből.¹⁶ Ennek azért van különös jelentősége, mert ez a Simicska érdekköreitől független „eredeti tőkefelhalmozás” tette anyagilag is biztonságossá 2014 után Simicska lefokozásának, visszaszorításának akciósorozatát.

A nemzetgazdasági szakpolitikai célokat felülírja a társadalmi kontroll nélkül elkölthető források megszerzése, a rövid és hosszú távú pénzszivattyúk biztosítása. Az árat viszont, amelyet ezért a polipbüro fizet részben a költségvetés, azaz az adófizetők állják, részben pedig politikai természetű. A Gazprom elnökének, „Alekszej Millernek a 2014. szeptember 22-i látogatása egyébként emlékezetes volt. A hétfői napon lezajlott tárgyalások után a MOL Földgázszállító vállalata csütörtökön az esti órákban egyszer csak azt közölte, hogy beszünteti a földgázszállítást Ukrajnának, mindezt ráadásul a szombat reggeli, Berlinben megtartott EU–Oroszország–Ukrajna hármass csúcson, diplomáciai forrásaink szerint még szándékosan sem lehetett volna ennél jobban azt a látszatot kelteni, hogy Moszkva kottájából játszunk. Egy forrásunk szerint hasonlóan hatna, ha az uniós támogatással megépült szlovák–magyar interkonnektort (vagyis azt a berendezést, melynek révén a gáz mindkét irányba áramolhat) esetleg arra használnánk, hogy a Gazprom ezen keresztül kerüljön előnyösebb helyzetbe az EU-n belül.”¹⁷

Gazprom, Rosznyeft, Roszatom – nem szokványos nagyvállalatok pusztán gazdasági érdekekkel, hanem a titkosszolgálatok által támogatott orosz birodalmi érdekek eszközei is, az újjáéledő orosz birodalmi befolyás kiterjesztésére. Abba a világméretű harmonikus bele is illenek: nem pusztán „profithajhászás” a céljuk, hanem a nemzeti érdekek szolgálata is. Hogy eközben magánérdekek korrumpáló kiszolgálása révén segítik elő céljaik elérését, az már szinte természetes. Bár tudnunk kell, hogy a befolyási övezetbe bevonni kívánt országok politikai elitjének az energiaszektoron keresztüli orosz korrumpálása nem kizárólagosan magyar jelenség. „Magyarország, Csehország és Szlovákia az elmúlt években Oroszország trójai falova lett az Európai Unióban.”¹⁸

A Gazprom legvidámabb barakkjának szerepébe lavírozni az országot legfeljebb a versengő nagyhatalmi tömbök békés egymás mellett élése esetén kecsegtethet némi sikerrel. Hidegháborús viszonyok között azonban végzetes stratégia. Amíg békés egymás mellett élés idején ez még holmi összekötő híd szereppé stilizálható, addig hidegháborúban a semelyik fél bizalmát nem élvező kettős ügynök szerepévé válik. Csakhogy míg az

egyik oldalon ez a legitim módon vállalt szövetségi szerep elárulása, addig a másik oldalon legfeljebb csak a fizetett vazallus pozícióját biztosítja. „Rasmussen szerint Oroszország »hibrid háború« folytat Európa ellen, ami egyrészt felvonultatja a hadviselés hagyományos elemeit és az újfajta eszközöket, a propagandát és olyan dezinformációs kampányokat, amelyek a NATO-tagországok politikai pártjaival való gazdasági kapcsolatok fenntartásával és a civil szférába való beszivárgással igyekeznek befolyásolni a közvéleményt. »Tudjuk, hogy a nacionalista jobboldali pártok nyilvánvaló szimpátiával viselteknek Oroszország iránt, mint ahogyan egyes szélsőbaloldaliak is. Ilyen pártok vannak Görögországban, Magyarországon, Bulgáriában és Franciaországban« – mondta Rasmussen.”¹⁹

Magyarország a nyugati szövetségi rendszerben ma már komoly **biztonságpolitikai kockázatot** jelent mind az EU, mind a NATO számára. Erre utal például az a diplomáciai szóbeszéd is, hogy a moszkvai német és francia követségek már tartózkodnak bárminemű érzékeny információnak a magyar kollégáikkal való megosztásától. Bill Clinton, John McCain és Barack Obama ismétlődő éles bírálatai pedig világosan jelzik, hogy a magyar kormányt egyértelműen a – példálózásszerűen is számos esetben felsorolt – autokratikus rendszerekkel említik együtt. Victoria Nuland, az Egyesült Államok európai és eurázsiai ügyekért felelős miniszterhelyetese pedig egyenesen arról beszélt, hogy Kelet-Európát egyszerre sújtja „a demokrácia leépülésének és a korrupciónak az ikerrákja”.²⁰

9.2.3. Az EU és az USA szankcióinak eltérő logikája

Félő azonban, hogy az Európai Unió egykori kommunista tagállamai között a magyar maffiaállam nem lesz egyedi jelenség. Bár szerencsétlen körülmények sokaságának egybeesése kell ahhoz, hogy kifejlődhessen, de a készítés másutt is megvan rá. Az európai közösségnek pedig **nem-hogy a kításítás, de még a megregulázás hatékony eszközei sem állnak a rendelkezésére.**

Érdeemes összevetnünk az EU és az USA által alkalmazott szankciók eltérő filozófiáját, mögöttes feltevéseit és hatásmechanizmusát.

Az európai szankciók alkalmazásának két fő területe van. Az egyik, tágabb értelemben vett európai fellépési lehetőség az Európa Tanács keretében Strasbourgban működő **Emberi Jogok Európai Bírósága**, a másik pedig kifejezetten az EU által működtetett szankciók lehetősége.

Az előbbihez a nemzeti igazságszolgáltatási eljárások kimerítése után lehet egyedi esetekben fordulni. Ilyen esetekben az actio popularis intézménye azonban nem alkalmazható, azaz a bíróság kialakult gyakorlata csak nagyon szűk esetkörben engedi, hogy ne közvetlenül az állami jogsértés áldozata forduljon a bírósághoz. Ez azt jelenti, hogy egy-egy az európai normákat sértő nemzeti törvény sértettjeinek maguknak kell a bírósághoz fordulniuk, a tagállami szintet is figyelembe véve gyakran sokéves procedúrára számítva. Az eljárás mögöttes feltevése, hogy egy-egy eset demonstratív hatása arra kényszeríti a szóban forgó nemzeti intézményeket, hatóságokat, hogy generálisan változtassanak a helyzeten, amellet hogy a konkrét esetben kártérítés fizetését írják elő a panaszos számára. Ez azonban csak akkor működik, ha nem tudatos kormányzati akarat következménye a nemzetközileg elfogadott normák megsértése.

A másik nagy, kifejezetten európai uniós esetkör (azaz a szűk értelemben vehető „EU-szankciók”) eszközei a forrásokhoz való tagállami hozzáférés korlátozásának, illetve azok elvesztésének lehetőségét vetik fel. Kisebb jelentőségű normasértések esetében az alkalmazott uniós metódus az úgynevezett „kötelezettségzegési eljárás”, amelynek lényege, hogy a tagállam uniós jogsértését az Európai Bizottság veszi górcső alá, majd amennyiben a tagállammal való tárgyalásának eredményeit nem tartja kielégítőnek, a luxembourgi székhelyű Európai Bíróság elé viheti a kérdést. Legvégső esetben az érintett tagállam pénzbeli szankciókra számíthat, azaz a bíróság által megállapított összeget kell megfizetnie büntetés jelleggel. A másik gyakori uniós eszköz, ami kifejezetten **az uniós források** tisztátalan felhasználása esetén alkalmazható, az nem más, mint azok egy részének **felfüggesztése, ki nem fizetése vagy egyenesen visszafizetése**. Ennek azonban korlátot szab mindenféle külső politikai megfontolás. Így ez eddig – a korrupció széleskörű jelenségei ellenére – az uniós forrásoknak csak egy töredékét érintette. 2015 tavaszára azonban az illiberális

állam orbáni meghirdetése, a keleti nyitás nemzetbiztonsági kockázatai és a maffiaállam által működtetett magánérdekű pénzszivattyú rendszerszerű jellegének felismerése felülírta az EU szintű piszkos pártssolidaritás szempontjait, és elindították a rendelkezésre álló korlátozott szankcionálási eljárások fokozottabb alkalmazását. Az Európai Bizottság 2015 áprilisában felfüggesztette az EU 708 milliárd forint keretösszegű magyarországi Gazdaságfejlesztési Operatív Programjának kifizetéseit, és a várakozások szerint a keretösszeg mintegy 10 százalékát kell majd az országnak büntetésként kifizetnie. Brüsszel ugyanis a 2012-es a 2013-as pályázatadásoknál súlyos hiányosságokat talált az innovációs, gazdasági és üzleti infrastruktúrafejlesztések területein, mivel rendszeresen konkrét cégekre írták ki a pályázatokat.²¹

Az EU ilyen szankcióit hadviselési terminológiával olyan **lokális szőnyegbombázásnak** lehet tekinteni, ahol alapvetően polgári áldozatok vannak. E szankciók mögöttes feltevése az, hogy a források felfüggesztése, megvonása az állampolgárok számára fontos beruházások elmaradását eredményezi; ettől növekszik az elégedetlenség; a kormány ugyanakkor el akarja kerülni az ezzel járó népszerűség veszteséget; így változtat a politikáján, ami feleslegessé teszi további szankciók foganatosítását. Brüsszel a demokrácia tanulási folyamatoként képzei az eseményeket, ahol a tanulók maguk is érdekeltek átmenni a demokrácia-vizsgán. A valódi helyzet azonban merőben más. Miután a retorziók elindítását számos politikai és bürokratikus tényező akadályozza, és ha el is indul az eljárás, abban személytelen intézmények gyakorlatát kifogásolják, a kormányzat képes elhárítani magáról a közvetlen felelősséget. Sőt, még fel is használhatja az alkalmat arra, hogy nemzeti szabadságharca részeként értelmezve az eseményeket a magyarokat, azaz saját magát áldozatként bemutatva, EU-ellenes érzelmeket keltsen.

A külső korlátok természetük szerint passzívak: nem aktív politikaformálók, legfeljebb a demokratikus értékeket sértő politika vagy a voluntarista gazdasági cselekvés határait jelzik. A rendszer, feltételezve az alapvető értékközösséget, a figyelmeztetések – s ezen keresztül a belátás – mechanizmusára épül. Ott, ahol az értékközösség hiányzik, nem alkalmas

arra, hogy önmagában megakadályozza egy autokratikus rezsim kiéptülését. A nemzetközi szervezetek könnyen a diktatúrákkal szembeni fellépés szokásos csapdájába kerülhetnek: a szankciók érzékenyen érinthetik az adott ország lakosságát, de a politikai rezsimet nem ingatják meg. Sőt, a külső figyelmeztetések, szankciók azt a veszélyt is felidézik, hogy a hatalom gyakorlói az egyensúlyi állapot fenntartásához nagyobb arányban használnak a jogállamiságon és gazdaságon kívüli eszközöket, és a nemzeti önvédelem, a függetlenség védelme ürügyén képesek mozgósítani híveiket.

Az amerikai szankciók eddigi leglátványosabb eseteként 2014 októberében egy Fidesz-közeli napilap adta hírül, hogy egy amerikai elnöki rendelet, a 7750-es „A korrupcióban résztvevő vagy abból hasznot húzó személyek egyesült államokbeli belépésének felfüggesztéséről” szóló proklamáció alapján magyar kormányzati szereplők kerültek azok listájára, akiktől az amerikai hatóságok megtagadják beutazási vízumot. Néhány nap után – addig és azóta is egyedülként – Vida Ildikó, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) elnöke nyilvánossá tette, hogy ő az egyike az érintett személyeknek. Esetében a kiváltó ok, ahogy – Jancsics Dávid szerint²² – „két egymástól független forrás is állítja, a magyar kormányhoz közel álló szereplők két amerikai cégtől követeltek kenőpénzt adókedvezményért és áfakulcs-változtatásért cserébe. A kenőpénzt egy korányközeli alapítványon keresztül kellett volna kutatási és elemzési megrendelések formájában kifizetni, állítólag 2 milliárd forint közeli értékben. A felajánlásban állítólag az is benne volt, hogy a NAV a cégek üzleti ellenfeleire szintén milliárdos nagyságrendű bírságokat szabna ki, ezzel jelentősen gyengítené a konkurenciát és komoly piaci előnyhöz juttatná az amcsikat. Mivel a megzsarolt vállalatok nem adták be a derekukat, a NAV elkezdte szorongatni őket, ezért azok végül felnyomták az egész társaságot a kormányuknál. Az, hogy nagy valószínűséggel NAV-os csúcsvezetők is az amerikai tiltólistán vannak, egybecseng ezzel a verzióval.” De miután az amerikai hatóságok nem büntetőjogi eljárást kezdeményeznek, hanem csak egy hatósági beutazást tiltó döntést hoznak, ezért nem lehet az ügyet teljes bizonyossággal megismerni.

Az amerikai szankciók – az EU gyakorlatával szemben – olyan **GPS-vezérelt rakétatámadáshoz** hasonlíthatók, amelyben feltételezik, hogy a törvénytelenések nem a rendszer ellenében elkövetett eseti, szétszórót korrupciós cselekmények, hanem a rendszer által központilag szervezettek, de legalábbis jóváhagyottak. Ennek megfelelően nem feltételezik a demokratikus önkorrakció gyógyító mechanizmusainak a meglétét, hanem közvetlenül a törvénytelenések parancsnoki állásait veszik célba, és mintegy lézerpontossággal próbálják a feltételezett törvénytelenések, korrupció tetteseit szankcionálni. Így a kormányzati próbálkozások ellenére is nehezen fordítható az akció propagandisztikusan az Egyesült Államok ellen, mert a magyar polgárok érdekeit az nem sérti, sőt inkább megerősíti őket az ország politikai vezetéséről alkotott véleményükben.

Vida Ildikónak, a NAV elnökének a kitiltása pedig egyenesen rendszerkritikai értékű, mert – a fent említett eset tükrében – a maffiaállam rendszereszerű működését illusztrálja. Nevezetesen, hogy a szóban forgó ügy közhatalmi eszközökkel végrehajtott zsarolás, valamint járadékoltatási és pénzmosási kísérlet, mert:

- nem alulról, a gazdaság szereplője által kezdeményezett megrendelés;
- egy feltételezett megrendelő és egy köztisztviselő által nem lebonyolítható korrupciós tranzakció;
- központilag szervezett pénzmosásként, ahol adókedvezményeket váltottak volna magánhaszonra, túl kellett volna lépnie
  - mind a hivatali alsó szinteken, mert a szervezet felső szintjének bevonása nélkül nem lett volna bonyolítható;
  - mind az intézményen, mert a korrupciós tranzakció szolgáltatásai egy részének a teljesítése túlnyúlt volna magán a szervezeten, illetve a gazdasági szereplő által a korrupciós tranzakció részeként fizetendő ellenérték is a szervezeten vagy annak képviselői körén kívülre történt volna;
  - mind egy hétköznapi korrupció vesztegetési mértékén; mert itt a korrupciós tranzakció kölcsönös szolgáltatásainak értékét milliárdokban lehetett volna mérni;

- az adóhivatal vezetőjeként nem csak egy magas rangú kormányzati tisztviselőről van szó, hanem egyben a fogadott politikai család egy kulcs-, azaz egyszerre kegyosztó és zsarolási pozícióban lévő bizalmi strómanjáról.

A néhány előzetes figyelmeztetés után elrendelt amerikai szankció ugyanakkor a maffiaállam Achilles-sarkát találta el: a maffiaállam lényege ugyanis, hogy a polipbüro felhatalmazása vagy akár utasításai alapján elkövetett törvénytelenéseknek a különböző apparátusokban ülő végre-

	USA-szankciók	EU-szankciók
a szankcionáló eljárás elindítása	részben politikailag mérlegelt, de a megkönyékezett vállalkozók bejelentési kötelezettsége is eljárásindítási kényszert teremt	bürokratikus, nehézkes, politikai alku tárgya lehet
a szankcionáló eljárás leállítása	az eljárás nem leállítható, ha elindult, akkor kikerül a politikai különalkuk köréből	politikai alku tárgya lehet
a szankcionáló eljárásban megcélzottak köre	a feltételezett törvénytelenéseket elkövető személyek, így megszemélyesített narratívát tesz lehetővé	a feltételezett törvénytelenéseket elkövető intézmények, így a bűn és a bűnös közti kapcsolat nehezebben megszemélyesíthető és kommunikálható
a szankcionáló eljárásban megcélzottak körének kiválasztásában rejlő üzenet	a fogadott politikai család tagjai sérthetetlenségének és a Keresztapa által nyújtható védelem erodálódik, ezáltal elbizonytalanítja a maffiaállam hivatalnokait a törvénytörő eljárásokban történő közreműködésükben	érintetlenül hagyja a személyi felelősség kérdését, és így biztosítja, hogy a maffiaállam hivatalnokai továbbra is részt vegyenek a törvénytörő kényszermechanizmusok működtetésében; a személyes büntetlenség garanciája továbbra is a Keresztapa marad
a szankciók kritikai horizontja	rendszerkritikus	kormánykritikus

hajtói – a szelektív igazságszolgáltatás jóvoltából – a fogadott politikai család védelme alatt állnak, és ily módon büntetlenséget élveznek. E nélkül a maffiaállam nem tudna a közhatalom illegitim kényszerítő eszközeivel élni. Ennek a védettségnak a törékenységet, korlátozottságát demonstrálta a vízummegtagadási szankció, és villantotta fel további – például külföldi számlák befagyasztásának – lehetséges folyamányait.

De mindkét fajta szankciónak sajátja, hogy a kifogásolt cselekmények (mint például a korrupció) elhárítása érdekében jobb híján csak a belátásra alapozhat: arra, hogy a köztársaság önvédelmi mechanizmusai, élükön az igazságszolgáltatással, működésbe lépnek, és teszik a demokráciákban szokásos dolgukat. A maffiaállam esetében ez azonban hiábavaló elvárás.

Ezért is létkérdés, hogy az Európai Unió tagjaként működésbe hozható-e az igazságszolgáltatás nemzeti szintű intézményrendszere az Unió közösségi intézményeinek közreműködésével. Erre tettek javaslatot az Új Magyar Köztársaság jelszavával mozgósító civil szervezetek Angela Merkel magyarországi látogatását megelőző 2015 februári demonstrációjukon. Lattmann Tamás egyetemi docens, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és az ELTE oktatója három területen tett javaslatot az uniós szintű ellenőrzési és igazságszolgáltatási mechanizmusok reformjára, hogy azok alkalmasak legyenek a jog eszközeivel segíteni az Unión belül létrejövő autokráciák demokratikus öngyógyulását:

- **Uniós ügyészség létrehozása és uniós joganyag kialakítása az uniós forrású pénzekkel kapcsolatos szabálytalanságok büntetőjogi üldözésére.** Bár az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés 86. cikke alapján felállítható Európai Ügyészség, de ennek létrehozását az Európai Bizottság erre vonatkozó előterjesztése esetében az Európai Unió Tanácsának kell támogatnia. A jelenlegi modell az uniós intézmények (például OLAF) részére biztosít ugyan ellenőrzési lehetőségeket, de az esetleges felelősségre vonásra a létező tagállami hatóságok hatáskörét tartja fenn. Ám ez nem működik akkor, ha a tagállami vádhatóság valamilyen oknál fogva nem jár el. Ez a probléma hatékonyan kiküszöbölhető, ha ezt a feladatot is egy uniós intézményre telepítik, az ehhez szükséges hatáskörökkel. Maga az ítélezés továbbra is

a tagállami bíróságok kezében maradna, tiszteletben tartva a tagállamok szuverenitását, a bíróságok függetlenségére alapozva. A jelenlegi szabályoknak megfelelően a tagállami bíróságok számára továbbra is nyitva áll az előzetes döntéshozatali eljárás lehetősége, amennyiben az uniós joggal kapcsolatos kérdések merülnek fel az eljárások során, illetve a tagállami eljárások továbbra is a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága felügyelete alatt állnak.

- **Az actio popularis intézményének** európai egyezményes szintű megteremtése, azaz az Emberi Jogok Európai Bíróságának erősítése a tömeges és rendszerszintű emberi jogi jogsértésekkel szembeni fellépésekben és az ilyen jellegű eljárások eredményeivel kapcsolatos következtetések áttételes beépítése az uniós jogállamisági eljárásokba.
- Amennyiben az uniós források tömegesen és rendszerszerűen kerülnek az eredeti céljuktól eltérő, azaz korrump módon tagállami felhasználásra, akkor a **tagállami pályázati eljárásokban nemzetközi döntési testületeket** lehessen az Unió döntése alapján alkalmazni.

Bármilyen kiterjedt is a magyar autokratikus rezsim jogállambontó tevékenysége, még nem tudta egy nyílt diktatúra tökéletességével felszámolni a jogállamiság összes tartozékát. Ahogy a média ledarálása nem teljes, úgy például a bírói testületek alávetése sem befejezett tény. A jogállamiságról, mint generálisan működő rendszerről már nem beszélhetünk, épülete romba döntve, de a romokon még maradt ideiglenesen egy-két fogódzó, amelybe a maffiaállam kritikussai még belekapaszkodhatnak. Ezek meg erősítése alapvető fontosságú azon igyekezet sikeréhez, amely a nyugati liberális demokráciák világához való visszatérést célozza. Az Európai Unió dilemmája ugyanakkor az lesz, hogy a saját közösségén belül miként viszonyuljon az olyan autokratikus rendszerekhez, amelyek a jogfolytonosság fenntartása mellett már nem teszik lehetővé a demokrácia deficitek kiküszöbölését. Bár ezt a kérdést még nem kell megválaszolniuk, de feltenniük már igen. Hiszen míg az Unión kívüli narancsos vagy szivárványos jogfolytonosságot megszakító forradalmaknál, rendszerváltásoknál nincs viszonyulási, legitimáló vagy delegitimáló kényszerük az események meg-

ítélésénél, ha ilyen az Unión belül történik, ez a kényszer mindenképpen fennáll. Ezért egyszerűbb lenne, ha a közösségi jog és garanciális intézmények erősítésével segítenének létrehozni azokat a garanciális jogi kapaszkodókat, amelyek segítségével a demokratikus öngyógyulás nemzeti stratégiái a jogfolytonosság fenntartása mellett is hatásosak lehetnek. Azaz járuljanak tevőlegesen hozzá, hogy **a jogba akaszkodás technikája**²³ hatékony eszközzé válhasson a hazai jogvédők kezében az autokratikus rendszer felszámolásában. Ezt célozzák a civil mozgalmaknak az Unióhoz címzett 2015 tavaszi fenti javaslatai.

9.3. A maffiaállam törékeny egyensúlyi állapota: a delegitimációs spirál és az erőszak alkalmazásának korlátai

A különböző piramisjátékok törésponthoz értek, és együttes hatásuk eredményeképpen megbomlik a rendszer egyensúlyi állapota, beindul a **delegitimációs spirál**:

- A **gazdasági piramisjáték ellehetetlenülését** jelzi, hogy már erősen korlátozottak a lehetőségek olyan új sarcok kivetésére, amelyekben rejtve marad, hogy végső soron kikkel is fizettetik meg azokat. Az új bevételi források utáni kapkodás (az internetadónak, a maradék magánnyugdíjpénztári megtakarítások lerablásának a terve vagy az új sztrádadíjak bevezetése) nyílt ellenállást vált ki. A forrás begyűjtő feladatok egy részét egy sajátos „szedd magad mozgalom” keretében az egyébként szinte minden autonómiájuktól megfosztott önkormányzatokra tolják: ha szociális kiadásaid vannak, vess ki helyi adókat a szükséges források biztosításához. Ez persze meglehetősen cinikus politika, hiszen ott a legkisebb a helyi adózóképeség, ahol a legnagyobb a szociális támogatások iránti igény.
- A „nemzeti **középosztály**” támogatására egyre újabb – bizonytalan forrású – javaslatok születnek (mint amilyen az egyszámjegyű egykulcsos személyi jövedelemadó vagy további nagycsaládos – munkaviszonnal és átlagot meghaladó jövedelemmel érvényesíthető – adó-

kedvezmények). De ezek már csak olyan újabb szektorális sarcok kivétele révén lennének biztosíthatóak, amelyek a gazdaság szereplőinek immáron szervezettebb ellenállását eredményeznék.

- Ugyanakkor a **privát szférába történő** – egy feltételezett nemzeti keresztény középosztályi értékrendet kiszolgáló – **átideologizált beavatkozások** már nem hoznak hasznot politikailag, és nemcsak a szélesebb közvéleményt irritálják, hanem még a saját híveket is megosztják. Ezeket egyrészt inkább csak figyelemelterelő kommunikációs gumicsontnak szánták – mint például az iskolai beléptető rendszerek telepítését vagy a kötelező drogteszt bevezetését széles társadalmi csoportokra és foglalkozási kategóriákra, köztük az újságírókra –, bár ezeknek is lett volna a társadalmilag ellenőrizhetetlen állami kontrollt növelő funkciójuk. Másrészt olyan, a fogadott politikai család gazdasági érdekeit kiszolgáló ideologikus töltettel átítatott akciók, mint például boltok, áruházak, plázák vasárnapi nyitva tartásának megtiltása, amit az állampolgárok mintegy kétharmada ellenez. Ez ugyanis már oly mértékben borítja fel milliók hétvégéinek megszokott rendjét, hogy életformájuk elleni agresszióként értelmezik, és az addig apolitikus rétegeket is indulatossá teszi a kormánnyal szemben.
- A vesztesek körének bővülése fogékonnyá teszi a közvéleményt arra, hogy a **fogadott politikai család kvázi legitimált, nyíltan úzött korrupciójában** meglássa a „barátság művészete politikájának” lényegét: a maffiaállamot. A kormányzati szereplőkhöz sok szállal kötődő brókerházak (például a Quaestor) 2015 tavaszi bedőlése, illetve a maradék vagyon egy része kimenekítésének, illetve a károsultak szelektív kárpótlásának a módja szintén leleplező illusztrációja a rendszerszintű korrupciónak.
- Eközben a fogadott politikai családot az **Orbán–Simicska-banda-háború** is gyengíti. Bár a Keresztapa elzárhatja az állami források addig Simicska cégeit tápláló csapjait, és elkezdheti birodalmának kiszáritását, de egyfelől annak felhalmozott tartalékai miatt ez nem egy rövidtávon abszolválható gazdasági projekt, másfelől – politikai projektként – Orbán nem állíthatja félre Simicskát az erőszak legitim eszközeivel.

- Orbán 1993-tól folytatott politikájának lényegét törte meg azzal, hogy 2010 után a keleti nyitás politikájával egy lényeges **identitásképző elemet adott fel**: az antikommunizmussal összekapcsolódó oroszellenességet. Először rombol saját identitásképző szimbólumot a fogadott politikai család gazdasági és politikai haszonszerzése reményében, ám még a hívei sem programozhatók át ilyen radikálisan. Bár gondolhatja, hogy a politika az inkonzisztenciák mértékkel adagolt művészete, ez már túllép ezen, mert politikájának érzelmi konzisztenciáját ássa alá: nem lehet egyszerre antikommunistának és oroszbarátnak lenni, különösen Oroszország eskalálódó birodalmi ambíciói közepette.
- Az Orbán-kormány **nemzetközi elszigetelődése**, az USA és az EU szankciói nemcsak a tényleges mozgásterét csökkentik a rezsimnek, hanem a közvélemény számára is világossá teszik pária létét.
- Minderről naponta tájékoztatja nézőit – a 2014-ig szűk körű kormánykritikus médián kívül – az erőszakos kivásárlási kísérleteknek ellenálló, majd reklámadóval sújtott **RTL Klub** is. Míg a két nagy kereskedelmi tv-csatorna közül a TV2-t átvette a fogadott politikai család, addig az RTL Klubot megcélzó akvizíciós kísérlet sikertelen maradt. Ez utóbbi napi hírműsora apolitikus bulvárstílusát az elmúlt fél évben erős kormánykritikus politikai blokkokkal dúsítja, ami megduplázza a nézettségét. A csatorna mintegy tudtára adja a nézőinek, hogy hétköznapi élményeik nem elszigetelt, esetleges történések, hanem a rendszer működésének általános és mindennapi jellemzői. Simicska alternatív média birodalma is gyengíti a kormány helyzetét, amennyiben mérsékelt, de rafinált kritikájával a Fidesz törzsközönségét bizonytalanítja el.
- Az **ideológiai piramisjáték** következményeként azonban a Fidesz erodálta azt a morális korlátot, amely megakadályozná, hogy népszerűségvesztés esetén kiábrándult hívei a szélsőjobboldal táborát gyarapítsák.

2014 ősze óta a sorozatban elvesztett időközi önkormányzati és országgyűlési választások bizonyítják a delegitimációs spirál elemeinek egymásba

fonódó, egymást erősítő jellegének hatását. Újpesten egy szocialista jelölt, Veszprémben egy civil szervezetek és a demokratikus ellenzéki pártok által támogatott független jelölt, míg Tapolcán a szélsőjobboldali Jobbik jelöltje győzte le a Fidesz jelöltjét, és ezzel megtört a kormányzó erők kétharmados, azaz alkotmányozó parlamenti többsége.

A hatalom csak a törvényesített és törvénytelen erőszak eszközeinek kiterjesztésével tudná ezt a lefelé húzó **delegitimációs spirált megtörni és az uralma egy csökkent legitimációjú új egyensúlyi állapotát létrehozni**. De ezt a fogadott politikai család az **erőszakkorlát** miatt nem képes megtenni. A kényszer eszközeinek eszkalációja ugyanis az EU- és NATO-tag Magyarországon más korlátokba ütközik, mint az e szervezeteken kívül lévő országokban, például Oroszországban, vagy még inkább a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokban. Bár a rendszernek a legitimációvesztésből adódó belső logikája az lenne, hogy az autokratikus rendszerek nyíltabban erőszakos formája felé mozdul el, ennek útját állja, hogy a még alkalmazható **erőszak korlátja geopolitikai helyzetétől függően más-más szintű**.

A magyar maffiaállam manipulálhatja a demokrácia intézményeit, megfélemlítheti, zsarolhatja a gazdaság szereplőit, alávethet magának megannyi társadalmi csoportot, és mindebben segédkezhet a fogadott politikai családnak a parlament, a fideszes önkormányzatok, a NAV, a KEHI, az ügyészség vagy akár a TEK, de hála geopolitikai helyzetünknek, EU- és NATO-tagságunknak, **a nyílt erőszak eszközeit** – szemben a rendszer keleti rokonaival – **nem vagy csak módjával alkalmazhatja**. Korábban részletesen bemutattuk, hogy a maffiaállam az illegitim kényszer vértelen eszközeit alkalmazza céljai érdekében. Minek is cselekedne másképp, ha rendelkezésére állnak a közhatalmi erőszaknak az immár valódi társadalmi ellenőrzés nélküli eszközei. Erőszakosabban fellépni csak azokkal kell, akik nincsenek beillesztve a patrónus–kliens viszonyok alávettettségi struktúráiba, és „nem értenek a szóból”, akik „nem akarják észrevenni, hogy hol élnek”. Nem véletlen, hogy Oroszországban például rendszerint kormánykritikus újságírók az áldozatai merényleteknek. A magyarországi viszonyok a nyílt elnyomás mértékét illetően nem ha-

sonlíthatóak az oroszországiakhoz vagy a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságokban tapasztalhatóakhoz. De ettől még ezen rendszerek maffiaállami természete hasonló. Csak az erőszak bennük alkalmazható korlátja van alacsonyabban vagy magasabban. E rendszerek közt nem nagyobb a különbség, mint annak idején az olyan, egyaránt – az állami tulajdon monopóliumára épülő, egypártrendszerű – kommunista diktatúrák között, mint például Magyarország és Románia, vagy a Szovjetunió között. A „szükség esetén” a vértelen közhatalmi kényszeren túllépő erőszak lehetőségét is jelzi, hogy már a maffiaállam első komoly bandaháborúja során felvetődik a közhangulatot interpretáló újságírói kérdés, miszerint „Miatuk retteg Simicska? Rejtélyes halálesetek, hihetetlen magyarázatok...”²⁴ A Rádi Antónia oknyomozó újságíró írásában elemzett négy – az elmúlt egy-két évben bekövetkezett – halálesetből három közös vonása, hogy az elhunytak olyan kompromittáló információk, adatbázisok birtokában voltak, melyek megszerzésére a fogadott politikai család rendkívüli erőfeszítéseket tett.

Az erőszakkorlát ugyanakkor azt is eredményezi, hogy a delegitimációs spirál megfékezése érdekében Orbán teljes fordulatszámra kapcsolja a polgárok „rosszabbik énjét” mobilizálni vágyó manipulációs ideológiai piramisjátékokat: a homofóbia, a xenofóbia, a vallási fundamentalizmus, a „nemzeti szabadságharc” és a „keleti nyitás” elemei kerülnek egyre gyűlékonyabb egyvelegben kommunikációjának főáramába. 2015 májusában a Magyarország Barátai Alapítvány rendezvényén ennek megfelelően már így beszélt: „Ami energia a nemzetközi rendszerben van, az ma az autokratikus nagyhatalmaktól származik. Ezek cselekednek, míg a demokráciák csak reagálnak. A világ ma arról szól, hogy amíg Európa vitatkozik, addig a Kelet dolgozik. Néha úgy érzi az ember, hogy a mi kontinensünkön a vitának nagyobb becsülete van, mint a munkának. (...) Ma azok vannak főlényben, akik azt gondolják, hogy Európának tovább kellene haladni a szabadság kiteljesítésének irányába, és ez három dolgot jelent ma. Például segítene a szabadságon, mondják ők, ha meg tudnánk szabadulni a nemi identitásunktól. Aztán azt gondolják, hogy az előrevinné a szabadság ügyét, ha meg tudnánk szabadulni, mondjuk, a nemzeti identitásunktól.

És előrevinné az ügyeket, ha meg tudnánk szabadulni az isten általi teremtettségéből fakadó gondolatainktól, mert akkor a teremtés rendjéből származtatható korlátoktól megszabadulva szabadabban tudnánk dönteni az életünkről. És mi ezzel nem értünk egyet. Ezt jobb, ha nyíltan megmondjuk. Tehát szerintünk az nem teszi szabadabbá az embert, hogyha lerúgja magáról a teremtett lény mivoltából fakadó korlátokat. Szerintünk nem kell megszabadulnunk a nemi identitásunktól, nem kell megszabadulnunk a nemzeti identitásunktól. És itt nem fogunk tudni engedni. Inkább legyen rossz a megítélésünk, de ezekben a kérdésekben nem fogjuk azt hazudni, hogy mi egyetértünk. Az igazság az, hogy a magát progresszívnek tartó gondolati iránnyal, amely Európában megerősödött, mi nem értünk egyet.”²⁵

Írásunkban végig arról kívántuk meggyőzni az olvasót, hogy mikor Orbán egyes lépéseit, reakcióit irracionálisnak, következetlennek, esetlegesnek vagy éppen kaotikusnak látja, az abból adódik, hogy cselekvése alapjául más motivációt tételez, mint amit mi a patriarchális családfő illegitim hatalmából eredeztetve tulajdonítunk neki. Mi Orbán tetteit, szavait számítóan és következetesen racionálisnak gondoljuk. Mégis, mikor hatalmi építménye megrendül, akkor következetessége már a hatalmára nézve is irracionális lépésekre kényszeríti. De valójában, ami most már irracionalitásnak, képtelenségnek, őrültségnek vagy éppen tébolyultságnak mutatkozik, az nem más, mint helyzetének a tarthatatlansága. Csak azt mutatja, hogy őt is utolérte az autokraták végzete.

* * *

A Nemzeti Együttműködés Rendszere, a maffiaállam ugyan lelepleződött, de erejét még nem, legfeljebb varázsát veszítette el. Ami jön: az erózió, az agónia, majd a bukás... De ez már egy másik történet.

A jelen írás az alábbi tanulmányaim, cikkeim, interjúim
és nyilatkozataim felhasználásával készült,
amelyekből az – akár szövegszerű – átvételeket nem jelzem külön:

- Magyar Bálint: Európai Magyarország – Liberális Ajánlat (programalkotási vázlat),
in: *Egy leendő program elé*. SZDSZ, 1999. november
- Magyar Bálint: Egy liberális választási és kormányzati program vázlata,
A Korszakváltás Programja. SZDSZ, 2000. november
- Magyar Bálint: Magyar polip – a szervezett felvilág. *Magyar Hírlap*,
2001. február 21.
- Magyar Bálint: Maffia-fejlesztési bank. *Népszabadság*, 2001. március 7.
- Magyar Bálint: A visszautasíthatatlan kétharmados ajánlat. *Népszabadság*,
2011. március 12.
- Kozák Márton–Magyar Bálint: Szürkeségből sötétségbe. *Népszabadság*,
2011. június 4.
- A hatalmi logika Mengyelejev-táblája – Magyar Bálint volt oktatási miniszterrel
Rádai Eszter készített interjút. *Élet és Irodalom*, 2011. október 28.
- A demokrácia alkonyán, a diktatúra hajnalán. Az egykori magyar demokratikus
ellenzék tagjainak újévi üzenete*. 2012. január 2.
- Magyar Bálint: Az új nemzeti középosztály. Szolgáló nemesek és udvari beszállítók
rendje. *Élet és Irodalom*, LVI. évf. 2012. március 9. 10. sz.
- Csillag István–Magyar Bálint: Az európai válságkezelés válsága. *Heti Világgazdaság*,
2012. június 16.
- Magyar Bálint–Pető Iván: *Profi amatőrök – amatőr profik. Szociológiai csapdák
és az SZDSZ*. 10. rész. Kézirat
- „Ki játszik ilyet, majd megmondom, milyet” – Rádai Eszter
interjúja Magyar Bálinttal. *Mozgó Világ*, XXXIX. évf. 2013. 5. sz.
19–32. p.

Rádai Eszter: A posztkommunista maffiaállam. Interjú Magyar Bálinttal.

ÉS, LVII. évf. 2013. június 14. 24. sz. 5–9. p.

Magyar Bálint: Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam.

in: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam*. Ed. Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest 2013, Noran Libro.

Magyar Bálint: A posztkommunista maffiaállam rendszerképző sajátossága.

in: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam*. Ed. Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest, 2014, Noran Libro.

1. Milyen rendszerben élünk?

- 1 Stephen Hawking–Leonard Mlodinov: *A nagy terv*. Budapest, 2011, Akkord 54. o.
- 2 Uo. 57. o. 204. o.
- 3 Eric Hobsbawm: *Primitív lázadók*. Budapest, 1974, Kossuth. 73. o.
- 4 „Antikorrupciós sétát, alternatív városnézést tartott Juhász Péter, az Együtt V. kerületi önkormányzati képviselője tegnap este, amely a kerület enyhén szólva gyanúsnak mondható ingatlanügyeire hívta fel a közfigyelmet. A tüntetés a „belvárosi Rogán–Szentgyörgyvölgyi-ingatlanmaffia” ellen szerveződött, amely Juhász szerint immár a kerület ingatlanvagyonának egyharmadát sikeresen eltüntette a térképről.” Czenkli Dorka: És tőled mennyit lopott el a Fidesz?, *Magyar Narancs*, 2015. január 15., <http://magyarnarancs.hu/belpol/es-toled-mennyit-lopott-el-a-fidesz-belvarosi-antikorrupcios-seta-93364>; Rogán Antal a kerület korábbi polgármestere, a Fidesz országgyűlési frakciójának vezetője; Szentgyörgyvölgyi Péter a kerület jelenlegi fideszes polgármestere.
- 5 <http://atlatszo.hu/2015/03/02/enkel-a-nagysagrendu-penznel-nincsenek-partszinek-portik-tamas-ingatlanokrol-olajos-alvilagrol-politikai-kapcsolatokrol/>

2. A harmadik Magyar Köztársaság 2010-es összeomlása

- 1 Tölgyessy Péter: *Rajtunk múlik*, Index, 2014.12.23. http://index.hu/belfold/2014/12/23/tolgyessy_peter_elemzes_masodik_resz/
- 2 Keller Tamás: *Magyarország helye a világ értéktérképén*. Budapest, 2009, TÁRKI.

- 3 Esterházy Péter: Búcsúszimfónia (A gabonakereskedő). Komédia három felvonásban. 1994; http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/ESTERHAZY/esterhazy00086_kv.html
- 4 Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet felmérése. In Gyekiczki András (szerk.): *Hol tart a szabad gondolat?* Budapest, 1991, Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány.
- 5 *Párhuzamos liberalizmusok. Kik a liberális szavazók Magyarországon?* Budapest, 2013. május 22., Republikon Intézet.
- 6 Kis János: Az összetorlódott idő – második nekirugaszkodás. *Beszélő*, 2013. május 5.
- 7 Teleki Pál (1879–1941), konzervatív politikus. Első miniszterelnöksége idején fogadta el a parlament a zsidó származású diákok egyetemi felvételét korlátozó „numerus clausus”-törvényt (1920. évi XXV. törvény). Második miniszterelnöksége idején pedig az 1939. IV tc.-t, azaz a II. zsidótörvényt. 1941-ben, Magyarország Jugoszlávia német megszállásában játszott szerepe miatti tiltakozásul öngyilkosságot követett el.
- 8 Wass Albert (1908–1998), jobboldali, antiszemita író. A második világháborút követően amerikai emigrációban élt.
- 9 Nőtt a „pirézekkel” szembeni elutasítás. *TÁRKI*, 2007. március 8.
- 10 Gyurcsány Ferenc miniszterelnök, az MSZP elnökének 2006. május 26-án a párt zárt körű frakcióértekezletén elhangzott önkritikus hangvételű beszéde pártjának és kormányának hibáiról.
- 11 Sándor Klára: Miért nemzeti a trafik? *Galamus*, 2013. július 2.
- 12 Az MSZP egyik jelszava az 1994-es országgyűlési választási kampányban.
- 13 *HVG*, 1999. december 18.
- 14 Mesterházi Dávid: A legfőbb ügyész lelépésének háttere, <http://index.hu/belfold/gyorgyi2/>
- 15 <http://atlatszo.hu/2015/02/06/polt-peter-kinevezese-ota-meredeken-zuhana-politikai-korrupcios-ugyekben-inditott-buntetoeljarasok-szama/>

3. Rendszerértelmezési kísérletek: a demokrácia működési zavaraitól a rendszerkritikáig

- 1 Lásd erről részletesen Trencsényi Balázs tanulmányát (Trencsényi Balázs: *Minek nevezzetek? A magyar demokrácia válsága – regionális értelmezési keretben, Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam 2.*, Budapest, 2014, Noran Libro.)
- 2 Fareed Zakaria: *The Rise of Illiberal Democracy*, *Foreign Affairs*, November/December 1997; Fareed Zakaria: *The Rise of Putinism*, *Washington Post*, July 31st, 2014.; http://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-the-rise-of-putinism/2014/07/31/2c9711d6-18e7-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html

- 3 Andreas Schedler: *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*. Boulder and London, 2006, Lynne Rienner Publishers;
Steven Levitsky – Lucan A. Way: *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes after the Cold War*, Cambridge, 2010.
- 4 A hibrid-rendszerek kereteiben gondolkodó hazai elemzők közül a legvilágosabb komparatív modellalkotás Kornai János nevéhez fűződik, aki a posztkommunista államok három típusát különíti el: a posztkommunista demokráciákat, a posztkommunista autokráciákat és a posztkommunista diktatúrákat. Ezek között – Kornai értelmezése szerint – Magyarország éppen úton van az első és a második típus között. (Kornai, János: *Fenyegető veszélyek. Élet és Irodalom*, 2014. május 23., valamint: Kornai, János: *Hungary's U-Turn* Prepublication working paper January, 2015; http://www.kornai-janos.hu/Kornai2015-Hungarys_U-turn.pdf)
- 5 Hughes, Helen: *Crony Capitalism and the East Asian Currency and Financial 'Crises'*, <http://www.cis.org.au/images/stories/policy-magazine/1999-spring/1999-15-3-helen-hughes.pdf>
- 6 Karen Dawisha: *Putin's Kleptocracy – Who Owns Russia?*, Simon and Schuster, New York, 2014.
- 7 Bokros Lajos beszéde 2013. október 23-án a Műegyetem előtt. (<https://www.youtube.com/watch?v=ADFX3wM4Qpk>) De később már ő is „magyar polip”-ról és „orbáni maffiaállam”-ról ír. (Bokros Lajos: *Képzelt varázsló és törpe bohóc, Élet és Irodalom*, 2015. március 6.)
- 8 Ungváry Rudolf: *A láthatatlan valóság – A fasisztoid mutáció a mai Magyarországon*. Pozsony, 2014, Kalligram.
- 9 Ivan Szelenyi–Katarzyna Wilk: *From socialist workfare to capitalist welfare state: Competing strategies and outcomes of transformation of social institutions in European neo-patrimonial and neo-liberal post-communist regimes during the second phase of reforms, Paper presented at the 1989: Twenty Years After conference at UC-/Irvine*, 2009. november 6-8.; Tamás Csillag–Ivan Szelenyi: *Drifting from liberal democracy, Neo-conservative ideology of managed illiberal democratic capitalism in post-communist Europe*, 2014.
- 10 Fareed Zakaria: *The Rise of Putinism*, *Washington Post*, 2014. július 31. (http://www.washingtonpost.com/opinions/fareed-zakaria-the-rise-of-putinism/2014/07/31/2c9711d6-18e7-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html)
- 11 Sztanyiszlav Belkovszkij: *Putyin – Az ember, aki nem létezett*. Athenaeum, 2014, 177–178. old.
- 12 <http://www.economist.com/news/books-and-arts/21633785-academic-investigation-networks-control-russia-band-brothers>

- 13 Kim Lane Scheppele: Legal but not Fair: Viktor Orbán's New Supermajority, April 13., 2014, <http://krugman.blogs.nytimes.com/?s=Scheppele>;
„The European Union imagines itself as a club of democracies, but now must face the reality of a Potemkin democracy in its midst. The EU is now going into its own parliamentary elections, after which it will have to decide whether Hungary still qualifies to be a member of the club.”
- 14 Fricz Tamás: Illiberális helyett inkább: közösségelvű és nemzeti demokrácia, *MNO.hu*, 2014. augusztus 11. (<http://mno.hu/fricztamasblogja/illiberalis-helyett-inkabb-kozossegelvu-es-nemzeti-demokracia-1241777>)

4. A posztkommunista maffiaállam meghatározása

- 1 <http://nepszava.hu/cikk/468578-keszult-orban-viktor-az-ellenfelek-kiiktatasara>
- 2 „Putin has been a finalist every year so you might consider this a lifetime achievement award,” said Drew Sullivan, editor of *OCCRP*.
“He has been a real innovator in working with organized crime. He has created a military-industrial-political-criminal complex that furthers Russia’s and Putin’s personal interests. I think Putin sees those interests as one and the same.” *OCCRP (Organized Crime and Corruption Reporting Project)*
- 3 Eric Hobsbawm: *Primitív lázadók*. Budapest, 1964, Kossuth. 65. o.
- 4 Róna-Tas Ákos észrevételei nyomán.
- 5 Magyar Bálint: Magyar polip – a szervezett felvilág, *Magyar Hírlap*, 2001. február 21.
- 6 Eric Hobsbawm: *Primitív lázadók*. Budapest, 1964, Kossuth, 73. o.

5. Az autokratikus rendszerek maffiaállami altípusának sajátosságai

- 1 Ferenczi Krisztina tényfeltáró újságíróként egy teljes könyvben foglalja össze Orbán Viktor családjának gyarapodását. (Ferenczy Krisztina: *Narancsbőr – Az Orbán vagyonok nyomában*, Budapest, 2014, Tény 2014 Kft.);
Lásd még: Becker András: Orbán Zrt. In: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam*. Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia., Budapest, 2013, Noran Libro. 234–236 o.; Becker András: Az oligarchacsere-projekt. In: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam 2*. Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia; Budapest, 2014, Noran Libro. 174–182 o.

- 2 Frei Tamás találó kifejezése. „Poligarcha (...): a politikus összeolvadása az állami megrendelésekből milliárdossá váló oligarcha típusával.” Frei Tamás:
 2015 – *A káosz éve és a magyar elit háborúja*. Budapest, 2013, Ulpius-ház. 18. o.
- 3 http://hu.wikipedia.org/wiki/Simicska_Lajos
- 4 http://hvg.hu/itthon/20130812_Lazar_Csanyi_Sandor_uzsoras/
- 5 <http://444.hu/2014/09/01/uj-klan-lep-simicska-lajos-helyebe-mikor-vegeter-a-csatajuk-orbannal/>
- 6 Rényi Pál Dániel: Orbán Viktor vs. Simicska Lajos – Csak egy maradhat talpon
<http://magyarnarancs.hu/belpol/csak-egy-maradhat-talpon-91576>
- 7 Uo.
- 8 Uo.
- 9 Simicska Lajos, a „médiatulajdonos-üzletember útban a *Magyar Nemzet* szerkesztősége felé, az autójából adott interjút az *Index*nek a lapvezetés lemondásáról. Simicska Lajos azt mondta, kirúg minden orbánistát, és a miniszterelnököt is erős szavakkal illette.
- Tájékozódott róla, hogy mi történt a Magyar Nemzetnél?
  - Persze, tájékozódtam, most bemegyek a szerkesztőségbe, és mindenkit kibaszok.
  - De már nem kell, hiszen felmondtak.
  - Tudom, de nem érdekel. Még egyszer mondom, mindenkit kibaszok.
- Szar helyzetbe hoztak, én is akkor olvastam a közleményüket, amikor maga. Nekem nem szólt senki.
- Hogyha mindenkit kirúg, akkor ki fogja vinni a lapot?
  - Hígyge el, többször voltam már ilyen helyzetben, és mindig megoldottam. Kirúgok minden orbánistát, aztán kinevezem a helyükre az én embereimet, akiket nem lehet megfélemlíteni meg lefizetni. Még egyszer mondom, mindenhol az én embereim fognak ülni.
  - Ön szerint miért mondtak le a lap vezetőit?
  - Mondtam az előbb. Nagyon jól tudom, miről van szó. Orbán egy geci.
  - Mármint hogy azt gondolja, Orbán Viktorék vették rá a lapvezetést, hogy hagyják el a lapot?
  - Maga szerint mi más történhetett itt? Mondom, le is írhatja, Orbán egy geci.”
- http://index.hu/belfold/2015/02/06/simicska_lajos_orban_egy_geci/
- 10 http://www.mfor.hu/cikkek/Iden_mar_11_milliard_forinttol_esett_el_Simicska_.html
- 11 <http://nol.hu/gazdasag/felmond-a-kormany-a-kozgep-csapatanak-az-m4-en-1526051>
- 12 http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/1440-hektar-allami-foldet-vettek-vissza-simicskaektol-2345277

- 13 http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/mtva-simicska-lajos-orban-viktor-szerencseszombat-haboru-lotto-musor-2342961
- 14 <http://sztarklikk.hu/kozelet/simicska-oda-ut-ahol-igazan-faj/175289>
- 15 Erdélyi Péter–Magyar Péter: Új klán lép Simicska Lajos helyébe, mikor véget ér a csatájuk Orbánnal, *444*, 2014. szeptember 1.; <http://444.hu/2014/09/01/uj-klan-lep-simicska-lajos-helyebe-mikor-veget-er-a-csatajuk-orbannal/>
- 16 A 100 leggazdagabb magyar, 2014; szerk: Szakonyi Péter, *Napi.hu*, 2014. 101. old.
- 17 <http://atlatszo.hu/2014/06/03/a-joisten-a-szerencse-es-orban-viktor-szemelye-igy-vagyonosodott-meszáros-lorinc/>
- 18 U.o.
- 19 http://www.mfor.hu/cikkek/A_legtobb_TAO_Felcsut_zsebebe_kerult_tavaly_is.html; <http://atlatszo.hu/2013/07/09/orban-fociakademiaja-a-legegyenlobb-civil-szervezet-tavaly-3-milliardos-bevetele-volt/>
- 20 <http://gepnarancs.hu/2015/02/felcsuti-fenyben-ragyog-a-magyar-epito/>
- 21 U.o.
- 22 <http://index.hu/gazdasag/2014/01/27/mol/>
- 23 http://nol.hu/belfold/20130816-garancsinal_lakik_orban_gaspar-1406873
- 24 <http://www.origo.hu/gazdasag/20140506-a-kormany-het-kaszinora-adott-ki-engedelyt.html#>
- 25 http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_romai_csalad_jogi_rendje/
- 26 U.o.
- 27 U.o.
- 28 http://hvg.hu/itthon/20140710_Terminal_Etterem_Pap_Karpati_Tiborc
- 29 <http://atlatszo.hu/2014/12/20/mibol-telik-orban-rahelnek-15-millio-forintos-tandijra-meg-fogsz-dobbenni/>

30 http://tenytar.blog.hu/2015/02/27/fideszes_uradalmak_lettek_a_magyar_sportszovetsegek

A sportszövetségek élén lévő Fidesz-közei emberek		
Sportszövetség	Név	"Egyéb tevékenység"
Magyar Asztalitenisz Szövetség	Nátrán Roland	Még Matolcsy minisztersége alatt a gazdasági tárca államtitkára volt. Jelenleg az állami Magyar Export-Import Bank Zrt. és a Magyar Export hitel Biztosító Zrt. Vezérigazgatója
Magyar Birkózó Szövetség	Németh Szilárd	A Fidesz „rezsicsökkentését” felelős képviselője
Magyar Jégkorong Szövetség	Németh Miklós	A Közgép Zrt. elnök-vezérigazgatója
Magyar Kézilabda Szövetség	Vetési Iván	A kinevezésekor még 2011-ben miniszteri biztos volt
Magyar Országos Korcsolyázó Szövetség	Kósa Lajos	A Fidesz országgyűlési képviselője
Magyar Kosárlabdázók Országos Szövetsége	Szalay Ferenc	Szolnok fideszes polgármestere 2010 óta
Magyar Röplabda Szövetség	Poór Csaba	A CME Hungary Zrt. marketing- és kommunikációs cég alapítója. Segítette 2010-ben a Fidesz szegedi jelöltjeinek a kampányát, állítólag jó viszonyt ápol Kubatov Gáborral
Magyar Sakkszövetség	Seszták Miklós	2010-től országgyűlési képviselő. 2014-től a harmadik Orbán-kormány nemzeti fejlesztési minisztere.
Magyar Sí Szövetség	Kálomista Gábor	A közmédia egyik legnagyobb beszállítója, az Andy Vajna-féle Magyar Nemzeti Filmalap (MNF) több mint 1 milliárd forint támogatást ítélt meg a producer nevével fémjelzett produkciókra.
Magyar Tenisz Szövetség	Szűcs Lajos	A Fidesz országgyűlési képviselője
Magyar Természetjáró Szövetség	Garancsi István	A Videoton elnöke illetve Orbán Viktor jóbarátja
Magyar Triatlón Szövetség	Bátorfi Béla	Az Orbán-család fogorvosa, a magyar fogturizmus fejlesztője
Magyar Vívó Szövetség	Csampa Zsolt	Korábbi MDF-es, majd fideszes politikus, a Belügyminisztérium helyettes államtitkára.

Forrás: 444.hu és atlatzso.hu

A Magyar Kézilabda Szövetség élén azóta Vetési Istvánt Kocsis Máté, a Fidesz kommunikációs igazgatója váltotta.

- 31 EU Anti-Corruption Report, Brussels, 3.2.2014, COM(2014) 38 final, ANNEX 17, HUNGARY; http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/anti-corruption-report/docs/2014_acr_hungary_chapter_en.pdf
- 32 A korrupciós bróker kategóriájának a posztkommunista maffiaállam fogalmi keretében történő beemelése során nagyban támaszkodtam Jancsics Dávid alábbi írására és a vele folytatott beszélgetésre. Jancsics, Dávid: “A friend gave me a phone number” – Brokerage in low-level corruption, *International Journal of Law, Crime and Justice* (2014), <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2014.07.003>
- 33 Katherine Stovel and Lynette Shaw: „Brokerage”, *Annu. Rev. Sociol.* 2012, 38:139–58, First published online as a Review in Advance on April 13, 2012, *The Annual Review of Sociology* is online at soc.annualreviews.org, This article’s doi: 10.1146/annurev-soc-081309-150054
- 34 http://hvg.hu/velemenynyuzsog/20130123_Nem_artatlannak_valo_viddek#39i70bg
http://hvg.hu/cimke/UD_Zrt
- 35 <http://www.xn--infordi-lwa8n.hu/hir/belfold/hir-400579>

- 36 http://nol.hu/belfold/a_jogvedok_strasbourgban_tamadjak_a_terrorelharitok_jogositvanyait_-1429269
- 37 http://hu.wikipedia.org/wiki/Simicska_Lajos
- 38 <http://nepszava.hu/cikk/1015154-napokra-leall-a-nav-informatikai-rendszere>
- 39 http://hvg.hu/gazdasag/20140423_Mire_kell_Matolcsyeknek_a_nagy_adatbank/
„A Giro Zrt. lényegében egy hatalmas informatikai rendszer, amelyet Budapestről, két helyszínről működtetnek. A céget még 1988-ban alapította 12 pénzintézet, köztük az MNB, és a jegybank azóta társtulajdonos volt. A cég elsődleges tevékenysége, az elszámolásforgalmi szolgáltatás 1994-ben indult el. A rendszer indulása előtt a bankokban teljesen eltérő volt a bankszámlaképzés, és az elszámolóház létrehozása után alakultak ki a ma használatos egységes formájú számlaszámok. A rendszer lényege, hogy egységesíti, egyszerűsíti és gyorsítja az elszámolást. A részvénytársaság az ügylet előtt 21 bank tulajdonában állt, és az ügylet körülményeiről annyit lehet sejtteni, hogy nem a bankok igyekeztek megszabadulni a nyereséges cégtől. A Giro Zrt. jelenlegi felvásárlása azért meglepő, mert a Járai Zsigmond, majd a Simor András vezetése alatt álló jegybank is meg akart válni az MNB Giro-részesedésétől. Az MNB-nek 2005-ig 14,6 százalékos részesedése volt a társaságban. Akkor eladták a részesedés felét, így alakult ki a mostani felvásárlásig fennálló 7,3 százalékos tulajdon. A Járai Zsigmond vezette jegybank 2005-ben közölte, hogy az MNB a stratégiájában hosszabb távon nem számol a Giro Zrt.-ben meglévő tulajdonosi pozíciójának megtartásával.”
- 40 Uo.
- 41 <http://444.hu/2014/03/03/meghalt-a-welt-2000-alapitoja/>
http://index.hu/gazdasag/2014/03/03/az_allammal_uzletelt_masnap_meghalt/
- 42 Révész Sándor találó kifejezése. (Révész Sándor: Polip büro, *Népszabadság*, 2013. december 7.)
- 43 Vörös Imre: „Alkotmányos puccs” Magyarországon, 2010–2014.
In: Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam. Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia, Budapest 2014, Noran Libro. 73. o.
- 44 Uo.: 72. o.
- 45 http://tenytar.blog.hu/2014/11/28/lex_baratok_es_ellensegek_torvenyhozaz_az_uzleti_erdekkek_szolgalataban
- 46 Az államosítások egyes típusaihoz tartozó esetek, példák összeállításában a Ténytár munkatársai vettek részt.
- 47 Orbán Viktor, *MTI*, 2011. február 2.
- 48 Max Weber: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1.* Budapest, 1987, KJK. (A kötet az alábbi német kiadás fordítása: Max Weber:

- Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie 1. Haldband. Tübingen, 1976, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- 49 Uo.: 234. o.
- 50 Uo.: 238–239. o.
- 51 Uo.: 226–227. o.
- 52 Uo.: 246. o.
- 53 Uo.: 235. o.
- 54 Uo.: 238. o.
- 55 Hegedűs József–Péteri Gábor: A helyi önkormányzatok államosítása. In: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam 2.* Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest, 2014, Noran Libro. 351–352. o.
- 56 Több évtizedes halasztás után 1998 tavaszán elkezdődött az liberális miniszter által kezdeményezett új Nemzeti Színház építése Budapesten. A győztes terv a magyar építészet történetének legnagyobb, 71 tervezőt felvonultató pályázatán nyerte el a 15 tagú zsűri elsőprő támogatását. Néhány hónappal később a Fidesz kormányra kerülve leállította az előrehaladt építkezést, és pályázatát nélkül, a színházi ügyek kormánybiztosának házi építészével, több éves késéssel egy más helyszínen húztak fel egy, az építés szakma által minősíthetetlennek tekintett épületet.
- 57 http://index.hu/gazdasag/2014/08/28/igy_szorja_a_penzt_az_mnb/
http://index.hu/gazdasag/2015/01/21/250_milliard_a_forint_a_matolcsytanokra/
- 58 Nagy C. Ádám: A civil társadalom domesztikálása. In: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam 2.* Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest, 2014, Noran Libro. 140. o.
- 59 A szerkesztők által felkínált 150 személyt kellett 7 politológusnak egy tízes skálán osztályozniuk az illetők társadalmi-politikai-gazdasági befolyásának becslést mértéke szerint. Az első 40 személyt tették közzé, „Befolyás barométer”-nek nevezve a kapott skálát., in: A 100 leggazdagabb 2014, szerkesztette Szakonyi Péter, *Napi.hu*, 114–118. o.
- 60 <http://www.fidesz.hu/hirek/2012-10-19/orban-nem-joleti-allam-hanem-munka-alapu-tarsadalom-epul-kepek/>
- 61 <http://index.hu/gazdasag/2014/11/13/szocialpolitika/>
- 62 <http://hu.budapestbeacon.com/kiemelt-cikkek/nyugdij-reformot-az-allamadossag-csokkentese-re-es-koltsegvetesi-lyukak-betomesere-hasznaltak-magyarorszagon/>
- 63 <http://www.origo.hu/gazdasag/hirek/20040921draskovics.html>
- 64 http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=430480:a-diktatura-bore-1-430480&catid=9:venedegek&Itemid=134

65 http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=430480:a-diktatura-bore-1-430480&catid=9:vendegek&Itemid=134

A 2010 óta bevezetett adók tételes felsorolása a következő blogban található:

http://tenytar.blog.hu/2014/11/05/2015_a_megszoritások_eve_ime_az_uj_adok

66 http://www.portfolio.hu/en/economy/two_charts_that_reveal_the_mindset_of_the_hungarian_government.28805.html

http://www.portfolio.hu/gazdasag/adozas/ez_a_ket_abra_mindent_elarul_a_kormany_gondolkodasarol.207476.html

	Bizonyos szektorokat sújtó különadók alakulása Magyarországon (mrd Ft)					
	2010. év telj.	2011. év telj.	2012. év telj.	2013. év telj.	2014. évi várh.	2015. évi előir.
Pénzügyi szervezetek különadója	182,3	186,5	84,9	139,1	148,4	144,2
Hitelintézeti járadék	10,0	9,4	9,7	17,5	21,6	15,4
Egyes ágazatok terhelő különadó**	151,7	171,9	165,6	9,8	0,0	0,0
Energiellátók jövedelemadója	17,0	16,9	5,6	54,1	35,6	44,7
Távközlési adó	0,0	0,0	12,2	47,0	56,4	56,4
Népegészségügyi termékadó	0,0	3,3	0,0	13,0	19,0	26,4
Baleseti adó	0,0	0,0	0,0	20,0	23,4	23,6
Pénzügyi tranzakciós illeték	0,0	0,0	0,0	259,6	269,4	206,2
Biztosítási adó	0,0	0,0	0,0	26,2	28,0	28,6
E-űtdíj	0,0	0,0	0,0	45,0	127,7	150,0
Közműadó	0,0	0,0	0,0	60,0	54,0	54,0
Reklámadó	0,0	0,0	0,0	0,0	2,4	6,6
Élelmiszerlánc-felügyeleti díj	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	30,0
Dohányipari különadó	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	10,0
Összesen	361,0	388,0	278,1	721,3	815,9	825,1
Helyi iparüzési adó alapjának szigorítása*	0,0	0,0	0,0	30,0	30,0	30,0
Mindösszesen	361,0	388,0	278,1	721,3	845,9	855,1

Forrás: Állami Számvevőszék, Portfolio

* becslés (az ELÁBÉ levonhatósága sávós lett)

67 <http://mediapedia.hu/reklamado>

68 <http://index.hu/gazdasag/2014/11/06/kiskereskedok/>

69 <http://444.hu/2014/12/18/a-magyar-allam-egy-resze-ugy-szervezi-a-mukodeset-hogy-minel-konnyebb-legyen-korruptnak-lenni/>

70 <http://index.hu/gazdasag/2014/11/06/kiskereskedok/>

<http://www.vg.hu/vallalatok/kereskedelem/megerosítotték-tilos-lesz-az-online-vasarlas-is-vasarnap-441680>

71 <http://fn.hir24.hu/gazdasag/2014/11/19/itt-a-nagy-parharc-cba-vagy-tesco/>

72 Uo.

73 Juhász Pál szíves közlése.

74 <http://hir.ma/belfold/a-vilagon-elsokent-napelem-ado-a-napot-is-megadoztatjak/473080>

75 <http://nol.hu/belfold/pelikan-elvtarsak-az-orban-kormanyban-1510531>

76 <http://www.politicalcapital.hu/blog/?p=1937739>

Ország	Bankadó mértéke (millió euró)	Felhasználás módja	Érvénybelépés éve
Svédország	250	Bankokat segítő külön alap	2009
Nagy-Britannia	2300	Költségvetési bevétel	2011
Németország	1200	Bankokat segítő külön alap	2011
Franciaország	500	Bankokat segítő külön alap	2011
Ausztria	500	Költségvetési bevétel	2011/2012
Magyarország	695	Költségvetési bevétel	2010
Lengyelország	380	Költségvetési bevétel	2011?
Horvátország	?	Költségvetési bevétel	?

77 http://hvg.hu/gazdasag/20150424_Orosz_rulettre_kapott_felhivast_Orban

78 2010-2014.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-miniszterium/strategiai-partnersegi-megallapodasok

79 atlatszo.blog.hu/2013/07/30/milliardos_palyazatok_a_strategiai_partnereknek1

80 nepszava.hu/document/6/original/Felhivas%20Oktober%202023-ra.pdf?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201501

81 hvg.hu/gazdasag/20110704_megapolis_metropolis_fonyo_karoly

82 index.hu/gazdasag/2014/09/17/megvette_a_fradi-stadiont_epito_ceget_orban_milliardos_baratja/

83 civilhetes.net/velemen/elvette-a-fidesz-a-ceget-belehalt

84 nol.hu/belfold/foldharcban-veszitettek-1508211

85 Uo.

86 Uo.

87 vs.hu/gazdasag/osszes/a-foldeken-a-helyzet-valtozatlan-itt-a-hatodik-angyan-jelentes-0724

AGRÁRÉRDEKELTSÉG (CÉGHÁLÓ)/SZEMÉLY (TULAJDONOS)	AGRÁRTÁMOGATÁSOK (MILLIÁRD FT)				TÁMOGOTT TERÜLET (EZER HA)		
	2011	2013	ÖSSZESEN	NÖVEKEDÉS %	2011	2013	NÖVEKEDÉS %
1. NYERGES ZSÓLT - SIMICSKA LAJOS (MEZŐRT-CSOPORT)	3,739	5,186	8,925	38,7	14,7	23,17	57,6
2. CSÁNYI SÁNDOR (BÓNAFARM-CSOPORT)	3,969	4,997	8,966	25,9	16,84	20,73	23,1
3. LEISZTINGER TAMÁS (FORRÁS-CSOPORT)	2,676	3,139	5,815	17,3	11,97	13,75	98,4
4. MÁDL ISTVÁN (AGROPRODUKT-CSOPORT)	1,479	2,475	3,954	67,3	5,1	11,3	115,7
5. DOROGI ÁRPÁD-HELMUT GSKUK-ZÁSZLÓS TIBOR (GSD-CSOPORT)	1,15	1,813	2,963	57,7	7,66	13,96	82,2
6. KÁRPÁTI LÁSZLÓ-HARSÁNYI ZSÓLT-DÉLUTY JÓZSEF (KHD-CSOPORT, HÓR-MEZŐGAZDA ZRT.)	0,927	1,613	2,54	74,0	2,1	10,13	382,3
ÖSSZESEN	15,94	19,223	35,163	37,9	58,37	103,04	76,5

- 88 http://hvg.hu/itthon/20130509_trafik_Szekszard_Fidesz_hangfelvetel?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201502
- 89 <http://nepszava.hu/cikk/644749-hallo-itt-a-trafikmutyi-hangja-beszol>
- 90 <http://444.hu/2014/12/18/300-ezret-kell-fizetnie-a-fideszes-kepviselonek-aki-haromszor-sem-ugy-szavazott-ahogy-elvartak-tole/>
- 91 <http://feol.hu/gazdasag/a-felkaru-rablok-kivegzese-1123941>
- 92 http://hvg.hu/itthon/20121002_Megszavaztak_a_nyerogepek_betiltasat
- 93 Uo.
- 94 http://hvg.hu/gazdasag/20131209_Tobbezer_felkaru_rablo_lepi_el_Magyarorsz
- 95 <http://www.origo.hu/gazdasag/20140506-a-kormany-het-kaszinora-adott-ki-engedelyt.html>
- 96 http://www.napi.hu/ado/varga_ezert_kap_milliardos_adokedvezmenyt_vajna.585449.html
- 97 <http://nol.hu/belfold/vajna-a-neten-is-mindent-visz-1497253>
- 98 Az államosítások különböző formáit illusztráló esetek összeállításában a Ténytár munkatársai voltak a segítségemre.

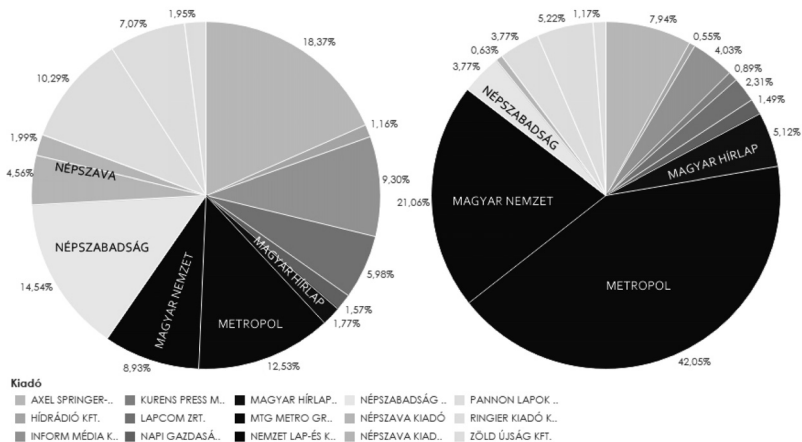
6. A maffiaállam legitimációs deficitje és áthidalásának eszközei

- 1 Vásárhelyi Mária: A médiapolip működése – agy- és pénzmosoda.
In: Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam. Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest, 2013, Noran Libro.
- 2 A szóban forgó ábrát Bátorfy Attila, a [kreativ.hu](http://www.kreativ.hu) újságírója bocsájtotta a rendelkezésünkre. (Lásd a következő linket is: http://www.kreativ.hu/databanya/cikk/hogyan_mukodott_orban_es_simicska_mediabirodalma)
- 3 Az alábbi ábrákat Bátorfy Attila, a [kreativ.hu](http://www.kreativ.hu) újságírója bocsájtotta a rendelkezésünkre. (Lásd a következő linket is: http://www.kreativ.hu/databanya/cikk/hogyan_mukodott_orban_es_simicska_mediabirodalma)

Napilapok részesedése az állami reklámbevételekből (2006. 05. - 2014. 04.)

Gyurcsány-Bajnai-kormányok (2006. 05. - 2010. 04.)

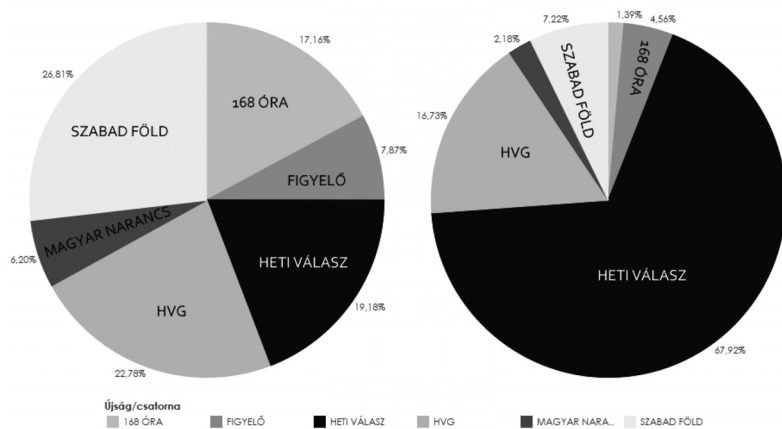
Második Orbán-kormány (2010.05. - 2014.04.)

A politikai-közéleti hetilapok részesedése az állami reklámbevételekből (2006. 05. - 2014. 04.)

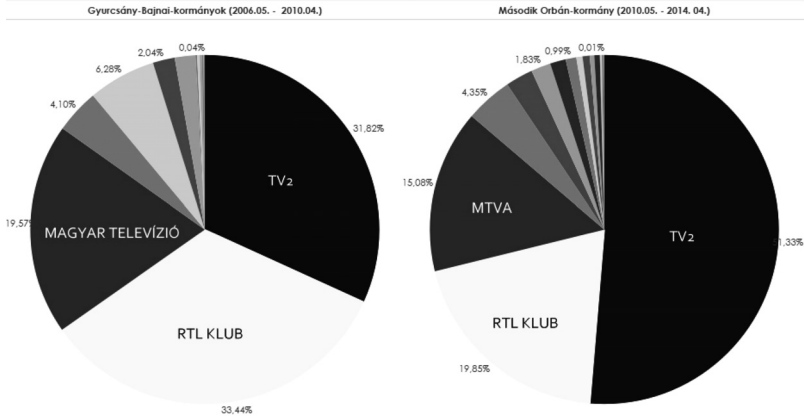
Gyurcsány-Bajnai-kormányok (2006.05. - 2010.04.)

Második Orbán-kormány (2010.05. - 2014.04.)

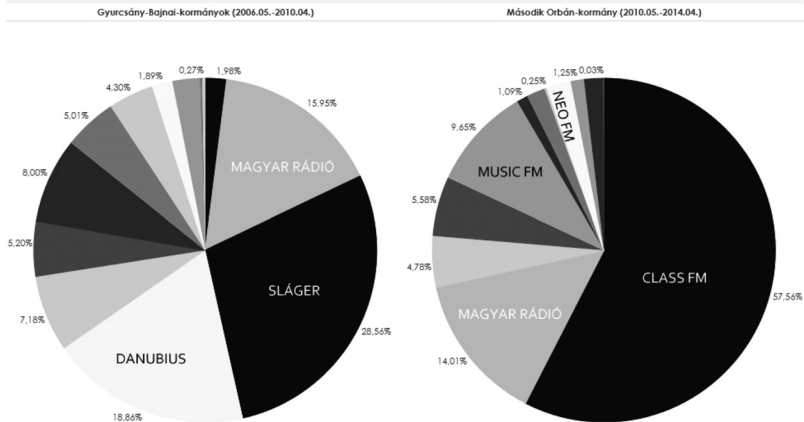

Televíziók részesedése az állami reklámbevételekből (2006. 05. - 2014. 04.)

Rádiók részesedése az állami reklámbevételekből (2006. 05. - 2014. 04.)

- 4 <http://vs.hu/mind/osszes/itt-a-kapcsolat-a-fidesz-es-a-tv2-eladasa-kozott-0120>
 5 <http://abcug.hu/milliardokat-nyom-az-allam-az-origonak-es-tv2-nek/>
http://magyarinfo.blog.hu/2015/02/05/itt_vannak_a_szamok_igy_befolyasoljak_orbanek_a_mediat
 6 A szóban forgó ábrát Bátorfy Attila, a kreatív.hu újságírója bocsájtotta a rendelkezésünkre.

- 7 <http://444.hu/2015/04/15/habony-arpad-elolep-az-arnyekbol-es-mediacezar-lesz/>
 8 <http://valasz.hu/itthon/eldolt-habony-lesz-az-uj-simicska-111628>
 9 A választási rendszerről részletesebben lásd: Kim Lane Scheppelle: Legal But Not Fair (Hungary), Apr 13, 2014; <http://krugman.blogs.nytimes.com/?s=Scheppelle&r=0>; http://tenytar.hu/elemzes/kampany_es_valasztasi_rendszer_tanulsagai#.VMLVddKG9tM
 10 http://tenytar.hu/elemzes/kampany_es_valasztasi_rendszer_tanulsagai#.VPoK2XyG9tO
 11 <http://444.hu/2015/02/20/szecs/>
 12 http://tenytar.blog.hu/2014/04/22/ezzel_az_eredmennyel_2010-ben_messze_nincs_ketharmad
 13 http://tenytar.blog.hu/2014/10/20/budapesten_meg_tobbsege_sem_lenne_a_fidesznek_a_regi_valasztasi_rendszerben

7. A maffiaállam legitimációs ideológiai eszköztára

- 1 http://2001-2006.orbanviktor.hu/hir.php?aktmenu=3_4&id=2755
 2 Sádor Klára ismerteti ekként George Lakoff, az amerikai demokraták aktív támogatójának gondolatait, akit „igen bosszant, hogy ideológiai pártfogoltjai nem használják ki »az állam gondoskodó szülő« fogalmi metafora erejét (...) ellentétben a republikánusokkal, akik szövegei könnyen aktiválják a »szigorú családfő« gondolkodási sémáját.” In: Sándor Klára: *Határtalan nyelv*, 305–306. o. Bicske, 2014, Szak Kiadó.
 3 Orbán Viktor – Pávatánc avagy hogyan verjük át az EU-t. 2012. 05. 31. <https://www.youtube.com/watch?v=0s5gzvb87ZY>
 4 <http://444.hu/2015/04/24/itt-vannak-a-kerdesek-a-bevondorlasrol-amiket-a-kormany-egymilliardert-kuld-ki-onnek/>
 5 <http://hungarianspectrum.org/2015/04/26/miklos-haraszti-the-intricacies-of-translation/>
 6 http://index.hu/gazdasag/2015/01/29/valaki_boduletet_kaszal_rogan_otleten/
 7 <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/parlament-iallamtitkarsag/hirek/magyarorszagnak-nincs-szuksege-megelhetesi-bevondorlokra>
 8 http://tenytar.blog.hu/2015/04/23/ot_ev_alatt_hatszorosara_nott_a_magyarok_kivandorlasi
 9 http://hvg.hu/itthon/20150428_Orban_A_halalbuntetes_kerdeset_napirenden?s=hk
 10 <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10103.pdf>

- 11 Tellér Gyula: Született-e Orbán-rendszer 2010 és 2014 között?, 348. old., *Nagyvilág*, 2014. március.; http://www.nagyvilag-folyoirat.hu/2014-03_beliv_OK.pdf
- 12 Uo.: 356. o.
- 13 Uo.: 361. o.
- 14 Uo.: 361. o.
- 15 http://index.hu/belfold/2014/08/29/az_orban-rendszer_titkos_bibliaja/
- 16 <http://magyarnarancs.hu/belpol/a-rendszer-igazsagait-vedem-93802>
- 17 http://index.hu/belfold/2014/08/29/az_orban-rendszer_titkos_bibliaja/
- 18 Tilo Schabert: *A politika méltóságáról és jelentőségéről*. Budapest, 2013, Századvég.
- 19 Uo.: 73. o.
- 20 Uo.: 85. o.
- 21 Uo.: 86–88. o.
- 22 Uo.: 67. o.
- 23 Uo.: 69. o.
- 24 <http://kanadaihirlap.com/2013/01/26/ne-higgycetek-a-szemeteknek/>
<http://valasz.hu/itthon/megszoritjuk-magunkat-59267/>
- 25 http://index.hu/belfold/2011/03/19/lazar_szerint_akinek_nincs_semmije_az_annyit_is_er/
- 26 <http://www.hir24.hu/belfold/2013/12/14/nincs-hatara-a-rasszizmusnak-magyarorszagon/>
- 27 Kovács András: Zsidóellenes előítéletesség és az antiszemitizmus dinamikája a mai Magyarországon, <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b342.pdf>
- 28 <http://index.hu/belfold/orbiet0723/>, <http://regi.sofar.hu/hu/node/35163>
- 29 <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/mk10103.pdf>
- 30 Sándor Klára: *Határtalan nyelv*. Bicske, 2014, Szak Kiadó. 313–314. o.
- 31 <http://valasz.hu/publi/schmittnek-igaza-van-60296/>
- 32 <http://magyarnarancs.hu/belpol/a-rendszer-igazsagait-vedem-93802>
- 33 Magyar Bálint: Kampányok a falusi térben az ötvenes évek elején, *Kézirat*, 1986.
- 34 David O. Friedrichs: Transnational Crime and Global Criminology: Definitional, Typological, and Contextual Conundrums, *Social Justice*. Vol. 34, No. 2 (2007), 13–14. o.
http://www.socialjusticejournal.org/archive/108_34_2/108_02Friedrichs.pdf

8. A bűnöző állam

1 E fejezet megírásához Tran Dániel nyújtott hathatós segítséget.

2 Friedrichs, David O. *Trusted Criminals*, *Wadsworth Publishing*, Belmont, (2010)

- 3 David O. Friedrichs: Transnational Crime and Global Criminology: Definitional, Typological, and Contextual Conundrums, *Social Justice* Vol. 34, No. 2 (2007), 9. o.
http://www.socialjusticejournal.org/archive/108_34_2/108_02Friedrichs.pdf
- 4 Friedrichs, David O. Trusted Criminals, *Wadsworth Publishing*, Belmont (2010), 132–158. o.
- 5 David O. Friedrichs: Transnational Crime and Global Criminology: Definitional, Typological, and Contextual Conundrums, *Social Justice* Vol. 34, No. 2 (2007), 10. o.
http://www.socialjusticejournal.org/archive/108_34_2/108_02Friedrichs.pdf
- 6 http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV, 459. §(1)
- 7 <http://www.lb.hu/hu/print/joghat/42005-szamu-bje-hatarozat>
 KÚRIA 4/2005. számú BJE határozata
- 8 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről.
- 9 A bűnszervezet fogalmi határait feszegető közjogi rendszer minősítéséről lásd még Vörös Imre tanulmányát. Vörös Imre: Alkotmányos puccs Magyarországon, 2010–2014. In: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam* 2. Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest, 2014, Noran Libro. 69–96. o.
- 10 Tran Dániellel közös tanulmányunk ősszel jelenik meg a *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam* 3. című tanulmánygyűjtemény-kötetben.
- 11 <http://nol.hu/gazdasag/ujabb-botranyos-hangfelvetel-1469927>
 „A Wprost lengyel liberális hetilap által hétfőn közölt hangfelvételen Jacek Krawiec, a lengyel kőolajipari vállalat, a PKN Orlen elnöke beszélgetett Włodzimierz Karpinski kincstárügyi miniszterrel és az utóbbi helyettesével, Zdzisław Gawlikkal. A találkozó az idén januárban történt a Sowa és barátai nevű varsói étteremben.
 A kőolajipari cég vezére egyebek között beszámolt budapesti látogatásáról is és Hernádi Zsolt Mol elnök-vezérigazgatóval folytatott beszélgetéséről. A következő módon (idézzük): Krawiec: Figyeljete, elmondok egy esetet, hogy mennyire más a mi helyzetünk, mint a magyaroké. Elutaztam Hernádihoz, mert ő nem hagyhatja el Budapestet. Kérdem, hány évet fogsz kapni? Ő meg laza, mosolygós, azt mondja: figyelj, a jogászaim találtak valamit, hogy ha engem ebben az ügyben bíróság elé állítanak bármely EU-országban és az ítélet felmentő lesz, akkor ezt el kell, hogy ismerjék valamennyi EU-államban, s utazhatok Európában. Kérdezem: Magyarországon lesz ez az ügy? Azt mondja, hogy igen. Erre azt mondom, de hát ez eltarthat

két-három évet is. Erre ő: már áprilisban ítélet lesz. Ül mellette egy pofa, a jogi igazgató, egy felfuvalkodott alak, Ábel (Galác Ábelről van szó, aki nem jogi, hanem csoportszintű értékesítési igazgató.). Ő (Hernádi) odafordul hozzá: Ábel, mondjad meg Jaceknak, ki lesz a vádló ebben a magyarországi perben? Erre az: a feleségem. Értitek? Képzeltetek el egy ilyen helyzetet! A feleség a vádló, felmentő ítélet, minden el van intézve. El tudjátok képzelni, hogy ez nálunk megtörténhet?

Zdislaw Gawlik: Lehet, hogy van ilyen, csak nem tudunk róla.

Włodzimierz Karpinski: Erről álmodik Kaczynski, ilyen belpolitikai viszonyokat szeretne.”

- 12 Oroszi Babet–M.Tóth Balázs: Polt Péter kinevezése óta meredeken zuhan a politikai korrupciós ügyekben indított büntetőeljárások száma
[http://atlatszo.hu/2015/02/06/polt-peter-kinevezese-ota-meredeken-zuhan-a-politikai-korrupciós-ügyekben-indított-buntetoeljarások-szama/](http://atlatszo.hu/2015/02/06/polt-peter-kinevezese-ota-meredeken-zuhan-a-politikai-korrupcios-ugyekben-indított-buntetoeljarások-szama/)
- 13 Uo.

9. Piramisjátékok – a maffiaállam korlátai

- 1 Orbán Viktor – Pávatánc avagy hogyan verjük át az EU-t. 2012. 05. 31.
<https://www.youtube.com/watch?v=0s5gzvb87ZY>
- 2 Orbán Viktor beszéde 2011. március 15-én;
<http://www.origo.hu/itthon/percolpercre/20110315-tudositas-a-marcius-15i-unnepsegekrol.html?pIdx=1>
- 3 Orbán Viktor beszéde 2012. március 15-én;
<http://www.origo.hu/itthon/20120315-orban-viktor-miniszterelnok-marcius-15i-unnepi-beszede.html>
- 4 Orbán Viktor – Pávatánc avagy hogyan verjük át az EU-t. 2012. 05. 31.
<https://www.youtube.com/watch?v=0s5gzvb87ZY>
- 5 Nem véletlenül kérdéses például „unortodox” gazdasági vágyaival, és az e vágyakhoz lassan idomuló politikai környezetével Görögország helyzete az euro zónán belül.
- 6 <http://444.hu/2015/02/26/orban-ot-eve-harcol-az-eu-val-legszukebb-kore-addig-gazdagodott-belole/>
- 7 <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2013-0229+0+DOC+XML+V0//HU>
- 8 Uo.

-
- 9 Ara-Kovács Attila: Nemzeti diplomácia helyett családi üzlet – Az Orbán-kormány külpolitikája. In: *Magyar polip – A posztkommunista maffiaállam 2.* Szerk.: Magyar Bálint és Vásárhelyi Júlia. Budapest, 2014, Noran Libro. 265–267. o.
- 10 Uo.: 271. o.
- 11 http://indavideo.hu/video/InfoRadio_-_Arena_-_Tolgyessy_Peter_-_1resz_1
- 12 http://index.hu/belfold/2015/04/01/orban_kazahsztan_idegenek/
- 13 http://hvg.hu/gazdasag/20141022_Rogane_k_modositoja_Dorgolozunk_meg_jobba
- 14 <http://vs.hu/kozelet/osszes/ujabb-nagy-biznisszel-tehet-szivesseget-az-oroszoknak-magyarorszag-1222#!s15>
- 15 <http://444.hu/2015/02/10/a-met-es-az-mvm-menedzserei-atultek-egymas-szekebe/>
- 16 <http://tldr.444.hu/2015/01/14/a-legtobb-penz-t-most-igy-lehet-csinalni-magyarorszagon/>
- 17 <http://vs.hu/kozelet/osszes/ujabb-nagy-biznisszel-tehet-szivesseget-az-oroszoknak-magyarorszag-1222#!s16>
- 18 <http://vilagterkep.atlatszo.hu/2015/02/17/igy-foglalta-el-putyin-csehorszagot-hogyan-haloztak-be-az-oroszok-a-cseh-politikai-elitet/>
- 19 <http://444.hu/2015/04/16/oroszorszag-hibrid-haborut-inditott-europa-ellen/>
- 20 <https://euobserver.com/foreign/125881>
- 21 <http://444.hu/2015/04/16/sorra-buknak-brusszelben-a-magyar-penzek/>
- 22 <http://blog.atlatszo.hu/2014/10/a-rejtelyes-7750-diszkret-es-drasztikus/>
- 23 Kürthy Emil (Magyar Bálint): Polgárrá válni, *Beszélő Szamizdat*, 4. szám, 1982. szeptember; (<http://beszelo.c3.hu/epublish/3/v1n2>)
- 24 <http://atlatszo.hu/2015/02/13/miattuk-retteg-simicska-rejtelyes-halalesetek-hihetetlen-magyarazatok/>
- 25 http://hvg.hu/itthon/20150509_Orban_Az_autokratikus_rendszerek_cseleked

A KIADÓ AJÁNLATA

MAGYAR POLIP

A
POSZTKOMMUNISTA
MAFFIAÁLLAM

428 oldal
3990 Ft

A KIADÓ AJÁNLATA

MAGYAR POLIP

A
POSZTKOMMUNISTA
MAFFIAÁLLAM

440 oldal
3990 Ft

A kiadásért felel Kőrössi P. József
a Noran Libro Kiadó Kft. ügyvezető igazgatója
www.noranlibro.hu / kiado@noranlibro.hu
www.facebook.com/noranlibro
Korrektor Horváth Annamária
Borítóterv Szabó Lívია
Tördelés Gróf Levente

Készült a debreceni Kinizsi Nyomdában
Felelős vezető Bördős János ügyvezető igazgató